پښتو بدلیځ

(پښتو شعر څنګه جوړېږي؟)

Download from:aghalibrary

لیکوال: پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار

بسم الله الرحمن الرحیم

Download from:aghalibrary

سترګې مې ستا پر لور څلور شوې
څلور اته شوې اته شپا ړس شوې مې نه

پو هاند دوکتور م. ا. زيار

د ژبپوهنې په رڼا کې:

پښتو بدلمېچ- يا:
پښتو شعر څنګه جوړېږي؟

{څپيز- څجيز}

The Pashto Poetics
on the basis of its phonetics
(Tonic-Syllab)

(دکتاب پر ښيخ يا کونه) پو هاند زيار: پښتو شعر څنګه جوړېږي؟

ډالۍ

هغو شاعرانو ته یې ډالۍ کوم
چې د شعر پر ازادۍ باور لري.

لیکي پوهه:

لیکوال: پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار
کتاب: پښتو بدلمېچ
خپرندوی: دانش خپرندویه ټولنه
دویم چاپ: ۱۳۸۹ل/ ۲۰۱۰ز
(لومړی چاپ: ۱۳۶۹/ ۱۹۹۰)
چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
اوډ: حاجي محمد عمرخېل
انترنیت خپروونکی: اجمل اکبري

د چاپ رښتې له لیکوال او خپرنوال سره خوندي دي،
بې اخځ ښوونې ترې د ګټنې اجازه نشته!

نیولیک

سرلیک	مخګڼه
يادښت	۸
سريزه: پښتو شعرپوهه او غرپوهه سره نه شلېدونکې دي	۹
۱- څپرکی: پښتو شعر هېڅکله عروضي سېستم زغملی او سهلی نه دی	۱۷
۲- څپرکی: په څپله جوله کې د پښتو شعر د سيالۍ هڅه	۳۹
۳- څپرکی:)څپيز- څچيز (وزن د پښتوشعر آر او بنستيز رغنده توک	۴۵
- څپه-څج-تون- غونډ	۴۷-۶۳
-مسره)۲-۵۲څپيزه (-ماته مسره	۶۵-۷۶
- څپيز کمی زياتی	۸۰
۴- څپرکی: پښبله)قافيه (او پښبليز آرونه او ويارونه	۸۲
آره او ناآره، همجوليزې، غبرګې، ډېرپښبليزي، رديف	۸۵-۹۰
دويمه برخه: پښبليز ويارونه ارکان، روي، لړونج	۹۳-۱۰۴
۵- څپرکی: د شعر پېنځګوني رغنده توکونه	۱۰۶
ژبه، تول، تول شمېره)د پښتو وزنونو کچه (۱۰۶ - ۱۱۹	
واند ، نبغ و پروت، ولوله، اند ، تړاو ، پروت و نبغ خيال ۱۲۹-	۱۴۸
۶-څپرکی:ژب- ښکلاييز اړخ	۱۵۰
۱(ژبه د شعر بهرنۍ جوله- پټ توان او بډايه وييپانګه	۱۵۱-۱۵۵
۲(ښکلاييز يا بديعي توکي: مجاز، همغږيزي ۱۲۱-۱۲۹	۱۶۲
ذهني انځورونه اوبېلګې، تېرمهالي)وګړنۍ او کلاسيکي(	۱۷۴

وسمهالي)پښپلیزي ، ازادي، سپیني (۱۷۹
تلمیح، سېمبول، اسطوره، پرادوکسي ۲۱۲-۲۲۹
حسن تعلیل، مدعا مثل،کونترست، تمثیل ۲۳۱-۲۴۲
شعري ترڼګونه، مرکب تشبیهات، جاجونه)مفاهیم (۲۵۳-۳۵۸
۷- څپرکی: د وګړني یا ګړني پښتو شعر رغښت ۲۶۲
لومړۍ یا آره، بښومه برخه ۲۶۵
لنډۍ، ترنګتوک، کارونځایونه ۲۲۷-۲۷۱
سروکی ۲۷۳
د وګړني شعر نیمخرګنده او خرګنده برخه ۲۸۱ -۲۸۲
۸- څپرکی: د دېواني یا لیکني پښتو شعر جولیز رغښت ۲۸۵

له کلاسیکه ترنوي غزله ۳۰۷
۹- څپرکی: اوسنی ازاد پښتوشعر دخپل ازاد وګړني او بیا ۳۰۹
دېواني-لیکني بشپړتیایي بڼه
نیم ازاد شعرونه، ازاد کالبونه او مونډېي شعرونه ۳۲۷-۳۲۳

هایکو ۳۴۱
بشپړ ازاد شعرونه ۳۳۴
انځوریز او نامانیز شعرونه ۳۶۷- ۳۶۹

۱۰ - څپرکی: په پښتو شعر کې ښوېېدني او تېروتني ۳۷۰

زخه ۳۶۱
ځپېز-خجېز، ونج، بېتولي، تتوالی، نابري پښېلي ۳۸۰-۳۷۸
تکرار او کر غېړنتیا ۳۸۷
ژبنی تېروتني، نا اوډي، ناکره وینګ، مانیز اړپېچ ۴۰۰- ۴۱۳
ټکرتوارد، تضمین، ټکرکه ژباړه؟ اقتفاکه غلا؟ ۴۱۷ – ۴۲۴
غلا ، له ځانه غلا ، له ځانه غلا) د ښځمنو په ګټه ! (۴۲۵ - ۴۲۸

۱۱- څپرکی: سپین شعرونه ۴۳۰
۱۲- څپرکی: ناپېیلي شعرونه ۴۴۲

۱۳- څپرکی: پر))کره لیکنی پښتو ((د شاعرلاسبری ۴۵۲
لیکدودي ستونزې ۴۲۱
۴۴۸
لنډیزونه)ترخیمونه(۴۶۷
وییپانګه ۴۷۸
اخځلیک ۵۱۴

یادښت

استاد زیار د یوه ژبپوهاند ، ادبپوهاند او د څه له پاسه نیمي پېړۍ شعر و شاعرۍ او لیکوالۍ له مخینې سره تر اوږدو ازمېینو ، څېړنو او پلټنو وروسته دې پایلې ته رسېدلی چې د هرې ژبې او بیا پښتو شعرپوهه او غرېپوهه سره نه شلېدونکی تړاو لري. په دې ډول د یوې تولیزې (موزونې) وینا په توګه د پښتو شعر رغښت څپیز - ځجیز (سپلابو تونیک syllabic & tonic) دی چې استاد یې د لومړي ځل لپاره د یوه سېستم په توګه له (ګړنیو ، لیکنیو او دېواني) ډولونو څخه د اړوندو دویونو (قواعدو (پر رااېستنه، او ورسره ورسره د نویو ازادو شعري ځېلونو او ډلبندیو پر وړاندېینه بری موندلی دی.

دانش خپرندویه ټولنه ویاړي چې د غه دویمه غځېدلې اولا کره شوې کتابي بڼه یې د پوهنتوني زده کړیانو ترڅنګ د پښتو ژبې او ادب د نومهالې نړیوالې سیالۍ د ګردو بهیروالو او مینه والو مخې ته ږدي. هیله من یو چې ښاغلي او اغلې لوستونکي، په تېره ځانګیز کره کتونکي به یې په اړه زموږ له لارې خپلې ابتني پوښتنې او لید توګې له لیکوال سره شریکې کړي او په دې ډول به یې د درېیم چاپ لپاره په لا بشپړوالي او کره والي کې رغنده او کارنده ونډه واخلي

استاد زیار ته د لا زیاتو علمي بریاوو په هیله روغ او اوږد ژوند غواړو !

دانش خپرندویه ټولنه- پېښور

سریزه

پښتو شعرپوهه او غږپوهه سره نه شلېدونکی دي

بندو بست د پښتو شعر ما پیدا کړ
ګنهٔ، شعر د پښتو وو کله سیال !
)خوشال(

عربي وزن یا بحر پښتو تول یاهم تول و تال، اروپایي rhythm د یوه))مخُیله موزون کلام ((په توګه د شعر د ودانۍ آره او بنسټیزه اډانه رغوي او پر وړاندې يې پښبله)قافیه(او بیالړ)ردیف(له برسېرنو توکو څخه شمېرل کېږي. دا چې د پېړیو په بهیر کې د شعر پر پاسنۍ ټولۍ یا مقوله د))مقفی ((توک ورسرباري شوی او))مخُیله موزون او مقفی کلام ((بلل شوی دی، دا دی، له نوي ازاد ځېل سره دغه توک یوځل بیا تاریخ ته سپارل کېږي او بیا له))سپین ((او))ناپېیلي ((هغه سره یې ټولۍ تر))مخیٌله کلام ((پورې لنډون مومي.
لیکوال دا لیدتوګه چې د))مخیٌله موزون کلام ((په توګه پښتو شعر، په نورو ټکو، شعرپوهه او غږپوهه)poetics& phonetics(سره یو له بله نه شلېدونکی تړاو لري او په دې ډول د پښتو شعر رغښت څپیز- څجیز)سېلابو تونیک syllabic& tonic(دی، له ښایسته ډېر مهاله راخپله کړې وه. د ژبپوهنې او ادبپوهنې د شاګرد او بیا ښوونکي په توګه له نیمې پېړۍ راهیسې په دې هڅه او تلوسه کې وم چې د نوې پښتو ژبپوهنې د دودونې په لړ کې د پښتو پښوییې)ګرامر(، وییپوهنې، کره لیکلارې، پښتو تاریخ..ترڅنګ د پښتو بدلمیچ)پښتو شعر څنګه جوړېږي؟(یو بنسټ هومره هم کېښوولای شم او په پای کې د نورو غونډې د دغې سکالو دودیزه کمبله هم را ونغاړم.

له لوړو ځانګیزو زده کړو څخه له راستنېدو سره مې دکابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې وار له مخه د نویو ژبپوهنیزو لوستلیکنو)لکچرونو (تیارونې او وړاندېینې ته متې راونغښتې. د هماغه ړومبني سېمېستر په بهیر کې دا برې را په برخه شو چې د دواړوغورو ځانګیزو پوهنو)ژبپوهنې او ادبپوهنې(تر منځ یو مهالوېشی انډول هومره پر څانګه او چاړواکو ومنلای شم، خو د))ادبي فنونو ((په نامه چې د ژبې او ادب دکومې عربي آرې دودیزې ګډولې له رامنځته کېدو راهیسې پر څانګه هغسې واکمنه وه. په ځانګړي ډول مې

د خلیل بن احمد عربي عروضي یا متریک سېستم پر پښتو شعر تپل راته نور هماغسي بې سروبوله زباد شوي ول، لکه عربي صرف و نحوه چې د پښنویې)گرامر (په نامه له دوه دوه نیم سلو کلونو راهیسې پر ټولیزه پښتو راتپل شوې وه.

هرگوره، یوځه وخت و زغم یې غوښت، ټول پر دې بسیاکړم، هماغسي چې پښنویه)گرامر (له اړوندي ژبې څخه را اېستل کېږي، دغسي یې بدلمېچ هم له شعري پانگې څخه راایستل کېدای شي. له 1360ل. را وروسته چې د پښنویې لسکلنو ازمایښتي لوستونو ته کتابي بڼه هومره ورکړه، داکابو مې وموندله چې د پښتو بدلمېچ خو کلن یادښتونه)دېتا (سره را و اوډم. زما دغه هڅه هله زیاته گړندۍ شوه چې استاد رشاد کورناستی شو او له ځانگې سره یې د همکارۍ لړۍ هم نوره و شلېده. له دې سره سره د پښتو ماستري پروگرام هم رامنځته شو او په کار وه چې له نوي مېتودولوجۍ سره سمه پکې ژبپوهنه او ادبپوهنه، او په ترځ کې شعرپوهنه هم تدریس شي.

د بل هر لوستلیکي)تکسبوک (غونډي کلونه وروسته پر دې بریالی شوم، په دغه تړاو هم وړاندي کړیو لوستونو ته کتابي جوله ورکړم او تر پورتني نامه لاندي یې چاپ ته وسپارم. که څه هم دا کار زما له لومړنیو هاندو هڅو گټل کېده او د پښتو د یوه پرله غښتي کره بدلمېچ تمه تري گرانه وه، د نویو کالبونو، جولیزو څپلونو او بیا ژب- ښکلاییزو او ژب- اندیزو لارو رودو سپړاوي او څرگنداوي، خو په هره توگه یوه څېرمه برخه رانغښتله، خو بیایې هم د ډېرو نوښت مینو ځوانو شاعرانو پر مخ یې نوي او ارت و بیرت ځنډونه)افقونه (پرانېستل.

دا خبره چې د پوهنځي له زده کړو راهیسې راته د))پښتو بدلمېچ((اند توگه پیدا شوې وه، انگیزه یې پر ۱۳۴۰ د پښتو ځانگې په مهالنۍ))وږمه((کې د شوروي نومیالي پښتو پوهاند نیکولای دووریانکوف خپره شوې لیکنه))شعرپوهه او غږپوهه poetics& phonetics ((وه. له دغې لیکنې څخه د لیکوال موخه داوه چې پښتو غږپوهه او شعرپوهه سره نه شلېدونکی تړاو لري او په دې ډول یې بدلمېچ دعربي عروضو پرځای د نورو ډېرو هندواروپایي هغو په څېر د خپلې غږپوهې په رڼاکې پر څپېز- څجیز)سېلابو تونیک (بنسټ رامنځته کېدای شي.

هرگوره، اروپایي بدلمېچونه هم له لرغوني او سکولاستیک پېره نیولې، د منځنیو او کلاسیک پېر تر پایه د یوناني عروضي)مېتریک (سېستم تر گونډو لاندي ول. دغه سېستم، کټ مټ لکه عربي))مفاعیل((د درزي)سکښت- (مخبېلگو)patterns (ته ورته وو، د دې

پرځای چې د اړوند ښاغلي يا اغلي کالي جامې له قدواندام سره سمې وسکښتي، قدواندام يې ور سکښتي او په دې چم ورسره خپله مخښلگه په وچ زور وربرابروي !

پارسي شعر هم په منځني آرياني پېر(۲۰۰ م ز- ۸۰۰ ز (پر ځپيز-خجيز ډول ټيکاو لاره چې درخت آسوريک، کرکوی اورتون او داسې نورې گڼې پهلوي ښېلگې يې راخوندي شوې، خوله نوي پېر)اتمي زېږدي پېړی(او بيا يوولسمي پېړی راوروسته چې د عربي ترخنگه يې د دويمي اسلامي ژبې په توگه سر راپورته کړای شو، له يولړ ښېدوييو)استثناوو(سره د عربي متريک سېستم راخپلولو ته اړ وتله او هغه هم په دې چې غږپوهه يې ورسره څه ناڅه اړخ لگولای شي. د ساري په ډول يې د منځني پېر سر ښېواکوړی)ابتدا پر ساکن(يې له لاسه ورکړې چې پښتو يې پروړاندې د منځ- او پای ښېواکوړيو ترڅنگ تر درو ښېواکو)کنسوننتو(پورې، لکه شخوند، سخوندر، خوله، خوړين... خوندي ساتلي او د دوو هغه يې، لکه پلاړ، تره، وړور، ترور، دربدل، کښېناستل، ښنبل، خوړل، خپل، پردی، پښه، خپور، سپور، پسور، پسرلی، ږمنځ، خولۍ، خوله)عرق(، خوله يا خولۍ، ملا، ملاست، لمونځ، ستړی، ستومان، شمېر... خو له شمېره وتي دي.

په پښتو شعر کې لنډه، اوږده ځپه او بيا ښيواکوړی لکه يو واوبلي ځپه ارزول کېږي، حال دا چې په عربي او پارسي هغه کې دغه څومره ښيز)کمي(آر ته ارزښت ورکول کېږي او لنډه او اوږده ځپه سره توپير مومي؛ سر- او منځ ښېواکوړي خو پکې گړسره شته نه، او وروستني هغه، لکه په شعر، شمع، سهو ... کې هر ښېواک او خپلواک د)زور، زبر، پېښ او تنوين(په گډون جلا جلا ارزول کېږي او تقطيع کېږي. په دې ډول هغه دوديزوال چې د پښتو شعر پر مېتريک)عروضي(رغښت ښځايه او بې گټې ټينگار کوي، د عربي))مفاعيلو((د ټکي پرټکي پېښو په لړ کې)اعراب(هم پر پښتو دې راتپې، د ساري په توگه دوه فونيمي))اور= or(پر څلورو توکو، په بله وينا، درو توريو)حروفو(او يوه حرکت)الف+ پېښ+ و+ ر(شمېري !

د دغو ډېري پلويانو او مينه والو پر وړاندې چې چېرې يو نيم د زاړه پالو او دود پالو له مورچله سر رانېغ کړی، لامل او لاسوند يې))مدرسه يې((زده کړې او بيامذهبي تنگ ويني او تعصب وو. خو له ښه مرغه يې تر ما وړاندې د)) يوې پښتو- کره پښتو ((او بيا))نوي اوازاد پښتو شعر((د غورځاوڼو او پلويانو له غبرگونونو سره مخامخ شوي دي. زماپر يادښت))باختر((نومې مهالنۍ يې يوازېنۍ مورچه وه چې گرده لمبسه)دوسيه(يې راپسې راسپړلې وه. د))تکفير((لپاره يې همدا پلمه بس وه چې))عربېزم((او))اسلامېزم((د يوې سکې دوه

مخه دي او ما يې))جلاوالي ((ته متېي رانغښتې: د نوې پښتو ژبپوهنې په رڼا کې مې د عربي))صرف و نحوې ((پرځای پښتو پښويه کښلې، ځلورګونې وييپانګه او نوې نومونپوهنه)ترمينالوجي (مې د عربي هغې ځايناستې کړې... او دا دی، اوس مې په عربي ادبي فنونو او بيا عروضو پسې راخښتې او د انګلېسي، روسي او نورو کافرانو لاره مې پر مخ اخښتې ده؟

ډېره پوچه او خنداوره ادعا يې بيا دا چې له))عربي عروضو ((پرته يې شعر، شعر نه باله او په دې ډول، زموږ زرکلن)ځپيز - خجيز (شعر لاځه چې نړيوال شاهکارونه يې هم له نشته برابرول !

چلوونکی يې چې کلونه وروسته)۲۰۰۵ په پسرلي کې (تر ځان بترو بنسټپالو له باجوړه ترکابله راځغلولی وو او غوښتل يې د پښتو ژبې او ادب په ځانګه کې راته د شاګردی ګونډه ووهي، له ډېرې پښېماني راته پرګونډو شو، ما پر شا وټپاوه او همدومره مې پر غوږ وواهه))همدا چې ته رښتينی))پښتون مسلمان ((شوې، نوره مو ترمنځ بله کومه تربګني نشته ! ((
په ورپسې سفر کې يې يو ځوان ليکوال د دويم چاپ لپاره د لومړي هغه تيار او ډلی پروف د کتني لپاره راکړ، خو ما په دې لاسوند چې زه له لوښې سره سم د نورو کتابو په څېر دا هم بايد تر بشپړونې او کرونې تېر کړم او هله يې چاپ ته وروسپارم. نو له پرله پسې څېړنيزو بوختياوو له کبله مې ايله بيله له دربيم سفر سره، پوره د دوو کلو په واټن هغه ژمنه ور ترسره کړه او دغه اوسنی چاپ و خپراوي کېدون وموند. هيله من يم، د ګرانو مينه والو تنده لا ښه ترا ماته کړای شي او د نو مهالي پښتو پوهې او فرهنګ نتيالیو)منکرو (ته د تربګنۍ پلمه نوره پرلاس ور نه شي !

له دغو ستغو سپورو خپله خبره بیاهم راغبرګوم، هماغسې چې د نورو ژبنيو ټولنو په لړ کې پارسي او عربي شعر د نومهالي جهاني سيالۍ له مخې نوي)ازاد، سپين، ناپېيلي (کالبونه او ژانرونه پرله پسې راخپلوي، نو پښتو دا هم د دغې سيالۍ پر وړاندې بې توپيره پاتېدای نه شي. له پخوانو دوديزو ژانرونو څخه هم يوازې نوی غزل پښې راټينګې کړې او))دوديز ((قافيوال شعر تش هماغو))دوديزو ((شاعرانو، په بله وينا،))ناظمانو ((ته پاتې دی.

د پښتو شعر په تړاو پر هنري جوله زموږ بې کچه ټينګار هم له دې سرچينه اخلي چې له دغه پلوه له نورو نړيوالو او بيا نژدې تربورانو سره هېڅکله د سيالۍ جوګه شوي نه يو او همدا نن سبا يې په غوړلو سترګو ګورو چې په پښتو کې پر))شعر ((باندې د))نظم ((پله ډېره درنه ده. ښايي، د دې يو لامل هم دا اوسې چې پښتو نظم له خپل آر))ځپيز - خجيز ((رغښت سره دومره خواري نه

غواړي هن، که څوک قافيه وال، په تېره غزلبول وکړای شي، د قافيې او رديف په زندان کې دننه دننه اوسنی پښتو شعر له کرغېړنتيا او ځوړتيا)ابتذال او انحطاط(ښخه را و ژغورلای شي، موږ به هېڅکله ورته د ازاد يا سپين شعر مورچل و نه نيسو.

مگر په کړن کې په غړولو سترگو گورو چې اوسنی غزل يا د اقتفأ او تقليد په گردلو کې راښکېل دی او ياهم د نوښتگرانه شعر په نامه د رټلي او نتلي)هندي- پارسي (فورمالېزم او اېکسپرېشنېزم بلهاري دی. له دي لامله موږ بياهم د رښتيني نوښتگرانه)) ژب - ښکلاييز او ژب - انديز ((غزل تر څنگ د ازاد او سپين شعر پر راخپلولو او دودولو ټينگارکوو او پر سيمه وال او نړيوال کچ د پښتو شعر د سيالۍ شونتياته لاره هوارو و !

له پښتو ناظمانو او په تېره،))عروضي((پېښاوو وانو)مقلدانو(سره د پارسي)ملک الشعراء(بهار دا شعر خورا ښه اړخ لگوي:

شعر دانی چيست؟ مرواريد از دريای عقل
شاعر، اين افسونگری که اين طرفه مرواريد سفت
صنعت و سجع و قوافی هست نظم و نيست شعر
ای بسا ناظم که نظمش نيست الا حرف مفت
شعر آن باشد که خيزد از دل و جوشد به لب
باز در دلها نشيند هر کجا گوشی شنفت
ای بسا شاعر که او در عمر خود نظمی نه ساخت
ای بسا ناظم که او در عمر خود شعری نگفت

په ټوله شاعرانه مينه

پوهاند زيار

اکسفورډ، اکتوبر ۲۰۰۹

۱- څپرکی
پښتو شعر هېڅکله عروضي سېستم زغملی او سهلی نه دی

له زاړه پښتو ادبي پېره بيا تر منځني پېره را پاتې شعرونه زياتره، که په)و (ګړنيو کالبونو کې ويل شوي، که په پارسي يا عربي هغو کې، خپل تول و تال))څپيز- خجيز ((رنګ درلودلی دی، خو د دغو ژبو عروضي پېښې له منځني پېر او بيا ټيک له دېواني پېښو سره راپيلېږي او هغه هم د استاد مکنزي)۳۱۹ (په وينا په دې اندچې اړوند نظمي کالبونو يا څېلونو)بيت، غزل، قصيدې، رباعي، مربع، مثنوي، ترکيب بند ، ترجيع بند ، مستزاد... (او بيا قافيې او رديف له راخپلولو سره يې بويه عروض او بحور هم راواخلي. په ټوليز ډول، راخپلونه د))اداپتېشن ((د انډول په توګه د يوځه د بشپړې او هوبهو راخېستنه نه بلل کېږي. په دې جاج و مانا ، هغه څه چې له پښتو سره يې اړخ لګاوه، ترې راواخېستل شول او عروض و بحور، نه.

د ارزاني او انصاري هڅې

همدا خبره وه چې تر لومړيو دېواني شاعرانو)ارزاني او انصاري(عروضي پېښې تر درېيم شاعر را ونه غځېدې.که نه هسې خو د دغو دواړو پيلامګرو شعر په ټوله مانا پر دغه تله دومره سم نه خېژي، لکه واخلې، دا لاندې بېلګې يې چې پر درېمه خجنه څپه پيلېږي، د ارزاني:

د يو و حدت له اصله
د کثرت شول ډېر فروع

او د انصاري:

په وحدت له هره جوده بېګانه يم
په کثرت...د ميرزا په خوله ويېرم

تر دغه روښاني شاعرانو راوروسته د منځني ادبي پېر پښتو شعر په څه ناڅه شپږو پېړيو کې د یاد شويو پارسي- عربي کالبونو یا ژانرونو، قافیو او ردیفونو او بیا یې د هنري او فرهنګي اغېزو له را خپلولو سره سره په تولیز ډول د اړوندو عروضو او بحورو د راخپلولو هڅه نوره نه ده شوې. په دې توګه، ډېرو نومیالو شاعرانو دا کابو موندلې چې زیات زور پر ښکلاییز او انځوریز اړخ واچوي او په دې توګه پښتو شعر تر ښایسته ډېره بریده د دوه ګونو هندي او خوراساني پارسي سبکونو په سیالۍ سره چې له جغرافیایي- سیاسي پلوه یې هم د اړوندو ټولواکمنیو ترمنځ ټیکاو درلود، په خپله))څپېزه - خڅېزه((جامه او جوله کې په زړه پورې بشپړتیایي پړاوونه ووهي او تر نومهالي)معاصره(پېره یې راورسوي.

خوشا ل او څلور ډوله خڅېز شعر

ستر خوشال له دې سره سره چې پر))عروضي شعر((د پخلي او ټینګار په توګه میرزا ستایلی)له چانه په پښتو کې ما میزان لیدلی نه دی- میرزا په دا زبان که ویل کړي دي تللي(او پروړاندې یې درويزه غندلی)مخزن مي د اخون چې تمامي پر نظر کښېبووت- په ده کې نه عروض شته، نه یې بحر ما لیدلی(، خو په کړن کې یې پخپله څپېز- خڅېز تول و تال راسمبال کړی دی. که د پښتو شعر د))بندوبست((او))سیالوني((او بیا د څلورګونو وزنونو خبره او غوره کړې، موخه یې بیاهم همدا څپېز- خڅېز سېستم او ورسره ورسره د خج و اهنګ له مخې یاد شوي څلور ګوني بنسټیز وزنونه دي. لاسوند یې هم دا چې د زیاترو پخوانیو او اوسنیو شاعرانو پر خلاف پر یوه یا دوو وزنونو بسیاپاتې شوی نه دی. مانا دا چې په اګاهانه توګه یې د بېلابېلو شعري څېلونو)غزلو، دوبیزو، دربیزو، بوللو... (مسرې هم پر لومړي خج پیل کړي، هم پر دویمه، هم پر دربیمه او هم پر څلورمه. پر وړاندې یې نورو زیات زور پر دربیم اچولی او ډېر لږ یې پر لومړي، دویم او یا څلورم خج؛ نو په پوره باور، په دې لاندې شعر کې یې له))څو بحره((موخه همدا څلور ډوله دي:

پښتو ژبه ده مشکله، د دې بحر مونده نه شي

هم ما لره)یو (څو بحره، په ډېر منبود راغلي

د بوللي له دغه وروستي بیته یې دا خبره لا ښه ترا را ډاګیزه کېږي چې له))دویم خج((سره ویلې بولله یې))دوه بحره((بللې ده:

دوه بحره، دوه مطلع لري، که دا قصیده ګوري

زر یو اتیا کلونه، په صفر کې ما ویلي)پ **۲۵۴-۲۵۵**(

دا هم هېښنده ده چې په)و (ګرنیو څېلونو)لنډیو ، سروکیو ، لوبو ، بګتیو ، چاربیتو... (کې ان په نویو)←مونډیو ، نیم ازادو او ازادو (کې هم زیاتره د پخواني او اوسني شعر))دربیم څپیز دود ((پېښې کېږي او تر څنګ یې لږوډېر څلور څپیز هغه هم رادود شوی دی.

میا شرف او عروض یې

میاشرف د احمدشاهي پېر)۱۱۲۰-۱۱۸۶ لېږدي (لیکوال او شاعر چې عروض یې کښلې هم دي، خپل ډېری شعر یې پر پښتو کنډه برابر کړی دی، لکه پر دویمه څپه دا پیل کړي لارغه یې)وقفه یې (څوارلس څپیزه بېلګه یې:

بېلتون نصیب زما دی، قدرت د کردګار دی
بندي په بند د هند یم، مولد مې ننګرهار دی

د عروضو یا بدلمېچ رساله یې استاد رښتین د))میاشرف عروض ((په نامه پر ۱۳۳۸ لمریز کال د پښتو ټولنې له لارې چاپ او خپره کړې ده.

ویل کېږي، تر میا شرف څه ناڅه یوه پېړۍ راوروسته عیسی هوتک خپل درست دېوان چې په شاوخوا ۱۲۲۰ س. کلو کې یې بشپړ کړی او دوه زرو بیتو ته رسي، عروضي بڼه لري.)هېوادمل: ۱۳۶۵، ۹۸ مخ (؛ کېدای شي، دغه ویناوال له))عیسی اخونزاده ((سره ټکر شوی وي چې استاد رشاد یې اړوندې عروضي بېلګې را تدریس کړې وې !

استاد رشاد د انتیک عروضو سیستم په د فاع کې

استاد رشاد له دې سره سره چې څه ناڅه یې د))ادبي فنونو ((او بیا))عروضو او قافیې ((په چوکاټ کې د پښتو شعر د څپیز)هجایي (او بیا خجیز)تونیک (سېستم لږو ډېره منښته کړې، خو بیا یې هم، څه د تدریس او څه د لیکنې او څېړنې له لارې پر خپل زاړه، یا د ده په خپله نومونه پر))انتیک ((سېستم ټینګ و ترینګ پاتې شوی او د ژوند تر پایه یې د هغه سخته دفاع کړې ده. په اوږد مهالي استادي بهیر کې یې له دولت لوانې او میا شرف، خواجه محمد بنګښ، عبدالعلي اخونزاده رانیولې، تر بهایي جان او سمندر پورې هغه خورا پیکه او مصنوعي ډوله عروضي بېلګې بیا بیا رامخته کړې. په دې لړ کې د نیم ولسي شاعر بهایي جان)۱۳۱۳ق - ۱۳۵۱ش (هماغه))جزئیات ((را اخېستې او))کلیات ((یې چې پښتو تول و تال لري او د ټنګ ټکور نه ترا جوګه شوي، دومره پامور نه دي بللي. استاد د دغه راز))عروضي ((شعرونو په سکښت او تقطیع کې بیا هم دېته اړوتی چې یو لړ خپلواکو او بېواک)واوېل او کنسوننټ(تري، په یوه پلمه او بله پلمه له پامه وغورځوي؛ هرګوره د بېواکوېزو)ابتدا پر ساکنو (وییونو له کارونګه خو پخپله اړوندو شاعرانو ډډه کړې، په بله وینا، د هغو پرځای یې له عربي

او پارسي وییونو کار اخیستی؛))قافیي کلمې ((او))ردیفونه ((یې خو لا څه کړې، څه کړې دا چې پر لاس ورغلې بېلګې د پښتو آر و نره))څپیز- خجیز ((شعر د سمندر یو څاڅکی هومره هم نه کېدې، نو دېته اړوتلی، چې د همدغه سېستم دننه دننه د نورو ادبي فنونو)بدیع، معاني و بیان، وزن و قافیې او عیوبو... (په رڼاکې پښتو شعرپوهنه پر مخ یوسي، هېښنده لا دا چې استاد پخپله هېڅکله د یوې داسې شعري بېلګې د کښنې کومه هڅه نه ده کړې!

په رسنیز او څېړنیز بهیرکې یې هم پر ورته بېلګو شخوند وهلی، د بې شمېرو رسنیزو لیکنو ترڅنګ یې د خپلواکو څېړنیزو اثارو په لړکې یوازې د))قافیي عیوبو ((د لوستونو، په بله وینا، لیکنو څېړنو ټولګه تر دوه نیم زرو مخونو وراوړولې ده. بیاهم دا یو غنیمت دی چې نومهالي زده کړه وال او فرهنګیال زامن یې د رامنځته کړې))رشاد فرهنګي ټولنې ((له لارې دغه او داسې نور دودیز، خو له تاریخي- فرهنګي پلوه خورا ارزښتمن اثار پرله پسې چاپ او خپراوي ته ور سپاري.

[اخځ: ورېمه ۲-۳یمه ګڼه، ۲۱-۲۲ مخونه، کال ۱۳۳۸او مخامخ خبرې اترې او مرکې]

استاد رشاد خو په هره توګه د نورو ګڼو تاریخي، فرهنګي او ټولنیزو اثارو او شاعری له پلوه شپېږم ستوری بلل کېږي، خو همغلاری یې))سمندر ((تر ده هم د انتیک سېستم زیات هوډیالی او ورسره ورسره پخپله هم))انتیک ((پاتې شوی دی. سمندر، نه د لیکنو څېړنو له پلوه له نورو دودیزو لیکونکیو او څېړونکیو سره د پرتلې وړ دی او نه ورسره د شعروشاعری له پلوه. په ټول ژوندکې یې یوازې د زرګونو زرګونو بې رنګ و خونده نظمونو تر څنګه چېرې د نابېرې له مخې یکې یوه بېلګه))د اېلم خوکه ((، هغه هم د څپیز- خجیز د رغښت له برکته ویلې او په دې سره یې د ملک الشعرا بهار په خبره)← سریزه (کې یوه کوشنوټې استثنأ راوستې ده:

))...ای بسا شاعر که او در عمر خود نظمی نه ساخت

ای بسا ناظم که او در عمر خود شعری نگفت((

داچې د بېلارې بې ګودره سمندر یوه نیمه عروضي ترانه، لکه))درون پښتون ((پر غوړو بده نه لګي، د یونیم))پرایوټ سکول ((تنکیو بولونکو ماشومانو دخوږ غږي او ورسره ورسره د تنګ ټکور شاهکاري ده. ښایي، دا نادوده یې چې په))ترخه- ((یا یې په خپله نومونه))خوږه شپېلۍ ((، له امیر کروړه تر امیر حمزه پورې پر درستو آر و او اصیلو او هنري پښتو هستونو کرښه یا چلیپا راکښنې ته را دانګلي، هرو مرو یې له وړپېښو ګروړمونو)عقدو (څخه سرچینه اخیستې ده. ځکه له دومره بېخرته بوس بادونو سره چا په خروار لېټې کې هم حساب کړی نه وو؛ او استاد رشاد یې بیاهم))عروضي بېولالې ((ورستایلې دي!

استاد په یوه ځانګیزه لیکنه کې بیا خپله ګروهه نبه ترا ډاګیزه کړې او د پښتو شعر د عروضي جوړښت په تړاو یې د))پښتو او عروضي سیستمونه ((تر سرلیک لاندې له لرغوني))یوناني ((پېرا او بیا زموږ له تېرمهاله تر وسمهاله تو له تاریخچه را خېستې ده:
))... انتیک سیستم غالباً د عربي عروضو پر لاره دلته رارسېدلی او خپور شوی دی. پښتو که څه هم انتیک سیستم یې پر نظم باندې له یوه مخه غېږه نه ده راګرځولې، مګر ځینې پښتانه شاعران داسې هم پیدا شوي دي چې درې نیم سوه کاله پخوا یې لا له دغه سیستمه سره سم نظمونه پېیلي دي. سمندر صاحب لیکي چې په پښتو کې د هېڅ یوه تېرشوي او ژوندي شاعر د کلام تول د قانون په تله برابر نه دی.)خوږه شپېلۍ (
خو ما چې څومره تحقیق کړی دی، د انتیک سیستم نظمونه په پښتو کې نژدې څلورسوه کاله سابقه لري، مثلاً د عبدالعلي اخونزاده کاکړ)۱۲۹۹-۱۳۲۵ هجري(نظمونه له هغوی نه دوه سوه کاله مخکې د شرف شاعر)۱۱۲۰-۱۱۸۲هجري (او له هغې نه مخکې د دولت لواڼي)چې ژوند یې تر ۱۰۸۵ هجري یقیني دی(، دولت پخپله وایي:

دا وزن دی صحیح پر وکړه نظر
فاعلاتن مفاعلن فعلن

تراوسه پورې په شپږو عربي بحرونو برابر نظمونه موندل شوي دي:
۱هجز، لکه عبدالعلي کاکړ:

عجب راځي له دې دهره په هر ساعت ستم پر ما...

۲ رمل، لکه شرف:

ای چې بلبل د عطا تل په چمن ستا که چغار...

۳ مضارع، لکه عبدالعلي کاکړ:

یار دورمې او زه نه مرم هرګوره بې وفایم...

۴ خفیف، لکه دولت:

دا جهان دی په مثل بهار...

۵ رجز، لکه عبدالقادر:

مهر زما و خیل صنم مه شه زما له عمره کم...

۶ مدید ، لکه رحمان بابا:

سرزما سامان زما ، ځارشه تر جانان زما...

سمندر په خوږه شپېلۍ کې په لسو بحروکې نظمونه ویلي دي...((

استاد دویم))څپیز ((سېستم سېلابیک یا هجایي معیار لومړی له خپل دودیز څېړندود سره سم راپېژني، خو د پښتو لپاره یې وړنده نه بولي:
))...په دې کې د هجاوو په شمېر ټوټې کېښوی شي. د سېلابونو د اوږدوالي لنډوالي مراعات پکې نشته. په دې سېستم کې هغه هجا فشار لري چې تر وروستۍ هجا د مخه واقع وي او د مصرعې شپږمه یا اوومه هجا هم فشار لري)؟(. عبدالروف بېنوا پخپل ادبي فنون کې چې تقریبا شل کاله پخوا چاپ شوی دی، پښتو نظمونه سېلابي بللي دي. ښاغلي عبدالحلیم اثر یې په پښتو ادب کې تایید کړی دی. ړومبی یې زه هم ملګری وم، خو اوس نه یم... ((.

د رد د زباد لپاره یې د خوشال او پیرمحمد کاکړ هغه بیتونه رامخته کړي، چې څپیز کمی زیاتی یا نانډولي لري، خو خجیز نه، لکه د خوشال دا بیت
چې د ننګ او د ناموس اندوه یې نه وي)۱۲(
د هغه سړي به نه وي احترام)۱۱(
او پر دې ناخبر یا هم ناګار، چې د پښتو څپیز- خجیز قانون له مخې په خجپای پیل شوي شعر کې پښېلیزې مسرې تر ناپښېلیزو هغو یوه یوه څپه کمې راځي)د پوره پوهاوي لپاره: ← څپیز کمی زیاتی، شپږم څپرکی (

تر دویم)هجایي معیار (وروسته د دریېم)تونیک یا فشاري سیستم (چې د پښتو زباد شوی سېستم دی او ورسره د نه جوړجاړي)نه موافقت (پلمه یې هم تر ګناه بتره ده:
))تونیک یا فشاري سیستم چې فشارونه په یو راز وي. که سېلابونه فرق ولري خیر دی. په پښتو ادب کې د دې مثال په دې کې په کارده چې د سېلابونو شمېر هم یو وي او د فشارونو هم. د فشارونو موقعیتونه هم باید ټاکلي او سره مقابل وي. دا سیستم د پښتو ژبې له جوړښت سره مطابقت خوري. په دې کې مصطلحات هم هغه د انتیک سیستم استعمالېږي. صرف اوږده هجایي په فشاري هجا اړولې ده او لنډه په بې فشاره)؟(. د پښتو له دې سیستم سره توافق ړومبی عبدالحی حبیبي صاحب ذکر کړی وو. جارج مارګنسترن او ډاکتر مکنزي هم په دغه رایه دي. یو روسي پښتو پوهاند نیکولای امکنرویچ دوریانکوف هم دغه رایه لري او سراولف کېرو هم د مکنزي په تقلید دا رایه اختیار کړې ده. زه هم دې ته د پښتو نظم طبیعي سیستم وایم، خو د فشاري موقعیتونو په ټاکلو کې له مستشرقینو سره موافق نه یم. (( )الفت هماغه ګڼه(

د پښتو شعر پر میتریک)عروضي (تول وتال باندې د استاد رشاد ګروهه

تردي بریده ټینګه او ترینګه پاتې شوې چې ورسره ان د ازاد شعر د اړوندی هڅه یې هم کړې ده.
د یوې سریزې په ترځ کې یې د ازاد شعر پر وړاندې له نابانده والي سره سره، هغه هم ښایي د دوستی په پار د لېوال))هوسی ((نندارمې له ازاد شعره داسې مسرې را چاڼلې چې د نابرۍ له مخې یکې نه ښواکوړي)کلستړونه(، لکه))سخوندر، شخوند ((راغلي او نه یکې لنډې- اوږدې څپې، لکه)اړ (او)خورین (غاړه غړی شوې، نو د)فاعلاتن (پر رکنونو یې سکښتلي)تقطیع کړې (دي.)غفور لېوال، هوسی۱۳۷۸ل (
دا پوره راډاګیزه کېږي چې استاد غوښتل، په هره بیه وي، د پښتو شعر د میتریک))عروضي((لیدتوګي سختسرانه دفاع وکړي،))پویتېکس- فونېتېکس((علمي دایلېکتیکي تړاو کورټ و سکوټ نالیدلی وښیي او د دې لپاره په ټوله ناړامی))استثنأ ((پر))قاعده ((بدله کاندي !

د پېنځو ستورو په ګډون د ګردو دودیزو پوهانو په منځ کې استاد رشاد یوځانګړی او استثنایي))**pedantic or hegemonic**((لوښه او عادت درلودل او همښنی هڅه یې دا وه چې له عادي خبرو اترو نیولې، تر علمي بحثونو او بیا لیکنو څېړنو پورې په خورا پسته، خوږه او فصیحه ژبه د غټو غټو عربي او غربي وییونو، نومونو)ټر مونو (، اقتباسونو، نقل قولونو او روایتونو په وړاندېینه شاګردان، مینه وال او بیا کورني او بهرني پښتو پوهان، هغه هم ژبپوهان هم تر خپل جادویي اغېز لاندې راولي او لا ویې نه نګوي !

دا لیدتوګه یې هم د))انتیک عروضي سېستم ((هومره زرګونه کلونه زړه ده چې ژبه او ژبپوهنه د ادب یوه برخه ګڼي. د ساري په ډول په همدغه لیکنه کې غړونه، څپه، خج، ویی یا کلمه... د خپلي))انتیکو ادبي فنونو ((د مقولو په توګه راڅرګندوي. دا به پرځای پرېږدو چې))پویتیکس ((یا شعري رغاونه له آروبنسټه د))فونېتېکس ((یا غږ پوهنې زېږنده او سکالو)موضوع (ده، نه د دودیزې ادبپوهنې)ادبي فنونو (او نه د اوسنی علمي ادبپوهنې. هرګوره، یوازې ادب، هغه هم د یو))ژبنې هنر ((په ټولمنلې نومونه د))ادبپوهنې ((سکالو یا موضوع ده !
ادبي فنونو د))معاني ((په ګډون زیاته برخه هم لړ تر لړه تر یوې نیمې پېړۍ راهیسې له اړوندو نومونو او مقولو سره په نوې ژبپوهنه اړه موندلې او پاتې هغه یې په نوې ادبپوهنه. د معاني بیا یوه برخه په ماناپوهنه)سېمانتیکس (او پاتې یې له))بیان((سره یوځای په سبکپوهنه)ستایلېستیک (او ویناپوهنه)رېتاریک (اړه پیدا کړې ده. هرګوره، د شعر ادب او نورو هنرونو په اوبجه کې د سبک)ستایل (نومونه)ترم (ځانته جلا آرونه او پېژند نښې لري. له

همدې کبله موږ د ژبې د آر و معیار په تړاو))لیکلار ((نومونه رامنځته کړې، لکه څنګه چې زموږ د پوهنځي د ژبپوهنې تکړه ماستر مولاجان تنیوال په یوه ژباړه)الفت شپاړسمه ګڼه (او همدارنګه وتلي لیکوال عبدالمالک همت یې په یوه لیکنه)ښکلا ۲۲ ګڼه (کې پوره رڼاوی کړی دی. په دغه تړاو د لانګندوین)۲۱مخ(په خبره کله داسې هم پېښېږي چې یوه غونډله یا ځرګندونه له پښوییز پلوه سمه اوډل شوې وي، خو د لېلې او لیکلارې له پلوه دومره خوندوره نه وي، نو کېدای شي، د یوه بلونج)بدیل (لټه یې وکړو.

اوس بیرته استاد رشاد لیدتوګې ته راستنېږو او هغه دا چې هېڅکله یې د آرې ځانګې))ادبي فنونو ((او په دې لړ کې د پښتو شعر د عروضیوالي په تړاو چاته په اسانه تن نه دی ورکړی او تر))طبیعي سیستم ((یې هماغه دوه نیم زرکلن او بیا یونیم زرکلن))مصنوعي ((هغه په وچ زور پر پښتو خوارکی تپلی او زغملی دی. اړونده تاریخچه یې هم له لاتیني نومونو سره د دوریانکوف له هماغې پښتو لیکنې څخه بې اخځ ښوونې راخېستې چې پر ۱۳۴۰)۱۳۴۱ل (کال د ادبیاتو پوهنځي په پښتو مهالنۍ))وږمه ((کې خپره شوې اولیکوال په سریزه او د همدې خپرکې په پیل کې د دې کتاب د کښنې تر ټولو غوره انګیزه بللې ده.

دا چې زموږ د ادبي فنونو استاد لومړی پلا))حروف ((پر))ږغونه ((اړولې، په پوره دک و دلیل زما مخامخ جروبحث او بیا د همدې کتاب د لومړي چاپ)۱۳۲۹ل (ورته انګېزه شوې؛ د څلور څپیزو رکنو او بیا دننه دننه د خج د څلور ګونو دریځونو او په ځانګړې ډول د دوو خجونو ترمنځ درې څپیزو اتن په رسمیت پېژندنه یې هم همداسې درواخله.
پر))ږغونو ((یې د))حروفو ((اړونې بېلګه، هرګوره، د پورتنۍ لیکنې په سرکې راغلې ده:
))د خواجه نصیر طوسي)۵۹۷- ۲۷۲ق (د نظم ړومبنې اجزأ متحرک او ساکن ږغونه دي. دا نظریه ټول مني... ((. د اروانباد طوسي اروابه هم هېښنه پاتې شوې وي چې زما))حروف ((څنګه پر))ږغونه ((اوښتي دي!
له دې سره استاد ته په کار وه،))ساکن و متحرک ((یې هم ورسره **update** کړی وای او پر))کنسوننټو و واوبل ((او یاهم پر))تړلې او وازه څپه ((یې ور اړولی وای.
دابه پرځای پرېږدو چې غږونه او څپې له آر و بنسټه نامانیز ژبنې توکي یا یوونونه)واحدونه (دي. شعر د ژبې له رغېدلو مانیزو)وییونو، کلمو (، لاځه چې، لکه پخپله پښویه)ګرامر (، له بشپړو ژبنیو توکو)غونډلو، جملو (راپیلوي او بیا هله د وییونو، څپو او بیا غږونو له اوډنې، وېشنې او سکښتنې سره کار لري.

ما شل کاله له مخه د خپل بدلمېچ تر لومړي خپراوي کلونه کلونه وړاندې د خپلو هاندوهڅو ، په تېره د لوستنوکيو)درسي موادو (د تياروني په بهير کې دا هم رابرسېره کړې وه چې د پښتو شعر درېګوني)وګړني، ادبي او ازاد (ډولونه، يو څپيز- څجيز سېستم لري او هغه دا چې د کوشنيترين شعري يوون)مسرې (له هرو څلورو څپو څخه يوه څجنه راځي. مانا دا چې د مسرې يا ړومبۍ څپه څجنه ´----وي، يا دويمه -´---، يا درېيمه --´--او يا هم څلورمه ---´-.

په دې ډول دغه څلور څلورڅجنې څپې د ناشننورو غونډونو)رکنونو (بڼې لري، په بله وينا ، هره مسره په آر و پرنسيپ کې له همداسې غونډونو رغېدنه او شننه مومي او که په پاى کې يې تر څلورو کمې، ياني يوه، دوه يا درې څپې راشي، د ناځجن نيمګړي غونډ په توګه د اړوندې مسرې تاکلی څومره ييز))څپيز ((انډول پرځاى کوي او ورسره کېداى شي، د پښبلې)قافيې (يا لړ)رديف (په رغاونه کې برخه واخلي. هر ګوره، په)← ازاد شعر (کې يوه مسره يا ټوټه تر دوه)فونيمي (څجنې يا ناڅجنې څپې هم لنډون مومي چې هممهال د يوه ويي او غونډلي کار هم ورکوي، لکه: هو ، نه،)اخ، وه، وي... ! (او نور.

مکنزي د پيلامګر په توګه

لکه په پخوانۍ چاپ او د اوسني دې په سريزه کې چې يادونه شوې، که څه هم ماته وار له مخه د نيکولاى دووريانکوف ليکنه پرلاس راغلې او د الهام سرچينه او مخبېلګه شوې وه او د استاد دانيل مکنزي د ۱۹۵۸ زېږدي کال هغه ۴۵ کاله وروسته ، هغه هم انګليستان ته له را کډوالېدو سره د ۱۹۹۳کال او بيا ۱۹۹۸ کره کړې بڼه را تر لاسه شوه. دغه استاد ، په خپله اتلس مخيزه څېړنه کې، بې له دې چې د دووريانکوف په خبر يې په نومېرلې توګه د پښتو))غږپوهې ((او))شعرپوهې ((تر منځ نه شلېدونکې)ديالکتيکي (تړاو ته ګوته و نيسي. استاد مکنزي ماته دهغې زړې ليکنې تازه بشپړه کړې،کره کړې او غځولې بڼه د ۱۹۹۸ په مني کې له هغې ژمنې سره سمه اکسفورډ ته را ولېږله چې څو مياشتې له مخه يې په خپل کور)انګليسي، ويلس (کې، تر اړوندو اوږدو جر و بحثونو وروسته را سره کړې وه. ما هم ترې پر خپل وار د خپل بدلمېچ د نوې خپروني)ايډېشن (په کرونه او بشپړونه کې پوره ګټه واخيسته. په دې مانا چې له پخوانۍ هغې سره يې کورټ و سکوټ توپير لري.

د لندن پوهنتون دغه نوميالي آريانپوهاند او پښتو پوهاند په خپله ليکنه)rev.1998 (Pashto Verse) کې د ځينو پښتنو ليکوالو دا هڅې ببځايه او ناسمې)misnomer (بللې چې په عربي- پارسي کالبونو)بيت، رباعي قصيدې، مثنوي... (کې ويل شوي ليکنې او))ديوانې ((شعرونه، په مېتريک)عروضي (ډله کې وشمېرې.

ده پخپله، که څه هم وار له مخه پښتو شعر))څپیز ((بللی، خو په کړن کې یې د ګڼو دېواني او ولسي بېلګو په سکنښت یاتقطیع)scansion(سره بشپړ))څپیز- څجیز ((سېستم پر کار اچولی دی. د مسرو دننه وییخج یې په واژه څجنښه)□_(او شعري)مسره ییز (څج یې په ترلي هغې)_´ (په ګوته کړي دی. دغه راز یې د څپې څومره ییزوالی یا کمیت)اوږدوالی او لنډوالی ((په پښتو شعر کې بې نقشه یا بې ارزه)irrelevant (بللی او موخه یې څپیز شمېر نه دی. ورته خبره ما د عروضي او څپیز- څجیز سېستم د توپیر په تړاو، د خپل کتاب د لومړي چاپ په)۱۲مخ (او د اوسني چاپ په دربیم او پېنځم څپرکي کې د پارسي شعر او همدارنګه د))څپې ((په تړاو کړې ده.

مکنزي د پښتو ولسي یا)و (ګړنی شعر دا دوه ګونی وېش زموږ تر څېړونکیو)لکه د پښتني سندرو هغه (په پوره کره تخنیکي ډول را پر ګوته کړی دی:
))وګړنی شعر پر دوو ټولیو)کټېګوریو (وېشل کېږي. یو هغه سملاسي)فی البدیهه (لنډې نغمې دي چې د کار پر وخت، پر لاره او یا هم له ملي اتڼ سره بولل کېږي، د وګړني شعر دا برخه زیاته آره او رښتیني بللای شو؛ زیات دودیز رنګ لري او ښېنومه ده.
)دویمه ټولۍ (چې ویونکي یې څرګند او د ځانګیزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي. خو اړینه نه ده چې همدوی یې جوړوونکي هم اوسي. په دې ډله کې غزل او چاربیتې راځي چې غزل یې ، هرګوره له ادبي هغه سره خورا ډېر توپیر لري. (( )مکنزي ۳۲۰مخ (

دا هم زما له نه هېرېدونکو جلا وطنو یادونو او برياوو څخه وه چې تر لسیزو وروسته د ټولمنلي استاد مورګنستیرن له دغه پیاوړي شاګرد او ځایناستي پښتو پوهاند سره مې شلېدلي اړیکي راتینګ شي او د ژوند په وروستیو ورځو شپوکې ورته یوځل بیا د شاګردۍ ګونډه ووهم. ده هم په دې پښتني- انګرېزي ولوله چې د څلوېښتکلني شاګردي- استادي دوستانه اړیکو او علمي همکاریو پور یې راپرې کړی وي، له خپلې مېرمنې سره په خپل نوي اخېستي کور))انګلسي، وېلس ((کې په څلور ورځنۍ مېلمستیا د یوه پوهنځي هومره ګټه را ورسوله او دا کابو یې را په برخه کړه چې د پښتو شعري سېستم په ګډون ور سره له پښتویې را نیولې، تر آرپوهې پورې د پښتو ژبپوهنې ډېرې ناسپړلې غوټې پرانېزم.

د نجیب منلي ونډه
دا هسې یوه نابېري یا))توارد ((وو چې زموږ فرانسمپښتي ادبپوه لیکوال او څېړنوال نجیب منلي د استاد مکنزي د ۱۹۵۸ لیکنې په رڼاکې له ما سره څه ناڅه همهال، پر 1987 ز. کال په

یوه وېره فرانسي لیکنه {Najib Manalai; Métrique du Pashto in Cahires de poétique comparée Nº 15, Octobre 1987 ; pp. 103-153.} کې د پښتو شعر د ورته)څپیز- خجیز(سېستم پخلي کړې او د هغه استاد پر پلیونې، یاهم په خپل نوښت یې دګنو ادبي او ولسي بېلګو په ترڅ کې پر کار اچولی دی.

زه یې له دغې لیکنې متې دوه درې کاله وړاندې خبر کړم او سم له سموني یې هماغه آره فرانسي بڼه له پاریسه راولېږله، خو دا چې پر فرانسي زما سر نه خلاصېده، نو دا دی، په پښتو لنډیز یې هم وپاسللم او له کابله یې رابرېښلیک کړ چې ګران مینه وال به یې بیاهم هماغه غوراوی تر کتنې لاندې ونیسي.

ګران منلي خپله لیکنه له دې تاریخي شالید سره راپیل کړې ده:

))د شپاړسمې پېړۍ په پای کې د پیر روښان)۱۵۲۴ – ۱۵۷۹ز(د سیاسي - مذهبي پاځون د پښتو ژبې یو پراخ ادبي فعالیت پیلامه ده. پر دغه مهال د پښتنو سیمه د دوو پارسي ژبو امپراتوریو ترمینځ وېشل شوې وه چې لویدیځ ته د پارس صفوي امپراتوري وه او ختیځ ته د هند د مغلو قدرت وو. په دغه فرهنګي چاپېریال کې پښتنو شاعرانو او لیکوالو په پراخه پیمانه له پارسي څخه هم د لغاتو په برخه کې، هم د مفاهیمو په برخه کې پراخې اخېستنې وکړې چې کله ناکله یې د پښتو ژبې ګرامري جوړښت هم د پارسي په ډول برابر کړی دی. د دې اخېستنو په ترڅ کې شاعرانو د پښتو شعر اصلي، معمولي بنې پرېښودې او هڅه یې وکړه چې پرځای یې د عربي- پارسي عروض خپل کاندي، خو عملاً په دې برخه کې ډېر بریالي نه ول...

په هرډول که د))توارد ((خبره هم شي، تر درویش دراني یې له ماسره ډېر راځي. هغه هم یوازې په دې هم نه، چې د استاد مکنزي لیکنه یې مخببلګه شوې، بلکې خپلې رسمي ځانګې)ادبپوهنې(او اړوندو څېړنو او ژباړنو هم ورسره پوره مرسته کړې؛ شعر و شاعري خو ورسره د دراني هم شریکه ده. او دا چې ډېرې شننې او سپړنې یې زما له هغو سره په بنسټیز ډول توپیر نه لري، نو یوازې هماغه اړین ټکي یې له لوستونکیو سره شریکوم.

داخبره))...پښتانه شاعران او څېړونکي پردغه ستونزه پته خوله پاتې شوي دي. که څه هم، کېدای شي چې د پښتو د عروضو ځینې لارښودونه جوړ شوي وي، خو ... ((یې خو وار له مخه ځواب شوې او هغه داچې که موږ دا درې پښتانه یو له بله سره خبر نه وو او په بهرنیو کې له استاد مکنزي څخه هم یوازې همدی خبر وو.

هرګوره، د استاد مکنزي له ليکني د ورپيدا شويو پوښتنو لامل يې هم دا دی چې ده يې هماغه د ۱۹۵۸ کال ليکنه مخبېلګه کړې وه او وروستنۍ بشپړه او کره بڼه يې پر لاس نه وه ورغلې. د هغو پوښتنو لومړۍ بېلګه دا ده:

))د.ن. مک کينزي ... د پښتو شعر آهنګ يا ريتم د هجاوو له کميت)لنډوالي او اوږدوالس(سره نه، بلکې د خجيزې لړۍ له نظم سره تړلی دی. خو ښاغلی مک کينزي د خپل نظر جزييات نه څېړي او د څو مثالونو په ورکولو يې بسنه کړې ده. ما ته د ښاغلي مک کينزي د ملاحظاتو په سم والي کې کوم شک نه وو راپاتې، نو ومې غوښتل چې لږ زور تحليل يې وکړم او د پښتو شعر پر دواړو اړخونو)ياني ولسي شعر او ديواني شعر(يې تطبيق کړم. ((

په دې لړ کې يې، لکه څنګه يې چې ما له مخه په اړونده ونډه کې يادونه وکړه، ده د ولسي او ادبي يا ديواني شعر د ښننې په ترځ کې د مسرو دننه وييخج په وازه خجنښه)□_(او شعري خج په تړلي هغي)_´ (سره په ګوته کړی دی. همدا راز يې د څپې څومره بيزوالی)اوږدوالی او لنډوالی(يې)کټ مټ لکه ما (په پښتو شعر کې بې نقشه يا ناارزې)irrelevant(بللی او موخه يې څپيز شمېر نه دی. هن که په زړه ليکنه کې يې د يوه ټاکلي شعري څېل د مسرو ترمنځ څپيزه نانډولي هم موخه اوسي، دا هم څه ببځايه خبره نه ده او هغه دا چې تر درو څپو لاندې باندېوالی، تول و تال يا اهنګ)ريتم(دومره نه ويجاړوي او په دې کې ښاغلی منلی هم له موږ دواړو سره هماند دی چې ترڅپې، خج زيات ټاکنده نقش لري. ما پخپله تر هغې پخواچې د استاد ليکنه پر لاس راشي، د خپل بدلمېچ په لومړي چاپ او دويم چاپ کې، يوځل د عروضي او څپيز سېستم د توپير او بيا د څپې د بېلابېلو ډولونو په تړاو)دغه راز څرګندوني راغبرګې کړې او پوره بېلګې يې په همدې لومړي او بيا دويم، دربيم او پېنځم څېرکي کې وړاندې شوې دي.

د ليکني په دويم مخ کې يې د))آهنګ((په تړاو دا الاندې نوموني)ترمونه(او څرګندوني با دومره څانګيزې او تخنيکې نه بربښي:

))د پښتو ژبې آهنګ د وينا د لړۍ د تونيکو سېلابونو پر نظم ولاړ دی. د آهنګ لپاره کولای شو چې يو)تيوريک فرضي واحد(!(تعريف کړو. دا فرضي واحد چې د ژبې په وييپوهنه) !(کې کوم خاص ارزښت نه لري، د سېلابو يوه لړۍ ده چې يو سېلاب يې تونيک وي)تونيک خج(!(ولري(.((

څلورڅپيز- خجيز غونډ)رکن(چې ما د پښتو شعر د توليز يوون)رېتميک واحد (په توګه په دواړو چاپونو کې له بېلګو سره ښوولی، ښاغلی منلی يې

))تیوریک فرضي واحد ((او))خجیزه کړی stress group ((نوموي. خو د دې خبرې تر څنګ یې چې یوه څپه پکې خجنه وي، جوت او ټاکلی))څلور څپیز والی((له پامه غورځوي او پر))دري سېلابي ((او))څلور سېلابي ((کړیو یې وېشي !
)په دې تړاو پوره سپړاوی بیاهم د کتاب په لومړي، دویم، درېیم او پینځم څپرکي کې موندلای شي(.

مسره یې هم داسې پېژندلې ده:
))د پښتو شعر بنسټیز واحد مسره ده چې کم له کمه یوه خجیزه کړی لري او تر ټولو اوږده مسره څلور خجیزې کړی لري.)ځینو معاصرو شاعرانو او یو شمېر پخوانیو د خورا خام شعر خاوندو شاعرانو کله کله تردې اوږدې مسرې هم جوړې کړې دي، خو دا ډول شعرونه د ګوتو په شمار دي او خاصه توجه نه غواړي(.((
دغلته بیا هم دا نه وایي چې هره))خجیزه کړی ((څو څپې را نغاړي؟
د مسرې او بېلابېلو ډولونو په اړه د دې کتاب په درېیم څپرکي کې پوره څرګندونې وړاندې شوې او دلته یې راغبرګول اړین نه برېښي؛ همداسې یې د استاد مکنزي لیکنه)**۳۲۵-۳۲۲**مخ(.
نورې پوښتنې یې هم زموږ د دواړو له خوا ځواب شوې، لکه د))نیم مسری ((چې ما د استاد رشاد د نومونې))وقفه یې مسرې ((پر بنسټ))لارغه یې ((او))ماته مسره ((نوموله ده)زیار، درېیم څپرکی او استاد مکنزي**۳۳۱- ۳۳۵** مخ(.

د درویش دراني برسېرونه
ښاغلي درویش دراني بیا د سوچه))توارد ((له مخې د یوه نوښتګر شاعر او انګریزي ښوونکي په توګه څه ناڅه له ما سره هممهال ورته سپستم تر څېړنې او شننې لاندې نیولی. خو نژدې یوه لسیزه وروسته، هغه هم هله ځنې خبر شوم چې په پېښور پوهنتون کې مو سره لیده کاته وشول او کتابونه مو سره ادل بدل کړل که څه هم سم له لاسه راسره د هغه کتاب نشته، خو بیا یې هم له هماغي لومړنۍ ځغلندې کتنې څخه دومره پر یاد راپاتې دي چې نه یې اړوندې څرګندونې دومره تخنیکي دي، او نه یې د خج)stress (له مخې د شعري ټوټو یا مسرو او ورسره د ټولیز شعري رغښت بنیادي څلورګونې ډولونه یا وزنونه پر ګوته کړي ؛ ان تردې چې خجنې او ناخجنې څپې یې هم))قوي- ضعیفی ((بللې دي !

په پای کې دا یادونه هم اړینه بولم چې دغه بدلمېچ زماله موخې انګېزې او وړاندوېینې سره سم له لومړي خپراوي)1990 (راهیسې تر اوسه په دې شلکلن پېر کې خپل اغېز ښندلی او د

پوهنتوني زده کړيالو په ګډون د بشپړ ډېري ځوان ادبي پښت له تاوده هرکلي سره مخامخ شوی، هغه هم له درو غورو لاملونو سره:
۱(په ناځانخبري ډول له کوشيني راهيسې د هر پښتانه او پښتنې په ذهن و زړه کې د)و (ګړني شعر و ټنګ ټکور تول وتال، کټ مټ، لکه پښتو ژبه له پښوييزو دويونو)ګرامري قاعدو (سره ، وار له مخه ځای نيولی او زېرمه شوي، که نه ښنګه به يې له يوه ټومب)تحريک (سره په هماغه تول و تال يوه ناره، لنډۍ، بدله... نابېره له خولې وتله او يا يې هم يومخيزه ولسي شاعري او سندرغاړي راخپلوله. او کله چې بيا له ليک و لوست او ښکلاييز خوب و ذوق سره په ادبي کچ له تېرمهالي د بواني او وسمهالي قافيوال او ازاد شعر په لاروی ورته زېږندويې ته مخ کوي، نو هماغه تول وتال، په بله وينا ،))څپيز- خجيز((رغښت ورسره راخپلوي او هماغه ځانته مخبېلګه ګرځوي. له دې سره يوه نيم، لکه د وسمهالي ادبپوهنې زده کړيال او څېړنوال په دې هڅه کې کېږي چې د هغه ناګاهانه کارولي يا کارول شوي رغښت پر لارو رودو او کچ و مېچ اګاهانه لاسبری پيدا کاندې، دا غوره او ګټوره نګېري چې همداسې يوه ښکارندويه لارښود ته مخه وکړي، نه يوه ناپېژندويه لارښود ته؛
۲(د تېر هغو په پرتله له عربي- پارسي ژبو او بيا يې دوديزو ادبي فنونو او په دې لړکې پېچلو عروضي او قافيي لارو دودو سره يې پرله پسې زياتېدونکی لرېوالی او نابانډېوالی؛
۳(سراسري ټولنيز خوځون او جلاوطني، نوي خبرتيايي)کمپيوټري (تېکنالوجۍ او ورسره د هېواد، سيمې او نړۍ پر کچ د ترليو نومهالو فرهنګي او ادبي اغېزو او سياليو، له نوي او ازادې شاعرۍ سره ډېرېدونکې لېوالتيا او له دې سره ژب - ښکلاييزې جولې او ژب - انديزې منځپانګې او پيغام ته د هڅې او پاملرنې زياتېدنه.

۲ـ څپرکی
په خپله جوله کې د پښتو شعر
د سيالۍ هڅه

شعر د ژبني هنر ادب (په بېلابېلو څېلونو کې تر گردو لوړ تخيلي او زړه راکښونکی څېل او د انسان د ښکلاييز خوب)ذوق (روزونکی او خړوبو-ونکی او بيا داسې څېل دی چې په ټوله مانا يې د ناځانخبرۍ)ناخودآگاه (ناسپړلې او زبرمه شوې هيلې او ارمانونه ځانخبرې)شعوري (نرۍ ته راباسي او را پوخلا کوي يې. له دې چار و دندې سره د))شعر د شعر لپاره ((ليدتوگه ردېږي چې د ټوليز هنر په تړاو يې د الماني ايډياليست فېلسوف مانوېل کانت)۱۷۲۴ - ۱۸۰۴ (څخه يې سرچينه اخېستې ده. هغه هنر د ښکلا د پنځونې لپاره د انسان هاند و هڅه ، په بله وينا ، هنر د هنر لپاره باله. دغه اندتوگه له هماغه راهيسې دا دوې- دوې نيمې پېړۍ پرله پسې تر سختو نيوکو لاندې راغلې او په کلکه رد شوې ده، په ځانگړې ډول د زيگموند فرويد)ز ۱۸۵۶- ۱۹۳۹ (د روانشنيز)سايکاناليستي (اند توگې له رامنځته کېدو راهيسې چې هنر د انسان په ناځانخبرۍ)تحت ا لشعور (کې له تمبول شويو او زبرمه شويو هيلو او ارمانونو سرچينه اخلي. له دې سره يوازې د نوربېز- ښکلاييزو گرومونو)عقدو (خړوبونه،نه، بلکې د ټولنوټېزو)سوشل-اېکانوميکو (هغو هواړونه هم رانغاړي.
همدا خبره ده چې استاد پوهاندرحيم الهام)۱۳مخ(د کانت اند توگه له علمي پلوه ناسمه بولي او ليکي:
))...که هنر د ښکلا د تخليق لپاره هڅه وي، هنر او ښکلا سره يو انډول کېږي او دا نتيجه ورڅخه حاصلېږي چې گوندې د هنر غايه پخپله هنر دی((.

د لندن مېشتي فلسفي ادبپوه اسماعيل خويي له خوا د شعر څه ناڅه ښه ترا اوډلی او منلی پېژند))شعر په کره، کېښکلي او اهنګينه ژبه، د اند و واند ولوليز ترون دی = شعر گره خوردگی عاطفی انديشه و خيال است در زبان فشرده و آهنگين ((او ورسره ترلی))ژب - ښکلاييز ((او))ژب - انديز ((دايلکتيک دا راجوتوي چي جوله)شکل (د))مخيِّله وينا ((په توګه د شعر آر جاج او جوهر، په بله وينا)) ښکلاييز ارمان ((ته رښتيا ينه)تحقق (وربښي او ورسره ورسره انديزه منځپانګه او پيغام، په بله وينا)) تولنيز ارمان ((هم رانغښتل کېږي. دا به ومنو چي شعر ته تر بل هرادبي ځېل)ژانره (تر ډېره د يوه ښه هنري ځېل په سترګه کتل کېږي، خو د هنري ارمان تر څنګ يي ټولنيز ارمان و پيغام هم له پامه غورځېدای نه شي. هرګوره، په دې توګه به، هغه شعر يو رښتينی شاهکار وي، بې له دې چي پکې رانغښتی ټولنيز ارمان او پيغام د چا ښکلاييز خوب)ذوق (و زمولي، هممهال يي منلوته ورچمتو هم کړای شي.

دا هم هېرول په کار نه دي چي ګني پر))شعريت ((باندې ټينګار دي، ګړسره د))هنر د لپاره ((تولی)مقوله (راخپله کاندې او بيا د همدې ليدتوګې پر بنسټ تر دې ښندې)مبالغې (پورې چې وايي:

))اصيل شعر متې تر دويم نړيوال جنګ را وروسته منځته راغلی دی ((! مانا داچې د زرګونو دانته وو، ګويته وو، ګارسياوو، هوګوو، پوشکينانو، بايرنانو، فر دو سيانو، خوشالانو... هستوني او پنځوني دې هېڅ پر هېڅ او هبر پر هبر وګڼل شي، او له دې سره پردې زباد شوي واقعيت هم سترګې پټې شي چي د شعر و ادب په ګډون په ګرده بشري پوهنيز- فرهنګي ډګر کې وسمهال د تېرمهال او وسترمهال تر منځ يو پول دی او له رنګېدو سره يې هرڅه له منځه ځي!

له پاسنيو څرګندونو دا پايله اخېستل کېږي چې))شعريت ((د))ژب - ښکلاييزې ((جولې زېږنده دی او همدغه دوه اړخيزه جوله ده چي د))مخيِّله وينا ((په توګه يي جاج او مفهوم وربشپړوي. دويم، يا دربيم جوليز اړخ))رغاونيز تخنيک ((د دغې))مخيِّله وينا ((کوم اړين رغنده توک)متشکله جزء (نه ګڼل کېږي او ان پخپله عربو چي شعري اډانه يي پرعروضي سبستم ټيکاو لري او ور اوډلي يې دي، د يادې شوې تولی)مقولې (نوښتګر يې هم بللای شو. په دې ډول))وزن، قافيه، رديف ((او ورسره نظمي کالبونه يا ژانرونه... هم د شعر له پېژند)تعريف (څخه اېستل کېږي. نو کوم تول وتال يا وزن، قافيه، رديف... چې نه يوازې عربو او مورږ، بلکې د نړۍ ډېريو ژبنيو ټولنو ورسره ترلي او رادود کړي دي، موخه يې))موسيقيت ((دی، نه))شعريت ((!

هرگوره، نن سبا دغه موخه هم نوره په کړن کې خرخشنه شوې او هغه دا چې نه یوازې پر نړیوال کچ ازاد)موزون او بې قافیه(لاخه چې سپین)بې وزن و قافیه(او ناپېيلي)منثور(شعر موسیقۍ ته لار موندلې ده.په پارسۍ کې، نیما شوویچ د شلمې پېړۍ په درشل کې د نیم ازاد پارسي شعر سېستم رامنځته کړ او پېنځه شپږ لسیزې راوروسته احمد شاملو تر بې وزن و قافیې))شعرسپید ((را ورسوله، سیما بهبهاني او ځو نورو بیا ان ټولمنلی رومانتیک څېل))غزل((هم د پېښلو)قافیو (له باستیله راوکېښ.
په پښتو)و (گړني شعر کې چې له دغو درو ډولو څخه لومړۍ دوه شتون لري، همزمان سندرې هم دي، په بله وینا ، همېشه له ټنگ ټکور سره ملې پاتې شوې دي او له ژب - ښکلاییز پلوه هم په اړوندو پرگنو کې پوره منبت او گرانښت لري: ازاد وزمې سندرې، لکه لنډۍ، سروکي... او سپین وزمې، لکه د کیسو او نکلونو ناري او داسې نورې؛ په متلونوکې بیا د دغو گردو شعري فورمونو ځرک لگولای شو ، ازاد لکه:
- په باران پسې پتې گرځوې- په خیرات پسې شکرې،
- بنیادم یو نور- جامه یې دوه نوره،
- پور چې تر سل تېر شي- وچه یې مه خوره...؛
سپین، لکه:
- بې عقله زوم د خوابې په باټو ختاوځي،
- بډای یې له خواره گتې، خوار یې له بډایه،
- وزه چې پرېام وخېژي، لېوه ته هم ښکنځل کوي....

په هره توگه، لکه څنگه چې د ټولنیز ارمان او پیغام په تړاو څرگنده شوه، تول وتال یا موسقیت، په بله وینا ، وزن و قافیه تر هغې پاموړ گڼل کېدای شي چې د))شعریت((پر تاوان پرې نه وځي. په دې لړ کې یې ټولیز)وزني (سېستم یا تخنیک بیا ، او هغه هم چې پر یوه ژبه له بلې ژبې څخه راتپل کېږي، له دغه پلوه په هېڅ ډول د منلو او زغملو جوگه کېدای نه شي، لکه واخلې، پر پښتو باندې د عربي عروضو او بحورو راتپنه؛ قافیې آرونه او دوېونه یې که څه هم لړوډېر له لیکني او دېواني شعر سره اړخ لگوي، خو بیا هم ورته له پښتو غرېبو هنې سره سمون ورکول په کاردي. نو د دې لپاره چې دغو ټولو اړخونو ته مو پښتو جوله او جامه ور اغوستې وي، په څلورم څپرکي کې تر څېړنې لاندې نیول کېږي.

په پای پای کې تر ټولو خبرو وروسته، له نړیوالې شعري سیالۍ څخه زموږ موخه بیا هم یوازې او یوازې پر))هنري ارمان((ډډه نه لگوي، بلکې ورسره ورسره د ټولنیز او بیا انساني ارمان

رانغښتنه هم په پام کې لرو. دا به د ننني غمځپلې نړۍ او غمېدلیو او غمولیو انسانانو پر وړاندې څومره بې توپیرې وي چې د بل هر هنر غوندې له شعره یوازې د ښکلاییز څوب)ذوق (د راویښونې، خړوبونې یا روزنې کار واخېستل شي.
دا دهنر د الهي))میوزې ((پر وړاندې کومه نابښنوړه ګناه نه ده چې د نوبل نړېواله ادبي جایزه ، نه یوازې له هنري پلوه، بلکې د ټولنیز ارمان او انساني پیغام له پلوه هم ارزول کېږي او په همدې لاسوند تر اوسه زیاتره د همداسې ژمنو او پرمختللیو)مترقي (داستان لیکونکیو او شاعرانو په برخه شوې ده. له دې خبرې هم څوک نټه نه شي کولای چې))هنر ((او))پوهنه ((اوږه پر اوږه د انسان په ګټه د پنځ)طبیعت (په اېلونه، په بله د ټولیز بشري تمدن په منځته راوړنه او پرمخوړنه کې ونډه لرلې او لري یې. نو شعر هم د یوه هنر په توګه له دغه پلوه بې ونډې نه شي پاتېدای، یا دچا خبره مستثناکېدای نه شي او په کارده د دغه نفیس و نازک هنر له جادویي اغېزه د ننني ښکېللي او زېښېلي انسان د ژغورر، ازادۍ او سوکالۍ لپاره هم ګټه واخېستل شي، نه داچې یوازې د هماغو ښکېلاکګرو او زېښاککګرو د مزو چړچو لپاره ځانګړی کړ شي.
هو هماغسې چې پوهنه پاړکیز توپیر و تبعیض نه شي منلای او زغملای، دغسې یې هنر او په دې لړ کې یې شعر هم نه شي منلای او زغملای.

د پس نومهالۍ)پوست مودرنېزم (او ورسره د بېلابېلو تشتورو فورمالبستي ازمونو پلویان او د ریالېزم او هومانېزم سوګند خوړلي نټیالي)منکرین (یې له یوې پېرۍ راهیسې د)) نړه ((هنر و ادب او بیا شعر په نامه انګروزه کوي او نن سبایې د پانګواکۍ د انساني ضد نیو لېبرالېستي او ګلوبا لېستي اوتو بوتو په لمسه او ننګه غواړي، ګردې هنري- ادبي پنځونې د پېر و پلور بازار ته ځانګړې کاندې او د دې لپاره چې لکه الکترونیکي او سېبرنېتیکي)ویدیو ګېمونه، ساینس فېکشنونه ... (یې یوازې پر سرګرمېزه او سودا ګریزه موخه را وڅرخوي، نو ټول زور پر ژب - ښکلاییز اړخ، په بله وینا ، جولیزواله)فورمالېزم (اچوي او ژب - اندیز اړخ کورټ له پامه غورځوي، د چاخبره یو مخیز، اند له وانده بلهاروي !

۳ - څپرکی
)څپیز-خجیز (وزن د پښتو شعر آر
او بنسټیز رغنده توک

ټولمنلې خبره ده چې لیدتوګه یا تیوري له کړن یا پراکتیکه رازېږي، په بله وینا ، کومې پوهنې او فنونه چې انسانان یې تر اوسه پر رابرسېرونه او اړوندو دویونو)قواعدو، قوانینو (، فارمولونو، ټولیو)مقولو (، ډلبندیو... پر اوډنه بریالی شوي، د نا اټکلېدونکو مهالپېرونو د کړنو او کړاوونو یې سرچینه اخیستې ده.
لکه واخلې ژبپوهنه چې د انسان له خوا د لکونو کلونو کارېدلې ژبې یا ژبو د څېړنې او شننې منځته راغلې او بیا ادبپوهنه چې د زرګونو زرګونو کلونو په بهیر کې د منځته راغلو ادبي هستونو له څېړنې او څیرنې څخه را رغول شوې ده. همداسې شعرپوهنه هم، یا په نومېرلې توګه بدلمیچ د دغو غبرګو پوهنو په رڼاکې د راپنځول شویو بدلو او شعرونو له سپړنې او شننې څخه رامنځته کېږي.
په دې لړ کې، په نومېرلې توګه یوناني (metron ((او بیا رومي))metrum ((او راوروسته عربي))عروض ((د یادونې وړ دي چې دوه لومړني مېتریک بدلمېچونه تر منځنیو پېړیو پورې پر ټول اروپایي کچ کارول کېدل هرګوره، راوروسته بیلابېلو اروپایي ژبو ځانته جلاجلا تونیک - سېلابیک بدلمېچونه را ایستلي او پر کار اچولي دي. ښایي عربي عروض هم خلیل بن احمد د یوناني- رومي هغو له اغېزې او سیالۍ سره منځته ته راوړي اوسي چې د نورو پوهنو او بیاادبي فنونو ، لکه د اپلاتون پویټیکس)بوطیقه (د ژباړو په لړکې ورسره پېژندویې پیداکړې وي، هغه هم د د دغې لوړې اوړوني سامي ژبې چې ګړپوهه یې هم د))اوزانو ((اړونده کړې، تر بلې هرې زړې او نوې اروپایي ژبې پکې مېتریک سېستم ښه ترا پر کار اچول شوی دی.

دا چې راوروسته د نوي آرياني پېر پارسي شعر عربي عروض لړو ډېر راخپل کړي، دوه لاسونده درلودلي دي:

- يو يې په لومړيو دوه دوه نيمو اسلامي پېړيو کې پر دغه عجمي ژبه باندې د عربي هغې بېخرته اغېزښندنه او ورسره ګډوله کېدنه؛
- بل يې ورسره څه ناڅه غرپوهيز نژدېوالی وو. خو د پښتو شعر په برخه کې بيا، لکه پاس چې وويل شول، د پارسي شعر پر پلېونی داړوند)عربي (مېتروم)عروضو (د راتپنې هڅې کورتې پاتې راغلي او په دې لړ کې يې د مياشرف له خوايوازېني اوډلي بدلمېچ هم کوم ځای نه دی نيولی. په دې توګه موږ ته دا پلمه پر لاس راغله چې د نړه)سېلابوتونيک (دا يې په اسانه ځايناستی او د پرله پسې منبنت او ګرانبنت جوګه کړای شو.
نو کله چې وايو، د پښتو شعرپوهه، يا په نومېرلي نومونه، تول يا وزن))څپيز- څجيز = سېلابو تونيک ((دی، دوه توکه)عنصره (مو سترګو ته نېغ درېږي: څپه او څج، چې دا دی، بېلابېل يې تر څېړنې لاندې نيسو.

١- څپه: عربي هجأ، انګرېزي syllable، لاتين syllaba، يوناني syllabē
په يوه ژبه کې د يوه يا زياتو غږيزو يوونونو)واحدونو (هغه ټولګه يا ټوټه ده چې له يوه خپلواک (a,ā,e,i ,o,u) يا يوه خپلواک او يوه ياڅو ببواکو (b,g,h,f ,j, k,l,m,n,p...) رغېدلې وي، يا له يوه خپلواک او يوه نيمواک)w,y(او يا هم له يوه خپلواک)واوېل(، يوه نيمواک)سيمي واوېل(او يوه يا څو ببواکو)کنسوننټو (څخه منځته راغلي وي او په يوځايي ډول، په خورا لنډ مهالتېکي يازماني نقطه کې په يو وار سا اېستنه له خولې راوځي. يو خپلواک هم ځانته جلايوه)يو فونيمي (څپه رامنځته کولای شي او هم د يوه ببواک يا نيمواک په ملتيا)دوه فونيمي (او همدا راز د يوه نيمواک او څو ببواکو په ملتيا؛ مانا دا چې خپلواک يو خوا ځانته يوازې يو فونيمي څپه رغولای شي او بلخوا د دغو نورو په ملتيا لنډې او اوږدې څپې، خو يو ببواک يا نيمواک بې د خپلواک له ملتيا، نه ځانته څپه رغولای شي او نه دواړه په ګډه، له همدې کبله خپلواک ته د څپې زړی)هسته(وايي. هرغبرګغږ)دېفتونګ (هم څپه بلل کېږي، ځکه يو خپلواک او يو نيمواک)واوېل او سيمي واوېل(رانغاړي. استاد رشاد د نصيرالدين طوسي)۵۹۷-۶۷۲ هجري (د خبرې))د نظم ړومبني اجزاء متحرک او ساکن ږغونه دي ((پخلی کوي، خو د اوسنيو څېړونکيو دا پېژند هم ورسرباري کوي چې د نظم ړومبني اجزاء))هجاوې ((دي، مانا دا چې دوديز پوهان هم څپه د پېيلې وينا د کوشنيترين يوون)واحد (په توګه مني.)الفت ۲۵ګڼه (

د نوي ژبپوهنې له مخې د يوې څپې په جوړښت کې د پورتنيو))← زنځيري ((توکو تر څنګ يو))←نازنځيري ((توک))←څج ((هم شتون لري چې له هماغه زړي)واوېل (سره يې تړاو لري او د))←څپيز څج ((په نامه يادېږي؛ ترڅنګ يې))←وييي څج ، غونډ څج او غونډله څج ((ډولونه هم شته؛))←اهنګ ((، غاړه)لحن (او بل يو نيم نازنځيري توک هم دلته او هلته د غونډلې يا شعري او سندريزې ټوټې مسرې دننه راخپلولای شي.

وازه او تړلې څپه

وازه يا)خپلواکپايه (څپه هغه ده، چې پر يوه خپلواک)واوېل (پايته رسېدلې وي، لکه: ورا، دوه، بيا، خوله...؛ تړلې يا)بېواکپايه(څپه هغه ده چې پر بېواک)کنسوننټ(يا غبرګغږ)ديفتونګ (پايته رسېدلې وي، لکه: اور، کور، پوست، ګواښ، خوښ، خوند، ورى، سپى، مى، ځاى....
اړينه نه ده چې هره څپه دې مانا ولري او د يوه مانيز توک)ويي، وييکي (په توګه په ازاد ډول وکارول شي او يا په يوه لوى ژبني يوون غونډ)عبارت، فقره (يا غونډله)جمله(کې دننه کوم مانيز يا پښوييز)ګرامري (چار پرځاى کاندې، خو نا مانيزه څپه ازاده نه، بلکې تل د دغو لويو جوړښتونو دننه راتلاى شي.

د څپې څومره ييز)کمي (ډولونه

که څه هم د څپې څومره والى)لنډوالى او اوږدوالى (په پښتو کې، نه له ژبني او نه له شعري پلوه کوم څرګنيز)کيفي (ارزښت لري، خو د دې لپاره يې تر وينې لاندې نيسو ،چې وښيو، ولې پښتو شعر له عربي- پارسي عروضي)متريک (سېستم او کچ ومېچ سره نه، بلکې له څپيز- څجيز)سېلابو تونيک (هغه سره اړخ لګوي، په داسې اکر کې چې په عربي او پارسي شعر کې د څپې څومره والى د تول و تال له پلوه څرګنيز ارزښت او اغېز لري. په ترڅ کې يوه پښتو شاعر او شعر پوه ته دا هم ور په ګوته کوي چې لنډه او اوږده څپه د شعري غونډ)رکن(او بيا د پښېلې او لړ)قافيې او رديف (په رغاونه او شننه کې څنګه کارول کېږي، د ساري په ډول يې ټاکلى))←څپيزڅج ((له له ټاکلي شعري څج سره چې پر هره څلورمه څپه راځي، څنګه اړخ ولګولاى شي او په دې لړ کې د دې ستونزې هوارى هم رابښيي چې که و نه يې شي لګولاى، د يوې بلې وړندې ځايناستې لټه يې وکړو. يوه ورته ستونزه بيا د ډېرڅپيزو ييونو له کاروني سره په ځانګړې توګه رامخته کېږي، د بېلګې په ډول زموږ خپل تاريخي- جغرافيايي يا فرهنګي نومونه، لکه،)ارياناوېجه(،)آهورامزدا (، آهورامزدايي (... چې د پښتو څجپوهنې له مخې يې بايد وروستۍ څپه څجنه راشي، حال دا چې شعري څج تر څلورمې څپې اخوا راتلاى نه شي !

لیکوال په خپل یو شعر کې))ببلتانه ځیلي ((ترنګ)ترکیب (کارولی او د دې لپاره چې ټاکلی خج پر دریمه څپه راغلی اوسي، دېته اړوتی چې وییرغاونیز آر تر پښو لاندې کړي او هغه دا چې د پښتو ترنګ فشار زیاتره پای او څه ناڅه پایمخ)ما قبل اخېر (ته راځي، که نه پوخ ترنګ نه بلل کېږي او پر غونډ)عبارت (بدلېږي، نو په هغه شعر کې همدا سرغړاوی شوی او اړوند ترنګ پر غونډ اوښتی دی:

) ببلتانه/ ځیلي هیلي (

مې غمونه ژاړي ستا

زه لېوال ستاد ښکلا ،

زما ښکلي پښتونخوا

)سوزونه او سازونه۱۲ (.

نور اوږده اوږده پښتو ترنګونه هم شته چې یوازې په شعاري نظمونو اړه پیدا کولای شي، له ورته سرغړاویو سره مخامخېږي، د بېلګې په توګه:

افغانستان پېژندنه، توکم پالنه، یا یو هېوادنی نوم)) نیکاراګوا ((او داسې نور چې له شعري غونډ)رکن (ورسره هېڅ اړخ نه شي لګولای.

د پښتو څپې څومره بیز)شپږ ګوني (ډولونه په دې وروسته توګه ترسپړنې لاندې نیول کېږي:

- یو غږیزه)یو فونیمي (څپه چې له یوه خپلواک)واوبل (څخه رغېدلې وي، زور)فتحهa- (چې د ویي یا څپې په سر کې راځي، لکه په)اته، اتڼ، اکر (کې، مانا دا چې هر پښتو ویی چې په الف)پیلوو (، د زور)فتحې (هومره حرکت لري؛ په دې ډول په پښتو کې))سرالف ((هېڅ نشته او خپل زاړه یا د نورو ژبو الفونه او ممدوده هغه هم پر فتحه اړوي، لکه په اسان، ارام، ازاد... کې. دا چې پر پارسي یا عربي ورته څو کمپېښو الفونو)آس، آر، آریا... (مد اچول کېږي، موخه یې له زور)فتحې (سره توپیرول دي؛ آ)هلکه ! (چې په پښتو کې یوازېنی ازاده او مانیزه یو فونیمي څپه، یاني بلنوییکی)حرف ندائیه (هم دی، د عادي الف هومره اوږدوالی لري.

- دوه غږیزه)دوه فونیمي (څپه، چې له یوه خپلواکغږ)واوبل (او یوه بېواکغږ)کنسوننټ (څخه جوړه وي، مانیزه، لکه اور)or (،اوس)os (، آس، آر، آړ، اړ، زه، ته، هو، څو، اور)or (... یا د یوه ویي دننه)زیاتره بې مانا (، لکه: کو- ټه)کوټه (، دې- ره)دېره (، رو-ز-نه)روزنه (، با- با-ګ- ني)باباګني (، ار-وا- پو-هه)اروا پوهه (، اف- غا- ني- وا- له)افغانیواله (، تو-کم- پا-ل- نه)توکمپالنه (.

- دري غږيزه څپه چې له یوه خپلواک او دوو ښواکو څخه جوړه وي او د يووستوي ويي په توګه مانا هم درلودای شي، لکه: کوړ، خور، موږ، تره، ور)war(، سر)sar(، لر)lar(، بر)bar(، لوړ، لار، تېر، هېر، وير، وېږ، هېښ، پېښ، اند، لاس، پنبه... د ښلښتي او يا ترښتي وييونو دننه)مانانيزه يا نامانيزه(، لکه: بر- مل)برمل(، مرس-تون)مرستون(، روغ- تون، تره- ګر)ترهګر(، بن- سټ-پال)بنسټپال(؛ يا له يوه خپلواک، يو ښواک او يوه نيمواک څخه يې رغښت موندلی وي، لکه: نيا، بيا، ياد، يون، يور، دوه، دوې، يا د يوه ښلښتي يا ترښتي ويي دننه، لکه: پوه- يال)پوهيال(، پو-هن- وال)پوهنوال(، پو- هن- مل)پوهنمل(، اور-له-ګيت)اورلګيت(، اور-لو-به)اورلوبه(، بي-دي-بي-ديا)بيدي بيديا(.

- څلورغږيزه څپه چې له يوه خپلواک او درو ښواکو، يا دوو ښواکو او يوه نيمواکه رامنځته شوې وي. ياد يووستوي ويي په توګه جلا کارول کېږي، لکه: ورځ، ورخ، څرخ، براس، وياړ، پلار، ورور، ترور، نږور، نشت، خيشت، لوند، ړوند، څورب، خوله، غوړ،غوږ، خوږ)xwəğ(، خور، لواړ، ځوږ، خوړ، کلک، پوست، ناست، تاند، واند، وروڼ، وران، ړنګ، پوست؛ د لويو جوړښتونو دننه، ماناوال يا بې مانا، خو دومره پرله پېيلې نه راځي،لکه په ننګيال کې يوازې لومړۍ څپه)ننګ naŋg(څلور غږيزه راځي او دويمه)-يال(يې دري څپيزه، په خولخوند، خوندور، ګوانګر، ګوانګري، ګوانګرندي، څنباکخونه، ځواکمن، ځوانمل، خوارمل، خوارځواکی، وړنګن، خپلوان، خپلچاری، خپلمنځي، لمانځي، لمرمخي، سپوږمۍ مخي، ګل مخی)gwal-maxay(کې يې هم همداسې درواخله.

- پينځغږيزه څپه چې له څلورو ښواکو يا درو ښواک او يوه نيمواک څخه د يوه زړي)خپلواک(په ملتيا رغېدلې وي، مانا دا چې د پاسنيو درو ډولو غوندې په دې څپه کې هم يو خپلواک اړين دی او يو نيمواک يوازې د يوه غږ په توګه پکې برخه اخېستای شي ، که نه شتوالی يې اړين نه دی. ښلګې يې، په ازاد ډول همېشه د يووستوي يا ښلښتي)اشتقاقي(ويي په توګه راځي، لکه: خوند)xwand(، ژوند، ګوند، دروند، غبرګ، کولپ، کورت، کوړم، ګوټ، غوړچ، غوړپ، شخول، ملاست، څغاست، ولاړ)مرده شو(، څنباند، ړمنځ)له منځني يا غلجايي وينګ سره(، ورېځ ياخوړين)له شمالختيز وينګ سره(، ندرور، لمونځ، يا په يوه ښلنګ يا مشتق)لمونځغاړی(کې.

- شپږ غږيزه څپه د پښتو ژبې اوږده ترينه څپه ده چې تر اوسه يې متې د يوې ښېلګې څرک لګېدلی او هغه شخوند)šxwand(ويی دی. په دې توګه په پښتو کې کوشنيترينه يا لنډ ترينه)يوغږيزه، يوفونيمي (او لويترينه يا اوږدترينه يې شپږ غږيزه يا شپږ فونيمي څپه ده او تر کوم ځايه چې راته څرګنده ده، د څلورغږيزي او پېنځغږيزي په ګډون شپږغږيزه څپه خو په هېڅ يوه آرياني او بيا آريايي ژبه کې نه موندل کېږي او د هندو اروپايي کورنۍ پر کچ يې، ښايي په روسي او بله کومه سلاوي ژبه کې تر شپږ غږيزې هم د اوږدې څپې څرک ولګېدای شي؛ دا چې د شعري تول وتال له پلوه يې د پښتو پرخلاف شومره والی)کميت(، څرنګوالی)کيفيت(اغېزمنولای شي، يانه،پته نشته.

۲- خج، عربي هم خج،پارسي فشار يا تکيه،انګرېزي stress accent، لاتين accentus

خج د يوې ژبنۍ څرګندونې پر يو ټاکلي ځای باندې د غږ سختوالي يا شدت او هسکوالي ته وايي، په بله وينا ، هغه چار)عمليې (ته وايي چې د ژبنيو يوونونو)واحدونو (يا توکونو په لړ کې يو يوون يا توک د سا)ابستنې (له فشار سره په زيات زور او شدت ووېل شي؛ خج د يوه))←نازنځيري((يوون ياغږ)فونيم(په توګه د عادي فونيم پر خلاف د کوم مانيز توک)ګړ، ويي، غونډلې(په رغاونه کې سيده ونډه نه اخلي، بلکې د دغو نورو پر وينګ اغېز اچوي او اړوند غږ ياڅپې ته تر نوروګاونډو هغو زياته ټينګتيا)شدت(او لوړتيا وربښي او له دې چار)عمليې(سره هرګوره، مانااو په ترځ کې شعري تول و تال اغېزمنوي.)د زياتې خبرتيا لپاره:پښتويه۳۰ ؛ اولرينبن۱۲(

خج د څپې پرخلاف د ژبې په))← زنځيري((توکونو ، نه، بلکې په))←نازنځيري((هغو اړه لري.

د دې لپاره په کار ده، وار له مخه د دغو دوه ډوله ژبنيو توکو پر توپير يوه لنډه رڼا واچوو:

کله چې په يوه ژبه غږېږو يا ګړېږو ، په دغه ګړهاري بهير کې مو ژبني توکونه چار ناچار پرله پسې يا يو په بل پسې د وينده غړيو په مټ له خولې راوځي. مانا دا چې د بېلابېلو ژبنيو توکونو ويون يا زبږون له يوه زنځيري، ليکه ييز يا خطي)lineal(نظام سره غوټه دی او په دې توګه يې بهير د مهال پر بستر ډډه لګوي، په بله وينا ، د يوه غږ)فونيم(، ګړ)موفيم(، ويي، ويي غونډ)عبارت(او غونډلې)جملې(ادا ينه له بېلابېلي کچې مهال تېرېدنې سره تړاو پيدا کوي. څکه ژبه يو مخي)يو بعدي(ده او دغه مخ يا بعد يې مهال دی او ترسره کېدنه يې له مهالتېرېدنې سره ملګرې ده.

خو د دې تر څنګ چې په غوره او بنسټیزه توګه ژبه پر دغه خطي- زماني چوړلیځ)محور(راڅرخي، لړوډېره پریوه بل هغه هم راڅرخي او هغه، نه خطي دی او نه زماني، بلکې د لومړي هغه په ترڅ کې هممهال دلته او هلته د لیکې له پاسه د دې آر چوړلیځ له بېلابېلو توکونو، په نومېرلې ډول غږونو یا فونیمونو څخه یو نیم ته یو سرباري غونډې رنګ ورکوي او لړو ډېر یې د اړوند ګړ، ویي، غونډ یا غونډلې پر مانا یا ګرامري چار اغېز هم اچوي. لکه خج، اهنګ، غاړه)لحن(، زیروبم او داسې نور.

یوازې موزیکال خج)اولریښ ۱۲(له ناخطیوالي سره سره یوڅه مهالیز اړخ یا بعد راخپلوي، څکه غځېدا او لوړېدا بې مهاله رښتیاینه نه شي موندلای.
دا په زړه پورې ده چې دغو))نازنځیري((توکو ته زموږ پارسي ژبپوهان عناصر))عروضی((یا))خصوصیات عروضی((وایي او ایراني هغه یې))غیرمقطعات((او))زبرزنجیری((بولي. انګرېزي انډول یې supersegmental دی چې پر وړاندې یې زنځیري بیا segmental بولي.
))عروضی((نومونه، ښایي پر دې بنسټ وي چې له شعري تول و تال ورته ځانګړتیا لري، یا پرې اغېز ښندي، لکه څنګه چې موږ هم د پښتو شعر په تړاو له اړوندو توکونو څخه لړ تر لړه))خج((د څپې ترڅنګ دویم بنسټیز رغنده توک ګڼلی دی؛ هرګوره، په څېرمه توګه ورسره څه ناڅه))←اهنګ، لحن، زېروبمي، ښېلتون((هم په پام کې نیسو.

د خج چاپېریالي ډولونه

لکه پاس چې یادونه وشوه، خجونه د ژبني چاپېریال)جوړښتونو(له مخې څلور ډوله دی:
۱(څپیز خج، لکه د څپې په تړاو چې پاس وویل شول، دغه راز خج د اړوند زږي)واوېل(په مټ رښتیاینه مومي، څکه واوېل د ښواک)کنسوننټ(په توپیر یوخپلغږی فونیم دی او جوت ویل کېږي، او د ښواک وینګ اوربډنګ هم پر غاړه اخلي، لکه په سپین کې)-ي-(؛ په یوغږیزه)← یو فونیمي(څپه هم له خپلواک)واوېل(پرته، نه ښواک)کنسوننټ(رغولای شي، نه نیمواک)سیمي واوېل(.

۲(ویي خج چې د یوه ویي دننه یوه څپه د یوه واوېل او سایيز فشار په مرسته تر نورو ملګرو څپو تینګه ترینګلې او یوڅه لوړه وویل شي، لکه په ورغوي)ور- غ+ زورکې- وی(کې منخنی هغه، یا په کټمل)کټ+ مل(کې دویمه څپه چې مانیزه هم ده. د نورو ژبنیو یوونونو غونډې، که په یوه ویي کې خج پر خپل ټاکلي ځای رانه شي، مانا یې ونجېږي او ښایي له بل ویي سره یې

ټکر)ادلون بدلون (پېښ شي، لکه غوټه چې له لومړي خج سره)گنډه، گره (او له دويم خج سره)غوپه، غوطه (مانا راخپلوي.
د نورو ډېرو ليک سېستمونو په څېر په پښتو دوديز ليک يا ابېځې کې د خج لپاره کومه نښه يا سېمبول نشته او يوازې په غرېز)فونيميک (هغه کې د ټاکلي ځپې، څه چې پر هماغه ټاکلي زږې)واوېل (باندې يا لاندې)فتحه وزمه (رېبه نښه اچول کېږي.

۳ (غونډ خج چې په يوه غونډ)عبارت (کې يو توک په زور سره ووېل شي، لکه په)سپين کالي (کې)سپين (يا په)د نجونو ښوونځی (کې د)نجونو (ويی خجن راځی او د)) ويي خج ((په ټراو يې بيا له دوا ړو ځپو)نجو - نو (څخه لومړۍ ئا خجنه ده. دلته له غونډ څخه موخه)نحوي عبارت يا ترکيب (دی، نه ترنګ)لغوي ترکيب (.

۴ (غونډله يا غونډله ييز خج چې د يوې غونډلې)جملې (دننه يو غونډ ياويی تر نورو په زيات فشار او لوړوالي ووېل شي او په دې توګه د غونډلې بېلابېل مانيز ډولونه)بياني، امري، پوښتني... (سره ونومېږي او جوت کاندي. پورتني درېګوني خجونه تر خپل سيوري لاندې راولي او کمزوري کېږي، خو ګرسره له منځه نه ځي او د هماغه اړوند توک)ويي، وييغونډ (مانيز او پښوييز چار خوندي ساتي. يو نيم يې بيا د غونډلې د دويم يا درېيم درجه خج استازي هم کوي، بې له دې چې مانيز اغېز ور باندې واچوي. په دې توګه غونډله خج په عادي غونډلو يا شعري مسرو کې پردرو ځېلونو وېشل کېږي، لکه په لاندې غونډله کې:
زه پوهنتون ته ځم)zə- po- hə' n-tu´n-ta-jə`m ( ، دغلته )´ ( د ړومبي درجه )درانه، ډېنامیک ( خج نښه ده، )' ( د دويم درجه او )` (د درېيم هغه نښه ده. هرګوره، په ←غبرګه غونډله، ګډغونډله او ګډلې غونډله کې دغه درې سره خجه ښه ترا نومېږداى شي.
ځينې ژبپوهان خج يوازې د وړو توکونو اړوند بولي، خو د دې لپاره چې د غونډلې دننه له دغو توکوڅخه يو خج زيات درنوالی مومي او ورسره يې بېلابېل ډولونه توپيرمومي، نو همدغه غونډله ييز، غونډله پوهيز)نحوي (يا منطقي خج نومېږي.

په يوه سندريزه ټوټه)مسره (کې درې واړه، په تېره موزيکال خج له موزيکال اهنګ سره اړخ بدلوي په هره توګه له ځان سره غونډله ييز خج هم ښه ترا برجسته کوي)دلته اهنګ د وزن يا ريتم په مانا نه، بلکې د تون په مانا دی او دا چې اسماعيل خويې)) اهنګ ((د شعر له رغندو ټوکو څخه ګڼلې، موخه يې ترې)) وزن، ريتم ((دی او له ورسره تړلي ستاينوم)) آهنګين ((څخه هم

موخه))موزون((نه تونیک، لکه نجیب منلي چې په تېرکې د خجن د))تونیک((په مانا کارولی او خجنه څپه یې د))تونیک سېلاب((په مانا (.

په هر ډول، غونډله ییز اهنګ)tone,intonation(چې کښته پورته او یا هوار یون و خوځون ومومي او خبري او ناخبري)انشائیه(یا امري غونډلې سره توپیروي، هممهال شعري اهنګ هم دی. ځکه شعر هم له غونډلو او له اړوند خجونو او اهنګونو سره تړاو لري.

خو کله چې شعر د موسیقۍ ډګرته ور ګډېږي، نو بیا یې هغه خجونه او اهنګونه نور له ژبني او شعري چاپېریاله راوځي او))موزیکال((کېږي. په دې ترڅ کې دغه دواړه توکو نه اهنګونه بلل کېږي: کمزوري خجونو ته یې ټیټ اهنګونه وايي او اهنګونو ته یې لوړ اهنګونه او هغه بیا))زېر و بمي((، غاړې)لحنونه(او داسې نورې رنګارنګۍ او ځانګړتیاوې راخپلوي. د))موزیکال اهنګ((نومونه)اصطلاح(د چا خبره د دغو ګردو توکو یا رنګارنګیو یوه ټولګه ده. یو یوازېنی شعر کېدای شي، بېلابېل اهنګ سازان)componists(ورته بېلابېل اهنګونه ور جوړ کاندې، لکه د استاد حمزه))راځه چې یوه جوړه کړو جونګړه...((شعر ته چې استاد زاخېل د مېرمن کمرګلې لپاره یو راز ، استاد ګلزمان بل راز او استاد رفیق شینواري بیا د ځان لپاره بل راز اهنګ یا کمپوز رغولی دی.

دا دی، په دې تړاو د شهید سېلاب د غزل لومړی مسره د بېلګې په توګه تر څېړنې لاندې نیسو چې استاد نبي ګل یا بل هر چاجوړ کړی، خو استاد اولمیر په خپل کوډګر)) الماسي((غږ کې ورته تلپاتې هستي وربښلې ده:

ستاد سترګو بلا واخلم، بیا دې سترګې ولې سرې دي...

دا مسره له غونډله پوهیز)نحوي(پلوه یوه غبرګغونډله ده، په بله وینا ، له دوو سره پېیلو غونډلو رغېدلې چې ړومبۍ یې← مله یا څېرمه بلل کېږي او دویمه یې← آره غونډله. په څېرمه)ستاد سترګو بلا واخلم(کې پر))واخلم wā´xlәm((ړومبی، پر))سترګو stә'rgo((دویم او پر))بلا balā´((دریم هغه راغلی او د پیاوړتیا له پلوه ړومبی کمزوره، دویم لږ زورور او دریېم ډېر زورور دی. په آره غونډله)بیا دې سترګې ولې سرې دي(کې، څه د نورو نازنځیري توکو)←اهنګ، لحن، زېروبم(او څه د موزیکال هغه په مټ ، نه یوازې زیاته پیاوړتیا مومي، بلکې ورسره ورسره انګازور کېږي هم، او هغه هم پر پوښتوییکي یا استفهامیه ادات))ولې((wa´le باندې؛ هرګوره، په موسیقي نوتېشن کې د دغو نښو پرځای له ځانګړیو لیکو یا سېمبولو څخه کار اخېستل کېږي.

د پاسنۍ سکالو په تړاو د)و (ګړني)فولکلوریک (شعر په استازۍ تر ټولو وتلی او منلی ځېل))لنډۍ ((تر شننې لاندې نیسو: لکه څنګه چې په اړوندو ښکالوو)بحثو (او په ځانګړې ډول په په پښتځم څپرکي کې پرې رڼا اچول شوې ده، لنډۍ په خپله)لومړۍ (فولکلوري ډله کې تر بل هر ځېل)ژانر (د پښتو بدلمېچ د څپېز- څجېز سېستم یوه تیپیکه او لارښوده مخبېلګه ده او د همدې لپاره مو د کتاب پر دوتنه مو انځورلې ده. له ژبني پلوه لږ تر لږه دوې یا زیاتې غونډلې راخلي، خو هم یې څپې له ټاکلی شمېر)دیارلسو (تېرۍ نه کوي او هم یې څجونه له ټاکلي شمېر)څلورو (تېرۍ نه کوي.

هرګوره، په څجونو کې یې، لکه د پاسني شعر غونډې څوک لږ زور لري، څوک یو څه زیات، خو ټولیز پایخج یې تر ټولو پیاوړی راځي او همداسې یې د هرې څپرمه)فرعي (غونډلې اهنګ ټولیز اهنګ هومره زور نه لري. په بله وینا، د مخنیو غونډلو بېلابېل اهنګونه د هماغي وروستۍ غونډلې تر سیوري لاندې کمزوري پاتې کېږي. دا نو یوازې په ساز اواز کې څېرمه اهنګونه جوتوالی)برجسته والی (مومي او له ژبني ډګره نور راوځي.

په هر ډول د لنډیو بېلابېل موزیکال اهنګونه او اړوند طرزونه په ولسي پرګنو کې شتون لري. یوازې د خالي اواز له پلوه یې د پښتو ګړدودونو هومره له یوه ټبره بل او له یوې سیمې بلې ته رنګارنګي توپیر مومي. کوچیان او پوونده یې یو شان را انګازه کوي او کلیوال یې بل راز، او همداسې پسې نور. له آره همدغه ولسي اهنګونه او طرزونه دي چې ساز و اواز، په بله وینا، ټنګ ټکورته له هاغو رنګارنګیو سره لار موندلې ده.
ناویلې دې پاتې نه شي، دغه رنګارنګۍ یې هله څو څو ګرایه پراخوالی مومي چې له بېلابېلو وګړنیو ځېلونو، لکه سروکیو- ببولالو، شین خالیو، کاکړیو...- نارو او نورو سره ملګرې کېږي، مانا دا چې د همدغو بېلابېلو ځېلونو له طرزونو اهنګونو سره بېلابېل موزیکال ډولونه راخپلوي. په داسې ترڅ کې چې نور فولکلوري ډولونه دومره بې کچ و مېچه شونتیاوې نه لري او نه دومره سراسري منښت و ګرانښت)د زیاتې خبرتیا لپاره: اتل، لنډۍ، شمله لومړۍ ګڼه پښتځم مخ؛ همدا راز: دوګړني شعر اړوند څپرکی(.
پایله دا چې، شعري غونډلې د څج او نورو نازنځیري توکو په کارونه کې تر هغې پورې له نورو ګړنیو غونډلو سره کوم توپیر نه لري، ترڅو کمپوز او موزیکالي شوې نه وي، په دې لړ کې ساز، اواز، زمزمه او ترنم هریو راتلای شي. موزیکال څج د)غونډله بیز (ډینامیک څج پر خلاف تر جګېدا زیاته غځېدا او پراخېدا راخپلوي.

ازاد او نا ازاد خج

ازاد خج، لکه پښتو او روسي هغه چې د بېلابېلو ژبنیو توکونو په بېلابېلو برخو کې راتلای شي، د ساري په ډول په یوه پښتو ویيي، لکه اند ، وېره، خوابنې، شخړه، وینه، مینه، پېغله، ژوی، روی، کلی، توخم، توکم، خاوره، دوبی، اوړي، ژمی...کې، ږومبی دریځ راخپلوي؛ په سپوږمی، وراره، تربور، خورلڼه، شودي، اوبه، مرغی، پرون، پروسږکال، کتمل، گوربت... کې دویم؛ په درملنه، تېروتنه، الوتنه، الوتکه، پښتورگی، جنگ ځپلی، خوار ځواکی، ډمه ډوله، کونستری، بولانکه...کې دریېم؛ په لرغونپوهنه، ټولنپوهنه، ټولنیزوالی، اتلولي، توکمپالنه، اهورايي، اهریمني له اوښکو ډکې سترگې، پړی پرخوله رسی پرغاړه...کې څلورم؛ د مېوې پاکی کارغالی، افغانستان بانک ...کې پينځم؛ امریکا پېژندنه، آریا ناهوایي شرکت...کې شپږم؛ افغانستان پېژندنه، یا)پایخجي(افغانستان دښمني...کې اووم؛ په روغتون، پخلنځی، پسرلی، پوهنځی، پوهنتون، پېښور، کندهار، افغانستان، ننگرهار، پکتیا، اړیکی، تراو... کې پای دریځ چې د پښتو پانگې ډېری برخه رانغاړي پر وړاندې يې ځیني ژبې، لکه انگرېزي، الماني، فرانسي، پولېنډي ناازاد یا ثابت خج لري او هغه دا چې له آره د لومړیو درو ژبو د وییو په سر کې راځي او د وروستی هغې پر پایمخ)ماقبل الاخر(خپلواک)واوېل(یاځپه؛ بېدودي)استثنأ(یې زیاتره په پور وییونو کې لیدل کېږي، د ساري په توگه انگرېزي، په تېره الماني لاتین پوروییونه او بیا زموږ دا له ږومبي او یا دویم خج سره کاروي، لکه: کابل، هېلمند، کندهار، ننگرهار، نورستان، پاکستان، ایران؛ افغانستان، بلوچستان، اسلام اباد.....

روږدی او نا روږدی خج

)آر(غونډله بیز خج په شعري یا ویناییز چاپېریال کې په روږدي)عادي(توگه پر یوه ټاکلي توک راځي، لکه په پاسنیو بېلگو کې چې و ښوول شوې، خو کله د ویونکي له ځانگړې موخې سره هغه ټولمنلی دریځ بدلوي، د ساري په ډول یې په))زه پوهنتون ته ځم((کې د /تون/پرځای پر/زه/ یا/ځم/ راولي، ځکه په هغه اکر)حالت(کې به ورته یا))خپل ځان((آره موخه او پاموړ وي او یا))تگ((. روږدي یا عادي هغه ته نحوي یا منطقي او ناروږدي هغه ته نانحوي یا نامنطقي هم وایي.

په سندریز چاپېریال کې پر یوه داسې توک غونډله بیز فشار هم راتلای شي چې د غونډلې له آره ناازادو او ناخجنو توکو څخه شمېرل کېږي، لکه پر))باندي((چې له)پر(سره تړلی سربل دی، په دې کمپوز کې: {راوا چوه لاسونه دې په)پر(ما باندې bānde´}

) پر ۱۹۹۵ کال د یوه اماتور اپریدي سندرغاړي په غږ کې (.
که نه، د نازنځیري توکونو یا فونیمونو په لړ کې خج نه یوازې د نا پېیلې، بلکې د پېیلې یا شعري وینا له بنسټیزو توکو څخه ګڼل کېږي او لکه چې پرې پرله پسې ټینګار شوی،د شعر په دوه ګونو بنسټیزو رغنده توکونو)متشکله اجزاوو (کې راځي،
په بله وینا ، د))څپې ((ترڅنګ ټیکاو لري. ان تردې چې ترڅپې هم زیات اړین بلل کېږي او هغه دا چې په یوه شعري چاپېریال کې د څپې دوو کمی زیاتی شعر دومره نه زیانمنوي او بېخونده کوي، لکه د یوه خج کمي زیاتي یا ادلون بدلون یې چې تاواني کوي او پیکه کوي. د استاد رشاد په نومونه))ضعف التألیف ((یا د غونډلې دننه نااوډون او نورې.
پېنوییزې)ګرامري (سرغړونې یا تېروتنې، کېدای شي، د تول و تال یا په دوده وینا ، د))شعري اړتیا ((په پلمه دومره نا ښېنوره ګناه و نه شمېرل شي، خو د))خج ((دا هېڅکله نه بښل کېږي !

اهنګ، پارسي آهنګ، انګرېزي **tone, intonation**، لاتین **intonare** ، یوناني **tonos**

اهنګ د ژبني جوړښت له پلوه هغه نازنځیري توک)فونیم (دی چې د ګړهار په بهیر کې د اواز کښته پورته والی یا زیروبم رامنځته کوي، په نومېرلې توګه، کله چې د ګړهار په ترځ کې د زېروبمي پراختیا لمن د غونډلې په کچه وي، اهنګ بلل کېږي، یا داسې وایو، د غونډلې د زېر و بمی یوه غځېدلې بڼه ده. اهنګ د ساهوا او ورسره د غږېږو تارونو له رېږدېدا سره رازېږېدونکي کښته پورته کېدونکی غږ دی او دا چې یو ډول خوږغږي هم رامنځته کوي، نو د غونډلې)جملې (میلودي هم بلل کېږي. په هره توګه اهنګ په پښتو کې پېنوییز ارزښت لري او)د نورو نازنځیري توکو په لړوډېره ملتیا (د غونډلې د مانیز توپیر، په بله وینا ، د)خبري، ناخبري، امري (ډولونو لامل کېږي، نو په شعرکې یې د یوې غونډله پوهیزې)نحوي (اړتیا او مانیز پلوه له پامه غورځول هم هرو مرو پرتاوان پربوځي،که څه هم د تول وتال یا پېیلتیا له پلوه یې د خج پرخلاف له رغنده توکو څخه نه ګڼل کېږي. له پېنوییز پلوه اهنګ په غونډله کې کښته، پورته یا هوار یون کوي او له دې سره یې بېلابېل مانیز ډولونه توپیروي او له موسیقي پلوه پر دغو خوځښتونو سربېره د ستوني یا حنجرې)غږیز (تارونه له سړو نه له راوتونکي ساهوا سره نوررازراز پرله پېیلې غځېداوې، رېږدېداوې او په پایله کې نګاسې او انګازې هم رامنځته کوي چې د اواز له پلوه میلودي بلل کېږي او د ساز له پلوه ترنګ)تون(.

خج و اهنګ سره داسې توپیرولای شو:

خج یون نه لري، بلکې ځای پرځای د ببلابېلو توکو په لړ کې پر یوه ټاکلي توک)څپې، ویې، غونډ، غونډلې (او بیا یې پر یوه ټاکلې برخه زور اچوي او په دې ډول یې وینګ تر نورو توکو ښه ترا برجسته کوي،خو اهنګ یو خوا ، یوازې له هماغه لویترین او بشپړترین وینابیز توک)غونډلې (سره کار لري او بلخوا یون و خوځون مومي او کښته پورته یا هوار ځي او راځي او په دې توګه یې بېلابېل ډولونه)خبري، ناخبري، امري، هېښني، ارماني... (سره نومیري)تشخیصوي(.

غونډ)رکن Foot (

د پښتو د درې ډوله ګړنې)ولسي یاوګړنې، لیکنې)دیواني او نادېواني (او نوی)ازاد (شعر بنسټ پر څپه او خج ولاړ دی. داسې چې له بېلابېلو غونډېو)رکنو (څخه رغېدنه مومي. یو غونډ بیا درې ناخجنې او یوه خجنه)فشار لرونکې (څپه لري.

د دې زباد پر بنسټ چې د پښتو شعر اډانه پر څپه او خج ولاړه ده او له دې سره یې هر یوون)واحد (یا توټه او مسره د څلورو څپو په لړ کې یوه خجنه راځي، نو د دغې اړینتیا او ورسره ورسره، د کار اسانتیا لپاره غواړو ، هره توټه او مسره په همداسې څلورڅپیزو خجنو یوونونو وویشو او غونډېونه)رکنونه (یې ونوموو. ناویلې دې پاتې نه شي، کوم خج چې د یوه غونډ له څلورګونو څپو څخه یوه خجنوي، د اړوند ویې د خج په توګه خپل ټاکلی ځای لري، که هغه د غونډ له لومړۍ څپې سره سمون ولري، یا له دویمې، درېیمې او یا څلورمې څپې سره؛ په دې ډول یو شاعر نه شي کولای، هغه دخپل تول و تال د برابرونې په موخه له یوې څپې بلې ته ولېږدوي.

د پښتو درېګونې ډوله ګړنې)ولسي یا وګړنې(، لیکنې)دېواني، نادېواني او اوسنې ازاد (شعر بنسټ پرڅپه او خج)یا اهنګ (ولاړ دی؛ داسې چې له بېلابېلو غونډېونو)رکنونو (څخه رغېدنه مومي. یو غونډ بیا درې ناخجنې او یوه خجنه)فشار لرونکې (څپه رااخلي.
لکه څنګه چې تر))څپه ((لاندې یې بېلګې وړاندې شوې، نن سبا او هغه هم په ځانګړې ډول په غزل کې ردیفونه دومره اوږده شوي دي چې تر لسو څپو پورې را اخلي. او په کلاسیک غزل کې یوازې خوشال ختک تر نه څپیز کارولی دی:

له حاله بې خبر شه ! که شته شته که نشته نشته
تلاش و قلندر شه ! که شته شته که نشته نشته
)کلیات پ، ۲۹۴ (

په دې توګه دغه راز نه څپيز رديفونه دوه دوه بشپړ غونډونه)رکنونه(جوړوي او يوه څپه يې پای ته سرباري راځي، دا چې د دغو غونډونو پر کومه کومه څپه خج راځي، د اړوندې مسرې په نورو غونډونو قياسېږي. په درو ګونو)وګړني، ليکني يا ديواني او اوسني آزاد (شعري ډولونو کې داسې ببلګه تر اوسه ليدل شوې نه ده چې لومړی ځلور څپې يې ناخجنې وي، يا په بله وينا ، يو غونډ يې نه وي جوړ کړی او پر پېنځمه خجنه څپه يې پيل موندلی وي. مانا دا چې خج هېڅکله له ځلورمې څپې تېرې نه کوي او که نه، هغه شعر به هرومرو بې تول و تاله)بې وزنه(وي. د همدغه آر)اصل (له مخې ځينې اوږده)پور- (وييونه په پښتو شعر کې هډو هېڅ راتلای نه شي، لکه)اهورامزدا (يا)نيکاراګوا (چې د پښتو خجپوهنې)اکسنتولوجی(له مخې يې منطقي يا عادي خج پر وروستی څپه راځي، حال دا چې دغه څپه پېنځمه ده او تر ځلور څپيز غونډ)رکنه(وتلې ده. له)لارغه يې شعر (پرته، پر بله هره)پېنځمه، شپږمه... (څپه يې خج راوړل له پښتو وينګ سره اړخ نه لګوي.

مسره)مصرعVerse)

د دود له مخې د)و (ګړني او بيا ادبي يا ليکني)قافيه وال (شعر کوشنيترين يوون)واحد (مسره)مصرع(بلل شوې، خو په دې جاج نه چې مسره يو خپلواک شعري يوون دی، بلکې له يوې بلې همکچې او همتولې)هموزنې (مسرې سره يوځای يو خپلواک يوون رغوي چې په عربي نومونه يې بيت)کور (بولي. بيت کېدای شي، يو بشپړ شعر))فرد ((وي، خو زياتره د يوه شعري ځېل)دوبيزې، ځلوريزې، چاربيتي،غزل، قصيدې ... (رغنده توک ګرځي. د ننګرهار ځينې ولسي شاعران بيت ته))کړی ((وايي او مسرې ته نيمه کړی، هسې په تولېز ډول د ببلابېلو سيمو ولسي شاعران لړو ډېر خپلې زړې دوديزې او يا له پارسي راخپلې کړې نومونې کاروي.

په اروپايي ژبو کې د مسرې او بيت توپير نښته او کوشنيترين توليز يا موزون)رېتمېک(يوون يې هماغه ليکه ده چې په انګرېزی ورته verse line يا په لنډ ډول verse وايي او زموږ يو بيت ته د))جوړه ليکو ((په جاج)couplet .) verse چې لاتيني سرچينه يې versus ده، په زياترو اروپايي ژبو کې له آره د شعر په مانادی او د لنډيز په توګه يې هماغي يوې ليکې ته هم وايي چې پر وړاندې يې prose)نثر (ټيکاو لري. الماني د شعر لپاره د poesie، Vers تر څنګ خپل)Gedicht (هم کاروي، خو د نورو غونډې يوه ليکه Vers او يا هم Vers zeile بولي او زموږ مسره نيمه ليکه)Halbvers (، خو زموږ د بيت لپاره يو بنه انډول Verspaar)جوړه مسرې (هم لري، که څه هم تر څنګ يې په ژباړه کې له Versسره په ليندېو کې)له دوو

نیمبیتو څخه جوړه= aus ywei Halbversen) هم کاروي، دا ځکه چې په ټولیز ډول له پاسنۍ وینا سره سم په لویدیځ کې هماغه یوه لیکه کوشنیترین شعري یوون ګڼل کېږي.

د))شعر ((ویی له هغو ویبونو څخه ګڼل کېږي چې په عربي او آریاني دواړو کې یې د آرې او ریښې څرک لګول شوی او آرپوهان یا ریشه شناسان)اېټیمولوجېستان(هم پردې اند دي چې دا یوه نابېري)تصادف(دی، دوې نورې بېلګې یې تر هرڅه له مخه د اوېستا په لاسوند))مانا ((او))دین ((دي او ښایي، نورې هم و موندل شي. په هره توګه دا څه نا شونې نه ده چې شعر دې له پښتو له وینګ)شېېر(سره سم آریاني پاتوړې)میراث(اوسي !

د مسرې کچه

د کچې له مخې د لیکني او دېواني پښتو شعر لنډترینه مسره اووځپیزه او اوږده ترینه یې شپاړس ځپیزه ده. هرګوره، نن سبا په نوي غزل کې تر دوه ځپیزو او په اوسني ازاد شعر کې هره ټوټه د آر)اصل(له مخې تر یوه غونډ)ځلورو ځپو(پورې کوشنۍ کېدای شي او په ځانګړیو آکرو)حالتو(کې تر درې ځپیزې، دوه ځپیزې او یو ځپیزې هم را لنډېدای شي؛ اوږدوالی یې هم تر ۲۸ځپیزې ازمایل شوی دی. نور پورته کېدون یې ځکه نشته چې پخپله شاعر او بل هر لوستونکی)یا سندرغاړی(یې نور په یوه سا او بې لارغې)وقفې(د لوستلو او ویلو توان نه لري او د چا خبره سا یې پکې سوځي. په ازاد)ناپښېلیز(شعر کې یې هرګوره، تر ۵۲ځپیزې هم بېلګه موندلای شو. د کلاسیک پارسي غزل په سیالۍ یو نیم پښتنانه ناظم، لکه نصرالله حافظ او شاعر لکه صدیق پسرلي تر دودیز)۱۲ځپیز(بریده ور اړولې او تر شلځپیزې او یاهم پورته بېلګې ازمایلې دي ، په ازاد کالب کې له لیکوال پرته د اسماعیل یون هم د اودو مسرو هڅه کړې او د اتکل له مخې یې تر شلځپیزو او یا هم د برشځپیزو غځولې دي ، خو سم له لاسه د حافظ او پسرلي غوندې د دغه ځوان او هڅاند شاعر کومه بېلګه هم لاسته رانغله.

په غزل کې پېنځځپیزې، لکه:

کړم ځان به درځار　　　که راشې یو وار
راتلوته دې ډېر　　　یم سترګې پر لار...؛

ځلورځپیزې، لکه:

زما مینه　　　د زړه وینه
زما ښکلې　　　ګلورینه...؛

درې ځپیزه، لکه:

زه يم ستا ته زما
يم بېتا نيمه خوا...؛
دوه څپيزه، لکه:
زه ځم يار کسم
ويې وينم...)د مرجانونو ځانګې ۴-۷ مخ(.

يادښت: هرګوره، په سندريز ترېنت)کمپوز(کې سره څو څو مسرې يوځاى کېږي او بولل کېږي، لکه څنګه چې يوه سندرغاړي)ايشان مومند(د ټولګي له چاپ سره دغه ازمېښت د شاعر په مخ کې تر سره کړی دی.
د نوي غزل په لړ کې دالاندې بېلګې وړاندې کېږي:

اتلس څپيز غزل:
که سپېدې په خپل رڼوب د تورې شپې تياره ګردونه پرېبوي
ګلمونګرې په رڼو ځاځکو د شبنم ، سپېره مخونه پرېبوي
څنګه نه کړي د سپېد ارو ژبې ماته د ځنګلونو چوپتيا
چې هېښمه د ښېرازۍ ټولې ببد ياوې سمې غرونه پريوي...

نولس څپيز غزل:
پسرلي ول دي ګلغونچې، بيا د ګلځانګو په کوځوکې نغښتې
بيا يې لمبې د چا له وينو ، ټوکېدلو چمبېلو کې نغښتې
د زمولې ځمکې په رګو کې ، زرغونتيا له سره سا اخلي بيا
بيا تاند لبانې تلوسې ، د چمنو په شينيلو کې نغښتې...

شلڅپيز:
پريږده، تورتياره برخليک مې، وټوکې لکه سپيدار
سپينې سپيدې بيا

د سبا څراغ مې وځښې، وروستی څاڅکی د ننځړو
دتورې شپې بیا

ونغاړې چې تر ګلکڅه، د ژغورتیاد
واڼنونو تنابونه

نه کړې ښکېل دژوند ببړی مې، د نېپتون نوح
توپانې مستې څپې بیا...

څلېرویشت څپیز غزل:
تاند ښېرازه پسرلې دې، واټوم چې د وږمینو،
خورو ځړو له ګلیونه
ګوندې بیامې شي په برخه، د کرلو پرندو وینو،
د ګلمینو ګلښوونه
دګلپانې په شان زړه دې، چې زغملای کله نه شي،
توپانونه د وختونو
پام ونه کړې غځونې، پر وربښمین بستر د ناز دې،
خوبولې تېر یادونه...
)ساندې او سندرې، ۲۵-۴۷مخ(

په ازاد شعر کې بیا چې مسرې هرو مرو برابرې نه وي، نو په یوه یوازېنۍ ببلګه کې يې د مسرو بېلابېلې کچې موندلای شو، خو دلته يې پر څو لاسته راغلو بسنه کوو. مینه وال کولای شي، د اړوندو اخځونو له مخې يې نورې ببلګې هم پیدا کاندې.
۱۹څپیزې، لکه:
او شي د لمر زرینې وړانګې
د بهاندو شنو رودونو

جړاو...؛

۲۰ څپیزې، لکه:
له ورېمو ستا د پښو خاورو
رازرغون زما د ژوند تړول پسرلي شول...؛

۲۳-۲۴ څپیزې، لکه:
چې هر ښاخ او هره څانګه دې ببیا هله ناوکیو د چمن ته، چاندي پسول شي،
پاڼه پاڼه دې د لمر مزدک له پاسه هریوه د زمردو جړاو خول شي؛

۲۶ څپیزې، لکه:
د برمهال شو
چې د باغ د جلوهلي تږې ذهن په کوڅو کې
مینه ورېږي ترانې د باران
نه انګازه کېږي...
)پوهه او ګروهه، ۱۵مخ(؛

۲۷ څپیزې، لکه:
لکه ونغرې له مخې نهنګان د غرڅپو د توپانونو،
له سپرلو د که ببرې...
)د سبرونو نخا، ۱۹مخ(؛
۲۸ څپیزې، لکه:
څه شپېنۍ تورې شببې مې رامروړې مرۍ د ژوبلې پرهرژلې لولنګرې پاکې مینې...؛

۲۹ څپیزې، لکه:
... او ونغاړې تر پایه امېدونه

د اور وینو د برخلیک هغه ناپایه
خونړی دوتر...
(زما نړی، ۷۴مخ)؛

۳۱خپیزې، لکه:
پر تمېزو مې خوربویي د خپل تالا والا گلبڼ،
د ناسپړلو گلغوټیو د موسکاوو لګې...
(نوي پېړۍ او نوې زرۍ، ۱۰۰مخ)؛

۳۲ خپیزې، لکه:
څه ساړه ساړه بادونه د ناپایو واټونو رالګېږي، پر ساړه سمخ بورجل د زخمي زړه
مې،
څه زاړه زاړه یادونه مې د سترې ستومان ذهن په کوخو کې، لربر کېږي، تپرېږي او
نګوښېږي...
(هماغه۱۳مخ)؛

۳۶خپیزې، لکه:
نه پوهېږم چې ترڅ به ستا د څانګو زمول څانګونه له ډېر نیاز و، نهیلیه د هسک
خدای ته هسې پورته په دعا وي،
ګوندې هغه به هم ورځ وي چې باران دې د باورد وورو پرېوي، ستا د دنګې هسکې
ونې د خزان سپېره ګردونه؛

۳۹خپیزې، لکه:
څه ناشناشان بوربنوړې اند ښېنې مې بیا په غوږ کې د تبجنو جلوهلو تکلو راپوکوي
د ځوانیمرګو سرخوړلو سبرونو سرې ویرنې...

)هماغه ۱۳مخ(؛

۴۰ څپیزې، لکه:
د مهال د پسرلي په زېرېګرو شنو شپېبو کې توتکۍ د ، پاکې مینې څپروې د هسک پر لوري د الوت د برم څانګونه...،
یا: زه پوهېږم چې د استا پر لولپه سوي ګوګل او دنګه ونه، څه تېرېږي د اُهرېژ د هسې شان سرو سیلیو په بهیر کې...
)هماغه ۱۱مخ(؛

۴۴ څپیزې، لکه:
شنه خوبونه د سپېرې وچې ببدیا د نهیلیو ناسپرلي، بوږنېدلي له پرتم د تکو تورو شنډو وریځو د پاڼرېژو پسرلیو ،
نه چې بیا د کوم یو ستوري پر مرګ بولي پرښتې د ځاځ پرغز د ، لمرمزدک په کنګرو کې د کنګلو زمهریرو عذابونو ایتونه...
)هماغه ۱۳مخ(؛

۴۶ څپیزې، لکه:
وسپړل زما د ژوبل زخمي زړه په نارنجباغ کې د زلمیو ،
هوسو د پرهرونو سوو څړیکو ستا د پېغلو تلوسو د سرکو شونډو ګلکڅونه...؛

۴۸ څپیزې، لکه:
په رګو د وچکالۍ د خزانزمولو ګلبڼو کې پیلامه د ، نوي ژوند د ټوکېدلو لکه وینه د باران د ښېرازۍ د پسرلي په چلېدو ده...؛

۵۱ څپیزې، لکه:

اخ، چې څومره سپرلنۍ ښکلې رنګينې شان شپېږ زما او ستاد ، خزانزمولې ګډې
مينې له وربويه هسې لېږدي بې اغېزې
د نېستۍ د نشت اباد د دښت پر لوري...؛

۵۲څپيزې، لکه:
نيمه خوا بلبلان ويني په هېنداره د رڼوب کې د شپېنيو ،
تږمو اوښکو د باور د سباوون د رنګينيو د زلميو تکلونو
مرجاني سره بهيرونه...
نوې پېړۍ او نوې زرۍ،۱۰۰، ۴۴، ۱۳،۱۱مخ؛ د سبرونو نڅا، ۱۲-۳۷مخ؛ زما
نړۍ،۷۵،۷۴،۱ .)

د اوږدو مسرو د لړۍ په پای کې دوې دوه مسره ييزې او درې مسره ييزې ويرنې
وړاندې کېږې
۱(د پاچاخان يو بيته يا دوه مسره ييزه ويرنه چې ړومبۍ ۱۹څپيزه او دويمه يې
۲۳څپيزه ده:
هغه لوی زړه نور په پنجره کې
د ګوګل د تاريخ ودرېده
چې يوه بشپړه پېړۍ
په پارد پاک او د سپېڅلي ستر ارمان درزېده !
)اند و واند ،۱مخ(؛

۲(د بي بي سي خبريال، ميرويس جليل درې مسره ييزه ويرنه چې ړومبۍ ۲۳ ،
دويمه ۱۲ او دريېمه يې ۲۲څپيزه راغلې ده:
هغوی په تهوله توررزړی
زما د بڼ د وروستي چونې
مری و مرووړله،

او په خپل تول وحشت يې،
وروستۍ نغمه د ژوندانه
ورځني وتروړله !
)زما نړۍ، ۷۵مخ(.

ماته یا لارغه یي مسره

ماته یا لارغه یي)وقفه یي (مسره، یا د منلي) ←۱- ځپرکی (په نومونه))نیم مسرۍ ((، هغه ده چې په منځ کې يې یوه لارغه)وقفه(راځي. کوم شعر چې له همداسي مسرو څخه رغېدلی وي، هم مات یا لارغه شعر بلل کېږي. داسي چې لومړۍ ټوټه پر څلورمه څپه خجنه راځي او پېنځمه يې ناخجنه، بیا لړه سا اخېستل کېږي او دويمه يې هم همداسي پر څلورمه خجنه راځي او پای ته يې یوه ناخجنه پاتې کېږي. که لارغه په منځ کې رانه شي او ټوله مسره په یوه سا وویل شي، د لومړۍ ټوټې ناخجنه څپه له ورپسې درو څپو سره ملتیا کوي او خج پر پېنځمه راځي. په دي توگه څپيز- خجيز سېستم ړنگېږي او تول و تال له منځه ځي ، په دي لړ کې د ادبي شعر زیاتره لس څپيزي څلوريزي راځي چې له))لاحول و لا قوت الا بالا ((سره يې تول برابرېږي، لکه د خوشال هغه:

وخت د پیریه - راغی خوشاله
لا دې پر زړه دي - دا څو خیاله
خیال د ننگونو - خیال د جنگونو
خیال د دلبرو - له خط و خاله؛

د کاظم شیدا ، لکه:

غلط ببځایه - پر خپل ورانه يې
هوا دي آس دی - ته پر یانه يې
ژر به دي ځای شي - دا توري خاوري
غافله خاڅکی - د بارانه يې...)۹۳۵ مخ(؛

د حمید مومند ، لکه:

کله به راشي - پر هند براته
کله به کښېني - ماته مخ ماته

څو ته را درومي - پکې ډېوې بلېږي
غم به کا خونه - د))حمید ((میراته(حمید ۴۱۱ (
[دلته)) حمید ((یو څپیزول هېښنده برېښي، ښایي له آره))ما ((اوسي !] ... ؛
د قلندر اپریدی درستو څلوریزو هم د حمید په لاروی ورته بڼه راخپله کړې ده، لکه:
زه دې د وصل - په تمه گرځم
هجران دې وسوم - له غمه پرځم...؛
د کامگار)۱۸۳ (، لکه:
زما دلبره - د تا له درده
سترگې مې سرې دي - گونه مې زرده...؛

دا وروسته څلوریزه که څه هم یوولس څپیزه ده، خو بیا هم لکه د لس څپیزو په څېر لارغه یې ده
چې د هرې مسرې لومړۍ توټه یې پېنځڅپیزه او دویمه یې شپږ څپیزه راځي:
د خدای لپاره - د دوست په روی دې وه
د وفادارو - ښکلو په خوی دې وه
\\\\\\
د رنځورانو په های هوی دې وه

کاظم شیدا نه یوازې زیاتره څلوریزې)رباعیات(له ورته ماتو مسرو سره پېیلې، بلکې یو لړ
غزلې یې هم په ورته څپیز - ځجیز ویلې دي:
- لویې که مومې، زنهار لویي کړه
چې مکافات شته، جز نیکویي کړه
وابنه په خوله کې، د کهکشان نیسي
حال د اسمان وینې، فتنه جویي کړه...)هماغه ۸۵۵ (؛

د)اوسني (شعر یو ورته ځبل:
د زړو پر ملک یې، وار چلاوه چې،
هغه واکمن چا ، له تخت راکښېښت...
چې یې غمي ول، د هسک برم ستوري،
چا یې له سره، آ خول راپرېښت؟)اند و واند ۳۱۵ (.

يوه دولس ځپيزه مسره چې ړومبۍ نيمکۍ يې پينځځپيزه او دويمه هغه يې اووه ځپيزه راغلې ده:

نه پينځوس سل او، دوه سوه کاله پرمخ،
نه څوارلس سوه، شپږ زره کاله پرشا...
تباه برباد کړو، هسې افراط و تفريط،
ځئ چې راخپل مو، کړو دا خپل نن و سبا !)رزم و بزم ۱۴۰ (

همدا راز يوه داسې ديارلس ځپيزه بېلګه چې د يوه سندرغاړي)احمد مريد (له مخکې چمتو کړي کمپوز سره سم يې لومړۍ مسرې له آره اووځپيزې او دويمې يې شپږ ځپيزې راغلې، خو د نابرۍ)تصادف(له مخې يې د پای بيت لومړۍ مسره له يوبرابر دوه اووځپيزو ټوټوڅخه رغېدلې او يوازې وروستۍ هغه يې لس ځپيزه ده چې پر دوه پينځځپيزو ټوټو وېشل شوې ده:
چې په انګار د شونډو، دې کړم کباب کباب
نو راته مه ستوه، اوس يې شراب شراب
بانه دې غشي غشي، وروځې لیندۍ لیندۍ
سترګې نرګس نرګس، مخ دې ګلاب ګلاب...
بيا به هم لاس وانخلې، ستا له زړې مينې زيار،
که وي ثواب ثواب، که وي عذاب عذاب !
همدا رنګه ځينې ولسي شعرونه، په تېره غزل هم درواخله، لکه د پاينده محمد کړه وال دا بېلګه: ////////////// اشنا نه راځې
دا لاندې پېيېلی متل د يادشويو څلوريزو غونډې له ورته ځپيز- خجيز تول و تال سره ورته ځانګړتيا لري:
دا عقل ستاوو، که دې پور کړی دی؟
پرون سر سپين وو، نن دې تور کړی دی !

ښايي، په پارسي او عربي هغه کې د دې راز شعر څرک هم ولګي، ځکه په پښتوکې يې نومېرونکی او نوموونکی، تر مکنزې هم له مخه، استاد رشاد دی، او هغه، لکه په لومړيو شننو کې يې چې يادونې راغبرګې شوې، تر ډېره د همدغو ژبو له ګوتپېره پښتو شعري سېستم، او په دې لړ کې بېلابېل رغښتي ځېلونه)ژانرونه (ورڅېرلي دي.

څپيز کمی زياتی

لکه په تېره دولس څپيزه ماته شعري بېلگه او همداراز)د بدلمبچ د لومړی چاپ **۵۸- ۵۹**مخ (د غني خان او خوشال په اړوندو بېلگو کې يې يادونه شوې، په پښتو څپيز- خجيز سبستم کې خج تر څپې لومړی او زيات بنسټيز ټاکنده نقش لوبوي او په دې توگه په يوه شعري ځېل کې د يوې څپې کمی زياتی کوم ناسکيندی توليز تاوان نه پېښوي. په دې لړ کې هغه شعري ځېل راځي چې له خچپای سربيت)مطلع(سره راپيل شوی وي، په توليز ډول يې ناپښپليزې يا بېقافيه)غير مُصرَّع(مسرې تر))مُصرَّعو ((هغو يوه يوه څپه زياته راځي، لکه په دې لاندې بېلگو کې:

بيا له کومه راپيدا شو دا بهار
چې پر هر لوري يې ملک کړيو گلزار...
درست پښتون له کندهاره تر اټکه
سره يو د ننگ په کار پټ و اشکار...)خوشال، پ (؛

گوره هسې کردگار دی رب زما
چې صاحب د کل اختيار دی رب زما
څه ماني چې د دنيا او د عقبا دي
د همه واړو معمار دی رب زما...)رحمان(؛

هر زمان پر هر ساعت خيال د مين
په سينه کې مې خرخېږي لکه ستن
له نيستۍ سروي موندلي سرلوېې ده
خودي پربباسي ننبتر له بېخ و بن...)کامگار **۷۴**(؛

- پر دي خاوره مال و سر بايللي ما
-درد و غم د زماني زغملي ما
پرځای کړی يې ما ننگ و نام ناموس دي
تري غاوره غليمان شړلي ما...)سوزونه او سازونه ۴۸-۴۹ (؛

- لويد يځياني نن سبا دورمي پرشا
لېږدوي د لاس کځوړي چې پر شا

له کور اورو چوچ و پوچ نورې بېزارې
داچې خوښې دي له کوره پر سارا)اند و واند ۲۰۸ (؛

- که يو وخت مې پر دنيا پرې شوه ځيره
او مرگ واپسته زما د ژوند شيره
ويرژړا به پر ما نه کوئ له دوده
نه خيرات يوه پيسه او کسيره...)د مرجانونو ځانگې ۲۷ (؛
غولوې به مې په نن سبا ترخو
ماته غوره يوه))نه((ده له سل))هو((
داچې ستا ژمنې زما تر ژوند اوږدې شوې
ورېم به خاورو ته اسره ستا د ککو...)گلکځونه ۹۳-۹۴ (.

۴- څپرکی
پښېله)قافيه(، پښېليز آرونه او ويارونه

لومړۍ برخه

پښېله يا قافيه)**Rhyme**(او پښېليز آرونه

لکه په لومړۍ برخه کې چې يادونه وشوه، قافيه له آرې شعري مقولې)مخيّله موزون کلام(سره نه، بلکې له راوروسته غځېدلې هغې))مخيّله موزون او مقفی ((سره په تړاو تر څېړنې لاندې نيول کېږي.))پښېله((د استاد رښتين له خورا ښو نيولوجېزمونو څخه ده او دودول يې ښځايه نه دی. پخوانی انګرېزي انډول يې رايم rime وو چې د زړې فرانسي له rime څخه يې سرچينه اخېستې وه، خو راوروسته يې د ريتم rhythm)وزن(تر اغېز لاندې ليکدود rhyme ته راوښتی دی. الماني انډول رايم Reim هم له))منځنۍ کره الماني ((بڼې rim او بيا له هماغې زړې فرانسي rime آره اخېستې ده .

د عربي نومونې له مخې قافيه جوليزه)لفظي(همغږې او مانيزه ناهمغږې ده، له دې څرګنداوي سره:

که لفظي يووالی د همجوليزو)متشابهو(وييونو)لکه ګټه د سنګ او ګټه د فايدې په مانا(په بڼه وي، نو د مانيز توپير له مخې سره بياهم همقافيه کېدای شي، که نه، لفظي توپير يې سره اړين دی. په اروپايي شعر کې چې همجوليز وييونه دې سره همپښېلې)همقافيه(شوي وي، چېرې مخې ته راغلي نه دي. په دې ډول پښېله داسې راپېژني:

د الماني سیند کښونکي (Wahrig (په وینا: له بېلا بېلو سرغړونو سره د یوې یا ډېرو څپو هماهنگۍ ته قافیه وایي، په دې آړ چې سرغړونه یې سره یوراز نه وي؛ د انګرېزي (Collins) لیکوال یې: په شعري لیکو (verse lines) ، وییونو یا څپوکې د پای غږونو سمې سمیا قافیه یا قافیې بلل کېږي.

هغه وییونه چې وروستي غږونه یې سره همرنګ وي، د عربي په څېر په لویدیزه نومونپوهنه (ترمینالوجۍ (کې هم پښپلویي (قافیي کلمه (بلل کېږي، لکه واخلې الماني Reimwort . ترکوم ځایه چې راڅرګندېږي، اروپایي پښپلې، په بله وینا ، پښپلغږونه(قافیي تورې یا ارکان(د عربي یا پارسي دې غوندې دومره ډېر او پېچلي نه دي، د ساري په ډول تر))روي((له مخه واوېل یا حرکت په پام کې نه نیول کېږي، او په دې لړکې انګرېزي command|demand د غورو قافیو له بېلګو څخه ګڼل کېږي.

قافیه اندیشم و دلدار من
گویدم میندیش جز دیدار من
حرف و گفت و صوت را برهم زنم
تا بې این هرسه با تو دم زنم)مولانا (

یا د)بهار (له پاس راوړل شوې بېلګې دا یوه کړۍ:
صنعت و سجع و قوافی هست نظم و نیست شعر
ای بسا ناظم که نظمش نیست الا حرف مفت
او یا:
د خیال انځور ستاد ښېساري ښکلا ،
د قافیې په قاب کې نه ځایېږي...
ستا د موسکا د نوو نوو رنګینو سېمفونې،
نور په شپېلۍ رباب کې نه ځایېږي !
)پوهه او ګروهه ۷۷ (؛
او د مولاناتر اغېز لاندې:
. کله چې راپېښه شي
پر کورد شعر،
سترګې دې عروض و
هم بیان شي بیا...

شونډې دې له شونډو سره
شي همقافيه هله !
)زما نړۍ ۷۹(.

آره او نا آره پښبېله

آره قافيه هغې ته وايي چې قافيه يې له يوه يووستوي ويي رغېدلې وي، لکه:
خو يې پاتې ستا له مرگ نه کړم نامره
چـې په څوړه د ولس کې غوارې لوړه
)سوزونه او سازونه ۳۵(؛

که له دوو وييو څخه جوړه وي، نو يې نا آره يا)معمولي (بولي، لکه:
که دې خاوره که هوا ده
تـــاته راغلمه هېواده)هماغه اثر۳۶(؛

که ساقي د پيالې ست وکاندې ماته
هـــغه دم به صد ساله توبه کړم ماته

ژربه رسوا شي د مضمون دزده
جامه غمازه د جامه دُزده
کله پتېږي له مبصره
متاع په بلخ کې چې د قندز ده)شيدا ، ديوان۸۴۴،۱۹۲۵ (؛

شيدا)هماغه ۳۲۱ - ۳۲۹ (په پرله پسې درو غزلو کې د اړوند ويي د پای څپې په توگه))-ته ((
او وستربل)ته(سره غاړه غړې کړي اوپه دې چم يې دواړه ډوله پښبېلي سره اخښلي راخښلي
دي، لکه: چا ته، سباته، ماته)شکسته(، زياته، حناته، خودآراته، دلرباته، رعنا ته، خاکِ پاته،
تحت الثرى ته، دارالشفاته؛... زياته، شيداته؛ بيرته، چرته، درته.

همجوليزي پښبېلي)متشابه قافيې (

دا چې له دوديز- عربي پېژند)تعريف (له مخې قافيه جوليزه)لفظي (همغږي او مانيزه ناهمغږي
ده، نو په دې ډول همجوليز يا متشابه وييونه)homonyms & homographs(، په بله وينا ،

هغه وییونه چې غږیزې)لفظي (او هم لیکنۍ بڼې یې سره یو رازوي او ماناوې یې نه، نوسره قافیه کېدای شي. د ساري په توګه ګټه)سنګ (او ګټه)فایده (سره په یوه شعر کې غاړه کول، نه یوازې پښپلیز ویار)قافیي عیب(نه رامنځته کوي، چې لا شعري رنګیني هم زیاتولای شي. د استاد رشاد په وینا)ولي محمد ! (مخلص د درست غزل پښپلې تر پایه))سپیني ((له ګرنیزو رنګا رنګیو سره راوړې دي. داسې پښپلې په لومړي لید سره سرې ته ببخونده بیاځلې)تکراري (برېښي، خو همدا چې یې پر مانیز توپیر سرخلاص شي، نو بیا ځنې خوند اخلي. دا دی،دلته یې اړوندې شعري بېلګې وړاندې کوو:

اور د مینې هسې پوخ کړم
چې خامې راکې هېڅ نشته...
نور د ژواک لپاره څواک شوم،
نور مې ډار نشته له نشته !)وینه او مینه ۸۵ (؛

- کله دې واړه پښتانه پښتانه
کاشکې یومخ شي پښتانه پښتانه...)د مرجانونو ځانګې ۱۰ (؛

- ترڅو به پرمخ نغاړو هریو)خپله (خپله لاره
بېللې بېلابېله یو له بله خپله لاره
شو سر د تباهۍ پر ګرنګونو باندې څکه
چې نه مو کړه توپیر له پردې)خپله (خپله لاره
که سوې د برې برم د نیلي، وخت رانښکلې نه کړې
دا و نه کړه هېڅکله مو- را)خپله (خپله لاره
په ځان پسې مو رنګ کړه ترشا پلونه په لوی لاس
کړه پرې مو هم د تېښتې- په)خپله (خپله لاره...) ساندې او سندرې ۲۷ (؛

-))لېمه ((د ډېرګړي په توګه د)سترګې (او د یوګړي په توګه د) کسی (په مانا او له داسې نورو ګړدودي مانیزو توپیرونو سره په دې لاندې غزل کې داسې جوړه جوړه راغلې، هغه هم لومړی یې پښپله او دویمې یې لړ یا ردیف رامنځته کړی دی:

نه لوټوي چاو بل چې لېمه لېمه
تا خو زما لوټ کړه په لېمه لېمه
ښځ دې چې لېمه راته لېمو کې کړل

ښکاري ټول جهان راته لېمه لېمه...)د مرجانونو څانګې ۱۸ (؛

- - -

-))ابستی((د ليکوال په يوه غزل کې، يوخوا له بېلابېلو بېلښتي)اشتقاقي، شبه اشتقاقي(رغاونو او بلخوا له يوځو ګړنو)اصطلاحاتو (سره هم لړوډ برې ورته پښبلې رغولې دي:

د وخت توپان پر مخ اخېستی يمه
د برم له تخت يې راکښې ابستی يمه
زه د مهال يو سپين نالوستی کتاب
که چا به تش هسې پرانېستی يمه
يو سپين ازاد ، بې تول و تاله شعر
نه چا پېيلی، نه امبستی يمه
سترګې پر لار ورته په نن سبا کې
ډېر يې د ژوند له ژندرو ابستی يمه
چې يې يوه هم پرځای کړې نه ده
په هسې ژمنو يې تېر ابستی يمه
شيطاني لمسو په ګناه د مينې
له ارماني فردوس را ابستې يمه
نغاړم پرمخ دا ، خپله لار به بیاهم
څه که يې اوس ترې، راجارابستی يمه
بیابه هم پاڅم، ملابه سمه کړم زه
نول و ناورين که راپرې ابستی يمه
تل ځم پر مخ، که څه هم سم له لاسه
ناخوالو شاتګ ته اړابستی يمه
پوره مې نه وه، که نه څو واري يې
ژوندی پر قبر ننه ابستی يمه
د تلژغوراندې بلهاری پرښتې،
د مرګ تر پولې پورې ابستی يمه !)۱۰-۵-۰۲ (؛

- - -

-))سراخېستی((همجوليزه)همزمان ترښتي(پښبله يې هم په يوه څلوريزه کې:
تا که زما غم دی پر سر اخېستی،
زه هم دا ستا غم يم پر سر اخېستی...

دا ستا په مینه کې ټول نوم و نښان،
په بیه ما د مال و سر اخیستی.)اند و واند ۲۲۸ (.

غبرګې پښبلې)قافیتین (

هغه شعر چې غبرګې پښبلې)قافیتین(ولري، غبرګ پښبلیز یا ذوالقافیتین (double rhyme) بلل کېږي چې په دودیزه شاعرۍ او بیا پښتو دې کې یې بېلګې ډېرې راغلې او لا له جولیزو انځورونو)صنایع لفظي (څخه هم ګڼل شوې دی.هغه دا چې شاعر د یوې پرځای دوې غبرګې قافیې په یوه غزل، قصیده یا بل شعري ځېل کې سرترپایه، یا په لومړیو څو کړیو کې راوړي. بېلګه یې لکه په لاندې غزل کې چې هممهال یې لومړي دوه بیته سر پر سر))مصرّع((هم راغلي دي:

چې رامات کړ ها ببلوره، تورک شاهین وزر زما
ښښتنې مینې ته مات کړ، نازنین نظر زما
یه زړګیه ! ته چې وینې، دا رنګین دوتر زما
دوتر نه دی، دی خونین دوتر زما
ننواتې یم راغلی، پر زړه غوخ له رقیبانو
و ښېزه په تورو څنو، دغه خوږین پرهر زما... تر پایه)ګلګخونه۷(؛
استاد رشاد)←لومړی خپرکی (د غفورلېوال د)) ←هوسۍ ((په ازاد
شعرکې هم یوه ورته بېلګه سهي کړې ده:
د هغو دنګو شاځلمیو ژنیو مرګ وم چې شپېلۍ غږوي
چې چېرته ناست وي په کږدۍ کې او سپوږمۍ نڅوي

غبرګې پښبلې او غبرګ لړونه

هځاندلیکوال اسماعیل یون چې که پخپله د ازاد شعر همیونی دی ، بیاهم له قافیوال شعر سره دومره لېوالتیا لري چې دېبلابېلو ډولونو، لکه بې ردیفه قافیوالو، ردیفي قافیه والو، غبرګ قافیوالو... هغو د ښه ترا ډا ګیزونې او پېژندنې لپاره یې هندسي نښې نښانې ورټاکلې دي.په دې تړاو یې د اسحاق ننګیال))خیبرې تنده ((نومی غزل پرمخه ورغلی چې په پښبلیزو)مصرّعو (مسرو کې یې پرله پسې غبرګې غبرګې قافیې او غبرګ غبرګ ردیفونه کارولې، له غبرګو پښبلو یې هم دویمې هغه بیاترپایه))چستې ((راغلې دي، لکه:
ټول عمر درنه ده، سپکېدو ته یې چې پرې نږدې
خاوره ښښتنه ده، او پردو ته یې چې پرې نږدې

پر برېده خیبري تنده، چې بیا په وینو ماته شي
گرمه معرکه ده، وچېدو ته یې چې پرې نږدې...
)سمسور اوبیانه، ۱۴-۲-۱۰(

د بر پښبلي

همدا راز د عربي ذوالقافیتین ترخنگ په پښتو کې د برپښبلی یا د بر پښپلیزوالي او یا د برقافیوالي هم دود درلودلی چې))زنځیري چاربیتي ((ورسره جوړېدې او نومول کېدې. دغه کار هم، لکه)ذوالقافیتین(نن سبا کوم شعري انځور نه بلل کېږي، بلکې یوازې سندریز خوند و راکښون زیاتوي. څنگه چې اړوندې چاربیتې زیاتره د لوستو))نیم ولسي ((ناظمانو له خوا جوړېدې، نو د پښتو قافیو د تنگسې) ! (له کبله د بېخرته عربي او پارسي پوروییونو کارونې ته اړوتل. وروستی بېلگه یې د سید طاهر بینا هغه وه چې پر ۱۳۵۱ل. کال یې په کابل مجله کې خپره کړې وه او د بر عربېزم یې لیکوال یوې سوچه پښتو))څلور کړیزې ((ویلو او خپرولو ته اړېستی وو:

خدا یېرو که له میني به دې وگرځم
ستا له سترگو وگرځم
یه زما د زړه سره !

واخلي پرښته، که څه هم سا له ما
وا به نخلي هېڅکله خو تا له ما
څو نه شي پخپله ته جلا له ما
زه به مې له خپل هوډه و نه گرځم
ستا له سترگو وگرځم
یه زما د زړه سره !
...)سویس، ۱۲-۲-۱۹۷۰(

لړ)ردیف(

لړ یا ردیف هغه ویی یا وییغونډ، غونډله یا غونډله غونډ دی چې تر قافیې وروسته په هماغه یوه جوله او مانا په اړوند شعري څېل کې ترپایه راغبرگېږي. لکه چې له مخه یې یادونه وشوه، په قافیوال شعرکې د دغي برخې زیاتونه د عربو نه، بلکې د عجمو)پارسیوانو(نوښت بلل شوی او موخه یې د لاښه ترا تول وتال، په بله وینا، موسقیت سمبالتیا انگېرل کېږي. ردیف ته د

قافيې د یوه پایخوږ په سترګه کتل کېږي او په دې توګه که له پښبلې سره لړ یا ردیف و نښلول شي، لړواله پښبله))مردفه قافیه ((بلل کېږي.

لکه په تېر څېرکي کې چې ورته نغوته وشوه، د ردیف ډېر اوږدوالی هسې یو ډول او فېشن دی او تل خوندور نه پرېوځي. په کلاسیک پېر کې یې له ستر خوشال پرته د نورو په هغوکې دومره اوږدې ببلګې نه لیدل کېږي، مګر په نننۍ غزل کې ببخي دود و مود، یا ډول و فېشن ګرځېدلی او ځینې لا ترې د کاراسانۍ لپاره کار اخلي.

نه څپیز ردیف، لکه خوشال:

له حاله بې خبر شه که شته که نشته نشته)ک.۲۹۴ مخ(.

- خادم:

خادم باد سبا یم، که وم وم، که نه وم نه وم)د مرغلرو امېل، ۲۸ مخ(.

- ف. ګران:

لامې د شبو ګلان پرېږده چې خړوبه شي
تــږې د اوبو ګلان پرېږده چې خړوبه شي)۱۳(

- فردا:

ګوره اننګو، ته دې اوښکې مې جرګه درځي
تـــمه د خولګو، ته دې اوښکې مې جرګه درځي)د ګلپانو پرخې، ۴۹ (
دا سوی ستي وطن پرېږدئ چې لړ و خاندي
دغــه غیرتي وطن پرېږدئ چې لړ و خاندي

یوولس څپیز، لکه:

... مرمه بې له تانه ما مه پرېږده یوازې....

د تاندزلمي شاعر شهاب الدين پکتياوال په يوه سندريز نظم کې دولس څپيز رېکارډ ټينګ کړی دی:

سره ګلونه راته وايي، ارمانونه راته وايي
ګودرونه راته وايي، زما غرونه راته وايي...
)ليکوال،پېښور، ړومبۍ ګڼه جنوري ۲۰۰۲ ز(

په دې توګه دغه راز نه څپیز ردیفونه دوه دوه بشپړ غونډونه)رکنونه(جوړوي او یوه څپه یې پای ته سرباري راځي، دا چې د دغو غونډونو پر کومه کومه څپه خج راځي، د اړوندې مسرې په نورو غونډونو قیاسېږي. په درو ګونو)وګړني، لیکني یا دیواني او اوسني آزاد(شعري ډولونو

کې داسې ښېلګه تر اوسه لیدل شوې نه ده چې لومړۍ څلور څپې یې ناخجنې وي، یا په بله وینا ، یو غونډ یې نه وي جوړ کړی او پر پېنځمه خجنه څپه یې پیل موندلی وي. مانا دا چې خج هېڅکله له څلورمې څپې تېرۍ نه کوي او که نه، هغه شعر به هرومرو بې تول و تاله)بې وزنه(وي. د همدغه آر)اصل(له مخې ځینې اوډه)پور- (وییونه په پښتو شعر کې هډو هېڅ راتلای نه شي، لکه)اهورامزدا (یا)نیکاراګو (چې د پښتو خجپوهنې)اکسنتولوجۍ(له مخې یې منطقي یا عادي خج پر وروستۍ څپه راځي، حال دا چې دغه څپه پېنځمه ده او تر څلور څپېز غونډ)رکنه(وتلې ده. له)لارغه یې یامات شعر (پرته، پر بله هره)پېنځمه، شپږمه... (څپه یې خج راوړل له پښتو وینګ سره اړخ نه لګوي.

دویمه برخه

پښپلیز ویارونه)قافیي عیبونه(

تر هغې د مخه چې قافیي ویارونه او اړوند ردیفي ویارونه تر څېړنې لاندې ونیسو پکار ده قافیه او ردیف وپېژنو:

پښپلیز غږونه)قافیي توري(یا نمت ویي رانغاړي او یا یې وروستۍ برخه، لکه: اند- بند- جنګ- دنګ- خوړ- څوړ... داسې چې د نظم له پیله تر پایه پورې یې د ښپلاښپلو ټاکلیو ټوټو)مسرو (په پای کې هغه تکرار کړې وي. که د یوه بیت هره مسره قافیه او ردیف ولري، ښیا وایي چې دغه بیت دوه)دوره (لري او که هماغه وروستۍ مسره یې قافیه او ردیف ولري ښیا وایي چې دغه بیت یو)دور (لري، په بله وینا ، غیر مصرع دي ردیف هم په)دور (کې راځي د قافیي او ردیف توپیر په پای کې دی چې قافیه تر پایه له هماهنګو اوازونو)حرفونو (څخه جوړه وي او مانیز یو والی نه لري، مګر ردیف تر قافیې وروسته په هماغه یوه جولیزه)لفظي (او مانیزه بڼه ښیا ښیا راغبرګ کېږي.

که په یوه شعر کې قافیي هم جولیزې او بډمانیزې)مختلف المعانی (وي، هم کېدای شي، د ښپلاښپلو قافیو په توګه وګڼل شي، لکه سره)طلا (او سره)جمع سرخ (، په بله وینا ، د یوه شعر قافیي کېدای شي پر هماهنګو سربېره همجولیزې)متشابه (هم وي په دې آر چې مانیز یو والی ونه لري او د ردیف آر همدا دی چې له پیله تر پایه هماهنګ ، همجولیز او هم مانیز اوسي.

دا دی، دلته د یوشمېر مینه والو په پار د دودیز قافیي سېستم او اړوندو آرونو او ویارونو یو څه لاسوهلی نچوړ وړاندې کوو او په اتم او نهم څپرکي کې یې بیا له نوي ګوتپېره څه ناخه راغبرګوو.

د قافیې ارکان)ستنې (، اوازونه)توري (

د عربي استادانو د قافیې توري)اوازونه (اوه نه، بلکې نهه بللي دي چې هر یو ځانته نوم لري. په دې ټولو کې د منځ توري ډېر ضروري دي چې بې له هغه قافیه نه جوړېږي او له نورو اتو توریو څخه ځلور د مخه او ځلور ورځنې وروسته راځي، خو د دغو ټولو راوړنه)همېشه یا همزمان (اړینه نه ده. مطلب دا چې کله وي او کله نه وي. د دغو توریو نومونه دا دي: ردف، قید ، دخیل، تاسیس روی، وصل، مزید ، خروج، نایره. په دې ټولو کې)روی (اساسي توری او د قافیې د ملا تیر دی او نور یې مرستیالان او ملګري دي)سمندر ، د قافیې کتاب، د پېښور چاپ، ۸ مخ، د ربنتین اخیستنه، وړمه د ۱۳۴۲ کال ۱-۲ ګڼه، ۸-۹ مخونه(.

روي او ترې وړاندې وروسته اوازنه)فونیمونه (

روي د قافیې زړی)هسته (جوړوي داسې چې نور اړوند ارکان یا اوازونه ترې مخکې او وروسته راځي. دا د قافیې د یو راز اوازونو)حروفو (په لړ کې همدغه اواز دی چې د مخه تر دې یو همرنګ بېواک)کنسونېنټ (یا ناهمرنګ بېواک له یو راز واوېل یا حرکت)زور، زبر، پېښ (راغلي وي او وریسې نور ټول اوازونه ـ حروف (همرنګ وي، لکه –ن- په ځان، اسمان، جهان... یا –ب په مکتبونه، منصبونه، غضبونه... یا –ګ- په جنګ، بنګ، تنګ... کې. یا -ر- په شکره، خبره، مرغلره، خوندوره... په اور، چغهار، سهار او یا په وېر، تدبیر، ودیر... او په لور، خپور، ځلور، کور... کې.

"روی " هرومرو بېواک غږ)کنسونېنټ (نه وي، بلکې خپلواک غږ)واول (هم وي، لکه)و (په ککو، دردو، پښتو... په کړاو، پړاو، لګاو... یا په نریو، پسرلیو، کیږدیو... کې.

تر روی وروسته اوازونه)که وي (وصل، خروج، مزید ، نادر او تر مخه اوازونه یې قید ، ردف،)او تر دا منځ حرکت)حذو (، دخیل)تر دا منځ حرکت)اشباع (، تاسیس)الف (اورس)فتح (بولي.

که روی حرکت)زور، زبر، پېښ (ولري یا د ژبپوهنې په نومونه یې واژه څپه جوړه کړې وي، "مجرا " بلل کېږي او که ساکنه وي، تر مخه حرکت یې باید تر پایه یو راز وي "چې دغه رو رازوالي ته "توجیهه" وایي، قافیې ویارونه)عیبونه (په لاندې ډول دي:

۱- اکفاء: که "روی " ګاني سره توپیر ولري "اکفاء " بلل کېږي او دا هغه مهال نابشل کېدونکی ویار دی چې ځای یې یو نا هموتوځی)هممخرج (اواز)توري (ته ورکړل شوی وي، نو دومره ویار نه ګڼل کېږي. په دې ډول "م-ن، ر-ړ " یا "ن-ڼ " یا د س او "ص " په یوه "روی " کې راوړل روا دي، لکه: په "کوڼه، پښتونه، غړونه " کې.)رشاد (.

د لر وتوځي، په بله وینا ، ناهموتوځي)روی (ببلګه، لکه د محمد نور په دې لاندې بیت کې چې
)ب (او)ت (سره روی شوي دي.
)مسته نجلۍ ګرځي شـــتاب کې
نېغه ګرځـــي منګی به مات کې (
دلته پر روي سربېره ردیف هم بدلون موندلی دی.

۲- ایطاء په یوه شعري ټوټه کې د قافیې غبرګون)تکرار (ته وایي. په غزل کې تر اووم بیت او په بولله کې تر خوارلسم بیت مخکې قافیې تکرار ویار ګڼل کېږي، په دې ډول غزل متې یو ځل د قافیې تکرار اجازه لري او بولله خوارلس بیته وروسته بیا بیا دغه چانس تر لاسه کولای شي. د دوبیزې)مثنوي (په یوه بیت او د بند لرونکي شعر په بند کې قافیې تکرار څرګنده ایطاء بلل کېږي. البته په څلوریزه کې هم همداسې ارزول کېږي.

۳- سسته قافیه، په پښتو شعر کې یوه سسته یا سپکه)خفي (ایطاء بلل کېږي او هغه دا چې د قافیې د ورته تصریفي پایلو په توګه وي، لکه:
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلــــــــسان زمردي واغوسته غرونه
)ښکارندوی: پخ۲۲ (؛

...چې له آله له اولاده سره وسول
خدای دې نه کا خوک دا هسې مظلومان
چې په اور کې یو د بل لپاره سوځي
ما لیدلي نه وو هسې مخلصان
)رحمان ۱۱۱ (
چې کوټلی وي په تېغ ستا د چشمانو
سر حلقه دی د جمله وو شهیدانو
ستا وصال د سر پرېکړو دی دلبره
ژوندي نه مومي جنت بې مردګانو
)هماغه ۱۲۴ (.

۴- چسته قافیه، چې تر ګردانۍ پایلې)تصریفي خاتمې (د مخه اوازونه)توري (یو راز وي،

په بله وینا ،)روی (وگرځي، دغه راز قافیه تر سستي هغې ډېره خوندوره راځي، لکه:

لېوني شول پښتانه په منصبونو
خدای دې ما ژغوري له هسې غضبونو
د کنګاش علم دچا دی، د تورزنو
لکه څوک لولي قرآن په پر مکتبونو
)خوشال: ک، ۱۷۶ (؛

مه شه خوښ د پادشاهۍ پر تخت ختلو
همېشه يې غم کوه د پرېوتلو...
هغه زړه عبدالقادره چې مرده وي
پر ګوګل دننه نه دی د ساتلو
)قادر خټک، پخ۲۳ (؛

مه وای هسې کلی چې د چرګو کولمې خورینه
شل خېمې په کور کې د نېستۍ له غمه مرینه
بل فکر يې هېر دی خو په غم د زرو پول دی
نر، ښحې يې واړه تنګې تنګې لرینه
)خوشال: ک، ۲۵۳ (.

۵- عدول)سرغړاوی (دري ډوله دی)۱ (د اوښتي پېر)مغیره حالت (نه پرځای کول)۲ (د قافیې سمون لپاره له اړوندې قافیې کلمې څخه یو څه کمول)۳ (پر کلمه یو څه ور زیاتول)۴ (یا يې کره لیکنې بڼه اړول او یا)۵ (د صفت و موصوف او یا خبر و مبتدا نه سمون.
)۱ (لکه د استاد رشاد په لاندېني شعر کې چې پاس يې د پښېلوییونو)قافیې کلمو (یادونه وشوه:

زار و زبـــــــونه بیده پښتونه
په سترګو ړونده په غوږو کوڼه

دلته پښتونه باید د بلنپېر)ندایه حالت (له کبله)پښتانه (وای او کوڼه)کاڼه (، ړوند)ړانده (.
یا لکه د خوشال بابا د بازنامې په دې بیت کې:

لوی هنر دی د بازانو په ساتل کې
مګر دا هنر پیدا شي په کابل کې؛

او یا هم د ښکارندوی د بوللې ځینې بیتونه، لکه:
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلسان زمردي واغوسته غرونه
سپینې واورې ویلېده کاندي بهېږي
لکه اوښې د مین پر گرېوانونه
هر پل رنې ویالې بهاندې خاندي
له خوښیه سر وهي له سینگرونه
)پخ: ۲۲ (؛
د رحمان بابا)۴۹ (په یوه غزل کې هم "اغیار" په اوښتي "اغیارو" بڼه نه دی راوړل شوی:
چې مې یار ولید پر سیمه د اغیار گډ
لـه غیرته مې لېمه شول پر خونبار گډ
او یا یې په یوه بل غزل)۵۱ مخ (کې:
هومره جور لکه یار له ما سره کا
نـــــه دی هومره جور د اغیار
او یا هم په ورپسې مخ کې:
خــو جفا قبوله نه کړې د اغیار
وبه نه وینې په سترگو مخ د یار
البته دلته له گړنۍ ژبې سره سم "اغیار" یوگړی)مفرد (کارول شوی دی.

)۲ (له قافیې ویې څه کمول، لکه:
کــه مین زه پر گلزار یمه پر ځای یم
که د مخ یې په) نندار (یمه پر ځای یم
)خوشال: پ ، ۲۰۲ (.

)۳ (پر قافیې ویې څه ور زیاتول، لکه:
ای حـضرته ولاړم زه د عشق په لور)ه (
ورغلم حوض کوثر باندې فی الفور)ه (
)جلال الدین: قافیه، ۱۸ (

۴) د هم قافیه کولو په هڅه پر ګړنۍ بڼه دکره لیکنۍ بڼې اړول، لکه: فسادي (له
بیاتي) سره انډولول کې:
بیا یې خوله په دا حیله سره بیاتي کړه
د وصال رشته یې غوڅه فساتي کـــړه
(هماغه ۲۴)؛

د خوست یو ولسي شاعر له خپل ګړدود سره سم (بریدونه) (بریدینه) کړي او له (اخرینه
سپینه) سره یې همقافیه کړي دي چې د کره لیکنې ګړدود (معیاري پښتو) پر وړاندې هم
سناد)) (ویارګنل کېږي) د ردیف په بدلون سره (او هم عدول:
توبه مې دې وي خدایه زمانه شوه اخرینه
ټګې برګې شوه ډېره ځوک خبره نه کړي سپینه
که زه ختا غږېږم ورونو فکر وکړئ دې ته
پر دړیمه ورځ یوم واخلي بیا پردي وهي بریدینه
(هماغه ۱۹).

هر ګوره پښتو کړ شوي (مفغن) پور ویې ډېرو شاعرانو همداسې کارولي دي، لکه د حمید په
دغه وروسته بیت کې چې (لیلی) یې له (خولې) سره همقافیه کړې ده:
یا ناره د نیم بسمل مرغه له خولې ده
یـــا مجنون ته معما ښکلې لیلې ده

۵) د مبدا او خبر (ایښې وایښونې) نه سمون هم په عدول کې راځي، لکه په لاندېنې شعر کې:
ښتونه ستا د تورې واردې
مړې دې ګور کې انتظار دې

۶- اقوا، تر "روی" دمخه حرکتونه (حذو) بدلون ته وایي، لکه:
زه پـــــــروت بې علاجه د درو مې وکړه غور
لمبې دې پر ما بلې کړې چې تا کړ کمیس تور
دلته (ر) روی و) و) ردف بلل کېږي او دواړه (واوه) یو راز نه دي.
(جلال الدین: ۱۷).

د کامگار ختټک)دیوان: ۷۴ مخ (په یوه غزل کې ساکنه روی)-ن (راغلی او په دې توگه منځنی حرکت)زورکی (یې لړو ډېر له زور او پېښ سره بدل شوی او اقواء ویار یې رامنځته کړی دی:

هر زمان په هر ساعت خیال د مین
په سینه کې مې څرخېږي لکه ستن...
له نېستنی سروې موندلې سر لویې ده
خو دی پربیاسې نښتر له بېخ و بن...
د دنیا له غمه ځکه خلاص کامگار شه
چې د زلفو غېل یې پربوت پر گردن

د حمزه شینواري د)راځه چې یوه جوړه کړو جونگړه په ځنگل کې (او د غني د)زما محل (په شعر کې پورتنی اقواء عیب لیدل کېږي. همدارنگه د غني په دې شعر کې:

چـــې تېرېږي بېوفا عمر زما
د ژوندون له ښاخه ځي ثمر زما
رحمان باباځو ځایه ورته کار کړی دی، لکه:
- سل ځله که وخوري ناصحان ځیگر زما...
- تېر شو په دا تمه پر در ستا عمر زما...

۷- سناد یا د ردف بدلون چې تل یو خپلواک)واول (وي، لکه په گور)قبر (او گور)گي (او یا)گلگون ( )سیگون او شبخون (سره د)رنگین (همقافیه کول، لکه د سید رسول رسا په دغه شعر کې:

سهره گلگون د برسات
ماښام میگون د برسات
د شپې شبخون د برسات
موسم)رنگین (د برسات

یا د صنم گل)د اولمیر (په اواز کې دا بیت:

نوی مـــــین یمه زه
نوی غمگین یمه زه

)۲(تعدي)تېرى(د نفاذ بدلون ته وایي. نفاذ تر روی وروسته هر حرکت)زور، زبر، پېښ (ته

ويل کېږي، لکه په لاندې بيت کې د)ر (د حرکت بدلون:
چـــې راواړوې ته سترګې شرمګينې
زړه مې روغ کاندې دا تورې سرمګينې

)۷(غلو، د روی د حرکت بدلون ته وايي. هغه دا چې يو ځای ساکنه وي او بل ځای متحرکه او يا يې حرکت سره توپير ولري، نو د غلو ويار)عيب(منځته راوړي، لکه د پورتني بيت په)شرمګينې(کې)ر(زورکی لري او په)سرمګينې(کې غړوندی)سکون(.

)۸(د فشار)خج(بدلون زموږ په نومونه: خجونج(چې د قافيې په هماهنګه برخه کې خج بېځايه شي، لکه د)توره "سياه"، سپوره، کمزوره... (په لړ کې توره)جنبه، ډله(راشي. خجيز انډول البته بې له هغې د پښتو شعر له بنسټيز)سېلابوتونيک(آر څخه ګڼل کېږي او يوازې په قافيې کلمه نه چې د مسرې په هره برخه کې که دغه انډول ويجاړ تيا ومومي، وزن ته وتړ رسوي، لکه په لاندېنيو قافيه کلمو کې:
چې مدام په زنکدن يم له اشوبه
لـــه دا هسې زندګيه توبه توبه
)هماغه ۲۳ (؛

)۹(لړونج يا د رديف بدلون که جوليز وي يا مانيز يو ستر ويار ګڼل کېږي، ځکه رديف بايد د يوه نظم له سره تر پايه همجوليز او همانيز وي.

د حمزه شينواري په لاندېني غزل کې "ګډ" له آره د "مخلوط" په مانا رديف شوی او بيا وروسته د "رقاص" په مانا هم راغلی دی:
چې مکېز دې کړو دلبر وسره ګډ
نظر څه و، شو کوثر ورسره ګډ
زه له عقله خبر نه وم چې سرکه وه
ما په کړو د عشق شکر ورسره ګډ
ده بېګاه د چا په مستو سترګو ځنبلې
واعظ څه و، شو ممبر ورسره))ګډ ((
)غزوني ۴۱ (؛

د ملنگ جان په دې لاندې شعر کې ردیف)دی (یو ځل مفرد او بیا)دي (جمع راغلی دی:
پښتونه ستا د تورې وار دی
مړي دې گور کې انتظار دي
یا د دولت لواڼي په لاندې شعر کې چې د ښځینه مرستیالکړ)ده (پرځای یې نرینه)دی (کارولی دی:
ښه صفت د پاک سبحان دی - چې حضور په هر مکان دی
لمونځ، زکات، کلمه، حج شو- بل روزه د رمضان دی)ده ( )جلال الدین: ۲۱ (.

۵ - څپرکی

د شعر پېنځگوني رغنده توکونه:

ژبه- تول- واند- اند- ولوله

)ژبه- وزن- خيال- فکر- احساس يا عاطفه(

که پر نړيوال کچ لا تر اوسه د ادب او بيا په ځانگړې ډول د شعر د هنري ارمان او ټولنيز ارمان، په بله وينا پر)ژب ښکلاييز- ژب انديز (ديالکتيکي تړاو ټينگار کېږي، نو پښتو شعر هم کومه بېدودي)استثناء(کېدای نه شي او د دې ليد توگي پخلی کوي:
شعر په کره کېښکلي او اهنگينه ژبه د اند و وانديا خيال او فکر ولوليز يا عاطفي تړاو ته وايي، په بله وينا: شعر د احساس، واقعيت او تخيل ښکلي او زړه راکښوني غوټه ده چې آهنگ)وزن(لري او لوستونکی او اورېدونکی ترې خوند اخلي. شعر د هنر خورا لوړ څېل)نوع(دی، تر بل هر ډول هنر يې ډگر لړ و ډېر پخپله زېږندويه برخه کې د هغو توکيو له پلوه چې د ځرگندوني وسيله يې گرځي، لنډ تنگ او محدود دی... شعر په داسې وييونو ځرگندنه مومي چې هم غږ دی او هم منظره او هم ځانگړې افاده شوی سوچ)تصور(. همدا خبره ده چې شعر د نورو هنرونو توکي پخپل ځان کې رانغښتي دي...)دوست ۲۷۵- ۲۷۲ مخونه، د ببلينسکي پر اخځ(.

په دې توگه دغه وروسته پېنځگوني رغنده توکونه)متشکله اجزا (ژبه، آهنگ يا تول)وزن(، واند)خيال(، ولوله يا احساس او اند)انديشه((د شعر د هستې جاج بشپړوي او د چا خبره د شعر مانۍ پر دغو پېنځو بنسټونو ولاړه ده: ژبه، اهنگ، واند، ولوله او اند.

۱- ژبه، پیدا ایښت، پېژندنه او کارونه

ژبه د انسانانو تر منځ د پوهاوي د ټولنيزې اړتيا له مخې د دوی د ګډ ډله ییز کار او ګډ ژوند په بهیر کې راهستېدلې ده، له ځان خبرۍ)خود آګاهی یا شعور(سره هممهالې او همآرې)همنشاء(ده. دا مانا چې انساني ځانخبري د ژبې غوندې د هماغې یو شانې اړتیا زېږنده ده او لا په رښتینې توګه شعور لومړی ځلې ځان د ژبې په جامه کې راڅرګندوي او رښتیاینه)تحقق(مومي.)کاسپر - وو کل ۱۳۲(.

هماغسې چې انساني ټولنې له خورا ساده ګۍ څخه مخ پر پېچلتیا او بشپړتیا یون کړی دی، دغسې ورسره ژبې هم همدغه بهیر تر شا پرېښی دی. لومړی بنې یې هسې د لاسو، سر، ګوتو، سترګو، وروځو، پزې، شونډو، غاښو، ژبې، اوږو او نورو غړیو خوځونې او نغوتنې)اشارې(وې، بیا یې جږو پږو غږونو، چغو پغو او شور ماشور ته ترونې غږیز غونډال)نظام، سیستم(ته لوړتیا موندلې او له دې سره د پوهاوي)کمونیکېشن(یوه غوره ترینه او اسانترینه وسیله ګرځېدلې ده.

دا چې د ژبې د پیدا ایښت لومړنې څرکونه او بیایې د یوه غونډال)سیستم(په توګه راڅرګندېدنه او بشپړېدنه څومره مهال پرشاځې، د پېنځو لکو او یو میلیون کلونو تر منځ کلونو اټکلېږي. خو د دغه ګردمهال په اوږدو کې یې د انسان په ټولنیز ژوند کې هاغومره کارنده چار و اغېز نه وو درلودلی، لکه څومره یې چې په تېرو لسو زریو کې.

وګړپوهان پر دې ګروهه دي چې په دغه لس زرکلن مهالپېرکې د انسان ژوونیزه یا بیالوجیکي او بیامغزې او عصبي پرمختیا یا بشپړتیا ډېره پخه او ان د چا خبره له نشته برابره وه. مګر پر ځای یې ټولنوټیزه)اجتماعي - اقتصادي(بشپړتیا پرله پسې ګړندۍ شوې او نن سبا خو یې کورټ برېښنا وزمه یون پرمخ اخېستی دی. د انساني پژې درغښت هغه ژوونی)حیاتي(بدلونه چې د پایښت په ګټه یې پرېوځي، د جنونو او د زېږ لړۍ د پایښت)بقای نسل(د مېکانېزم له لارې ورپسې راتلونکو پښتونو یا نسلونو ته ورلېږدوې. خو ټولنیزه بشپړتیایې د ټولنې په مټ لېږدا مومي او یوازینۍ لېږنده وسیله چې انسان یې په واک کې لري، هغه))ژبه((ده. هغه څه چې نن ورځ ترې مونږ د تمدن او فرهنګ په نامه برخمن یو، له پنځ)طبیعت(سره د انسان د زریو زریو د مبارزې پایله او بېبره ده.

ټولنې دغه ګرده پانګه د سیده او ناسیده، یا د چا خبره رسمي او نارسمي زده کړې له لارې تر

موږ رارسولي او موږ یې پرخپل وار له زیاتونو او کرونو سره راتلونکو ته ورلېږدوو او دا هر څه له ژبې پرته کورټ ناشوني دي. که ژبه له ټولنې واخېستل شي، د ټولنې څرخ پر ټپه درېږي، انساني ټولنه یون و خوځون له لاسه ورکوي او شیند پر شیند کېږي. بشري تمدن او فرهنګ له منځه ځي او وګړي یې د زرګونو زرګونو کلونو لرغوني ژوند و ژواک ته ورستنېږي.

تر پاسنیو څرګندونو وروسته ژبه داسې پېژندل کېږي:
ژبه د داسې تړوني غږیزو پیلامو)نښو (یو غونډال)سېستم (دی چې د یوې ټولنې د وګړو ترمنځ د تړاو یا وبله پوهاوي)کمونیکېشن (لپاره کارول کېږي. پیلامه دا مانا چې له ځانه پرته د یوه بل څیز استازي وکړي، د بېلګې په توګه)سور رنګ د خطر پیلامه ده (چې له ځانه وراخوا یاني د))خطر ((ښکارندويي کوي. دلته سور رنګ))ښووندیا دال ((، خطر))ښوولی یا مدلول ((او د ښووند او ښوولي ترمنځ تړاو))ښووندويي یا دلالت ((بلل کېږي؛ دغه دلالت له آره همغه))مانا ((ده چې موږ یې له تړوني پلوه ځنې اخلو.

ژبنۍ پیلامې هغه غږونه دي چې انسان یې د خپلو ویندو غږیو او ساهوا په مټ رازېږوي او د چارچاپېرې بهرنۍ نړۍ څیزونو، پېښو او د چاپېریال او همدا راز زموږ دخپلې دننۍ))ذهني ((نړۍ د پدیدو)ولولو، نګېرنو، انګېرنو، جاجونو، غبرګونونو، اندونو، واندونو، هیلو، ارمانونو... (د څرګنداوي لپاره پر کار اچوو.

موږ خپله ژبه په وړکینه کې هغه مهال چې د منني یا اخېستني جوګه یو، له خپل ټولنیزچاپېریال)کور، وړکتون... (څخه زده کوو. په روږدي)عادي (ډول یو کوشنی چې شپږکلنۍ ته رسي، له ژبني پلوه یو رسېدلی))بالغ ((انسان بللای شو. مانا دا چې تر دغه منګه یې د خپلې ژبې پر غږیز سېستم لاسبری موندلی، د هغې آرې او کارندي پښوییزي)ګرامري (بېلګې یې زده کړې دي او په اسانه یې کاروي. له غتېدو سره یکې د پښوییزو او غږیزو د بېلګو کارونګ ننوبېږي او چاڼول کېږي او پرله پسې نوي نوي چمونه او وییونه یکې زده کوي او کاروي.

داچې وایو، ژبه د فرهنګ ارابه یا څرخ دی، مانایې دا ده چې د تېر په څېر زموږ ګردې اندیزې او واندیزې)خیالي او فکري (پنځونې، په بله وینا، علمي او هنري هستونې د همدغه اوزار په مټ رښتیاینه موندلای شي او بس. د هنري پنځونو په لړکې ادبي دا بیا تر بل هر راز هنره له ژبې سره، لکه نوک و اووری نه بېلېدونکې تړاو لري او هېڅ دا سوچ نه شي کېدای چې یوه ادبي هستونه دې له ژبې پرته شونتیا ومومي، ان که هغه هستونه د پانتونومۍ یا چوپ فیلم بڼه هم

ولري. نو دا څه هېښنده)حیرانوونکي (نه ده چې ادب))ژبنی هنر ((بلل شوی دی. په داسې حال کې چې یې د ناپېیلي)نثري (برخې له ګڼو څېلونو سره، پېیلي دا له جولیز او مانیز دواړو اړخو له پلوه هېڅ د پرتلې نه ده. په)و (ګړنۍ او پجه کې ښایي، دا تول له سره څه ناڅه برابره وي، خو په لیکنۍ او بیا))کره ((دې کې له آره د پرتلې خبره ګړ سره ناشونې برېښي. کوم شعري څېلونه هم چې نن سبایې وینو، په لوی سرکې دوه دي: پېښلیز)قافیه وال (او ناپېښلیز)ازاد (، او بیا پکې په ځانګړې توګه له دوو څېلو سره کار لرو: غزل او نوی ازاد شعر؛ غزل پر کلاسیک او نوي وېشنه مومي او ازاد هم پر تولیز)موزون (، ناتولیز)سپین (او ناپېیلی)منثور (شعر. [اړوندو څېرکو ته دې مخه وشي]

او بیا که له ژبني ګوتپېره ورته وکتل شي، شعر د ژبې له یوې داسې کره، کېښکلې بڼې سره کار لري چې بل هېڅ ادبي ډول یې نه لري. د یوه کره))هنري ((شعر په پنځونه او ارزونه کې کره او کېښکلې ژبه له دوه ګونو اړخو، په بله وینا، د دوو تیوریکو تولیو)مقولو (پلوه پاموړ بلل کېږي:
)۱(ژب - ښکلاییز اړخ یا تولۍ او)۲(ژب - اندیز اړخ یا تولۍ. زموږ کړنیزه د غږېدنګ او لیکنګ ژبه پر خپلوار د هغې ذهني او نه نګېرېدونکي)نامحسوسي (ژبنۍ بڼې یو عیني او نګېرېدونکی))انځور ((دی چې له ورکینې مو له اړوندو دویونو)قاعدو (سره ذهن ته سپارلې او پرله پسې مو بشپړه او کره کړې او له اړتیا سره سم یې پر کار اچوو او بیا چې شعري بڼه ورکوو، د چا خبره یو انځور پر بل انځور اړوو، نو په دې توګه شعر له آره
))د انځور انځور ((دی، خو دا دویم یو امرلی، چاڼلی او نچوړلی انځور دی.

د پارسي شعر ستونځ)قله (شاعر احمد شاملو)مړ، ۲۵ اګست ۲۰۰۰ (شعر و ژبه سره همپېري بولي چې هم یې شاړ شډل)بدوي (وګړي بولي او هم دودیال)متمدن (؛ د دې خبرې دا دلیل رامخته کوي:
))... شعر موږ ته د ژوند حس راښیي او د هستۍ له ژورو سره مو اروا ته تړاو ورکوي. موږ تول په خپله دننه کې د بېته اړتیا لرو چې له یوې پرمختللې، ژورې او خبرې)اګاه (اروا سره ژوند وکړو. د شعر جوهر ازمېښت دی. شاعر د هغو ازمېښتو له زېرمتونه چې وار له مخه یې لیدلي کتلي، نګېرلي او انګېرلي، یو غورچاڼ راخلي، هغه سره اخښلي راخښلي او په ژبه کې نوي ازمېښتونه راپنځوي....

په دې توګه مو شعر دوه کارکړنه)فعالیتونه (مخې ته بردي:

یو دا چې، کولای شي، د یوه لوښي اوزار دنده پرځای کړي او ازمېښتو ته مو ژورتیا راوبښي او هم پر یوه داسي رڼه ښیښه واوړي چې دغه ازمېښتونه پکې ننوب) فلتر (شي.'')پاشائی: از زخم قلب...ص ۱۹(

ستر شاملو د یوې ټاکلې او چاڼلې وییپانګې، یا د ده په خپله خبره))شعري یا شاعرانه ژبه((په کلکه ردوي او هغه هم د خپل بډای ازمېښت په لاسوندچې ډېر له پامه لویدلي او شاړ شډل وییونه یې په شعرکې رادود کړي او د تخیل په مټ یې، د چا خبره))شاعرانه((کړي دي، نو ځکه وایي:
))... هغه کسان چې وایي، شعر د یوې داسي ژبې ازمېښت دی چې)د شعر ژبه (یا)شاعرانه ژبه (بلل کېږي، تېروتي دي. دوی انګېري چې ګوندې شاعر د ښکلو او خوږ غږو وییونو پسې لټه کوي)خو زما په خیال (هغه څیز چې شاعر یې په رښتیاسره په لټه کې دی، مانا لرونکي وییونه دي... ، ژبه څو اړخیزوالی او زیاته رنګارنګي لري او شاعر باید په هغو ټولوکې چاڼ وکړي. هغه وییونه کېدای شي، لوی او ستروي یا واړه او کم ارزښته، خیالي یا رښتیني، زاړه یا نوي، علمي ادبي یاد لاري کوڅې او ورځدودي... ((.
له چاڼه یې موخه دا نه ده چې هماغه غوره یا ټولمنلي ترې را واخلي، بلکې غوره او ناغوره هر راز چې وي، را وایي خلي او په ترڅ کې ورسره هماغه ناشاعرانه هم شاعرانه کاندي !)همدا راز: ۴ - څېرکی، ژبه یا د شعر بهرنۍ جوله؛ ۱۱- څېرکی سر تر پایه(.

۲- تول)وتا ل (، وزن، بحر، مېټر Metre یا ریتم Rhythm

ریتم د ورته)مشابهو (توکونو او ډېر اړخیزو نا ورته ځېلونو)وارینټونو (یو له بله اړخ بدلون ته وایي. په ټولیز ډول)تول (یوه داسي هنري قانونمندي ده چې په ټولو هنرونو کې له لږ و ډېر پیاوړیتوب سره له بېلابېلو لارو څخه رښتاینه مومي او راڅرګندېږي. تول د ځای او مهال یوه ټولځیزه)کمپلکسي (هماهنګي ده، یا په بله وینا ، د اوډون په توګه د ټاکلیو مهالي یوونونو)یونټونو (دننه خو ځون او د مهالي بنو پرله پسېوالی)توالي (دی.

پخپله ژوند هماهنګ)موزون - ریتمیک (سازمان موندلی، د ساري په توګه وایي: د ورځې هماهنګي، د موسم هماهنګي، د کال هماهنګي...، یا وایو: پوهان د ژوند د ریتم په څېړنه بوخت دي. ریتم د نورو هنرونو غوندې په ادب او بیا په ځانګړې ډول شعر کې یو رغنده بنسټیز او اغېزښنده توک دی چې دلته د ژبنۍ بنې په وسیله رامنځته کېږي.)کاسپر- ووکل ۱۴۳(.

دوست)۳۷۲ (د روسي ادبپوهنې اصطلاحاتو قاموس په اخځ لیکي:
"ریتم، بحر، وزن درې واړه په یوه مانا دي، په بدیعي وینا کې سیستماتیک متوازن او د وینا ټاکلیو او سره ورتو واحدونو ځانګړې راغبرګېدنې)تکرارېدنې (دي چې په بېلابېلو)تونیکو، سېلابیکو او سېلابوتونیکو (شعري ډولونو کې سره توپیر لري... ".

بنو وال)۱۱ مخ (د زهرا خانلري په اخځ د شعر وزن داسې راپېژني:
شعر د ویيونو داسې یو غونډ دی چې له یو یا څو ګړنیو غړېزو یوونو)واحدونو (څخه رامنځته کېږي او دغه هر یوه)واحد (ته مقطع، هجا، سېلاب، یا څپه ویل کېږي.
نو د شعر وزن د ګړهار په غړونو کې یو اوډون یا پېیون)نظم (دی او دا چې د ګړهار د غړونو له ځانګړتیاوو څخه کومه یوه د دغه پېیون)نظم (بنسټ ګرځي، د شعر تول)وزن (بېلابېل ډولونه مومي. که د څپو مهالي اوږدوالی د وزن بنسټ جوړ کړي، دغه وزن کمي)څومره ییز (بلل کېږي که څپې د غړونو د لوړتیا او سپکتیا، یا په بله وینا، د زېر و بم له مخې سره غاړه غړې شي، بیا کیفي)څرنګیز (وزن رامنځته کېږي. په بل ډول کې یې تش د څپو شمېر د پېیون)نظم (د پیدا ایښت آر)اصل (ګرځي... ".
د نومهالي ژبپوهنې پیاوړیایرانی استاد دوکتور محمد رضا باطنی وزن)rhythm (تر هرڅه له مخه) دخج، اهنګ، غاړې، ببلتون... تر څنګه (د ژبې د یوه نازنځیري توکي په توګه راپېژني او د انګرېزي او پارسي هغه د پرتلې په تراو لیکي:
))... په انګرېزی کې وزن د خج پر بنسټ ټیکاو لري یاني یو)stress-timed (وزن دی، په داسې ترځ کې چې پارسي وزن پر څپه باندې ټیکاو لري، یاني یو)syllable-timed (وزن دی. په بله وینا ،کوم مهال چې په انګرېزی کې د یوې غونډلې دادایني لپاره پر کار لوېږي، د خجونو په شمېر پورې اړه پیداکوي، په داسې حال کې چې په پارسی کې دغه زماني کچه دهغې د څپو په شمېر پورې اړه لري، پایله داچې د پارسي څپو وینګ، که خجنې وي یاناخجنې، څه ناڅه یو اندازه وخت په کار لري. دغه ځانګړتیا پارسي ژبې ته داسې یوډوله)یکنواخت (وزن ورکوي چې د یوه موټور یا ماشین اواز ته ورته بربښي، هغه هم چې له یوه ټاکلي څرخ یا دور سره پرمخ ځي یا حرکت کوي. په سرچپه ډول ، انګرېزي ژبه له زماني پلوه د خجنو او نا خجنو څپو ترمنځ توپیر راوړي. که په یوه ← غونډیا رکن)foot (د وزن د کچ و مېچ د واحد په توګه، د ناخجنو څپو شمېر زیات وي، سره رانجتېږي چې د اداینې مهال یې د هغه وریسي فوټ هومره وي چې ښایي څپې یې ترې کمې اوسي. د ساري په ډول د دغه وروسته درو انګرېزي غونډونو)عبارتونو (د اداینې مهالپېر سره یو برابر دی، ځکه له دې سره سره چې لومړی غونډ یوه څپه لري، دویم دوې او دریم هغه درې څپې، او د پېژند)تعریف (له مخې هر فوټ یوازې یوه خجنه څپه درلوداي

شي:
mán, a mán , a milkman
دغه اکر بکر انگرېزی ته داسي نانډوله وزن ورکوي چې د مخابرې د مورس توريو اواز غوندې پر غوږو لگي او له دې کبله له پارسي وزن سره ستر توپير لري. له دې پلوه د دواړو ژبو په زده کړه کې ستونزې رامخته کېږي: هغه انگرېز چې پارسي زده کوي، ناخجني څپې هم سره راکېښکارېږي او را لنډوي يې، پارسيوان بيا چې انگرېزي زده کوي، په سرچپه ډول، ناخجني څپې يې غځوي او له دې سره د وينگ مهال تر اړتيا زيات اوږدوي.)باطنی: زبان و تفکر چاپ هفتم، تهران۱۳۸۰ص۱۸۵-۱۸۶(
په دې توگه، همدغه ژبني وزن يا ريتم پارسي شعر هم تراغېز لاندې راوستی او د انگرېزي)اونورو اروپايي ژبو (او پښتو پر خلاف، رکنونه او بيا درست سکښت او تقطيع يې د خجونو پرځای د څپو له مخې کېږي.
له دې کبله ريتم)تول، وزن(، د دوديز او کلاسيک))قافيه وال((شعر له څلور گونو بنسټيزو رغندو توکونو څخه د يوه توک په توگه د شعر شمزۍ او هډوانه)استخوانبندي(جوړوي او بې له دې څخه شعر، "شعر" کېدای نه شي. که يې څه هم نور درې توکه پوره پوره سمبال شوي هم وي.

رايم)قافيه(يې که څه هم کوم اړ)شرط(يا رغنده توک نه بلل کېږي، بلکې شته والی يې کله کله يو لړ رېتميکي تشې او نيمگړتياوې ډکوي، لکه د روسيې خواته يو تورکي ټبر))ياکوتان((چې تول زور پر قافيه اچوي او هغه هم د مسرې په منځ کې کاروي او په دې ډول يې مخکې وروسته ويېونه په لوستنو او سندرو کې د هماغې قافيې تر سيوري لاندې راځي او د چا خبره نغري يې)د استاد رشاد له مرکې څخه(، که نه په ټوله مانا بشپړ سمبال ريتم)وزن(رايم)قافيې(ته هډو هېڅ اړتيا نه لري، خو دا چې له يوناني انتيک)لرغوني(پېره رانيولې، په ټولو اروپايي ژبو او بيا ختيزو ژبو کې يې تر ننه پورې ورسره اوږه پر اوږه ملتيا کړې او تر اسلام را وروسته يې زموږ او سنيو)آرياني(ژبو ته لياره موندلې او لا موږ ورسره خپل نوښت)رديف(هم ملگرې کړې دی، نو يو واريز غورځول يې بيا په ځانگړې ډول زموږ ځانساتو ختيځ ذهنو ته ناشوني او نامنوني پربوځي، په لويديځ کې قافيه)رديف خو هېڅ دود نه دی درلودلی(له پېړۍ دوو راهيسې، که يو مخيز زنې ورتړل شوې نه دي، خو لکه پخپله کلاسيک شعر، هغه رنگ و رونق ورپاتې نه دی.

په تولیز ډول د نړۍ په ژبو کې له درو غورو وزني ډولونو سره مخامخېږو، يا په بله وينا درې غوره شعري ډولونه شته:)١(څپيز ډول چې شعري)مسرې(يې د څپو د شمېر برابرۍ له مخې جوړېږي؛)٢(ټونيک يا خجيز ډول چې يوازې ټون يا خج)د آهنګ په استازۍ(شعري تول رامنځته کوي او)٣(سېلابوټونيک يا څپيز- خجيز شعري ډول دی)د زياتې څرګندتيا لپاره:)دوست ٢٨٥-٢٩٠ مخونه(.

تر دغه منځ توپير دا دی، هغه ژبې چې ازاد خج لري، په بله وينا، خج يې د هر ژبني توک په هره برخه کې راتلای شي، سېلابوټونيک شعر ورپورې اړه لري، لکه: پښتو، روسي، انګليسي، الماني او ځينې نورې ژبې او سېلابيک يا څپيز شعر په هغو ژبو اړه لري چې خج يې جوت)ثابت(دي، لکه فرانسي چې خج يې تل په پيل کې راځي يا پولنډي چې پايمېخ)ما قبل آخر(ته يې راځي)د پروفيسور الکساندر ګروينبرګ(د څرګندوني له مخې)کابل د ١٩٨٨ د مې شلمه(.

د پښتو له درې ګونو شعري ډولونو)ګړنيو، ليکنيو او اوسنيو ازادو(څخه يوازې لومړی هغه د سېلابوټونيک تول په کارونه کې لږ و ډېره نانډولي لري. مګر په دغو نورو دواړو ډولونو کې يو راز دويمند)باقاعده(سيستم شته او هغه دا چې له هرو څلورو څپو څخه يوه خجنه راځي او هغه هم په دې ډول چې يا يې لومړۍ څپه خجنه وي، يا يې دويمه يا يې دريېمه او يا هم څلورمه. په دې توګه هر ګړنی)شفاهي(، ديواني)ليکنی(او)اوسنی(ازاد شعر له دغه راز څپيزو غونډونو)رکنونو(څخه رغېدنه مومي او له آره همدغه غونډونه د پښتو تولیز شعر، کوشنۍ ترينې ټوټې)مسرې(دي، خو د دود له مخې کوشنۍ ترينه ديواني مسره اوه څپيزه)يو غونډ او درې ناخجنې سرباري څپې چې بل رکن نه پوره کوي(ده او ګړنی شعر يو غونډيزه يا څلور څپيزه کوشنۍ ترينه مسره لري او د اوسني ازاد شعر کوشنۍ ترينه هم هغه يو غونډيزه راځي او په ځينو ځانګړيو اکرو)حالتو(کې تر درې څپيزې، دوه څپيزې او ان يو څپيزې پورې وره کېدای شي.

د خج دريځ)موقعيت(له مخې شعر څلور ډوله غونډونه يا کوشني واحدونه لري)دلته خجنه څپه په)´_(او ناخجنه څپه په)_(ښوول کېږي:
)١(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه يې لومړۍ هغه خجنه وي، په دې ډول: ´---
)٢(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه يې دويمه خجنه وي، په دې ډول: -´--
)٣(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه يې دريېمه هغه خجنه وي، په دې ډول: --´-
)۴(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه يې څلورمه هغه خجنه وي، په دې ډول: ---´

د زیات خر گنداوي لپاره د پاسنیو څلور گونو غونډونو)رکنونو (پر بنسټ
شعري بېلګې وړاندې کوو:
- پر لومړۍ خجنه څپه پیلېدونکی شعر´- - -:
توره چې تېرېږي خو گوزار لره کنه
زلفې چې ولول شي خو گوزار لره کنه...)خوشال(،
شوم مستانه په یو نظر زما گوهر پرېوتو
خېمو کې شورشو چې خیالي علي اکبر پرېوتو)سردار علي(؛
غاړه غجی راشه چې ارمان دې وباسم نجلۍ
نه دې پېژنم نجلۍ)مولوي سردار(،
مستې نجلۍ لاړې شتاب کې
نېغه لاړې منگی به مات کې)محمد نور(؛

- پردویمه - ´- - -:
له تا نه چې جدا شم په ناکام پر ورځ و شپه
نه خوب نه مې خوراک وي نه ارام پر ورځ و شپه)هماغه(؛
غنم وو که اوربشې بوجۍ کړې خلکو تشې
مخلوق شو ناکرار علیزات کړی دا گفتار دی
بنده نن دې اختیار دی

- پر دریمه - - ´- -:
که زه نه وای تا به ځان لره بلل خوک
پر پالنگ به دې دا هسې در ختل خوک...)هماغه(؛
الهي د محبت سوز و گداز را
په دا اور کې د سهي سمندر ساز را...)حمید (
او همداسې نور ډېری شاعران.

- پر څلورمه څپه - - - ´- :

د ←لس ځپیزي ماتي څلوریزي هره نیمګۍ مسره له سبمي پر څلورم خج پیلېږي، لکه د
خوشال، حمید ، قلندر او نورو. خوشال يې بیا تر دولس ځپیزو ماتو څلوریزو او بیا غزلو او
نورو شعري څېلونو پورې د ورته خج ګنې بېلګې لري:
وګړي واړه، کارونه خپل کا
مردان هغه دي، چې کار دبل کا...
- بلبل هرچاته، دا خبرونه کا
وخت د بهار شو ، غوټۍ ګلونه کا...
- څوک چې ارام ګټي، د نېکو نام ګټي...؛
د حافظ نظام نه ځپیزه دوبیزه)مثنوي (هم همداسې دروا خله:
- وایي ویونکي د دې کیسې
چې تل يې ښکار وو د ښې هوسې
چې د عربو د ملک یو مرد وو
خجسته نام او په عقل فرد وو...)۵۹مخ(؛
د زینب هوتکي ویرنه هم ترپایه پر څلورمه ځپه پیلېږي:
- رغ سو چې ورور تېر له دنیا سونا
کندهار واړه پر ژړا سونا...؛

د سوات صاحب د یوه مرید له پنځیزو څخه:
- زه غازالدین ستا مدح خوان شوم
خود نو مشهور پر کل جهان شوم
چې له دنیا هر وخت روان شوم
هلته مې غواړه له رب قدیره
د سوات صاحبه کامله پیره....

ترکلاسیک يې په اوسني، په تېره ازاد شعر کې بېلګې ډېرې لیدل کېږي او لنډۍ خو یومخ پر
څلورم خج پیلېږي چې یوه بېلګه يې د کتاب پر دوتنه انځور شوې ده. ځیني نور)و- (ګړنې
شعرونه او بدلې، په تېره هغه سروکي چې د لنډۍ سرچپه بڼه لري، هم په همدې لړ کې راځي،
لکه:
په انتظار کې د جانان ولاړه یمه
بارانه مه راځه مابنام دی

[نورې بېلګې په اړوند څپرکي کې]

د وزنونو شمېره

هماغسې چې د نورو ژبو شعرونه ریتمیکي)تولیزې (شونتیاوې، یا په عربي- پارسي نومونه)ترم، اصطلاح (، وزنونه یا بحرونه یوه ټاکلې شمېره لري، دغسې پښتو دا هم له خپل ځپیز- خجیز رغښت سره سم یوه ټاکلې پوله برېد درلوای شي. دا دی، مونږ هم د لومړي ځل لپاره د دې جوتونې هڅه کوو، چې پښتو له خپل یادشوي سېستم سره د څومره وزنونو جوګوره لري او شمېره یې څو مره اټکلېدا ی شي، هغه هم په لاندې ډول:
څنګه چې د پښتو شعر مسره په دوديز ډول د څپیز څومره والي)هجايي کمیت (له مخې له پېنځه ځپیزې تر شپاړس ځپیزې رسي او له دې سره ۱۲ وزنه لاسته راځي، نو که دا شمېره له پورتنیو څلورو خجیزو ډولونو سره **په** څلورو)۴ (کې ضرب کړو، اته څلوېښت وزنه ترې جوړېږي. دغه شمېره بیا له ← مات یا لارغه)وقفه يي (شعر سره دوه برابره شپږنوي)۹۲ (او له پایخجې قافیوال شعر سره پرې بله اته څلوېښت)۴۸ (شمېره ور زیاتېږي، نو یوسل و څلور څلوېښت وزنو ته رسي او چې د ازاد شعر مسره ییزه رنګارنګي)له یوې ځپیزې تر دوپېنځوس ځپیزې (ورسره په پام کې و نیسو، په نورو ټکو، **۵۲** له یو سلو څلورڅلوېښتو ۱۴۴سره جمع کړو، ټول= ۱۹۲ توله)وزنه(لاسته راځي.

په هره توګه ښايي، د دې غورو او بنسټیزو وزنونو په ترڅ ترڅ کې یو شمېر څېرمه هغه هم و نومېرلای شو او شمېره یې د ډېرو ژبو تر هغې تېری وکړي!
استاد مکنزي)۳۲۳ (د غونډ یز)رکني (پیاوړي خج)–□ (ترڅنګ د نورو درو رکنې څپو)ویې (کمزوری خج)–□ (هم کاروي، لکه په دې لنډۍ کې:
پرلویو غرو د خدای نظر دی- پر سر یې واورې وروې چاپېر ګلونه
Pər lòyo γró|də xwdā□y nazár| day = Pər sàr ye wā´|wre òrawí|čāpèr gulú|na

په روسي شعر کې بیا دغه سېلابوتونیک سیستم چې په اتلسمه پېړۍ کې د تریدیا کوفسکي په سېلابیک شعر پسې را وروسته دود شوی دی، د پښتو هومره جوت)ثابت(دودونه لري، کله پر دوو ځپیزو غونډونو)ستوپو (شننه مومي چې پر دویمه یا لومړۍ څپه یې خج راځي ـ لومړی ډول یا مب او دویم ډول خرې بولي او کله درې ځپیز غونډونه)ستوپې (را اخلي چې هغه هم کله پر لومړۍ څپه خجنېږي، کله پر دویمه او کله پر وروستۍ څپه چې دغه

درې واړه وزنه هم ببلابېل)داکتيل، امپفي برخي او اناپيست(نومونه لري، لکه په دې لاندې بېلګو کې:

//////ترديې وروسته دې څلور واړه مخه کليشه شوي مخونه عکاسي او همدلته دې واچول شي//////

)د پوهنمل عبدالحکيم حليم په مرسته(.

فرانسي شعر

د فرانسي شعر د تونيکو سيلابيک سېستم په تړاو د نجيب منلي د ليکنې يو نچوړ چې تېر کال يې له کابله رابرېښليک کړی وو:

))په فرانسي ژبه کې خج د کلمې پر وروستي سېلاب راځي، خو که کلمه په داسې يو سېلاب پای ته ورسېږي چې واول يې «ګونګ E» وي، نو بيا خج له ووستي نه مخکې سيلاب باندې راځي.د فرانسي شعربنسټيز توک مسره (vers = English Lin) ده چې د سېلابونو شمېر يې وزن ټاکي)شپږ سېلابي وزن، اته سېلابي وزن، لس سېلابي وزن او سېکندري(دويمي (دولس سېلابي وزن يې تر ټولو مهم وزنونه دي(.د څو مسرو له يو ځای کېدو څخه بند)strophe(جوړېږي چې د بند اړانه د مسرو د وزن او قافيو له ترکيب سره تړلې ده. يو شعر له څو سره ورته، يا مخکې له مخکې تعين شوي ترکيب والا بندونو څخه جوړېږي: د بېلګې په توګه په «سونې SONNET (کې څلور بنده وي چې لومړي دوه يې څلور او وروستي دوه يې درې درې هموزنه مسرې لري او د قافيو اوډون يې داسې وي:

ABBA ABBA CCD EED يا ABBA ABBA CCD ED

په کلمه کې هر واول يو سېلاب جوړوي، خو که د يوې کلمې په پای کې ګونګ E راشي او ور پسې کلمه په کانسوننټ پيل شي دا سېلاب حسابېږي او که په واول پيل شي نو لومړۍ په دويم کې مدغم کېږي. د مسرې په پای کې ګونګ سېلاب هېڅکله نه حسابېږي. د دولس سېلابي سېکندري(دويمي (وزن مسرې هرو مرو)په شپږم سېلاب پسې(، يا دوه)په څلورم او اتم سېلاب پسې(وقفې لري. مخکېنې ياد شوي اصل ته په پام، د وقفې سېلاب که ګونګ وي، نو په ورپسې سېلاب کې په واول پيلېږي چې وزن خراب نه شي.((

د آرياني ژبو څېپز سېستم

په پخوانيو آريايي)ويدي او اوستايي(، زړې پارسي او را وروسته په پهلوي، پارتي او باختري)د ډېرليکونو په لاسوند (سېلابوتونيک يا لږ تر لږه يوازې سېلابيک او يا يوازې تونيک سيستم له ورايه برېښي. همداسې يې لږ و ډېر په نوې پارسۍ کې هم دروا خله)وګورئ

بنوال: ۱۱-۱۲ او ۲۰-۲۲ مخونه (، دغه راز د رخت اسوريګ؛ دوست ۲۹۱-۲۹۳ مخونه؛ د هيلموت هومباخ د سره کوتل او سيمز ويليمز د ناور او رباطک ډېرليکونه او د ماير هوفر د زړې لاسلکښني متني بېلګې د پاملرنې وړ دي.

پوهاند رشاد هم، لکه په لومړي څپرکي کې يې چې يادونه وشوه، په ادبياتو پوهنځي کې د عروضو او قافيې او عمومي ادبي فنونو تر اوږد مهالي تدريس وروسته نور دې پايلي ته رسېدلی وو چې د خليل بن احمد عربي عروضي)مېتريک (سيستم ان پر پارسي شعر هم تر اسلام را وروسته په وچ زور تپل شوی او منل شوی دی، که نه په اسلامي پېر کې يې هم ډېرې سېلابوتونيکې بېلګې ليدل شوې او وګړني)فولکلوريکي (هغه خو يې لا څه کړې؛ اوسنی ازاد)← سپېد (شعر خو يې ورځ پر ورځ خپل ګړندي ګامونه اخلي.

دا چې د ژبپوهانو)آريانپستانو (په الواک عربي ابېڅي)الفبا (سيستم د نوي پارسي پېر پيل جوړوي، دا راښيي چې د واوبلي نبنو)توريو (نښتوالی پارسي شعر د عربي عروضو منني ته چمتو کړی دی. واولو ته علتيه توري ويل او کنسوننټ يې اصل شمېرل، ښايي له يوناني پېښو څخه يې سرچينه يا الهام اخيستی وي او له يوناني پېره رانيولې، تر اتلسمې او ان نولسمې پېرۍ پورې يې يوناني مېتريک)عروضي (سيستم پر منځنيو او اوسنيو اروپايي ژبو تپل، ښايي له همدې ذهنيته رنګ اخيستی وي چې تر هغه مهاله اوازونو)فونيمونو (ته توري ويل کېدل.

پارسي شعر له څپيز تر عروضي سېستم

پارسي شعر هم د وزن له پلوه، له آره څپيز- خجيز يا لړترلړه څپيز رغښت درلودلی دی. نه يوازې تر اسلامي- عربي پېر له مخه، بلکې راوروسته، له نوي پېر)اتمې پېرۍ(او بيا يوولسمې پېرۍ راوروسته چې د عربي ترخنګه يې د دويمې اسلامي ژبې په توګه سر راپورته کړای شو، له يو لړ بېدوييو)استثناوو (سره د عربي متريک سېستم راخپلولو ته اړېستل شوه او ورو ورو يې وګړني شعر ته هم سرايت وکړ، او هغه هم په دې چې غرېبوهي يې ورسره څه ناڅه اړخ لګولای شو. خو بيا يې هم ورسره په ټوله کې پوره اړخ نه دی لګولی. د ساري په ډول که واوبلېزم، لکه خوځندي يا حرکات)زور، زبر، پېښ (چې لنډه)ي (او اوږده)ې (ورسره هم زياتره غاړه کوي، يومخيز په پام کې ونيول شي، په بله وينا ، له درو حرفي سېمبولونو))و-ا-ی ((سره يوځای په تقطيع کې راوړل شي، هرو مرو يې استثنأ تر قاعدې تېرې کوي او څپيز تول و تال ته بيرته

ورگرځي. قربانعلي همزی)پامیر20-3-1367 (د خلیل بن احمد د عروضو تر پیدا ایښت له مخه د پارسي شعر مخینې ته گوته نیسي او لیکي:

))شعر فارسی- دری نیز همین مراحل را پیموده است یعنی از همانسرود آتشکدۀ کرکوی)فرخنده پاذاروش- خنیده گرچاسپ هوش(و از همان زمزمۀ کودک یعقوب)غلطان غلطان همېرود تا لبِ گور(و بالاخره از همان ترنم آغازین حنظلۀ باغیسی تا سپیده دم پیدایي شناسنامۀ عروضی خلیل بن احمد هزاران فراز و نشیب انکشافی را پیموده است ولی باز هم ابستایی نپذیرفت با بیدارشدن انقلاب))نیمایی ((، بی آنکه زوال پذیرد، باز گام تازه تری به میدان رشد گذاشت... ((.

دلته غواړو لومړی د یوه پهلوي)هجایي(شعر بېلگه وړاندې کړو:
پهلوي)منځنۍ پارسي(شعر نوې پارسي ژباړه

فرخته باد روش درخشنده باد روشنی

_ _ /_ _// ـ

خنیده گرشاسب هوش مشهور باد روح گرشاسپ

_ _ /_ _// ـ

همی پرست ارجوش همواره پر جوش است

_ _ /_ _// ـ

می نوش... می نوش می بنوش می بنوش

_ _ /_ _// ـ

دوست بدا گوش دوست در آغوش باشد

_ _ /_ _// ـ

بافرین نهاده گوش شکو همندانه بشنو

_ _ /_ _// ـ

همیشه نیکی کوش همیشه نیکی کن

_ _ /_ _// ـ

دی گذشت و دوش دیروز و دیشب گذشت

_ _ /_ _// ـ

شاهانه خا ایگانه! ای شاها صاحب یگانه!

_ _ /_ _// ـ

بافرين شاهی ! شاه پرشکه وهی !

_ _ /_ _/ // ـُ

)د پوهاند قويم له يادښتو څخه، د ژبو او ادبياتو پوهنځي، د کرکوي اورتون له سرود څخه **۲۵-۳-۲۷** ل (.

يوه وګړنی)فولکلوريکه (بېلګه چې لومړی يې د ځپو او فشار)تون (له مخې تقطيع کوو او بيا يې د عروضو له مخې)د پوهنوال ښيو وال په مرسته، د ژبو او ادبياتو پوهنځی **۲۲-۳-۲۷** (:

پيراهن زر دوز

_ _ _/_ // پوشيده‌يی امروز

در ميله ی نوروز

_ _ _/_ // بر قامت‌موزون‌و رسايت‌مزه ميته

پيراهن زرد دوز پوشيده يی امروز

مستفعلن مفعول مستفعلن مفعول

در ميله ی نوروز پر قامت موزون و رسايت مزه ميته

مستفعلن مفعول مستفعلن مفعولن مفعولن مفاعلن

په هره توګه کله چې پارسي سندرو ته غوږ ونيسو، د وييونو څجونه پکې پر خپل اکر نه پاتې کېږي، لکه واخلې په دغه پاسنۍ بېلګه کې، ان په کره ادبي شعروغزل، لکه د لاهوتي په هغه کې چې احمد ظاهر يې را اوروي، ورته څرک نګېرل کېږي، د ساري په توګه د))زند ګی ((او))بندګي ((پاي

څجونه پر پيل څجونو بدلون مومي، او له دي سره))کلّ شئ يرجعُ الی اصليه ((را پر زړه کوي !

بله بېلګه يوه دوه بيتي ده چې له متني پلوه د زياترو دوه بيتيو غونډي)هزج مسدس مخذوف (وزن لري او له سندريز پلوه))ځپيز- څجيز ((، په دي ډول يې لومړی د سېلابوتونيک وزن له مخې تقطيع کوو چې د ځينو پښتو شعرونو غونډي يې هر رکن پر لومړی څجنه ځپه پيلېږي:

از بالا باران امد

_ _ _/ _ _// ـُ ـُ

يارم به دالان امد

_ _ _/ _ _// ـُ ـُ

يک بوسه طلب کردم

_ _ _/ _ _// ـُ ـُ

چشمش به ګريان امد

ـ ـ ـ /ـ ـ //ـ ـ ـَ ـ ـَ

عروضي رکنونه: مفاعلین، مفاعلین، فعولن

که د دو بیتۍ د وروستی رکن (فعولن (پر ځای) مفاعل (راشي، نو هزج مسدس مقصور بحر یې بولي. دلته توپیر دا دی چې په سپلابوتونیک سکښت) تقطیع (کې لنډه څپه د لنډې څپې او اوږدې دواړو په وړاندې راتلای شي، مګر په عروضي تقطیع کې لنډه د لنډې او اوږده د اوږدې څپې پر وړاندې راځي. عروضي) مېتریک (شعر دا مانا چې مخکې له مخکې پر ټاکلیو بحرونو او رکنونو) افاعیلو (باندې وویل شي او بله دا چې په عروضي هغه کې د وییونو خج) د کلمو فشار (منطقي وي، په بله وینا ، له ژبنې) فونېتیکي (دریځ سره سم په عادي ډول پر خپل خپل ځای راځي.

مګر د ځینو ژبو په سپلابوتونیک شعري سېستم کې دغسې منطقي او طبیعي نه راځي، بلکې د سندریز کمپوز له مخې په دواړو حالاتو کې خپل آر دریځ له لاسه ورکوي، لکه د پارسۍ په پورتنیو دوه ګونو بېلګو کې. پښتو شعر بیا ، که څه هم د عربي یا یوناني هغه پر خلاف د نورو ډېرو خپلوانو)هندواروپايي (ژبو غوندې څپیز- خجیز)سپلابوتونیک (دی، خو د ګرامري غونډلې په څېر یې په شعري غونډله کې وییخجونه دیوازېنې)ټولیز (زورور خج تر سیوري لاندې کمزوري راځي او اهنګ یې هم ورسره په ورته ډول دري ګوني)لوړ، ټیټ او هوار (دریځونه راخپلوي او یوازې موزیکال هغه یې هرګوره، د ګرامري غونډلې له هغه سره توپیر پیداکوي.)همدارنګه: دوست ۲۸۹ مخ(.

دغه راز هر عروضي پارسي شعر دواړه ډوله تقطیع کېدای شي، د ساري په توګه، د ابو القاسم لاهوتي یو شعر)زندګی آخر سر آید بندګی در کار نیست (چې عروضي بحر یا وزن یې رمل مثمن مقصور) فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلات (دی، د احمد ظاهر د سندریز تول و تال له مخې یې په سپلابوتونیک سکښت) تقطیع (سره کټ مټ، لکه د پښتو شعر غوندې هره څلورمه څپه خجنه راځي.

نه بد لېدونکی پښتو سېستم

لکه څنګه چې په سریزه او دویم څپرکي کې پرې ټینګار وشو، په پښتو کې فونېتیکس او پویېتیکس)غږ پوهه او شعر پوهه (سره ډېر نژدې او نه شلېدونکې اړیکې لري، دا مانا چې څپیز- خجیز جوړښت یې د شعر تول)وزن (، یا په لنډه وینا ، د شعر رغوني لپاره ټاکنده بنسټ

جوړوي. ډېوا کغونډونه)کلسترونه(او له دې سره اوږدې اوږدې څپې یو خوا او فونیمیکي)ژبني(ارزښت لرونکي خجونه بلخوا ، او هغه هم ناجوت یا ازاد خجونه ددې توسن شوي دي چې پښتو شعر دې سپلابوتونیک اوسي.)دوست ۲۸۷ مخ(او د عربي یا پارسي غونډې پرې د نورو او بیا ناخپلوانو ژبو شعري دویونه)قواعد(او په ځانګړې ډول عروض یا مېتروم تپل یو بې سر و بوله کار وبلل شي.

پایلنیوی

لکه څنګه چې پښتو ځانته جلا ژبنی جوړښت لري او ګرامري او نور رغاوني)ساختاري(دویونه)قواعد(یې له همدې خپلې ځانګړې رغاونې څخه راابستل کېږي، نو دغه راز یې شعري رغښت هم ځانته جلا او خپلواک دی او د بلې ژبې دویونه ورسره سمون خوړلای نه شي. له دې کبله ریتم)تول یا وزن(د پښپلیز)قافیه وال(شعر له څلورګونو بنستیزو رغنده ټوکونو څخه د یوه ټوک په توګه شمزۍ ور جوړوي. که څه هم نور درې ټوکه)اجزاء(یا توکه یې پوره پوره سمبال شوي هم وي. هر ګوره په دې لړ کې رایم)قافیه(کوم آړ)شرط(نه بلل کېږي، بلکې شتون یې کله کله یو لوړ ریتمیکي)وزني(تشې او نیمګړتیاوې ډکوي، که نه په ټوله مانا بشپړ سمبال ریتم)تول ، رایم(قافیې ته هډو هېڅ اړتیا نه لري، خو دا چې په ځینو ژبو ، لکه زموږ دوی کې یې تر اسلام را وروسته پېړۍ پېړۍ دود او کاربدنه موندلې او سترګې او غوږونه ورسره ډېر روږدي شوي دي، نو غورځول یې ورته یو نادوده او کورټ ناشونی ښکاري.

پایله دا چې پښتو شعر عروضي)مېتریک(نه دی او ځانته جلا یوه خپلواک سپلابوتونیک رغښت لري، خو لکه څنګه چې په رومبي څېرکي کې یادونه وشوه، نه د بهرنیو پښتو پوهانو)مورګنستیرن، مکنزي، دووریانکوف...(او نه زموږ د لیکوالو)دراني، منلي...(لیکنو او څرګندونو دومره هر اړخیزه او پرله غښتې)سېستماتیکه(بڼه درلودلې، څکه په ټوله مانا یې دغه ځانګړې سپلابوتونیک دویونه)قواعد(را ابستلې، او بیا ډلبندي کړې او تطبیق کړې نه دي.

په دې توګه زموږ دغه کتاب او په تېره دا دویمه کره کړې او غځولې بڼه یا اډېشن تر وسې وسې دا راز ډېرې پوښتنې او غوښتنې ځواب کړې دي چې
په راتلونکیو څېرکیو کې د پښتو ژبې او شعرو ادب مینه والو مخې ته ایښوول کېږي.

۳- واند یا خیال)تخیل((Imagination)

تر ژبې او اهنگ)وزن(وروسته د شعر د درېیم رغنده توک واند یا خیال راځي. دلته له عربي خیال څخه موخه فعلي یا مصدري بڼه))تخیُّل((دی او ترڅنګه یې په لړو ډېر مانیز توپیر)تخییل(هم کارول کېږي. د شعر د دغه آر و رښتینې، په بله وینا ، بنستیز،)ان یوازینۍ(هنري رغنده توک تر نامه لاندې هغه ټول هنري یا بدیعي)ښکلاییز(اړخونه "ایماژونه، په بله وینا ، عیني او ذهني انځورونه، لکه تشبیه، استعاره، حسن تعلیل، براعت، کنایه، ایهام، اسطوره، جناس، طباق، تلازم، تخیل، تمثیل، ښنده)مبالغه(... او همدارنګه اسطورې او سېمبولونه راځلي. نن سبا د ژبنې اړخ پر وړاندې چې د شعر بهرنۍ جوله)شکل(جوړوي، دغه څیزونه د شعر)دننۍ(جوله بشپړوي، نو که دغه دننۍ جوله نه وي، بیا ورته شعر نه، بلکې هسې پېېلې وینا)نظم(وایي.

شعر د هنر د خورا لوړ دول په توګه واقعیت په هنري انځورونو یا خیالي ایماژونو څرګندوي، تر دې چې تر بل هر ژبني هنر، یا په بله وینا ادبي ژانر له هنري انځورونو سره ډېر سر و کار لري. که مورډ د بدیعي)ادبي(اثر وییونه او توکونه له مرغلرو سره ورته وبنیو ، نو وبه وایو چې نثر د دغو مرغلرو د یوه صندوق مثال لري چې د هرې مرغلرې لپاره یې ځانګړی ځای ټاکل اړین نه دی، خو شعر داسې مرغلین هار ته ورته دی چې ټولې مرغلرې یې په داسې مزي کې پېیل شوې چې د هرې دانې لپاره خپل اندول او تناسب ټاکل شوی دی، په دې توګه د شعر ژبه د نثر د ژبې په اندول ځانګړې ښکلا لري...)دوست ۲۷۵ مخ(.

انځور، تصویر، هغه څیز دی چې یوه اندیزه او ولولیزه)فکري او عاطفي(غوټه په یوه زماني شېبه کې راښکاره کوي. انځور په یوه ټاکلې نقطه کې سره د دوو بېلابېلو نړیو د دوو څیزونو کړۍ کول دي. دغه دوه یا ډېر څیزونه سره کېدای شي، عاطفي او یا فکري ظرفیتونه ولري او هم د دود له مخې په داسې بېلابېلو مهالونو او ځایونو اړه ولري چې د انځور په وسیله سره پر یوه ځای راټولېږي. د انځور جوړوني ځواک د تخیل د ځواک غورترینه برخه ده. د تخیل ځواک، په بله وینا ، بشپړ شور و هیجان چې د دې لپاره پر کار اچول کېږي، بېلابېل احساسات، څیزونه او ازمېښتونه چې په بېلابېلو مهالونو او ځایونو پورې اړه ولري، په یوه ځانګړې شېبه کې سره غاړه غړۍ کړي او یا ورته یو له بله سمون ورکړي او په یوه ناپایه زماني شېبه او یوه لنډ تنګ چاپېریال)مکان(کې یوه پراخه ورشو څرګنده کاندي.

د تخیُّل ځواک، تش یو له منځۍ)مرکز(څخه سرکښه تېښته او پاشوونکی ځواک نه دی، بلکې د بېلابېلو اکرونو او له طبیعته د انسان د ادراک راز راز جاج اخیستنو د غاړه غړۍ کولو لپاره

یو ځواک دی. تخیل له حافظې څخه سیده تومنه او تونبه اخلي. کله د حافظې زماني پرله پسېوالی)تداوم (خوندي ساتي او کله د حافظې هر څه سره یو له بله پاشي او هغه هم د دې لپاره چې د حافظې ځینې برخې وساتي او د انځورونو په وسیله یې سره خوا پر خوا کېږدي او یوه فکري او عاطفي کړۍ رامنځته کړي. له دې کبله د انځور جوړونې ځواک تر یوې کچې پورې هماغه د تخیل ځواک دی.. رضا براهني، ۷۵-۷۷ مخونه.

روهي واند)خیال (د شعریت د یوه اړین رغنده توک په توګه داسې رامخته کوي:
د شعر تر ټولو اساسي او مهم توک تخیل دی. ځینې ادبپوهان د "تخیل" پر ځای د "تخییل" کلمه غوره ګڼي، خو څرنګه چې د "تخیل" کلمه عمومیت لري، نو دلته له همدغه متداول لفظ څخه کار اخلو)خواجه نصیر طوسي (په)عیار الاشعار (کې ویلي دي چې د شعر غرض تخیل دی.

اما تخیل څه شي ته ویل کېږي؟ د تخیل اصطلاح ډېره اوږده تاریخچه لري. د لرغوني یونان له زمانې نه تر اوسه پورې په دې باره کې ډېر بحثونه شوي دي او ډېر ځله د هغه مفهوم له Fancy او Fantasy سره ګډ شوي دي. دلته به په لنډه توګه لومړی تخیل شرح او بیا وروسته تعریف کړو. د ارواپوهانو په عقیده شیان او پدیدې د حواسو له لارې پر اورګانېزم باندې اغېزه کوي چې په لومړۍ مرحله کې احساس کېږي او بیا د ادراک پړاو ته رسېږي)پېژندل کېږي(. د ادراک له لارې انسان یو شی پېژني. کله چې هماغه شی غایب وي، احساس او ادراک هم محوه کېږي، خو د هغه شي اثر په ذهن کې یو تصویر)ایماژ (پرېږدي. ذهني تصویرونه چې هغه ته تداعي یادونه ویل کېږي او کله په بدله څېره کې تجلي کوي چې په دې صورت کې تخیل بلل کېږي. شاعرانه تخیل د ځینو په نظر شهود او الهام ته ورته دی او د ځینو نورو په عقیده په هغه کې یوه شعوري هڅه هم شامله ده.

د فلسفي قاموس)د مسکو چاپ، نولس سوه اوه شپېتم کال (تخیل داسې تعریفوي: "تخیل هغه استعداد یا قابلیت دی چې له واقعیت نه د لاسته راغلیو انطباعاتو پر اساس یې په بشري شعور کې هغه نوي حسي یا فکري ایماژونه)انځورونه (تخلیق کړي چې په ټاکلي شببه کې واقعي موجودیت نه لري.

تخیل نه یوازې په هنر کې، بلکې په ساینس کې هم اهمیت لري، ځکه د تخیل په واسطه فرضیې، ماډل مفهومونه او د تجربو لپاره مفکورې منځته راځي". اما په تخلیقي فنونو کې

تخیل یو اساسي عنصر دی. تخیل په شعر کې د تشبیهاتو، استعارو، څېرو او اسطورو په بڼه تبارز کوي، دلته له اسطورې څخه مقصد د راتلونکي وخت ایډیالي تجسیم دی. څېره)پورتریټ(د موجودو شیانو او پدیدو عیني تصویر دی چې د انسان په واک یا قلمرو کې وي، خو اسطوره یو ایډیالي یا ارماني تصویر دی چې په موجوده وخت کې د انسان له واک څخه وتلې وي. تخیل د ترکیب له لارې مختلف او نامتجانس شیان سره پیوندوي یا ګډوي..((.

شاملو)۲۲مخ(خیال د انځور په جاج داسې راپېژني:
"... خیال یا ایماژ)image(د حسي تجربې ذهني جوله یا رواني اغېزه ده چې د هغه حس د ټومب یا لمسون)تحریک(په ناسوبتیاکې راژوندی کېږي. له دې کبله خیال، د زړه او روان په سترګو د یوه خیز کتل دي. په هنري ډګر، په تېره شعر کې یوه داسې جوله خیال بولو چې شاعر په))مجازي ژبه((، په بله وینا،))شعري ژبه((کې، داسې انګېرنې)خیالات(راپنځوي چې د خیزونو او انګېرنو)تصوراتو(غوندې ژوندي او ساکښن دي. او همدا خبره ده چې له ډېر پخوا راهیسې خیال د جولو)صورتونو(او بڼو)شکلونو(زېرموال)خزانه دار(بلل شوی دی... ((
وراندې لیکي:
))د خیال جولې)صور، صورتونه(د شاعر لپاره په دې یوه ارزښتمنه سرچینه ده چې کولای شي، د ژوندیو ازمېښتونو)تجربو(د راجوتونې لپاره اغېزمنه پربوځي، او پرکار اچونې سره یې یوه ولوله)عاطفه(او یو اند ولېږدوي او همداراز د دې لامل کېږي چې یو لړ نوي رواني ولولې رامیدان ته شي.((

۴- نګېر یا ولوله)احساس یا عاطفه(

روهي د نومورې فلسفي قاموس پر اخځ احساس یا عاطفه د شعر د یوه بل اړین رغنده ټوک په توګه تر څېړنې لاندې نیسي:
...په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، ارزو، اندېښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکی یا اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخېستلای.
)لیف تولستوی(پخپل اثر)هنر څه شی دی؟(کې په دې ټکي ټینګار کوي چې د شعر اصلي وظیفه دا ده چې مقابل لوري ته احساس ور نقل کړي.
)ساوستیانوف(لیکي چې: "په هنر کې قضاوت مفکوره او حقیقت په عاطفي بڼه تبارز وي" او "د هنر وظیفه یوازې معرفتي نه ده، بلکې هغه د انسان پر وړاندې مسالې طرح کوي، ژوند ته خوند وربښي او د نړۍ په ارتباط د ده عاطفي برخورد پیاوړی کوي".

)موري (وايي: "ستر شاعر د ژوند په باره کې د نتايجو د لاسته راوړلو لپاره هڅه نه کوي، بلکې په هغه کې يو کيفيت تشخيصوي. د ده عواطف چې په يوه بل کې يې تداخل کړی دی، ورو ورو په ده کې يو عادت رامنځته کوي. ځينې شيان او پيښې پر ده باندې له نورو زياته اغېزه کوي. . . زما په پوهه دا د شاعر د تجربې اسلوب عاطفي بنسټ دی".

د ايران ډېر مشهور شاعر او ادب پېژندونکی)نادر نادرپور (وايي: "من به آن چيزی شعر می گويم که در من انفعالی عاطفی ايجاد کند ، احساس و انديشه مرا بر انگيزد و مرا دستخوش نوعی هيجان سازد ".

شعر، که ښکلی وي يا هيجان پاروونکی يا تصوير درلودونکی، په هر صورت له احساساتو او عواطفو سره اړه لري) د انځور او بېلابېلو ژب -ښکلاييزو ډولونو په تړاو په دې پسې)شپږم (څپرکي اړوندې څرګندونې هم پامورې دي (

۵ - اند)فکر ، مفکوره (Thought, Idea

د اند)انديشه (تر ويي لاندې ټول هغه څه راځي چې د منځپانګې)محتوا (، مضمون، بلنې يا غوښتنې)اپيل (او پيغام په نومونو يادېږي، ياني، هغه څه چې شاعر ويلو او څرګندولو ته ور هڅوي. له دې کبله دغې)انديزې (برخې ته)فکري محتوا (هم وايي. منځپانګه د يوه څپيز د ټولو ننيو توکونو)داخلي عناصرو (، ځانګړتياوو او بهيرونو)پروسو (غونډ يا ټول ته وايي. پر وړاندې يې جوله)شکل (ټيکاو لري چې پاس ياد شوي توکونه ژبه، وزن او خيال)بديعي اړخ(را اخلي د منځپانګې او جولې تر منځ يو ديالکتيکي تړاو شتون لري. جوله د يوه څيز جوړښت او يا په يو څه نوي مانا هغه بهرنۍ بڼه رااخلي چې په هغه کې د يوه عيني واقعيت د څيزونو ، پديدو او پروسو ليد وړ برسېرنې ځانګړتياوې راځي. د جولې جاج)مفهوم (يوازې د څيزونو بهرنۍ، په بله وينا ، هندسي اړانه نه ده، بلکې تر هر څه له مخه هغه سازمان دی چې د هغه د ننی بهير د خپلمنځي اغېز يو ټاکلی ډول له بهرنيو آړونو)شرايطو (سره يو له بله تضمينوي. جوله د منځپانګې بڼه)مقابله (نه ده او نه شي کولای له هرې غوښتنې)مطلوبې (منځپانګې سره ترسره کېدنه وومومي، بلکې په رغښتې)ماهيتي (توګه منځپانګه جوله ټاکي)کوشنی سياسي قاموس ۳۷۱ (. له)عاطفي (څخه موخه بيا هم همدغه بديعي يا خيالي او انځوريز اړخ دی چې څنګه يو شعر د ولولو او عواطفو د لېږدونې او پارونې جوګه ګرځي.

له دې کبله وايو:
شعر د طبيعت په چاپېريال کې د انسان لپاره د ذهني حالت زېږنده ده. په دې مانا چې شاعر له يو

داسې حالت سره مخامخېږي چې د هغه په پای کې د خپل چاپېریال له څیزونو او انسانانو سره یو ډول ذهني تړاو پیدا کوي او دغه اړیکي پخپل واریو راز رواني تړاو دی چې څیزونه پکې په بشپړ)مطلق(ډول خپله فزیکي او مادي بڼه له لاسه ورکوي او د شاعر د احساس او اند یوه برخه په پوراخلي. شاعر په دغه اکر کې د څیزونو د افسون تر اغېزې لاندې راځي او دغه د هستۍ راز د منطق او ریاضي او علمي حسابونو له لارې چې آرونه یې د شعر له تولۍ)مقولې(څخه بېخي جلا دي، نه، بلکې د خپل لید ، اند او نګېرنې)احساس(په وسیله رابرسېره کېږي. شاعر د شعر جوړونې په شېبه کې داسې اکر غوره کوي چې د طبیعت ځینې څیزونه په همغه شېبه کې مني، خو ځینې نور یې په سملاسي)موقتي(توګه له خپله ذهنه باسي او)ځان(یو داسې سجده کوونکیویني چې خپل پیوندونه له ټولو شیانو او انسانانو سره شلوي. خپله څېره پر خاورو منبي او هغه غیبي غږ ته غوږ نیسي چې له خاورو څخه را پورته کېږي او د رواني درد درمل ګرځي)رضا براهني، طلا در مس، ۳-۴ مخونه(.

روهي)کابل مجله، ۸-۹ ګڼه، ۱۳۴۲(، په دې تړاو چې اند)فکر، مفکوره(د شعر له))پېنځګونو((رغنده توکونو څخه ګڼل کېږي، یانه، د یوشمېر پوهانو د لید توګو په ترځ کې رڼا اچوي:
))په هر شعر کې باید یوه مفکوره نغښتې وي، که د)باید(کلمه حذف کړو، نو داسې به وواېو چې هر شعر له ځانه سره یوه مفکوره لري.)کارلایل(وایي چې شعر موزیکال فکر دی، خو ځینې ادبپوهان مفکوره د شعر اصلي توک نه ګڼي. دا خبره)بېدل(ته منسوبه ده چې وایي:
)شعر خوب معنی ندارد (.

نامتو فرانسي لیکوال او فیلسوف)ژان پل سارتر(هم په دې باره کې ځینې خبرې لري، هغه شعر له ادبیاتو څخه جلا کوي. د ده پراند ،شعر د موسیقۍ، نقاشۍ او پلاستیک هنر په شان پخپله غایت دی. په داسې حال کې چې ادبیات له ځان سره یو پیغام او رسالت لري هماغسې چې د موسیقۍ اوازونه کومه خاصه مانا نه ښندي، شاعرانه الفاظ هم بې له دې چې پر خپل مدلول)نښانه(دلالت وکړي، د موسیقۍ د نوټ په شان لفظي تصویر جوړوي. دغه تصویر د نقاشي تابلو، یا مجسمې او یا پرتمیني ماڼۍ ته ورته دی چې فقط ښکلا منعکسوي، نه ضرورت او اړتیا... .)د ښېلګې په توګه(دا شعر منطقي تحلیل ته ضرورت نه لري، ځکه چې)تحلیل(شعر بېخونده کوي:
د آفتاب په کمند نه خېژم اسمان ته
نه ږدم بار لکه شبنم په دوش د ګلو

)شیدا (

)اسماعیل نوري)علاء (د (H.Coombes) خبره رانقلوي:
"ظریف ترین و برجسته ترین افکار فیلسوفان، روانشناسان و مردم شناسان و نظایر آنها ، صرفاً با ورود به شعر، شاعرانه نمی شوند. کسی که شاعرانه فکر میکند ، خود شاعر است".
وایي چې نامتو ادیب)اډین (ته یوه ځوان مراجعه وکړه او ورته ویې ویل: "زه غواړم چې شعر ووایم، لطفاً ماته لاربنوونه وکړه".)اډین (ورځخه وپوښتل: "آیا د شعر ویلو لپاره کومه مهمه مفکوره له ځانه سره لرې؟". هغه په ځواب کې ورته وویل: "هو، غواړم یوه مهمه مفکوره پر نظم راوړم".)اډین (ورته وویل: "ځه بچیه، له تا شخه شاعر نه جوړېږي".

روهي په داسې ترځ کې چې د سارتر نتیه)انکار (نه، بلکې یوازې د اډین خبره یوه ښنده ګني، خو بیا هم زیاتوي:
... دا د هغو ځوانو شاعرانو لپاره درس دی چې فکر کوي، ښه شعر یوازې هغه شعر دی چې مهمه مفکوره پکې نغښتل شوې وي او یا شعار پکې راغلی وي.
کله کله د یوه شعر ښکلا د یوې کلمې په استعمال پورې اړه لري. لکه په لاندې بیت کې د)عکس (کلمه د دویم ځل لپاره:
ما برفتیم و عکس ما باقی است
گـــردش روزگار بر عکس است

وګورئ د)الفت (د لاندې شعر په وروستۍ مصرع کې د)ګرد (کلمې شعر څومره خوندور کړی دی:
له کوم لوري را روان یو جهان ګرد وو
مخ او څټ باندې یې پروت د لارې ګرد وو
ما ویل څه دې ولیدل په دې جهان کې
ویلې دومره شومه یوه چې جهان ګرد وو
په دې شعر کې، نه د جهان د ګردوالي)د ځمکې کرویت (مفکوره او نه له دوړو او ګردونو څخه د جهان د ډکوالي مفکوره د لوستونکي ذوق او پاملرنه را پاڅوي، بلکې په هنري توګه د مطلب افاده د خوند التذاذ منبع ګرځي.

{روهي په وروستي))ګرد ((ددې خلوریزې))شعریت ((رازبادوي،هغه هم په غبرګ مانیزوالي،

بې له دې چې له دوو پاسنیو قافیو سره یې د وینګ توپیر ته ځیر شي. د همجولیزې قافیې کلمې په توګه باید د ګ په زور)فتحه(وویل شي، که نه،له نورو دواړو سره اړخ نه شي لګولای. دا به ومنو چې استاد الفت به په))زورکي((وینګ سره ځانته د تېښتې لار انګېرلې وي چې لړو ډېر له))زور((سره نژدېوالی لري او نورو شاعرانو هم د ادواړه واوېلونه)حرکتونه(سره غاړه کړې دي، خو بیا هم غبرګ مانیزوالی دومره هنري توک نه بلل کېږي، نو پایله دا شوه چې د نورو ډېرو شعرونو غوندې د استاد الفت دا ځلوریزه هم له یوځه))تمثیل((پرته نور یوازې او یوازې فکري - فلسفي رنګ لري، یا د روهي په خپله نومونه))یوه مفکوره((رانغاړي او بس. که د روهي د اټکل پرخلاف د شاعر موخه))ګرد((نه، بلکې هماغه همجولیز پښبلوییی))ګرد((اوسي، هم له پښبلیز ویار)قافیې عیب(ځخه ژغور مومي او هم د یوې ښېلې نوې مانا له راخپلونې سره یوځه هنري خوند راخوندي کولای؛ هغه نوې مانا دا چې ګرد د یوه ستاینوم دنده پر غاړه اخلي، یانې جهان هسې یو ګردیا غبار وو !}

په هره توګه، په پاسنیو پوهانو کې سارتر د کارلایل او نورو پرخلاف اند یا مفکوره دشعر له رغندو توکونو ځخه نه شمېري او له دې پلوه یې د موسیقۍ غوندې له نورو هنري او بیا ادبي ځېلونو راجلا کوی، په بله وینا ، د یوه نره هنر په سترګه ورته ګوري.
بیا یې هم پخپله را لېږدوونکی))روهي((دا خبره داسې راتعبیروي:
له پورتنیو یادونو ځخه باید دا نتیجه وانه خېستل شي چې ګویا په شعر کې مفکوره نشته او یا مفکوره څه ارزښت نه لري. اصلي مطلب دا دی چې مفکوره په شعر کې هغومره ټاکنده نقش نه لري، لکه څومره چې په هنري او بدیعي توګه د یوې مفکورې څرګندونه یې لري.

علمي پرنسیپونه، تاریخي فکتونه او فلسفي نظریې په شعر کې راتلای شي، خو شتون یې د شعریت معیار نه ګڼل کېږي.
علمي، اخلاقي او فلسفي مفکورې باید شاعرانه شي. د شعر تابعیت ومني، په شعر کې جذب او الونیا شي او ښبرته خپل ځان په هنري میدیم کې راڅرګند کړي. د ایران نامتو شاعر)ید الله رویایي(لیکي: "مختصر آنست که شعر به کار و روزگار کاری ندارد.
نه نقل میکند و نه می آموزد شعر تنهاست و از هر اجباری رها. بر سرنوشت خودش حکومت میکند ونه بر هیچ سرنوشت دیگری بدیهی ای نه به جامعه دارد ، نه به اخلاق، نه به ایمان و دانش و درعین حال بیم دارد ، از اینکه چیزی پست و حقیر باشد ".

د شاعر مقصد دا دی چې علمي، اخلاقي، مذهبي او سیاسي ارزښتونه هغه څه چې د شعر ذاتي

ارزښت تاکي هنري او ایستېتیکي خصوصیات دي.

)گل پاچا الفت(وايي: "تاسې له شعر او شاعر نه علمي حقایق مه غواړئ، د شعر هدف حقیقت نه دی، جمال دی". هغه کسان چې شعر د ژوند هېنداره یا د واقعیت انعکاس بولي او په عین وخت کې د نگه)خالص(شعر، فورمالیستي شعر او نورو غیر ریالیستي شعرونو شته والی په رسمیت پېژني، د خپل تعریف د توجیه کولو لپاره باید د تناقض د حل لاره ولټوي. که چېرې غیر ریالستي شعر ته هم شعر ویل کېږي)او د دغسې شعرونو شمېر هم لږ نه دی(، نو موږ نه شو کولای، واقعیت د شعریت معیار وبولو.
لنډه یې دا چې په هر شعر کې یو ډول مفکوره شته، خو تش د مفکورې شته والی د شعریت دلیل نه گڼل کېږي، بلکې مفکوره باید په شاعرانه صورت تجلي وکړي.

د اند و واند توپیر و تړاو

په دې کې څه اړنگ نشته چې اند او واند)فکر و خیال(دواړه له ذهني کارکړنو)فعالیتو(څخه گڼل کېږي او دواړه د پېژندالواک)تیوري شناخت(له پلوه د انساني ځانخبری)شعور(په لوړو پوړیو کې راځي.))شعور((ځو بېلابېلې پوړۍ لري، لومړنۍ پیلامه یې نگېرنه)حس(دی، همدا چې انسان له پېنځو شپږو حواسو څخه د کوم یوه له لارې له یوه څیز یا پیښې پدیدې سره اړاو تړاو پیدا کاندي، په بله وینا ،ویې نگېري)احساس کړي(، دا پوړۍ))حس((بلل کېږي- ژوي او بوټي په دغه لومړي پړاو کې له انسان سره گډون لري.

دویمه پوړۍ یې پوهه یاخبرتیا))درک((دی او هغه دا چې کله په اتوماتیک ډول هغه))حس((اړوند وژي)اعصاب(د مغزو یوې ټاکلې برخې ته ور ولېږدوي او پوه شي چې څه خبره ده. دریېمه پوړۍ د انگېرنې)واند، خیال(ده او وروستې تر ټولو لوړه هغه د))اند، فکر((، چې د))جاج، مفهوم((پوړۍ هم ورته وايي؛ ژبه بیا پر خپل وار د دغې پوړۍ زېږنده او هممهاله ورته همدغه ژبه ښه ترا ښتیاینه او څرگنداوی هم وربښي. په دې توگه هغه څه چې واند)خیال(رازېږوي، له رښتینې)واقعیت(سره پوره او یا هم هېڅ اړخ نه لگوي، خو اړوند پیداوار یې هنري او ادبي پنځونې بولو؛ پر وړاندې یې))اند، فکر((بیاله رښتینې)واقعیت(سره سمون مومي او اړوند پیداوار یې پوهنیز او تخنیکي پنځونې دي. دا چې دواړو ذهني کاردندویو په لړوډ بر توپیر د انسان په گټه نړۍ ته بدلون ورکړی او ورکوي یې، په بله وینا، اوسنی تمدن یې راښونی کړی دی، نو وایو،)) اند ((خپل ځای لري او))واند ((خپل ځای.

مگر تر منځ یې دا دنده بیز توپیر په دې جاج و مانا نه دی چې د چا خبره یو د بل په کارکې لاسوهنه نه کوي یا سره همکاري نه لري. یو پوهاند هم خپل کار له نګېر))حس ((ښخه راپیلوي، درک او خیال تر شا پرېږدي او هله))فکر ((ته رسي. د هوګو خبره،))تاریخ په افسانه کې دی او افسانه په تاریخ کې ((. د نورو انساني ټولنو په څېر زموږ د)و (ګړني ادب هماغه غوښنه برخه خیالي او اسطوره یې کیسې، نکلونه، کړني او انګېرني دي او همدغه فولکلور مو د))لیکني ادب ((سرچینه ده.

له خیاله د یوه پوهاند د کاراخیستني یوه ښرګنده بېلګه له))ساینس فیکشن ((سره بوختیا ده. همدومره یو هنرمند او بیا شاعر هم د))اند ((مرستې او کاراچوني ته اړوځي او ټولیزه پوهه او خبرتیا)general knowledge (چې د یو لړ جاجونو)مفاهیمو (او هنري توکو او انځورونو، په تېره تلمیحاتو او اسطورو کې ورته اړتیا پیدا کوي، له اند پرته ترلاسه کولای نه شي. د پیغام یا ټولنیز ارمان د رانغښتیا خبره خو ورسره په هره توګه نه شلېدونکی او سیده تړاو لري. د ساري په ډول، که))کاظم شیدا ((یوه ټولیزه پوهه خبرتیا نه درلودای، دا دومره پېچلي او همزمان نوښتګرانه انځورګري یې ښنګه رامنځته کولای شوه.
د شعرتخنیکي، په تېره ژبنۍ جوله خو له اند سره نېغ پر نېغه تړاو لري. همدا چې یو شاعر یو خیال راخپل کاندې، وار له واره یې د یوې ورېنده ژبنۍ جولې او جامې په هڅه کې کېږي او دغه کار اله ماله د اند په مټ
شونتیا او رښتیا ینه موندلای شي. په دې ډول بیا هم خپله خبره راغبرګوو چې ادب او بیا شعر یو ژبنی هنر دی.
د شعر زده کړیز یا ورهنیز)کسبي (اړخ بیا داند)فکر، مفکورې (ښکېلتیا او اړتیا تر لا ښه ترا راجوتوي او په دې لړ کې د سیمې او نړۍ پر کچ د غورو شاهکارونو پرله غښتي لوستنه ستر نقش پرځای کوي. د دې مانا داده، کوم لوړ شاهکارونه چې تر موږه رارسېدلي، پرخپل وار پرې د ورتېرو هغو سیوری پربوتی دی. دا یوه هسې کړنه انګېرنه ده چې شعر و شاعري یوازې او یوازې د یوې ځاني او زاتي ورتیا زېږنده، یا اسماني ورکړه او یاهم د کوم پیر ملنګ پېرزوینه ده او بس!

که په کلاسیک شعر کې د تصوف له لارې فلسفه راښنبل شوې، نن سبا بیا نوي شعر، په تېره ازاد، سپین او ناپیلي هغه ورسره دومره غاړه غړۍ شوې چې یو له بله بېلېدای نه شي؛ مانا داچې د تخیل تر ښنګ یې فلسفي اندنه)تفکر (هم پوره راخپل کړې دی.
دا بېله خبره ده چې))کله ناکله یو شعار تر زرو شعرونو زیات منبنت او ګرانبنت درلودای

شي)(. د نورو لرې نژدې ژبو غوندې په پښتو کې د دا راز بېلګو شمير لږ نه دی. په تېر مهال کې، لکه د ستر خوشال دا:

- پر جهان د ننګيالي دي دا دوه کاره
يا به وخوري ککرۍ يا به کامران شي
- درست پښتون له کندهاره تر اټکه
سره يو د ننګ پر کار پټ و اشکار

... او بيا:

د افغان پر ننګ مې وتړله توره
ننګيالی د زماني خوشال خټک يم !

او په وسمهال کې يې د نوي غزل له سرلاري صنوبر مومند) کاکاجي (راپيلوو:

د ملا ژبه قرأت کې تر تړی شي
تر ممبره چې شغار ستا د پنو ځي
پر کوم ځای چې د زمرو نوکې ر؟ېږي
عاشقان هلته پر خوکو د بنو ځي
خدايه ! دا بازار تالا کړې په مغلو
د مفلس حسن په يو موتی چنو ځي...؛

او بيا يې د چيې اندود له لومړيو ببر سرو خخه سيف الرحمان سليم راننګوو:

د ورو ورو خدايانو دې بنده کړم
لويه خدايه ! زه به چا چاته سجده کړم
ملګرتيا که څو رندان راسره وکړي
دا حرم به يوه لويه ميکده کړم؛

يا يې دا لاسته راغلی شاه فرد:

د اقتدار حمام له ټولو نه جامې و ايستې
قاضي ته ګورم که خانجي ته، که ملاته ګورم...؛

او بيا يې د پښتني فلسفې د پليونو په سر سر کې حمزه راخلو:

- وايي اغيار چې د دوزخ ژبه ده
زه به جنت ته له پښتو سره ځم؛
- ما ټيټ ورته لېمه کړل، زما سر نه ټيټېده
شايد په محبت کې هم افغان پاتې کېدم؛

- وروځې، باڼه، سترګې لېمه پښتانه
ښکلې یو ځای شو دا پېښځه پښتانه...؛
چې مې سر چاته ټیټ نه شي ننګیالی زما ژوندون کړه
زړه زما دې مسلمان وي، تفکر مې د پښتون کړه

غني خان:
- چې خازې شنې مې پر قبر وي ولاړې
که غلام مړ وم، راځئ توکړئ پرې لاړې
...یا به دا بې ننګه ملک باغِ عدن کړم
یا به کړم د پښتنو کوڅې ویجاړې؛

د امین الحق د یوه غزل دا سربیت هم لکه متل را دود شوی دی:
اوس ګوزاره د زړه په وینه کوو
چې حالت ښه شو ، بیا به مینه کوو...؛
محمد شاه خیال:
- د خیبر دره خو لار د تلو راتلو ده
په کابل او پېښور کې افغان یو دی؛
- خیال چې هرڅو فکر وکړ، بل څه ترې نه جوړېږي
اباسین دی منځګړی، افغان یو خوا هندکیان بلخوا ؛

- چې پیدا شوې، تا ژړل خلکو خندا کړه
هسې ومره چې ته خاندې، خلک ژاړي ؛
- پر نهاره دې خبرې په پښتو کړې
اوس پارسي وايې چې خېټه دې مړه شوه؛
اکبر خادم:
نه سل کاله د غلام په غلامۍ کې
یو ساعت د ازادۍ که ځنکدن وي

استاد الفت:
- نه ومه خبره، پرده مې لږه پورته کړه

نه دي دويلو ، هغه څه چي ما ليدلي دي...؛

اجمل خټک:

- غټان غټان، لويان لويان پيدا دي
دوی خو له ځايه جنتيان پيدا دي...؛

پير گوهر چې د سولې شعر يې))شاعر امن ((ستاينوم ور په برخه کړ:
ځار دي امريکاله روس- روس دې ځار له چينه شي
غواړمه چې ټوله دنيا- مينه مينه مينه شي؛

))اکرام اله گران((راننگوو چي که څه هم د اندود له پلوه د استاد الفت په څېر يو انتقادي رياليست دی، خو د هنري اړخ د سمبالونې له پلوه هم بيا د لرې پښتونخواد شاعرانو په لومړی ليکه کې شمېرل کېږي:
- ...د ژوندون په کټورو کې، چاته قند دي چاته زهر
عجيبه غوندې وېش کېږي، د دوران په دروازه کې
دا چمن بلبلو ستاسو، په وﷲ که د بل چاشي
خو يو څو سرونه مات کړئ، د زندان په دروازه کې...؛
رؤوف زاهد:
- ستا محلونه جوړېدای شي، خو جونگړه پسې نه
هغې ته ښه دي، ولې د ېته لا حالات ښه نه دي...،
- سارا کې څوک دي، چې زاهد پسې به کاڼي ولي
اشنا د کاڼو گوزارونه خو په ښار کې کېږي...؛
محمد اعظم اعظم:
- د وفا ځمکې خړوب نه شوي اعظمه
ډېرې وينې مو ورکړې د زړگو دي...؛
بشير قاصر:
- اشنا که يو ځل راغلې، د مين زړه به پوښتنه
لا مخکې له روژې نه، به اختر کلې ته راشي؛
اکبر سيال:
- تا دې د خپل غر په هر کمر کې گلاب وکرل

مورې ته دي باروت زموږ په غرونو کې ساتلي دي...؛

))لیاقت سوز ((دومره نومور شاعر نه وو، خو هغه مهال یو شعار وزمې یوې ځلوریزې دومره نومور کړ چې په پېښور کې یې))ترقي پسندو ((د خپل دوتر سرلیکه کړه او راوروسته لکه متل خوله پرخوله شوه، په یوه روانه او ساده ژبه، خو د سلېمان لایق تر))انقلابي سرود: ... کور ډوډۍ کالي غواړو ((ډېره ښکلې او اغېزمنه:

چې هر ترږی پکې وخښي
او هر وږی پکې موړ شي...
ملا څه کفر به وشي،
که یو داسې نظام جوړ شي!

پروت و نېغ خیا ل

په شعر کې واند)تخیل(او ورسره پنځولي انځورونه دوه ډوله پر کار اچول کېږي:
پروت یا افقي خیال یا تخیل دا مانا چې شاعر د قافیوال شعر) غزل، بوللې، دوبیزې، ځلوریزې... (په هره مسره او بیت کې او د ناقافیوال)ازاد، سپین او منثور(شعر په هره ټوټه او غونډله کې هڅه کوي چې تخیل پرکار واچوي، په بله وینا، انځوریز او هنري یې کاندي. دغه چم زیاتره په کلاسیکو او بیا د منځني ادبي پېر او وسني پېر د هندي سبک پلیوني ترې ډېره ګټه اخیستې او اخلي.

په پخوانیو کې حمید او شیدا یادولای شو او په اوسنیو دوی کې پسرلی، کاروان، سالک، پروین، اند، جلان او یو شمېر نور غزلبول چې بېلګې یې په را تلونکي څپرکي کې وړاندې کېږي.

)۲ (نېغ یا عمودي واند)تخیل(د ازاد، سپین او ناپېیلي شعر او لږو ډېر د نوي))مسلسل((غزل لاروېان پرکار اچوي، په دې ډول:
یوه سوژه یا کیسه په څه ناڅه ساده ژبه راپیلوي او ورو ورو یې انځوروي. همداچې د))لکی نبش((داستان غوندې یې اچولې غوټه پرانېستل شي او پایله یې راڅرګنده شي، نو هله لوستونکی او اورېدونکی لکه یوه ښکلې انځورګري تابلو دومره ځانته ور وڅکوي چې بیا بیا لوستو یا اورېدو ته یې هڅېږي.

۲- څپرکی
د شعر ژب - ښکلا ييز اړخ
(ژبنۍ او هنري جوله)

دا يوه ټولمنلې خبره ده چې د شعر بهرنۍ جوله او جامه ژبه ده او د ننني جوله او جامه يې انځور. له انځور څنې موخه هغه ټوليزه هنري جوله ده او هغه واړه ښکلا ييز يا هنري توکي او چمونه رانغاړي چې شعر له هسې عادي پېيلې او ناپېيلې ويناڅخه راجلا کوي او آر و رښتينی جوهر او هستي يې راڅرګندوي.

دا هم د شعر، په بله وينا، ((شعريت)) د مينه والو او په تېره تېره د ځوانو شاعرانو ښکچه اړتيا او لېوالتيا وه چې موږ يې د دغې سکالو راغبرګونې او غځونې ته راوهڅولو او يو ځانته جلا څپرکي مو ورته ځانګړی کړ. له دې سره دا شونتيا هم تر لاسه شوه چې د لا ښه ترا پوهاوي لپاره اړوندې شعري بېلګې په ازاد متېوړاندې کړای شو.

۱) ژبه د شعر بهرنۍ جوله

د يوه ((کره شعر ((لومړی بنسټ))کره ژبه)) ده. کره ژبه، لکه څنګه چې راپېژندل شوې، نه يوازې له رغاونيز پلوه د يوې يوازېنۍ ليکنۍ ژبنۍ بڼې ښکارندويي وکړې او د څلورګوني وييپانګې اندول پکې پوره پوره سمبال شوی اوسي، بلکې تر بل هر کارونيز ډګره يې د کره والي څېرمه آرونه هم رانغښتي وي.

- سپمااو لنډون د ښکلتيا په جاج بايدتر وسې وسې له پامه و نه غورځول شي. لنډ لنډ غونډونه او لنډې لنډې غونډلې، ان د پېچلتيا او ابهام تر بريده پرکار واچول شي او لا کله ناکله د يو لړ توکو او پښوييزو آرونو پر تاوان هم پربوځي. په دې توګه ګړنې)محاورې(، څرګندنې)اصطلاحات(، بولنې)مقولې(، وراشې)وجيزې(... چې پارسيوان يې په يوه غونډ نوم)سخنان

کوتاه و قصار (بولي او همداسې متلونه هم درواخله.

))ایجاز ((چې د)) ایهام ((تر څنګ یې په ننني شعر کې پر سمبالتیا ټینګار کېږي، هم د سپما او لنډون جاج رانغاړي. هنري اوزار، لکه انځور)تشبیه، استعاره، حسن تعلیل، کنایه، نغوته)اشاره (، تلمیح، قرینه، ایهام، سیمبول، اسطوره... هرګوره پرخپل وار په دې برخه کې ستر نقش لوبوي چې دا بیا د هر ویناوال په هنري نوښت اړه پیدا کوي.]د ژبني لاسبري او ښکلتیا زیاتې څرګندونې د کتاب په پای کې[

- خوږغږي او بلاغت، په دې مانا چې یو ژبنی توک په سراسري ټولنه کې کرغېړن، سپک او بد لګي نه وي، یا په ملایي نوم نه))رکاکیت او کراهیت ((و نه لري. هرګوره، د شاملو پر پلیونې د ساده پرګنو اړوند شاړ شډل او له پامه لویدلي)پیش پا اُفتاده (وییونه او نور توکي چې پخوانیو ویناوالو ترې ډېډه کوله، نن سبا، د ازاد، سپین او ناپیلي شعر نوښتګرو تر ډېره شاعرانه کړي او دود کړي او نوي نوي ماناوې او جاجونه یې پکې رانغښتي دي. د وییونو ښه او بد هم په بشپړ ژبني یوون)واحد (، یانې غونډله)جمله (کې راڅرګندېږي، هغه دا چې لومړی د ژبني پښوییز او مانیز او بیا سبکي)ستایلېستیکي (آرو معیار له پلوه او بیا د شعري- ادبي آرو معیار له پلوه پکې څنګه و اوبدل شي او))هنري ((جوله او جامه ور واغوندي.)لانګندوین ۲۱ (

- غورچاڼ، بیا هم د شاملو په جاج چې په خو خو ژبنیو توکو)وییونو، غونډونو، ښلنګونو، ترنګونو او غونډلو (کې یوچاڼ او انتخاب وشي او هماغه ډولونه یې پرکار واچول شي چې د دغو نورو آرونو د سمبالتیا لپاره لاره هواره کاندي. غورچاڼ هم هله ښه ترا شونتیا موندلای شي چې شاعر پر اړوندو توکو پوره لاسبری ولري او له دغه پلوه یې ټولیزه ژبپانګه ښه ارته او بیرته وي.

د نړۍ د نورو یادو ژبو په څېر زموږ کره ژبه هم پر دوو بنسټونو ټیکاو لري، پر رغاونیز یا پښوییز یو والي)توحید (او وییپانګیز پراخوالي. یووالی دا مانا چې له ښشمېرو، په بله وینا، څلورګونو)سوېل لویدیزو- سوېل ختیزو، شمال ختیزو (پښتو ګړدودي ډلو یو یوازېنی رغاونیز او پښوییز غورچاڼ را واخلو او ښلابلې وییپانګې یې یو مخیزې.

په نورو ټکو کې، غږپوهیز)فونولوژیکي (، ګړپوهیز)مورفولوژیکي (، غونډله ییز)نحوي (او وییرغاونیز څېلونه)وارینټونه (یې سره یو)توحید (شوي وي او په وییي پانګیزه برخه کې هره

ګړدودي)لهجوي(، زړه)ارکاییکه(، نوي رغښتي یا خپل لاسي)نیولوجیستي(او پورویزه)دخیله(پانګه پکې په یوه برابر ګډون لري او په دې توګه یوه یوازینۍ کره لیکنۍ ژبنۍ بڼه تر هر اړوند ګړدوده ډېره پراخه او رنګا رنګ وي. {د زیاتې خبرتیا لپاره: پښتو لیکلاربنود، ۱۲-۲۱ مخ}

د ژبې ناپایه پټ توان)پوتنسیا ل(

ژبه، لکه چې په تېر)۵(څپرکي کې پرې خبرې وشوې، له بېخ و بنسټه دوې بڼې لري، یوه یې د ننني، ذهني، ناتوکیزه، نانګېرېدونکې)غیرمادي، نامحسوسه، انتزاعي(بڼه ده او بله یې بهرنۍ، توکیزه یا جولیزه)عیني، ملموسه، محسوسه یا صوري(. لومړنۍ بڼه ، یا په بله دوده تخنیکي نومونه))دننني ژبه((دا مانا لري چې هر یوګړي)فرد(یې تر ۵- ۶کلنۍ پورې په خپله کورنۍ او ټولنه کې د))مورنۍ ژبې((په نامه زده کوي او په ناځانخبرې ډول یې په ذهن کې د یو لړ دویو)قاعدو(، وییپانګې او غونډلو)جملو(په توګه ټینګه او ترینګه زېرمه پاتې کېږي ؛ پر وړاندې یې دا بله))بهرنۍ ژبه((همدغه توکیزه، مادي، صوري، کړنیزه)عملي(یاکارونیزه)تطبیقي(ګړنۍ او لیکنۍ ژبه ده چې له اړتیا سره سم ترې ویونکی کار اخلي، او د هماغو یو لړ لنډو تنګو)محدودو(وییونو او غونډلو له مخې نورې ډېرې)نامحدودې(غونډلې رغولای او پرکار اچولای شي. پښویه)ګرامر(هرګوره، وار له مخه په دننني او بیا ور پسې کړنیزه او جولیزه)صوري(ژبه اړه لري او دا یوازې ژبپوهان او پښو پیوهان دي چې د د واړو ژبنیو اړخونو اړوند دویې)قواعد(او دوییونه)قوانین(رابرسېروي، سپړي او شني ، په دې ډول ژبه د زېرمه)انتزاعي(غونډلو او ورپسې د نورو راپنځېدونکیو جولیزو)صوري(غونډلو درستې ټولګې ته))ژبه((وایي، او د اړوندو دویو یادوییونو شنني او سپړني ته پښویه)ګرامر(.

په دې لړکې پښوییوه)ګرامرپوه(د غونډلو ډولونه، رغنده زنځیري توکي)وییونه، ګړونه، غږونه(او نازنځیري هغه)خجونه، اهنګونه، غاړې...(، بیایي ترمنځ تړاو ، اوډون، سمون)مطابقت(... او په پای کې یې جلا جلا او یوځایي ډلبندۍ او ماناوې ور څېړي.

د غه خرګندوني په لاندې ډول هم راغبرګولای شو:

هره ژبه دوه اړخه لري، ذهني، دننني، یا نانګېرېدونکی)نامحسوس، انتزاعي(اړخ او بهرنی، جولیز)صوري(، توکیز)مادي(، کړنیز)عملي(یاکارونیز)تطبیقي(اړخ، چې په لنډ ډول))دننني((ژبه او))بهرنۍ((ژبه یې هم بولي.

د ننني ژبه له یو لړ ټاکلیو یا محدودو دوییونو)قواعدو(او توکو یا وییونو او غونډلو څخه رغېدلې، خو یو ناپای زېږندویه پټ توان یا بالقوه ظرفیت)پوتنسیال(لري. د ساري په ډول، که

وو ايو، يو ځوک پر يوه ژبه لاسبرى لري، يا يې زده ده ، مانا يې دا نه ده چې هغه د دغې ژبې هغه ټولې غونډلې)د ژبنيو واحدونو په توگه(زده کړې يا زده دي چې په هره برخه کې يې له هرې اړتيا سره سمې وکاروي، بلکې موخه دا ده، هغه ټاکلى)محدود (شمېر دوييونه)قاعدې(او وييونه او غونډلې يې چې ياد کړي دي، زېږندويه لوښه ځانگړتيا لري، ياني کولاى شي، له اړتيا سره سم د اړوندو محدودو قاعدو په مټ د محدودو توکو) وييونو ، غونډونو ، ترنگونو او غونډلو (پر بېلگه نور بېشمېره ورته توکي)په اتوماتيک، نيم اگاهانه او اگاهانه ډول، يا لږ کې پاملرنه(ورغوي او وکاروي؛ په دې لړکې اتوماتيکه، ناگاهانه او يا نيم اگاهانه رغاونې هماغه دي چې د دود له مخې ولسي رغاونې بلل کېږي، د اگاهانه هغو لپاره دويمنۍ)ثانوي(رغاونيزې مخبېلگې او مودلونه گرځي.
که د ژبې دغه ناپايه زېږندويه پټ توان يا بالقوه لوښه ځانگړتيا نه واى، ځنگه کېداى شوه، د بېلگې په توگه په انگرېزي ژبه کې دا ميليونونه ميليونونه کارول شوې غونډونه، ترنگونه، بېلنگونه او لنډې اوږدې غونډلې راوزېږي او وکارېږي، هغه هم له بېلابېلو جولو ، جاجونو ، موخو او ماناوو سره؟
دغه دواړه اړخه يا دوه ډوله ژبې له پټ توان يا بالقوه توان او ځرگند يا با لفعل توان سره))ژبه((او ځوک چې هغه خبرې، سپړي او شني، پښو يپوه)گرامرپست (بلل کېږي.
دا چې زموږ په پښتو کې د انگرېزي، فرانسې، الماني او نورو لويديزو او بيا ختيزو ، لکه چيني، هندي، عربې... ژبو هومره کارونيزه اړتيا نگېرل شوې نه ده، نو نه يې پټ توان يا زېږندويه ځواک هاغومره پرکار اچول شوى او نه يې پورتني ترښتي توکي، بېلنگونه، ترنگونه،)ويي (غونډونه او غونډلې(اشتقاقونه، ترکيبونه، عبارتونه او جملې (ميليونونو ته رسېدلي. بنايي د نومهالې خبرتيايي- رسنيزې تېکنالوجۍ سره يې شمېره متې نيم ميليونې بريد ته ورنژدې شوې اوسي. د نورو ژبو په ځېر پښتوآره او بنسټيزه وييپا نگه دومره ارته بېرته نه ده او د آرو او بنسټيزو وييونو شمېره يې اتيا- پېنځه اتيا زره اټکل شوې ده. دا چې د ياد شويو ژبو د وييونو شمېره ترې سلگونه ځله ډېره برېښي، د هماغو ترښتي توکو يېبره يا زېږنده بلل کېږي.

پښتو پانگې همدا اوس د مايکروسافټ د ۳۵ ژبو په لړ کې له ځو لکيزو رغاونو سره پورتني بريد يو څه راخپل کړاى شو.
پر مورنۍ ژبه زيات لاسبرى، له آره د زده کړې له لارې په ارادي توگه د هغې پر زېږندويه توان د زيات لاسبري موندنې مانا لري. دا سې چې په ډېرو پېچلو او ډېر اړخيزو خپلځانې او ټولنيزو ډگرونو کې يې دغه لاسبرى زباد او پر کار وا چول شي.

بډایه وییپانګه

شعر یوازې له ترنګونو(ترکیبونو) سره نه، بلکې له یووستویو وییونو، تېنګو یاپخوغونډونو)عبارتونو (او ببلنګونو)مشتقاتو (سره هم کار لري. نو ښه به دا وي، چې وویل شي، پلاني په خپل شعر کې ښکلې وییپانګه کارولې ده.

په اروپايي سیندونو)ډېکشنریو (کې هغه وییونه چې پر آرې)وضعي، لغوي(سرېبره په مجازي، استعاري یا کنايي مانا کارول کېږي، نو ورسره لیکي چې))figurative meaning ((یا))انځوریزه مانا ((یې ... ده، الماني یې تر ټنګ خپل سوچه انډول bildlich)تصویري(هم کاږي. که مانا یې اصطلاحي وي، نوبیا ورسره)idiomatic meaning(لیکي. زموږ سیند کښونکي یې پر وړاندې زیاتره))اصطلاحي یا کنايي ((نومونه کاروي او ډېره لږه))مجازي ((نومونه. په ژبنیو څېړنو کې د لومړنۍ نوموني پرځای))ګرنیز ((کارول کېږي او د دویمې هغې پرځای، یا یې تر څنګه))انځوریز ((؛))اصطلاحي ((یوه ګډوډې رامنځته کوي، ځکه زموږ په دودیزه وییپانګه کې یې بنسټ))اصطلاح ((په دوو)ګرنه idiom او تخنیکي نومونه term(، او لا د ځینو نیملوستو له خوا د))ګرډود ((او))ګرویزی ((په مانا هم کارول کېږي.

لکه څنګه چې د))شعري ژبې ((په تړاو څرګندونې و شوې، په ژبه کې ښکلي او خوږغږي یووستوي، ببلښتي)اشتقاقي (او ترښتي، په بله وینا ، تیار پر تیاره))شاعرانه ((ببلنګونه او ترنګونه او بیا غونډله پوهیز)نحوي(وییغونډونه)عبارتونه(او ورسره ورسره ګرنې، څرګندنې، وراشې او نور توکي کم نه دي. ترڅنګه یې په کار ده، شاعر هم په خپل نوښت پکې زیاتون راولي او له اړتیا سره سم د هغو تیارو))ښکلو شاعرانه ((وییونو تر څنګ هغه))ناشاعرانه ((هم راواخلي او د واند)تخیل (په نازکو ګوتو ورسره دا هم))شاعرانه ((کاندي!

په دې لړکې ان د وییرغاونې د چمونو په راخپلونه ورته ببلښتي او ترښتي وییونه هم ورغوي او وکاروي، لکه د برې خوا)ګلڅانګه، ګلونه، ګلوله، ګلغوټۍ، ګلمونګره، ګلڅېره، ګلپېغله، ګلمینه، ګلوییونه، نشت اباد ، ناچېرې، غزلبول، غزلبڼ... (یاد کوزې خوا)ګلورین، ګل پرهر، غزلزار... (هغه د))خوارحسن ((ترنګ هم لومړۍ پلا د کاکاجي په غزل کې لیدل شوی چې راوروسته یې))غریب حسن ((او بیا سوچه بڼه)خوار ښایست(هم ډېر دود شوی دی؛ استاد حمزه بیا د نړه ګړویزونو)ګرډودي وییونو (د دودونې تر څنګ د نویو شاعرانه رغاونو له پلوه ګړسره د مخکښۍ ویاړ ګټلی، لکه، پښتون عشق، پښتنه مینه، لمر مخي، سپوږمۍ مخي... چې تر لیکواله پورې یې نورو هم پلیونې کړې ده. د داسې ښکلې او ارتې بیرتې پښتو پانګې په مېڅ هر شاعر کولای شي، ځانته د انځور رغاونې لاره ښه ترا هواره او اسانه کاندي.

دا هم له یاده اېستل په کار نه دي چې ټول هغه چاڼلي او ښکلي توکي بیا هم تر هغې یوازې))ژبنی ((ارزښت لري چې تر څو په شاعرانه اوب)بافت(کې را نغښتل شوي نه او وسي. په ژبه کې هم دغه توکي د نورو وییپانګیزو توکو په څېر هله جوت او ځرګند چار و دنده او جاج و مانا را خپلولای شي چې په بشپړ ژبني اوب، یاني غونډله)جمله(کې وکارول شي او په مبتدا یا خبر، یا دواړوکې ونډه ولري. د ساري په ډول، که ووایو اسحاق ننګیال)د ذهني انځورونو او سېمبولونو په تړاو(په پاسنیو شعروکې))سپین آس، د سپینو وریځو آس، د وریځو ګلان، وربښمینې پربښتې، د جنون جوغه، ښکلی سوداګر... ((ترکیبونه راوړي، مانا یې داچې په شعري غونډلو کې یې کارولي او هنري پسولونه یې ترې رغولې دي. پرته له دې کارونګ تش ژبني ترنګونه بلل کېږي، که یې څه هم په خپل نوښت رارغولي دي. هسې خو په ټولیزه ګڼنې او لیکنۍ پښتو کې د ورته تشبیهي، استعاري، مجازي، کنایي، تلمیحي او ان سېمبولیکو او اسطوره یي ترنګونو ځرک هم لګولای شو، لکه:
د بوډۍ ټال، زما زړګی ، زما زمری ورور، شین زمری، شنه توتیان، ګلګڅ، ګلګخونه، د ګلو ځانګه، پرهار پانه، د سترګوتور، د زړه ټکور، د زړه ټوټه، د پېریانو تنور، د باغ ارم ښاپېری،د ماښام ستوری، د سبا ستوری، د سبا سترګه، کاروان ستوری، د ستورو یاد اسمان کټ، مینه ناک، مینه وړی، مینه وړې، د رنجو خالونه، د سکرو خالونه...

ځرګندني)اکسپرېشنونه(او بیا ګړني)ایډیمونه(خو کټ مټ لکه تیار انځورونه چې که په شعري اوب کې ورته شاعر ځای ور کړي او بل خیالي انځور)ایماژ(هم ورسره ملګري نه کاندي، یو شعریت را خپلولای شي. د ساري په توګه،))پور پرې کول ((په سیده مانا)د چا پور ور ادا کول(یوه ځرګندنه ده او یوه بلیغ یا ادبي ژبنی توک دی، خو په مجازي مانا ، یاني په)مړل، ساورکول(مانا وکارول شي، پر))ګړنه((اوړي او شاعرانه کېږي، ځکه د شعر ژبه))مجازي ((ده او د عادي ژبې یوه اړولې او ښکلې بڼه ده؛ لکه څنګه چې استاد غضنفر هم پرې د))←مرسل مجاز، ((په ترڅ کې ښه ترا رڼا اچولې ده.

نوښتګر شاعر او کره کتونکی غفور لېوال لیکي:
((یو نیم وخت وییونه یا کلمات د رنګونو غونډې له یو بل سره ترکیب کېږي، سره ګډېږي او د تخیل په ځواکمن او هنرمن لاس ورڅخه یوه ښکلې تابلو جوړېږي.

دغه رنګونه چې د خوږې، شاعرانه، اهنګ داري او زړه راکښونې ژبې په وسیله بیان شي او

ببلابېل سېمبولیک مفاهیم د اند په مرسته وپېیي، دغه بیان صمیمي او عاطفي وي، دېته نو یوه شعري، ښکلې تابلو ویلای شو. (()د ساهو یاد ۲۵۷)

په پښتو شعر کې خپل نږه شاعرانه وییونه او بیا رغاونې له نوي نوښتگرانه پېر سره رادود شوي دي. پخوانو)دېواني(شاعرانو چې څه پر میراث را پرېښي، نژدې سل په سل کې همغه سولبدلي پوروییونه دي چې پېړۍ پېړۍ پرې لومړۍ پخپله دوددوونکو او رغوونکو پارسي شاعرانو شخوند وهلی، بیاهندي- پارسي شاعرانو او هله دوی)پښتنو(. په دې کې یوازې بېلنګونه او ترېنګونه)مشتقات او ترکیبات(، نه چې لا یووستوي وییونه، هغه هم له اړوندو انځورونو سره راپور شوي دي.

تر ستر حمزه پورې لب، لعل لب، لبان، چشم، چشمان، زلف، زلفان)زلفې(، رخسار، ګلرخ، ګلرخسار، ګل اندام، ګلرو، سیمین بر، دلبر، دلربا، دلارام، محبوبا، عشق، عاشق، معشوق)معشوقه(، شیدا، جان، جانان، جانانه، یار، آشنا، نګار، می، میګون، میفروش، مینوش، مدهوش، میخانه، خم، ساقي، پیمانه، خمر، خمار، مخمور، زیبا، زیباروی، زیبارویان، دیدن، دیدار، فراق، هجران، وصل، وصلت، وصال... کارول کېدل تر دې چې)و (ګړني شعرته یې هم لار کړې ده او دودیز ناظمان خو پرې لا تر اوسه شخوند وهي. حمید له دې سره سره چې تر ستر خوشال راوروسته یې یو څه نږه پښتو پانګه کارولې، خو ان د خپل پښتو شعر په ستاینه کې هم پارسي ترېنګ کاروي:
له حیرته پارسیوان ګوته پر غاښ کا
چې حمید))سخن سازي((کړي په پښتو کې

د ښاغلي منلي)څلورم څپرکی(په خبره دغه راز ببخرتو پارسي پورونو پښتو پښویه هم اغېزمنه کړې ده، د ساري په توګه د یار، دلدار، دلارام، جانان، نګار، دلبر، دلربا... د نوري)جنس(توپیر نه کېږي د پارسي شعر پر وړاندې د پښتو شعر یوه رومانتیکي ببلتیا)امتیاز، ممیزه(د نرینه لپاره د ښځینه نوري کارونه ده او د ښځینه لپاره د نرینه هغه: له شهی، شهو، نازولې، میني، مینه ورې، سپوږمۍ مخې، هوسۍ سترګې، کبلۍ سترګې، لمرمخې، ګل مخې، ګلمینې، ګلخانګې، ګلونې، ګلورینې، ګلپېغلې... سره)) راغله، لاړه ((ویل کېدای شي، خو له دلبر او دلارام، یار، جانان... سره نه، نو که یو مین))یار مې راغله((ووایي: د یوه ګرامري سرغړاوي په توګه ترې څه خوند نه شي اخېستای، ځکه یار، لکه نګار، جانان، دلبر، ماه جبین، مهرخ... له بېواک یا کنسوننټ پایلې سره په پښتو کې نرینه ګڼل کېږي او ښځینه

کارول يې همغه مين ته هم خوند نه ورکوي او كه)) يار يا جانان مې راغی ((ووايي، بيا به هم ځنې دومره خوند ونه شي اخېستای ! همدا راز يوه مينه)عاشقه (له))کمر باريک ((نه په دې نه شي څه خوند اخېستلای چې يو ښځينه ستاينوم ګڼل کېږي؛ نه نرينه. شاهد، صنم او کوم بل يونيم خو په دې لړکې له پخوا راهيسې د))نرينه معشوق ((لپاره ځانګړی شوی دی

زموږ د نوي ازاد شعر تکړه پلیونی انجینر ستانه میر زهیر پر دې ګروهه دی، چې که دا ډول له دود ومودې وتلي، ډېر سولېدلي او کرغېړن)مبتذل (پوروييونه د))سېمبولونو ((په توګه وکارول شي، دومره تاوان نه لري. په دې کې هم څه ارنګ برنګ نشته چې اوسنيو نوښتګرو شاعرانو داسې ډېر پخواني سولېدلي وييونه پر سېمبولونو اړولي، لکه ګل و بلبل، يار، اشنا، عشق، مينه، فراق، هجران، وصال، بېلتون، پيوستون... خو بياهم د نړه او سوچه انډولونو منښت او ګرانښت تر پورو)پارسي او عربي (انډولونو زيات برېښي.

د ولسي شاعری په ←دويم ډول کې د دوديزې پورويپانګې پدل لومړی ملنګ جان مات کړ او بيا ورته نيملوستي خاطر اپريدي د خپل حمزه استاد تر سيورې لاندې د غزل رومانتيکي ژبه لاپسې پښتنه کړه ، تردې چې نورو يې هم پليوني وکړه او ورسره ورسره د ډېرو او اوجرو ټنګ ټکور هم تر ډېره پښتني جوله راخپله کړه.

۲ (بديعي يا ښکلاييز توکي...

ښکلاييز توکي مو په تېر)پېنځم (څېرکي کې د واند)خيال، تخيل (تر سرليک لاندې و څېړل، دلته يې بيا هم د ژب - ښکلا ييزې تولی د دويم ټوک يا برخې په توګه د بېلګو په وړاندېينه نور هم پسې غځوو. خو په سر سر کې دا خبره بيا راغبرګوو چې))خيال ((د شعر هنري يا بديعي)ښکلاييز (اړخونو يا توکيو د پنځونې وسيله او سرچينه ده، په بله وينا ، د ژبې،تول او اند ترخنګ))واند ((د شعر له رغنده ټوکو)اجزاوو (څخه ګڼل کېږي او له دې پرته شعر د يوه ځانګړي هنري ځېل په توګه نه، بلکې د يوې هسې پېيلې وينا)نظم (په بڼه راڅرګندېږي. موږ که څه هم، د دود له مخې هغو ګردو ښکلاييزواړخونو ته خيالي انځورونه، صور خيال يا "ايماژونه" وايو ، تشبيه، استعاره، هنري صفت، مجاز، حسن تعليل، بداعت، جناس، طباق، تضاد)contradiction (، تقابل)contrast (، تلازم، تخيل، تمثيل، مدعاو مثل، ښنده يا مبالغه)exaggeration (اغراق)apotheosis (... او ان اسطوره)myth (، علامه يا سېمبول

)symbol(، کنایه ، تلمیح)الوژن(، تشخیص)پرسونېفېکشن(او انطاق)انیمېشن(او داسې نور چې ډېر لږ څرک یې د پښتو په ګډون په دودیز عربي- پارسي ادب کې لیدل شوی، خو زموږ په نوي شعر کې یې تر لویدیز اغېز لاندې یو څه زیات دود موندلی. په دې لړ کې ښایي د))نګېرګډون((یا))حس آمیزي((انځور چې لاتیني اندول یې پرادوکس)paradox(دی، زموږ په دودیز ادب کې لږه یا ګړ سره مخینه و نه لري.

دا څه هېښنده نه ده چې د انځوریزوالي)ایمېجېزم(په نامه ادبي او بیا شعري ښوونځی هم دا راڅرګندوي چې یوازې له انځورونو سره کار لري، خو داسې نه ده او سېمبونه هم کاروي، لکه څنګه چې پیلامیز واله)سېمبولېزم(هم په سرچپه توګه د سېمبولونو ترڅنګ انځورونه هم رانغاړي. همدا راز که نن سبا پر سېمبول کارونګ ټینګار کېږي، مانا یې د اړوند ښوونځي))سېمبولېزم((راخپلول نه دي؛ هسې خو وسمهالی پرمختللی))انسان ژمنی((شعر د جولیزې رنګارنګۍ او راښکون په موخه د ایمېجېزم او سېمبویېزم په ګډون له نورو تېرو هېرو اېزمونو)ناتوریالېزم، سوریالېزم، ایمپرېشنېزم، ایکسپرېشنېزم، ایکزېستنشیالېزم... او اوسنیو)پوست مودرنېزم، مېجېک ریالېزم...(ګردو څخه لږ و ډېره ګټه اخلي، که څه هم له ببخ و بنسټه د انتقادي ریالېزم ، ټولنوال ریالېزم او بیا هومانېستي ریالېزم پر وړاندې رامنځته شوي دي.

د بدیعي صنایعو تر نامه لاندې زموږ دودیز هنري توکي یو مخیز))هنري((نه ګڼل کېږي. په دې کې بیا جولیز)لفظي(هغه نن سبا ګړ سره په هنري توکو کې نه شمېرل کېږي، لکه: تجنیس خطي)جنان-جنان(، شبه اشتقاق، مشجر، ذوالقافیتین)double rhym(، ارسال المثل، ارسال المثلین، تضمین، توشیح)acronyl(... همدارنګه په))صنایع معنوي((کې هم ځینې توکي، لکه تضاد ، تقابل، لف و نشر، اړ)معما (یا موخې)چیستان(،د تاریخ ماده... په هنري انځورونو کې راتلای نه شي، بلکې دا په))بیان((اړه لري او په ټولیزو ژبنیو او ادبي ښېګڼو ، لکه بلاغت)rhetoric(، ایجاز)conciseness, brevity(، ایهام)amphibology(، ذومعنین یا غبرګ مانیز)synonym(، کثیرالمعاني یا ډېر مانیز polysemous...کې شمېرل کېږي. هرګوره، هغه وییونه چې استعاري یا مجازي ماناوې ولري، په شعري اوب)بافت(کې دننه ښه ترا پر انځورونو بدلېدلای شي.

مجاز او ډولونه یې

نه یوازې په لویدیزه ادبي ترمینالوجۍ کې د شعر ژبه انځوریزه)figurative(بولي، بلکې زموږ د دودیزې- عربي ادبپوهنې یا فنونو دننه دننه په))علم البلاغت((کې هم شعر د ژبې اړولې،

غیرمستقیمه یا))مجازي ((ښه بلل شوې ده. د))مجاز ((غونډنوم یا مقوله ېیا ټولیز انځورونه رانغاړي چې تشبیه او په تېره استعاره یې له غورو هغو څخه شمېرل کېږي. کومه نښه چې د یوه ویي د آرې او انځوریزې یا فیگوراتیفي مانا تر منځ توپیر را پر گوته کوي، هم ورته ترم دود لري، لاتین یې))context ((دی او عربي اندول یې هم))قرینه ((. دا دی، دلته د همدغه سکالو په تړاو د استاد اسد غضنفر د یوې وېړې لیکنې)مرسل مجاز او د هغه ادبي اهمیت، رڼا ۳ گڼه ۱۳۸۵ ل (لنډیز وړاندې کېږي:

:

))د بیان په علم کې هغې نخښې ته چې موږ پوهوي چې کلمه په مجازي معنی راوړل شوې ده، قرینه وایي. البته د کلمې د حقیقي او مجازي معنی ترمنځ بایدیوه رابطه وي. داسې نه شي کېدای چې له یوې کلمې هره مجازي معنی واخلو. په ...)ځناور د جنگ له محاذه راغی (جمله کې بې رحمه بنیادم ځکه ځناور بلل شوی چې د دواړو په خویونو کې شباهتونه شته.. که د ځناور پرځای غرڅه راوړو ، بیا به څنگه وي؟ بیا به هم فکر کوو چې د غرڅه مجازي معنا منظور ده ځکه د جگړې له محاذونو د راتگ قرینه مو پام د غرڅه مجازي معنا ته اړوي، خو څرنگه چې د حقیقي او مجازي معنا تر منځ یې رابطه نه شو موندلای، نو وایو چې په نومورې جمله کې د غرڅه کلمه معنی نه ښندي، بې ځایه راغلې ده. کله چې کلمه په مجازي معنا استعمالوو ، نه یوازې قرینه، بلکې د حقیقي او مجازي معنی ترمنځ رابطه هم ضروري ده دې ډول رابطې ته د بیان د علم په اصطلاح)علاقه (وایي.
د مجاز علاقې ډېر ډولونه لري د بلاغت عالمانو یې تر شلو ډېر ډولونه شمېرلي دي... ((.

د دغو تړاوونو)علاقو (، په بله وینا ، د مجاز ډولونه داسې را لنډولای شو:
)۱(ټول و ټوک)کل و جزء (چې یا له ټول څخه ټوک راواخلو ، لکه په دې غونډله کې: افغان)افغانان (ځوک ورکولای نه شي؛ یا سرچپه یې لکه: ځان)ملا (مې خوړېږي؛

)۲(ټولیز او ځانگړی)عام و خاص (چې یا له خاصه مراد عام وي، لکه: د غره سړی)سړي (، نه سړی)سړي (کېږي؛ یا سرچپه، لکه: جهان)کور، هېواد... (راباندې اور شو ؛

)۳(لوښی او منځپانگه)ظرف و مظروف (چې یا له لوښي)ظرف (څخه منځپانگه)مظروف (موخه وي، لکه: وياله بهېږي، یا سرچپه، لکه: اوبه)وياله، نل... (بند کړه؛

)۴(علت او معلول چې یا له علته د معلول مانا واخلو ، لکه: د یتیم له آهه)ازاره (ځان ژغوره؛ د

سرچپه ډول لپاره دا انګېرنه په زړه پورې ببلګه ده، په سخته سيلۍ کې چې څوک شهيد کړشي، وايې:))څوک شهيد شوی دی((، موخه دا چې د شهيد شهادت له کبله))سيلۍ((رالوتې ده ، خو له آره سيلۍ د دغې پېښې لامل شوی، ځکه دښمن له داسې کابو نه ګټه اخلي، يانې دلته له معلوله د علت مانا اخېستل شوې، يا علت و معلول سره ادل بدل شوي دي؛

)5(اړه او اړوند)لازم و ملزوم(چې لازم و ملزوم سره رد و بدل کړشي،لکه په دې غونډونو)عبارتونو(کې:
ګل او خوړ بويي، ورځ و رڼا ، شپه او تياره، لمرو پلوشې، اورو تودوخه... ؛ په دې لاندې سروکي کې دواړه اړخه سره غاړه غړې شوي دي:
سپينې باريکې لېچې تشې ګرځومه
بنګړيوالې تروري زموږ کوڅې ته راشه

نور مجازي ډولونه يا تړاوونه، لکه: تول و تولنوم)مضاف و مضاف اليه(، ستاينوم او نوم)صفت و موصوف(،)مشبه و مشبه به(، لږی او ډېرى)اقليت و اکثريت(، اړ و پېچ)تضاد(،ځای او ځای نيوی)مکان و مکين(او داسې نور چې د پاسنيو په ګډون ډېر يې له آره د ژبې په اوبجه)قلمرو(اړه لري، هغه هم، يا د عادي ويونکيو د پېړيو پېړيو هستونه ده. ځکه لکه چې څو ځله راغبرګه شوه، د بلې هرې ژبې په څېر زموږ دا هم سربېره پردې چې له بېخ و بنسټه د ذهني او انتزاعي ژبنۍ بڼې يوه اړولې، نګېرېدونکې، عيني، په بله وينا ، مجازي بڼه ده، يوه غونبنه برخه يې د مانا له پلوه له دويم ځلې اړولو توکو جوړه ده. بې شمېره وييونو، وييغونډونو او غونډلو د آرو)وضعي(ماناوو ترڅنګه، دويمې)مجازي(ماناوې، هغه هم ډېرى له مجردو ماناوو سره راخپلې کړې او په ورځني کاروني بهيرکې، هرګوره د هغو نورو ډېرى توکو هومره نه، بلکې له اړتياسره سم رامخته کېږي. دوه او څومانيز وييونه، ګړنې)محاورې(، څرګندنې)اصطلاګانې(او بيا له وګړني ادب سره ګډ توکې، لکه متلونه، اړونه)چيستانونه(، موخۍ)معماوې(... او ور پسې ځانتنې فولکلوريکې پنځونې)لنډۍ، بدلې، غاړې، نارې، سروکې... (يې خو په لا کره اړونو کې راځي. له ليکنې- ادبې بهيره بيا د پرمختلليو فرهنګې ولسونو هومره لا دومره نه دي ورګډ شوي.

په لويديځ کې د)**figure**(او)**metaphor**(ترغونډنومونو لاندې له کنايې، تشبيه، استعارې او يو څو نورو انځورونو پرته، نور مجازي)فيګوراتيف(ډولونه د ادبپوهنې، نه بلکې د ژبپوهنې له ټوليو)مقولو(څخه بلل کېږي او د ژبې دکره او غوره سبک و ستايل په

ځانګړتیاووکې راځي. د ساري په توګه د داسې ورته ځانګړتیاوو پر بنسټ انګرېزان دوه ډوله انګرېزي، کره او ناکره انګرېزي (formal and informal English) سره توپیروي.

د دې خبرې د زیات رڼاوي په موخه چې د ژبې او ادب ترمنځ په تولیز ډول د مجازي ډولونو همغه تولمنلي انځورونه په ادب اړه مومي او نور یې په ژبه. د بېلګې په توګه یې ((paradox او ((contradiction ((په نومونو دوه ډوله له انګرېزی را اخلو. دغه دواړه وییونه سره همنانیز یا لږ تر لږه ورته مانیز دي او موږ یې اړ و پېچ)تناقض، تضاد (مانا کولای شو، خو ږومبنی یې د شعرو ادب نومونپوهنې ته لاړ موندلې او په ځانګړي ډول د شعر یو ذهني انځور))نګېر ګېون((یا))حس آمیزي((ورسره نومول شوی دی، خو له دویم وییې څخه د یوې ژبپوهنیزې نومونې کاراخیستل کېږي، د ساري په ډول امریکایي ژبپوهاند))لانګندویون ۸ مخ((په)هاري یو توټه کاغذ و ښبه(غونډله کې))کاغذ ښبل(( )یو پښوییز او مانیز اړوپېچ(تناقض (بولي، خو په شعرو ادب کې دغه هم له یوه ښکلي اوب-چاپېریال او قرینې سره ورته ذهني انځور))حس آمیزي((جوړولای شي او په دې توګه))کونترادېکشن((هم د))پرادوکس((ترمینالوجیک جاج و دریځ راخپلوي.

هسې خو په تولیز ډول، هر راز توکي د خیال په مټ د شعر ژب- جولیز او اوریز رنګ و خوند رامنځته کولای او له ژنبی اوبجې نه شعري هغې ته لوړتیا موندلای شي. دا هم د یادونې ده چې کله ناکله د یوه غبرګمانیز ویی، غونډ)فقره، غونډه)، عبارت(او بیا غونډله(جمله(شعر ډېر خوندروي، لکه د استاد پژواک په دې بیت کې د))پژواک((په دوه مانیزولو سره:

زه پژواک یمه په غرونو کې لوی شوی
دا چې چپ یم، دلته غروکمر نشته

دغلته یې په آره لغوي مانا)انګازه(د خپل لنډنوم په کارونه درست بیت دوه مانیز کړی دی: عادي ژبنی مانا ترې دا اخیستل کېږي چې له خپل غرني ټاټوبي څخه لرې او سېدو ته اړوتلی او اوس یې هغه ساهو ژوند او ازادې غورځې پرځې ارماني؛ خو ده د))پژواک((په دویمه)لغوي(مانا له رامنځته کړي))حسن تعلیل((او))تلازم((سره له یوې پړې او پېغوره شاعرانه تېښته کړې او هغه دا چې د کابل په خبر په یوه سیاسي منځۍ کې ترې ، واکمنو بندېزونو او یا هم یوې))تنخاګۍ((ازادې او ورسره ورسره د مبارزې توان بلوسلی دی!

لیکوال د خپل آر نامه په کارونګ او غبرګ مانیزونګ د استاد پژواک هومره نه، خو لږ تر لږه

یوه شعري رنګیني ((تلازم ((رامنځته کړی دی، لکه د یوه غزل په پای کې:
... وینو نه زرغون مې پس له مړینې نه
ګل به وي پر قبر نښانه زما
شي به مې بلبل بیا))مجاور ((زیاره،
وایي به د مینې ترانه زما !)ګلوییونه ۳۴(؛

- - -

د یوه ځلوریزوالي ویرنې په وروستۍ ټوټه کې:
- له درانه خوب سر راهسک کړه ګرانې مورې،
چې له سویسه دې راغلی مسافر زوی !
پر مهال د ځنکدن دې یادوه چې،
اوس دې قبر ته ولاړ آ))مجاور ((زوی !
)سوزونه او سازونه ۴۱/مزینه، ۱-۱-۵۱(؛

په یوه بل پای بیت)مقطع (کې لنډنوم د اړوند متل))چې په ناز لوی شي- په زیار زړېږي((په وړاندې وروسته کولو سره له آرې مانا سره غاړه غړې کړې دی:
- چې په ناز لوی شي، په)) زیار ((زړېږي،
زه په زیار زوړ شوم، په ناز زړېږم.
)ګلکځونه ۲(

همداسې په دغه بله بېلګه کې یو ځانګړی نوم))دوست ((په غبرګو ماناوو راغلی دی:
چې یې دوست ترې، پر زړه داغ لکه لاله ولاړ،
زیار په کومو سترګو ولاړ شي هامحفل ته !

همغږیزي
لویدیز ویناوال هم لږو ډېر ورته چمونه پر کار اچوي، لکه په مسره یا هره شعري ټوټه کې له ورته او هموتوځو)هممخرجو (غږونو، په تېره واوبلونو کار اخلي چې دودیز))تجنیس ((او))شبه اشتقاق ((هم دغلته څه ناڅه ونډه اخېسای شي؛ په لویدیزو شاعرانو کې له دغه پلوه ستر الماني شاعر ګویټې)۱۷۴۹-۱۸۳۲ (پوره نوم ابستلی دی.

د ستر خوشال په شعر کې په ناځانخبرې ډول داسې څرکونه ډېر تر سترګو کېږي، لکه په دې

لاندې بیتو کې)ک، گ، ر، ن،د، ت، ټ(:
- پر جهان د ننگیالي دي دا دوه کاره
یا به وخوري ککرۍ یا به کامران شي
- درست پښتون له کندهاره تر اټکه
سره یو د ننگ پر کار پټ و اشکار

د حمید په شعر کې هم داسې ډېرې بېلگې موندلای شو. د)س، ص، ز، ژ، ل(پرله پسېوالی، لکه په دې سربیت)مطلع(کې:
خط پر مخ د صنم راغی، که سپوږمۍ شوه په هاله کې
دا یې غابښ په خوله کې زېب کا، که ژاله شوه په لاله کې...
په ورپسې بیت کې له)ک-گ(پرله پسېوالي سره د یوه)ش(په دربځله راغبرگونه انځوریزه بڼه نوره هم پسې ورښکلې کړې ده:
دا زما له غمه شین زړه، پکې خیال د یار د شونډو
هسې رنگ زېب و زینت کا، لکه مې په شنه پیاله کې

او یا یې هم په یوه پای بیت)مقطع(کې اووریزو)ل، ر(، ستونیزو)ه،ح(او غابښیزو)د، ت(غږونو له اړوند انځور سره جولیز راکښون خومره زیات کړی دی:
لا هله حمید کسکر په محبت وو
پرښتو چې جوړاوه په ترتیب ورو ورو

لیکوال بیا په ځانخبرې توگه له دې چمه ښایسته ډېر کار اخېستی دی، لکه))خ-س-ش-ز-ر((په یوه غزل کې:
دا کوځۍ ستا پر سپین مخ خورې ورې شوې
که زما پر سباوون تیارې خورې شوې
ستا د سترگو د خیال سیورې چې پرې ولوېد
پر ورشو مې د ارمان تورې تیارې شوې
ستا د برندو کتو ټکه نه وه، څه وه
ورسره مې چې اسرې خاورې ایرې شوې...)گلوییونه ۲۳(؛
د یوه غزل په وروستیو دوو کړیو کې د نورو همرنگو خپلواکو او بېواکو)واوېلو او کنسوننتو(ترڅنگ)گ(او)ج(بیا تر گردو یو په زړه پورې کونترست رامنځته کړی دی:

زه گناهگار بیاهم جوگه د جنت شوی نه یم
که سره او تور غبرگ دوزخونه مې تر شا پرې ایښي
د جنگ و جهل و جنایت جهنمي لمبو کې،
تور سکاره شوي برخلیکونه مې تر شا پرې ایښي !
)ساندې او سندرې، ۸۹مخ(؛

په یوه نیم ازاد شعر کې یې د غبرگ مانیز))ډاگ((او ورسره د رغاونیزو او گړنیزو)اصطلاحي(ماناوو په ورزیاتونه سر تر پایه دا دوه تمغېږونه او نور څېرمه یا نژدې هغه)د-ت-ن-س-خ-ر-ز(شعرته یوه خوږغږي او رنگیني وربښي:
سترگې سترگې له ډېر څاره
چې کوږډاگی ډاگي راشي
نه وي ډاگ د یار له لورې
زړه مې ولگي له ډاگه
پاتې بیا پر وچ ډاگ باندې.

ها بېواري تلوسې مې
اندېښنې وپاروې بیا
بهیر جوړ پر مخ د اوښکو
اسوېلي سلگۍ سلگۍ شي
ولولې شي سوې ساندې.

د زړه وازدو په سوځون
تورې شپې پر ځان رڼې کړم
ورته خوشې په اسره کې
ورځې هم شي هسې تېرې
بېرته لاس تر زنې لاندې.

د مینې ځوانۍ ژونده،
نن سبا کې څنگه تېر شوې؟
بېلتانه و ځبولې،
پردېسیو تاند لباند کړې،
نهیلیو لاندې باندې !
)گلکځونه ۷۷- ۷۸ / سویس ۱۰-۴-۷۱ ز(

تر))پلوشین نارنجیستان((سرلیک لاندې یې په یوه ازاده ببلګه کې په پوره ارادي توګه ډېر زور پر)ش-ښ-س-خ-څ(او بیا پر)ج–چ–ر–ز-ژ-ږ(اچولی دی:

د اسمانڅکو دنګو غرونو سپین واورین ستونځونه،
د غاړو مورګو او ورشوو تاند ښېراز شینیلي،
د ګلګڅونو غځېدلي لړۍ...
د سرو رېدیو ، سرو بامیو ناپای برېدې دښتي
- دا دزرتشت د اورتونونو څلي-
او د شینکو شینکو رودونو جادوګرې نغمې...
واړه ښکېللي د تیارو طلسم.
*
نور د سپېدو هینداري تشې بربښې
د سباوون د پلوشین نارنجیستان له انځور
او د اسمان شنې لاژوردې موسکاوې
نورې لښېږي د تیارو د تور ښامار کومې ته.
*
بربښنا د شنډو ګورو وریځو ګوګل نه څیروي
چې د باران هېر کړی نوم یې وکښي بیا
د زړه پر دړه...
او د باور د ښېرازیو پیغام
وبوږنوي د ګلباغچو د نهیلۍ خوبونه.
*
اوس به
د زغم تالا والا سترې ستوماني جوپې،
-د لمر تر ښار-
د مرګاني چوپې چوپتیا تور واټنونه
څنګه و نغاړي نور
او د دې ځمکې د نتلو دوزخیانو د ناپایو اورو وینو
په سرو کښلي کیسې...
څوک د رحمت پرښتې چېرې

د بې نيازه ټولو اکمن تر غوږه ورسوي !
)نوې پېږۍ او نوې زرۍ ۲۳-۲۴ (؛
او خاطر په يوه سربيت کې نرم تالو ييز غږونه))ک،گ، ړ((سره
څومره په خوند پېيلي دي:
هسې راته گورې، لکه نه چې راته گورې
نېغ مې له زړگي وځي کاږه چې راته گورې؛

په پای کې د زبير حسرت ديوه غزل سربيتونه راخلو چې د)ځ، ز، خ او زورکي (په راغبرگولو سره يې نور هم ښکلی کړی، خو که د ده د شمال ختيز والو پرځای يې د نورو درو گونو گړدودي ډلو کوم استازی، لکه کاکړ، غلجی يا ختک يې واوروي، يا ترنمي او يا هم سندريز کاندې، له ښکلا سره به يې راکښون هم غاړه غړۍ شي:
زه نه جاروځم، چې جاروځم نو خپل مخ ته وځم
اواره گرد يم، ځم وځم، چې هر اړخ ته وځم
زه هره ورځ وايم چې نن به لړد وخته وځم
وخت سره څه وکړمه، هره ورځ ناوخته وځم...
)ليکوال، ۱۴ گنه ۲۰۰۶ ز(.

ښايي، د نورو تېرمهالو او وسمهالو په شعرو کې چې له پښتو پانگې يې زيات کار اخيستی وي، هم دلته او هلته خال خال ورته همغږي وموندل شي، خو د يوې هسې برابرۍ يېبره به وي !

ذهني انځورونه او ښېلگې يې
تېرمهالي)وگړنۍ او کلاسيکي(

زموږ په کلاسيک او دوديز شعر کې ډېر زور پر عيني)محسوسو (انځورونو اچول شوی، پر وړاندې يې ذهني)مانيز، مجرد (هغه او بيا سېمبولونه او اسطورې له نشته برابر دي. په منځنۍ ادبي پېرکې ښايي، شيدا)۱۱۳۵-۱۱۹۴س (يوازېنی شاعر وي چې يو څه زياته گټه يې ترې اخېستې ده. حميد)۱۰۸۳-۱۱۴۸ س (سره له دې چې په پښتو کې د هندي سبک بنسټوال او بيا))موشگاف((گڼل شوی ، له دومره ښندې کار نه دی اخېستی، که نه، د پارسي شاعر هلالي د شاه و گدا کيسې په ژباړنه کې يې له دغه پلوه خپله وړتيا پوره ازمايلې، تردې چې يو راز))نوی پنځون((، يا په پارسي نومونه))بازسرايي ((بلل کېدای شي، په تېره د))دريای خون ((پر))دوينو اباسين ((اړونه)سېمبولايزونه(؛ دلته يې هم د هماغو لومړيو درو بيتو پر وړاندېينه

بسنه کوو چې استاد رښتین د همده په نامه د دېوان په سرکې راپېژندلي او دېرو همداسې انګېرلي دي:

شعر نه دی دا خوناب د زخمي زړه دي
یا وتلی دستي دم له خولې د مړه دی
یا له ښاره د حیرت وتلی فوج دی
یا د وینو اباسین وهلی موج دی
یا نعره د نیم بسمل مرغه د خولې ده
یا مجنون ته معما ښکلې لیلې ده

د دې لامل او لاسوند چې حمید ولې په خپله آره پنځونه کې دومره ژور نه دی تللی، ښايي دا وي چې نه يې غوښتل، د شیدا په څېر، پښتو د هندي سبک د ښېخرته پرسنایزېښن بلهاري کاندې او له ورته نیوکې))... په وحشي الفاظو ده کړ ویران شعر ((سره مخامخ شي !

د عیني او ذهني انځور سره داسې توپیرېږي چې اړوند توکي يې نګېرېد ونکي)محسوس، ملموس (وي، د ساري په ډول که سترګې له بادام سره تشبیه کېږي، نو دواړه توکه یا اړخه)مشبه او مشبه به (يې، نګېروړ)محسوس (دي. همداسې استعاره هم در واخله چې مستعار له او مستعار منه دواړه اړخه يې نګېرېدونکي دي، لکه د شیدا په دې شعر کې:

د غنچې د رباط ور په واکېدو دی
قافله د رنګ و بوی د رومي سبا شو

دلته)غونچه (د مشبه په توګه هم يو عیني څیز دی او)رباط (د مشبه به په توګه هم. پر وړاندې يې په دې بل تشبیهي اضافي ترنګ)قافله د رنګ و بوی (کې بیا ، که دواړه اړخه عیني یا محسوس هم دي، خو مشبه)رنګ و بوی (له پرسونیفېکېشن)تشخیص (سره مجرده بڼه راخپله کړې، نو ټول انځور ورسره له عینیته، ذهنیت ته ور اوښتی دی، په بله وینا ، يو ذهني انځور ځنې جوړ شوی دی.

دغه شاعر په دغه بل بیت کې لاپسې ژور تللی دی:

د آفتاب په کمند نه خېژم اسمان ته – نه ږدم بار لکه شبنم پر دوش د ګلو

دغلته په لومړي مسره کې)) يو سیمبول دی، ځکه خپل مستعار له)وړانګې (يې له لاس ورکړی او)شبنم (او)ګلو (ته يې هم له)شخیصت (ورکولو سره تشبیهي، په بله وینا ، استعاري انځور ذهني کړی دی.

په په دې لاندې لنډۍ کې))بېلتون ((ديوه مستعارله په توګه نانګېرېدونکی یا مجرد دی، خو مستعار منه)شخص (ورسره نګېرېدونکی یا عیني راغلی او هغه هم یو وار په لومړۍ او بیا په دویمه مسره کې، خو سره له دې د دود له مخې دواړه استعاري انځورونه ذهني او هممهال)تشخیص personification (بلل کېدای شي:

بېلتون پر تنګه کوڅه راغی

ما وېل سلام دی، ده وېل کوردې ورانومه

دا بله بېلګه تر هغې هم تېری کوي:

داسې دې مخ په سالو پټ کړ

لکه چې شپه پر ورځ خواره کړي تور جالونه

ځنګه چې داغلې سلمی شاهین)د پښتو ټپې۲۱ (له خوا د دې راوړې لنډۍ په دویمه مسره))لکه چه شپه ورځ باندې خور کړي تور جالونه((کې د فارغ بخاري پښوییز)ګرامري (سمون)خورپرخواره بدلون (سکته رامنځته کوله، نو ما يې پورتنۍ بڼه آره وانګېرله !

او له دغې بلې ورته ټپې ځخه بیا))←ټپیزه ((رغول شوې ده:

پرما دېره د غم جوپه ده،

څه د ویرونو شړشپه ده،

پرخوله مې دا سوې ټپه ده...

نن مې پر چولي بیابان شپه ده،

د جاج کلا ، د غم بنګلي به جوړومه !

)اند و واند۳۱۴ (

په هره توګه نن سباکره کتونکي د یوه شعر په))هنري ((ارزونه کې تر عیني انځورونو ، ذهني انځورونه او بیا سېمبولونه، هغه هم نوې نوې ډېر ټاکنده بولي. په نوي غزل او په تېره تېره نوي)ازاد (او سپین شعر کې د دوو ذهني انځورونو))تشخیص یا تجسیم شخصیت personification ((او))انطاق animation ((کارونګ همزمان د ډېرو وییونو سېمبولیزوني)- zation symbo li (ته لیاره هواروي.

د دې لپاره چې په نننۍ شعر کې نوی دود شوی سېمبولېزم، او ان مېجیک ریالېزم مو ښه ترا پېژندلی اوسي، د استاد غضنفر له یادې شوې ارزونې)د جلان جادوګر هنر (څخه د ایما جېزم په تړاو دا په زړه پورې خبرې راخلو:

))په شلمه پېړۍ کې د شاعر یوه مشهوره نظریه ایماژېزم نومېږي. د دې مکتب پیروان وايي چې د شعر مقصد تصویر دی. خو نور اکثره ادبپوهان وايي چې که تصویر ماناوې وښندي، خو یو

نيم ځل بيا داسې نه وي، تصوير يوازې د تصوير لپاره وي. دوا ړه مثالونه:

د خپل ارمان غوندې يم، وراندې ځمه شاته راشم

د جګ غره کانې شوم چې وخوځم، بېديا ته راشم

دلته د ژوند يوه ژوره تجربه او مانا وينو. موږ خوشاله يو چې مخ پر وړاندې روان يو، مګر مرګ ته د نژدې کېدو او د ژوند د ختمېدو په بيه. او دابيت بيا يرف اصوير دى:

د شپې په توربخملو اننګو کې راته خاندې

د ګورو غرو په منځ کې د ځنګل غوندې جانان

دغه بيت مو سترګو ته يوه منظره دروي، خو دا منظره د ګونګ بنيادم غوندې پټه خوله ده. په همدې بيت کې يوه بله ستونزه چې د تصويرګر جلان په ځينو نورو بيتونو کې يې هم وينو، ليدلاى شو. دلته د تصويرونو بيروبار او د بيروبار په وجه د تصويرونو تتېدا وينو. د شپې تور بخمل اننګي يو انځور دى، د ګورو غرونو منځ بله منظره ده او د ځنګل غوندې جانان بل انځور دى. شپه چې اننګي لري، نو داخو پرسنفکېشن)يو ډول استعاره (دى يعنې شپه بنيادم ته ورته شوې ده. نو د يوه بنيادم په اننګو کې د بل بنيادم)جانان (وجود څنګه سترګو ته ودروو؟ بيا په توره شپه کې خندا څنګه ووينو؟ او جانان چې د ځنګل غوندې شي، نو څنګه يې بايد تصور کړو؟

له نوښت سره ډېرې مينې، که د ده شعر ته کمالونه وربخښلي، يو نيم ځاى يې ستونزې هم ورپيدا کړې دي. دى چې پر ابتکار ورک مين دى، ممکن هغه کلمې توجه ډېره جلب کړې چې تر اوسه پورې نورو شاعرانو نه دي کارولې. دا نوې کلمې هم کله کله د ده په شعر کې مشکل پيدا کوي. ده ويلي دي چې:

نن به دې جلانه غرنۍ خوي رومانتيک کړه

په دې مسره کې د رومانتيک کلمه له دې کبله نه چې نوې ده، بلکې په دې خاطر چې مانا نه بښندي، ښه نه لګېږي.

د ببلګې په توګه کله چې د ستر خوشال په)که زه نه واى، تا به ځان لره بلل څوک... (بيت کې بل شاعر)تا به ځان لره ((پر))عشق به تا لره ((و اړاوه، اړوند انځور يې يو څه ور))ذهني ((کړ او ورسره ورسره يې))اخلاقي ((هم !

دا دى، دلته له همدغه پلوه لومړى له ديواني)کلاسيک (پېره، هغه هم يوازې د حميد د دې يوه بيت په وړاند بېنه بسنه کوو:

ځکه ما د عشق په توره ځان شهيد کړ

چې مې نه رسي د صبر پر کفن لاس

وسمهالې)پښېلیزې، ازادې، سپینې (شعري بېلګې
په نوې پېرکې د داسې)) ذهنې ((انځورونو او سېمبولونو کارونګ د شلمې زېږدي پېړۍ له دربیمې لسیزې سره د))خدایي خدمتګار ((سیاسي- فرهنګي غورځنګ او ورپسې د صنوبرحسین مومندکاکاجي)۱۸۹۷-۱۹۲۰ (له))ولسي ادبي جرګې ((سره راپیلېږي. هماغسې چې مولوي احمد د نومهالي هنري نثر یا))ناپیلي شعر ((بنسټ ایښی، کاکاجي هم پر خپل وار د یوه رښتیني، هنري او ورسره ورسره ژمن شعر پیلامه رانښلولې او په خورا ښکلو مخبېلګو سره یې په پوره ازادي توګه دا رانښوولې چې غبرګ ارمانونه سره څنګه غاړه غړۍ کړي او ونغاړي را ونغاړي، لکه د کاکاجي د یوه غزلیز شاهکار چې پر لاس راغلی څو بیته یې له مخه وړاندې شول او یایې له))فرهنګ زبان و ادبیات پښتو ۲۷۹ ((دا بله بېلګه:

راشه اخر وخت دی، دم کرم وکړه
دوه سلګۍ مې تا وته ایساري دي
تا خو صنوبره هېڅ غزل نه وي
دا خو د کامل او حمزه چارې دي

او بیایې د ورپسې پښت له کیڼو او ښیو پلیونو او په سرسرکې استاد حمزه وایي:
ستا په تبسم یې حوصله وکړه
او ښکو بورېښدلو مې شبېه وکړه....

او بیا غني خان، طوفان، اجمل خټک، سیف الرحمان سلیم، امین الحق امین، ایوب صابر، سلطان صابر، قلندر مومند، رسا، کامل، مفتون، مجذوب، اسیر، لیاقت سوز، رؤوف زاهد، اعظم، ایاز داودزی، وهمي، قمر راهي، قمر اندیش، قمر نړیوال، قمر طایزی، پیر ګوهر، ډاکتر اسرار، سایل، اکبر سیال...

او دا چې په وسمهال پېرکې یې پرله پسې پرمختیا او پراختیا موندلې، نو ګڼې بېلګې یې وړاندې کوو، هغه هم په دې موخه چې کره کتونکي یې له هنري یا ژب- ښکلاییز پلوه د اوسني پښتو شعر او شاعرانو د ارزونې، پرتلنې او بیا ډلبندۍ لپاره ښه ترا پر کار وا چولای شي:

- څاڅکی څاڅکی لکه ستوري د سپوږمۍ له جامه څاڅم

پرخه پرخه پر ګلونو د اسمان له بامه څاڅم
د څو تنو پرهرژلو وينه نه يم چې تويېږم
د زخمي زخمي ماحول له اندام اندامه څاڅم...)ګلوييونه ۹۰ (،

- - -

- ږدمه سره ګلان د لمر په څښو کې
نه ټومبم ځوزان د لمر په څښو کې
ستا ښايست کې ورک شوم، لکه ورک چې شي
ستورې د اسمان د لمر په څښو کې...)هماغه ۹۲ (،

- - -

- په نمنځ سربه د مزدک سپېڅلي لمر ږدم
چې تابوت د شپې پر ولو د سحر ږدم
چې د برم د نيلي سوې مې، سوبې ښکل کړې
له ښاخ څکه به د ميني تاج پر سر ږدم...) د مرجانونو څانګې ۲۵ (،

- - -

- دريغه، که د لمر د الماسونو څانګې ماتې شي
سم به ورسره د سهارونو څانګې ماتې شي
خدای مکړه، د شپې د بوږنوړو تورتمو په لاس
نورې د سپېدو د سپېدارونو څانګې ماتې شي...)هماغه ۲۳ (،

- - -

- له وربښمينو کرشمو دي، د وفا خيالونه اوبم
له مالګينو مکېزونو، همدا ستا خيالونه اوبم
چې وربمې دې زيريګرې شي د ګلبدن د عطرو
له ښکالو دې د راتللو، د ښکلا خيالونه اوبم...)هماغه ۲۷ (،

- - -

- واورين فصل يې په رګوکې پرنده کړې د ژوند وينه
لا مې پاتې ده کيسه، د اور و وينو په کابل کې...
د تعميد غسل مې ميني ته، د زړه په وينه ورکړ
دا چې کړې مې دوه ارمانه، غځوني په غزل کې)هماغه ۸۱ (،

- - -

- که مې توی د ورځې وينې، شوې په کومې د ماښام کې

شپه مې څاڅي لکه شمه، د سپېدو سهار په جام کې
څه خوږې خوږې شېبې مې، شوې د مینې شهیدانې
دا د چا قاتل په لاس مې، ورک اغاز شو په انجام کې...)هماغه ۴۵-۴۶ (،

- - -

- - -

- چې مې بلهارو وینو نه کړ نن سبا مخسوری
دا یې له سرو د مرجانونو بهیرونه ترهي
د ښکلا ښار مې د اور وینو په کفن کې نغښتی
نن مې د مینې له غزل که گلوییونه ترهي...)ساندې او سندرې ۲۲ (،

- - -

- پرېږده چې هېلمند مې تر هامون د سیستان ورسي
زیم ته مې ریښې د جلوهلې بیابان ورسي
زېرې د زرغا د خوبولو وچو غوړگو مې
بیا هم تر پیلغوږې شین څادرې اسمان ورسي
دښتې دښتې کړیکې او دا غرونه غرونه کوکې به
هرگوره، دربار ته د زرتشت سپین تومان ورسي...)ناچاپ (،

- - -

درته د سرو سترگو تو خمونه کرم
د ناز په پښو کې دې گلونه کرم
په رڼوبیو کې د ماتو اینو
د چوپتیا زړه کې توپانونه کرم...)ناچاپ (؛

.نو که تر هرڅه له مخه یوازې د))هنري ارمان ((له گوتپېره وکتل شي، بیا نو رحمت شاه سایل په دې لاندې شاهکار سره تر ټولو تبرمهالو او وسمهالو میدان وړی دی.که په سرچپه ډول، د))ټولنیز ارمان ((له اړخه وڅېرل شي، دا باور راپخوي چې له آره یې د یوه ژمن شاعر په توگه غوښتې دي، یو پیغام تر دې بریده ښکلی او سینگار کاندې او په همداسې شاعرانه کوډو یې په وروستۍ کړۍ کې راونغاړې:
چې په خندا ورته د خوږ زړه پرهارونه نه شي
چېرې دې هم ستا د ښایست غوټۍ گلونه نه شي
وړې مې د روح جنازه چېرې د خندا پر اوږو

په وینو سره دي چي شینکي شینکي خالونه نه شي
د نظر غشي مې پر زړه باندې په پام وروه
چېرې زخمي پکې دا ستا نازک یادونه نه شي
ویده دنیا یه د سایل قلمه مه لړزوه،
د فریادي اوښکو مات ستوري تندرونه نه شي !
)د ن. تکل په مرسته(؛

- - -

- څه ښکلی سوداګر دی، څومره ښکلی باران پلوري
یو آس د سپینو وریځو ،دی د وریځو ګلان پلوري
د ستورو په تېشو یې، جوړې کړې ورته څنې
نن دلته په دې چم کې، یو کافر دی بوتان پلوري...
)ننګیال، سمسور اوبپانه(،

- - -

- یو باد را لګېدلی، ما له ځانه سره وړي
د زړه آس مې له باره د ارمانه سره وړي
د شپو پر اوښ یرغل دی، زموږ کلي ته راغلی
ګلونه او باغونه، له باغوانه سره وړي...
)ننګیال، لېمه اوومه ګنه(؛

- - -

- د غوړو کچکول مې واچوه پر غاړه،
درسته ورځ مې کړله تېره پر ولاړه...
ماوېل خیر به پکې ترنګ د رباب راوړم،
چا ویل کېده د رباب خو پرون ولاړه !)محمد آصف صمیم(؛

- - -

- جوړ د سهارونو مو پرهر نه دی
لمر د وینو ژی دی، لا خو لمر نه دی
اوښکي مو ولي ولي رواني دي
پېغلو منګي مه راوړئ ګودرنه دی...)کاروان، چنار خبرې کوي ۷۵(،

- - -

- نظر یې لوند په اوښکو لاس یو سي

د زړه له غره نه مې الماس یوسي
عشق راته رام کړ د شعرونو سیمرغ
له اسمانونو نه مې پاس یوسي...)کاروان، هماغه ۲۴۳ (؛

- ترهغې به راته ګورې ، په شرنګا کې به دې ساتم
دا یو خبر پر یاد لره، زنځیره چې رالوېږې
لړ وار وکړه د خپل بابا ، شلخی درنه راکوز کړم
بیا خیر زموږ د رنګې، کوتې تیره چې رالوېږې
د اوښکو پر لار راشه، چې ګوګل کې دې خپل ځای کړم
له سترګو د خواږه جانان، تصویره چې رالوېږې
موږ خپله رڼا ورځې، دې کوخو کې په تیندک ځو
نو خیر دی پکې وخت، ناوخت فقیره چې رالوېږې
پردې پردې سرونه، دې شینکی لمن کې ګرځي،
همدغه ورځې شپې دي، یه پامیره چې رالوېږې !
)اجمل اند ، خپو کې انځورونه (؛

اند ېښنه د یوې ونې پر سر نشته
اند ېښنه د یوه باغ د رژېدو ده
که یوه چینه ړنده شي باک یې نشته
د تمام کلي ویاله پر وچېدو ده.
)کاوون توفاني، د باد په کنډوالو کې ۸۲ (؛

- کله نا کله چې سپرلی زموږ پر چم راشي
ځری د سپینو هېرو شاته پسې سم راشي
د تور رانکي په سندرو به مې سامینځله
اوس سهارونه تته ژبه پر تورتم راشي...
)پیوند ، لېمه ۱۰ ګڼه (؛

- یو غمی د سیند په تل کې رانه ورک شو

نه پوهېږم په څه چل کې رانه ورک شو
اننګو کې دې زما د کتو فصل
ټوکېدلی وو ، په ګل کې رانه ورک شو...)علم ګل سحر ، پاس سپوږمۍ (؛

- - -

- ډېوه ګۍ مو د فکرونو دې ځلاندې
نوی نسل یو ، لرو ارادې تاندې
موږ برجونه د وحشت د کلا مات کړل
موږ پوره کړې د شیطان د مرګي ساندې...)اکبر ، د ګوتو خاپې ۳۷ (؛

- - -

- د غوټۍ وینې پرتې دې پر ګلونو
اوښکې توی کړې پرې د پېغلو وربلونو
ډېرې مینې ارمانونه خاورې کړې
دې بدرنګو او ترخو ترخو کلونو...)زړه سواند (،

- - -

موږ خو لارې ورته څارو ، پېغلې بیا ورته رانغلې
مات بنګړي او مات منګي ترې ، پر ګودر دې پاتې شوي
خدا یزده کومې ښاپیرۍ به ، په پلو کې وي وروړې
د کابل د اوښکو څاڅکي ، پر خیبر دې پاتې شوي
)زړه سواند ، وینې پر ګلاب وینې؟ ۸۹ (؛

- - -

- راځې کارغان سُر د غزل مې په چغار وژني
په شاعر زړه کې مې نغمه نغمه بهار وژني
پر موږ یې نه لوربږي شونډې د ښکلا چې ګل شي
رقیب تورمخی د ښایست د خندا وار وژني...)سید اسدالله اسد (؛

- - -

- هېنداره د یادګار مې ماتېده چې ته راتلې
له شنه اسمان رڼلۍ راورېده چې ته راتلې
د ستورو په کاروان کې چې ناڅاپه منځته راغلې
- که څوک نه وایي ، که وایي
حقیقت به بر ملا یي

دغه چا مسلمان کړی
چې اوس مورې ته اسلام ښايي
دا چې اوسي په وجود کې
دا زمورې په متهو پايي...)مجيد قرار، لېمه ۱۲ گڼه(؛
- د گل درو موسم ته وايه چې په تور تمبو کې
د پښتونخوا د غرونو زرکې، انتظار کوي
څوک شته چې دا پيغام، د امن تر سفيره يوسي
په وينو سرې خولې ماشومان، درته ازار کوي)اکبر سيال(؛
- - -
- له مورې بېوسو نه د عمر منزلونه تښتي
څه ټوکه شوې چې له هر يوه نه پلونه تښتي
د نازنين خوب انځورونه د کابل له شپو نه
لکه د پېغلې له کمخو نه سره گلونه تښتي)لال پاچا ازمون(،
- - -
- دا سرينده ترې ښکارېږي، خپله ټنده ژاړي
بې بندوباره سيند ته گوري، خپله ونده ژاړي
ستونی يې لوند په نغمو نه کړ، يکه زار هم چېرې
د دېوال سيورې ته له نورونه، پرځنده ژاړي...
) هماغه، څنگه دې هېره کړمه ۲(؛
- - -
- له اسوېلو سره مې لوبې کوم
د زړه زخمونو سره مې لوبې کوم
په ماتو ماتو سپينو اوښکو اشنا
وړو سلگو سره مې لوبې کوم...)نظيف تکل، شبنم پر پاڼه ۳(؛
- - -
- روح کې مې ناخې يو غزل چايې ښکالو وړې ده
گوندې اشنا مې رخه بيا په ترانو وړې ده
که مې رښتيا شول د کوثر د فوارو خوبونه
د کوم سراب هيلې مې تنده په اسرو وړې ده...
)سعدالله ميوند، د ساهو ياد ۹۳(؛

- بیا د اجل غشی له کمان نه وتی
لکه))ننګیال ((زړه له))امان ((نه وتی
بدی ته هومره چمتو شوی مرګی
څومره چې ژوند نن له احسان نه وتی...)برکت اله کمین، هماغه۸۲ (؛

- - -

- د ښایست د پسرلي له شنه بهیره
د نرګسو د ګلابو جنازې ځي
میکدې، هنر کدې یې ړنګې ښکې
د شاعر او د شرابو جنازې ځي...)عبدالله پیکار، هماغه ۳۷ (؛

- - -

- څو منزل مو د سیلۍ په وزرو تلل وي
تیندکونو سره مل به سرښندل وي
دا وربښمینه غبرږ د یار اغیار نشتر کړي
راته ښوبه د ګلخانګو ماتېدل وي...)ظفر اهتمام، هماغه ۱۱۸ (؛

- - -

- د ګلاب ښار ته مې پر سردې د لمبو پګړۍ
وخت یې له سر نه کوزې کړې د وږمو پګړۍ
غېږه ورکړې د لمبو غېږې ته هرې کوڅې
د هر کنډر پر دېوال تاو دي د لوګو پګړۍ...)عارف خزان، لېمه ۷ ګڼه (؛

- - -

-...چاړه پر لاس چې له غوسې نه توروشین ګرځمه
زه د رقیب پر شونډو ژبې ته ښېرې لټوم
تورمانه ستا د پښتنو پر ښن یې اور پورې کړ
خو ستا غزل یم چې مړ نه یم لا ایرې لټوم)اجمل تورمان، شمشاد ۱/۵ ګڼه (؛

- - -

دریغه چې داستا د اننګو خوله هم زه وای
پرخې ته چې ګورم، د ګلونو پر سرونو
مات پر ما نظر کړه چې سپېر سترګې هک اریان شي

دود مې کړه د خپلو محلونو پر سرونو...)خاطر اپریدی (

- یو خاموش پیغام مې مات کړل
د اوږدو خیالو لاړونه
تر غوږونو یې را تېر کړل
څو اشنا غوندې ږغونه
خوبولې سترګې موږم
یو نغمه مې تر غوږ کېږي
په رګوکې وینې ناځي
د زړه مراندې مې شرنګېږي..باري، جهاني، لېمه ۷ ګڼه(؛
- - -
- لاس مې نه رسي د هیلو ګرېوانه ته
د جګ شاخ مېوه مې تور مردار کارغان خوري
)نجیبه سارا بیاباني جونګړه۲۲(،
- - -
تا چې زما پر لاره د قدم لمنه ونیوه
مام په پاکه مینه ستا صنم لمنه ونیوه
اوس دې چې دا مړې هیلې ژوندۍ په تلوسو کړلې
تېرو خاطرو ته مې د زغم لمنه ونیوه...)هماغه۱۲۱(؛
- - -
- چې په ګوګل کې مې رازونه ژاړي
د نم پرځای سترګې رودونه ژاړي
دغه ناسور ګوزار د توري نه دی
زما پر زړه د خولې زخمونه ژاړي...)صفیه صدیقي، نالوستی کتاب **۵۲**(؛
- - -
-...شپې د ارام نرم لاس
پر هر یو سر راکښلی
د ورځې شور و غوغا
پر چوپتیا ځان سپارلی...
***

خو د اسمان ماشومان
دغه ځير سترګي ستوري
شرم و حيا نه لري
مورېته بيا هم راګوري)اکبر بری، مساپر،۱۲۱-۱۲۵ (؛

- - -

- ماښامه پوري شپه ده، تر سهاره پوري شپه ده
دا نن زمونږ له کلي نه، تر ښاره پوري شپه ده
د ميني د سندرو ، يوه بله نغمه مړه شوه
د وير د غمرازۍ مو تر ستاره پوري شپه ده...)داود وفا ، لېمه درېيمه ګڼه (؛

- - -

- ولاړم تېپه شومه د طور له سره
زه د موسی له زړه نه ووتمه
رسا مي ستا په زړه کي ځای ونيوه
چي د دنيا له زړه نه ووتمه)حبيب نثار ، څانګي څانګي ارغوان (؛

- - -

- راځه والوځو جوړه د اسمانونو غېږ ته
د ستورو پړک ته د سپوږمۍ د ماښامونو غېږ ته
د ميني بڼ ته به کړو ستوري په لمن کي راټول
ورنه به جوړ کاندو امېل د ګرېوانونو غېږ ته...
)رحيمه پښتونجار، سمسور اوبيانه (؛

- - -

- چي يي خيال وو پاس له هسکه د لمر سيوری شو
چي پالل يي سپين ستوري اخر ستوری شو
چي په مينه مهذب وو، چي د ګلو پر مذهب وو
هر ګل پرخه پرخه خپور د ګل همزولی شو)وهاب بريال، هماغه۲۸۲ (؛

- - -

- ستا د راتلو په انتظار يمه لا
د خيال خوبونه مي شړلي نه دي
ما د بڼو د انتظار ګردونه
په ترمو اوښکو لا مينځلي نه دي)ذبيح اله حسن، بهير، دوتنه (؛

- - -

- ترنګ به شم د))سور ((او د))تارو ((مراندې به ونيسم
زه هغه غزل يم چې د زړو مراندې به ونيسم
ځو که مې اشنا ستا د بنو رقيبان پرې نه ږدي
باد به شمه باد ، ستا د کوڅو مراندې به ونيسم...
)ببرک مياخېل، هيله ۹ ګڼه (؛

- - -

- ستا د ستم کيسې کومه ځمه
خاورې پر سربانډې شيندمه ځمه
د زړه په شاړو کروند کې اشنا
د عشق دانې هسې کرمه ځمه...)قسيم ابرون، هماغه (؛

- - -

- لکه يو ستورى له اسمان پرېوتم
جانانه غېږ کې دې ارزان پرېوتم
لکه شبنم د سرو ګلونو پر سر
اوښکه پر سر د هر ګرېوان پرېوتم...)نغمه، هماغه (؛

- - -

- د مينې لاروى يمه، صنم ته مې وربولي
دا داسې بتکده ده، چې حرم ته مې وربولي
دا زړه راسره رخه، لرې ځکه خو يارانو
چې چېرته مينه نه وي، هغه چم ته مې وربولي...)بازمحمد عابد ، هماغه (؛

- - -

- ګردجن به ځنګه شي رخسار د نظر
مورېه په اوښکو مينځو لار د نظر
د عشق د خداى عذاب کې راغلي اخر
شېخه چې ودې ويشته ښار د نظر...)صديق بدر ، هماغه (؛

- - -

- راشه چې اشنا غزل دې کړم، تپه دې کړم
راشه د وختونو د سپرلي خوږه ورمه دې کړم
راشه، د سپوږمۍ له پلوشو درته امېل جوړ کړم

راشه چې د حسن د ښکلا بله ډېوه دې کړم...
)امان الله نصرت، هيله ۱۱ گڼه(؛

- - -

- د شب پرستو)شپې پالو (سپکاوی په سهارونو کوو
موږ د منصور مريان مينه په دارونو کوو
بيا به خرڅ شوی يوسف بيرته خپل کنعان ته راشي
بيا ترې تعبير به د وحشي وحشي خوبونو کوو...)خانزمان کاکړ، هماغه(؛

- - -

- د ژوند په رنگينو کې، د ښکلا په اينه کې
بند کړی په جادو يمه، يوچا په اينه کې
د ميني روايته، دې نه نور به لا څه سپک شي
مين درته هم گوري، د دنيا په اينه کې...)عبدالهادي حيران، ښکلا ۲۱ گڼه(؛

- - -

- ستا د مخ ډيوه چا پو کړه چې مابنام شو
ستورو وژړل دا لمر ولې بدنام شو
د سرو وينو پر لارر اغلم ستا درشل ته
چې پر پلونو مې راشين دا لاله فام شو...)کريمه رسولي، هيله، ۸ گڼه(؛

- - -

- دلته د گلو ښايست هم، په بدرنگيو اخلي
دلته همېش پسرلي هم ، په بيرته تللو ستايي
دلته په زړو کې تش کينه ده، مينه نه ښکاريږي
دلته له ورايه يو او بل په بدو کړلو ستايي...)مينه صابر وردگ(؛

-- -

- د ښکلا هسک نه شه رابر جانانه
پر ما را وغوړيږه لمر جانانه
زما د ذهن او د خيال پر پانه
د انځورگر زړگي منظر جانانه...)منقاد رودوال، هيله، ۴ گڼه(

- - -

- د ژوند مړاوي سندره مې رباب کې راولم
د وينو شپو کيسه د عشق کتاب کې راولم

دا سر ربه ! مات شوی، خو ټیټ شوی چاته نه دی
خو تا ته يې پښتخه وخته محراب کې راولم...) اسمعیل یون، هیله ۱ګڼه (؛

- - -

- پیاله د وصل وموند ه لېوني
څیرې د راز کړله پرده لېوني
عشقه تنها پر تا يې راوړ ایمان
بل چا ته نه شول پر سجده لېوني...) محمد حسن حقیار هماغه (؛

- - -

- چې له نازه به کړې وې د تنکو ګلونو څانګې
په نڅا ورته راتللې به د لمر زرینې وړانګې
د سهر نسیم په مینه په ورو ورو به تخنولې
بلبلانو په سندرو ترانو راپاڅولې...) ګل مکۍ بازید خېل، لېمه ۳ ګڼه (؛

- - -

ته مې وروستۍ هیله شه، مینه مې شه
پر زړه رانڼوځه، وینه مې شه
یا مې د ستورو ټال کې و زنګوه
یا ژوند ته شپه جوړه کړه، مړینه مې شه) محب سپین غر، هماغه (؛

- - -

- نن خو یوه پېښه عجیبه وکړه
پاتې شه په سترګو کې مې شپه وکړه
راشه او ټول عمر پکې واړوه
خیال نه مې) دې ! (د بیرته تلو توبه وکړه...) اجمل اټک، سمسورپانه (؛

- - -

- نن مې ښایسته جانان د سرو ګلو پېرلو ته ځي
د زړه قاتله د زړګوټو قتلولو ته ځي
څومره زما غوندې بېوسه به ورګوري اوتر
د سیند څپه ده د ببوزلو قتلولو ته ځي...) عبدالهادي هادي، هماغه (؛

- - -

_ زه چې تخلیق شومه، پر سیند د شباب پربوتمه
په یوه څپه لکه مانۍ د حباب پربوتمه

د ژوند تيارو کې يې نژدې ملګرى زه ګڼلم
خو پر سهر له سترګو زه لکه خواب پرېوتمه...)مصطفى سالک، هماغه(،
- څوک بتکده ودانوي، چا جوماتونه جوړ کړه
دلته خو نشته داسې خلک، چې يې زړونه جوړ کړه
راشه چې ستورو ته مې ستا، د راتلو غږ کړى دى
ګوره هېنداري د سپوږمۍ، ته يې ځانونه جوړ کړه...)سالک، لېمه،۴ګڼه(؛

- - -

- ځم په ښکار پسې د زړه په باز مرغۍ رانيسم
رڼۍ وهلې، وزرماتې توتکۍ رانيسم
لکه چې تېر عمر مې بيا په واپسۍ کې راغى
) نه چې د ژوند تېر پسرلى مې بېرته بيا راغلى(
چې په اوبو کې تصويرونه)انځورونه(د سپوږمۍ رانيسم...
)نورشاه نوراني، هيله، ۱۹ ګڼه(،

- - -

- مه وهه ظالمه دغه ښکلي پرمخ مه وهه
دا د ګلو ځانګه نازولې پرمخ مه وهه
نه شي ټينګېدلاى د دوى آه ته دا جګ غرونه هم
دا د ګل غوټۍ، دا خندېدلې پرمخ مه وهه...)قيوم مينه وال، هماغه(؛

- - -

- چې قاتل ته ښيي لار زموږ د کلي
ورپسې به وي ازار زموږ د کلي
د خپل کور پته پخپله ورته وايي
دا ساده ساده هوښيار زموږ د کلي...)هېواد شېرزاد، روزګان،۲۲/۲۱ګڼه(؛

- - -

- چې سره غرمه شي، له ګرېوان سره سندرې وايم
لکه ساده ماشوم، له ځان سره سندرې وايم
ستورې لاسونه پړکوي، سپوږمۍ ګډېږي ورته
زه چې شپېلۍ کې، له جانان سره سندرې وايم...
)صالح محمد صالح، هماغه(؛

- - -

- د خیال وزرې مې کمکي اند ته پرواز ورکوي
هم مې معصوم زړګی د چا زړه ته اواز ورکوي
درخو په لاسو کې ځونډې ورته د مینې راوړ
ځکه ادم چې نن رباب ته نوی ساز ورکوي...)ذبیح احساس، هماغه(؛

- - -

- یو زړه دی غمجن شوی، په ګوګل کې ایسار شوی
د تېښتې لار یې نشته، په مورچل کې ایسار شوی
د سرو شونډو خوناب نه یې، پیاله کړه خپله ډکه
رندانو سره مست شو، په محفل کې ایسار شوی...
)نفیسه مالیار کوچۍ، سمسور(؛

- - -

- ښادي سخته، غم اسانه کورته راشي
بې بلنې، بې پرسانه کورته راشي
په ورتلو راتلو یې ستړی کړم، خو ولې
ریبار تش لاس، پښېمانه کورته راشي...)افضل ټکور، لېمه ۴ ګڼه(؛

- - -

- نه سر د تیتېدو لرم، نه ژبه د زاریو
جنون ټکورومه، په اورونو د خولګیو...
نبستې دي، بې ارزې دي، دیدنې دي، نامښدې دي
پر سر را سره دورمي، لکه چتر د ړلیو...)معصوم هوتک، لېمه ۸ ګڼه(؛

- - -

- خدایزده چې کوم تشویش اخیستي به وه
راغله موسکې شوه لاس یې وغځاوه
زما د ذهن پر رڼه هېنداره
تار د تېره الماس یې وغځاوه...)شرر ساپی، ښکلا ۲۹ ګڼه(؛

- - -

د شب پرستو)ماښامپالو (سپکاوی په سهارونو کوو
مور د منصور مریدان)پلیوني (مینه د دارونو کوو
بیا به خرڅ شوی یوسف بیرته خپل کنعان ته راشي
بیا ترې تعبیر به د وحشي وحشي خوبونو کوو...)هماغه اخځ(؛

- - -

- ساقي د)ا (ستا د مرحمت لپاره
څارو قسمت د خپلو زړو لاره کې
په خپل همت به يې زرغون کړي ګانده
کاروان روان د غرو ميرو لاره کې...)ابراهيم همکار، رنا۴ګڼه(؛

دا هم زمونږ د هندي- پارسي غزل د اوسني مخکښ پاتوړي استاد صديق پسرلي يو دوې بېلګې:
- د مجهول پړاو پر لور مو، هر نفس اخلي ګامونه
د سېلاب پر اوږو باندې، خار و خس اخلي ګامونه
نه پر وينبه څه ارام شته، نه په خوب کې څه هوسا شو
په هوس اخلو ګامونه، که هوس اخلي ګامونه...)د نی کوڅه(؛

- - -

- زما په ماته خوله کې چې ماني و هڅېدې
د حسن په لېموکې بهانې و هڅېدې
پرچا به لمر ختلی وي، پرچا به شي ماښام
که بيا راستنېدونکې زمانې و هڅېدې...)هماغه(.

په ازادو بېلګو کې

ورک شه
ورک شه
يه خزانه،
دا تک زېړ زېبنلی مخ دې...
ما په تبر کې
پر تا بايلل
سره او سپين و شنه زرغون پسرلي واړه!
)اند و ژوند ۳۳-۳۴(؛

- ستا پر سرو شونډو مې
پرتم د سورکو وينو ناڅې
او دا زما ژيړو زېبښلو ولولو لره

د سترې مينې
د نوو نوو تکلونو ترانې اوروي !

- - -

- ستا مرمرين لاسونه
دوې اسماني پرښتې
زما د اندوژوندد ذهن پر اوږو تل ناستې
او را ليکي زما د مينې برخليک !

- - -

- ستا ښايسته ښکلي پلونه
د ناز خرام انځورګر،
زما د يون بدرګه
او د لمر ښار لره زما د رسېدلو شعر !

- - -

- ما ستا د لمرمخ د ليدو په اسره
د ګومان تورې وريځې وشيرلې
په الماسي تېزو شتيو د باور د برېښنا !
)رزم و بزم ۸۹-۱۳۲(؛

- - -

- کاشکې خوب شواى
چې مې ځاى لکه رانجه شواى
ستاد سترګو په ککو کې !
)اند و واند (؛
- ته تيره تيره
سراسر غلې غليا ،
زه ترږى ترږى
ستا د تيروي تيروي غږ
د اوچتيا هغسې !
)هماغه۲۰۰ (؛

- - -

- که د انځرو ونه ګل ونيسي

زه به مې سترګې باغ کې وکړمه
او تر سبا پورې به
د ورېمې لار وڅارم،
او دا ټوټې،
ټوټې،
ټوټې،
زړه به مې
د شنې ورېمې پر لاره،
پاڼې،
پاڼې،
وشيندمه...
)کاوون، د باد په کنډوالو کې ۱۴۰(؛
- - -
- بارانه وورېږه،
وورېږه
چې سارايي ګلونه
د وچکالۍ څپېړو و رېږول
او د غوټيو شونډې
د سرو تناکو په ځوليو کې ټالونه وهي
)ننګيال، هغه شپې، هغه کلونه(،
- - -
- نيمه شپه ده، نيمه شپه ده
د سپوږمۍ څانګوته ناست يم
يو څو سيورې راته ناڅي
لکه ډمې عرباني.
د جنت پيالې يې راوړې
څه ورېښمينې پرښتې دي؟
رانه اخلې تاج د عقل
د جنون جوغه يې راکړه...
اوس د زړه پر پاڼو ليکم

ستا د دوه سترګو غزلې
لکه خدای چې مینه لیک کړه
دا د حورو په لاسونو.) ننګیال، جنوري۱۹۹۱ (؛

- - -

- زموږ په خړو کروندو کې
د اورونو سرې ولې بهېږي.
موږ هم په لپو لپو ،
دا سرې سکروټې جام پر سر اړوو.
د خپلو وچو شپېو ،
د کلو تندې ته پر اور باندې اوبه ورکوو ،

-...-

د جنتونو شنو فصلونو ،
زموږ د کلي له باغونو سره ،
لا له پخوانه مخه ښه کړې ده !
)فاروق فردا ، لېمه ۲ ګڼه (،

- - -

- هلته د غره شمله کې مینه شنه شوه
او یوه څانګه یې قامت شوه د))چا ((
)او یوه څانګه یې شوه ونه د چا (
))چا ((ورته ګام پورته کړ
خدای خبر څوک وو ، مګر
ماته یې سیوری د شاعر ښکاره شو.
)غفور لېوال، لېمه، اوومه ګڼه (؛

- - -

- دا خپل بد راته د چا له ښو نه ښه دي
که مري مرمه
بربنوي مې د زړه مراندې
په دردونو یې درد ډېرېږم)پیوند ، د سپنما یاران ۹۹ (،

- - -

- د نامردو د خبرو ځواب کړای شم

خو:
د ځواب توري شرمېږي په ځواب) هماغه ۱۱۲ (؛
- - -
- زه لا پرخپلو اوږو بار وم
هېڅ امام مې نه وو
چې جنازه مې وکړي،
خو د نړۍ د تقديرونو پاچا
زما په برخه کې بيا ژوند وليکه
هوګې، خرپې د کوم ملنګ د پاکو پلونو راغی
او د غنمو دوه درې ورېږي يې
د نور په ګوتو،
زما سپېرو شونډو کې ورو وتومبل
ماته يې ژوند وبانبه
او زه بيا بېرته))زه ((شوم.)حکمت ماليار، هيله، ۱۹ ګڼه(؛
- - -
- د تقدس لمر ته
تود شومه، لړوغوړېدم
نو ما
ايمان ترې وغوښت
وې يې
زما غوندې يو لمر شه او)خپل (ځان وسوځه
چې د ابهام په دښت کې
توره شپه رڼا غواړي
ما وې زه ستړی يم،
بېوسه يم، وېرېږمه
د سولې په چم،
ماته يو کور راکړه بېکوره يمه !
وې ويې، د مينې ښارته کډه وکړه !
ما وې هغه چېرته دی لار راښيه !
وې يې

گرېوان ځيري او ځان بربنډ کړه،
بيا په خپل پوست کې پټ شه
د مور)د (رحم ماشومه !
يوه ښايسته رويا ده.)امان الله ساهو ، د ساهو ياد ۱۷۰-۱۷۱ (؛

- - -

- ستا د يونليک
آ ناتمامه کيسه
لکه بسمل مره نيمژواندي پاتې؛
ستا د ارمان ارمان ژوندون
د امېدونو غوټۍ
لکه د تت اسمان سپېدوکي
لا لهاندي پاتې...)لطف الله مشعل، هماغه ۱۰۵ (؛

- - -

- يو تصور وو ،
يو خيال وو ، د خوب ليده وه
چې تېر شول پر وختونو مهالونو...
رابه نه شي بيا هغسې ښه وختونه،
ستر خيالونه...)قادر انډيوال، هماغه ۹۱ (؛

- - -

- ته هلته يې،
که زه لاس وخوځوم، که يې ونه خوځوم.
لکه ورېمه هسې پر پلې لاره
لکه سپېدار باندې چا نوم ليکلی
لکه په خوب کې ځوک پر ستورې مين...ببکسيار ، هماغه ۳۷ (؛

- - -

- ما مې دا خپله هيله
ستاد کمخو پر ځوکو
هسې ليدلې اشنا
چې تورې شپې ته پر سر
د لمر له کوره ځنې

شغلي د نور لټوي...)ن.تکل، هماغه۵۲ (؛

- - -

- زه يي په زور له ميکدې واېستم
او ته پخپله خوښه
له هغه ښکلي کعبې ېېرته راغلي
)له هغه ښکلي کوره بيرته راغلي... (
نو
زاهده ووايه اوس
)نو، ته اوس ووايه زاهده راته، (
زما او ستا مينه کې څومره فرق دى؟)ع. سحر، پاس سپوږمۍ۱۳ (؛

- - -

- چا کابل لوټ کړ ياره
چا جلال)ا (باد تالاکړ
زما د زړه بازار لا تاته
غوړېدلى پروت دى)رحمت شاه سايل،ژوندون، جون۹۷ (؛

- - -

ماته ستر کابل په ژوبله ژوبله ژبه
وويل:
زه د خپل ولس، خپلو بچو له لاسه خواريم)صابر هماغه (؛

- - -

- ستا د موسکا د ښاپېرۍ
وربښمين لاسونه مې
پر زړه پرېوتل،
داسي پرې ولګېدل
لکه ملهم چې د کابل د يتيم،
پر زخم ووهي
او ورغېږي !)طاهر کانې، سمسورپانه (؛

- - -

- که راته وبخښې تول ستوري
د لمرو په شاني

او اوبه راکړې د سپوږمۍ د چینو
جامې مې جوړې کړې د حرید) ! (او شبنم...
زه به دې ټولو باندې څه وکړمه
زه به دې ټولو ته تفسیر څنګه شم
د دغو ټولو د بلوغ حسن به څوک وستایي
زما دهستۍ زما د ښایست بها)بیه (به څوک وټاکي؟
زما خاوند ، زما مېړه، زما)بې (تفسیره حسن
بېګا د بل چا پر پالنګ ختلی
و ماته نه راګوري
څکه هغه دویم واده کړی دی !)پروین ملال، ښکلا ، شلمه ګڼه (؛

- - -

- وطن مې لکه د وینو غوټۍ
لکه د اوښکو څپه
لکه له شونډو پرشاشوې موسکا
لکه له زړه نه راوتلې سلګۍ
د ویر پر پاڼه باندې ونړېده.)حنیف بکتاش (؛

- - -

-- چې منګولې مې جانانه !
ستا پر سرو منګولو کېښووې
سره ګلاب مې
په لاسونو کې
راشنه شول.)نور محمد لاهو ، هیله، ۱۱ګڼه (؛

- - -

-...یه د سپوږمۍ د یخو یخو پلوشو څښتنه
زما روان راوبښ کړه !
هغه رومان چې وېرووونکې فلسفې و مینځې،
دغه رومان مې د وطن د ښار یو شپول کړه،
چې د اسختچارې دښمنان مې د ښارونو ګلالې وګړې
له خپلو څانګو نه نورنه شوکوي؛
- غواړې چې ماهېره کړې

زه به دې هېره شمه ! !؟
نو ته به خپل زړه ته
څه ووايې
دروغ...؟
نه باور نه کوم
ته دروغجن نه يې !)فريده هوډ ، هيله، ۱ګڼه (؛

- - -

- د سبا نسيم يې غوږ ته زېرى راوړ
چې به بيا غوټۍ ګل کېږي
انتظار نو ختم شوی
پر چمن به خوشبويي شي
شنې غوټۍ به سره ګلان شي
چې په هيلو د سباوي
ها چې ژوند ته هوسېږي)خالد بارګامى، لېمه، ۱۰ګڼه (؛

- - -

- ... سر تر پښو يو اسوېلى يم
اوښکې اوښکې يم دردونه
خوشالۍ له ما نه تښتي !
ټول ګوګل مې هديره شو
درست غمونه پکې ښخ دي
زما دا هيلې پسې ژاړي
زه به دومره ورته وايم:
چپ شئ !
چپ شئ ژړا بس کړئ !
مات تقدير سره به څه کړو ؟)عزيزه صديقي، هماغه (؛

- - -

- ستا د واده سندره
زما په زړه کې نيمه خوا پاتې شوه
د خنداګانو اداګانو او خوښيو ډالۍ
زما له سترګونه د اوښکو په نوم وڅڅېدې

ځکه چې مابه شمېرل ستا د ښادۍ ګلونه...)صفیه، هماغه ۴۸ (؛

- - -

- - -

- دا خپل دروغجن باور په کاڼو ولم،
لکه حاجي چې
په مکه کې د شیطان ښېره
په کاڼو ولي !)عارف خزان، لېمه، ۸ګڼه (؛

- - -

- شین سهر وو غوړېدلی
د لمر سترګه په اسمان کې
د جانان د مخ په شانې ځلېدله... نجیب اله وصال)هماغه (؛

- - -

- لکه د خوړ پر تیږو
او یا د کاڼو پر کور
چې نابېره سېلابونه راشي
ستا د یادونو توپاني څپو پر ما هم
زلزله راوسته،
او ستا د مینې په سوداکې اشنا ،
لکه یاغي غرڅنۍ
د بوټو منځ کې مې بې سده غوندې لار وهله
او د طبیعت پر یوه پاکه غونډۍ
د شنه اسمان له لاندې،
د ملنګانو په څېر
مخ پر قبله پرېوتم)درمحمد خپلواک، لېمه ۱۲ګڼه (؛

- - -

- زماځواني، خواږه خواږه مې د ځوانۍ خوبونه
هېچا تعبیر نه کړه،
خو د جنګ په سوځنده لمبو کې وسول
زما ویده خیالونه
بس را ونه تخنېده،

بې روحه پاتې شول،
ویده پاتې شول ! !؟)صفیه، د ټولګې پر دوتنه (؛

- - -

او په پای یوه داسې ازاده بېلګه چې د وسمهالي پرمختللي شعر سېمبولونه رانغاړي:
- بیا د وړانګو پر آس سپور
او د نور نېزه په لاس کې
د لمر اتل رادانګي و میدان د معرکې ته
ښخوي د نېزې څوکه
بیا د شپې په تور ټټر کې
ورڅوي ډبرین زړه د تربړمیو
ړنګوي د کوهوس د تورو لوبو
توري خونې
جوړوي د مینې غرونه
له زرینو پلوشونه
دروي د یار پر کلي
رون بیرغ د رڼو هیلو.)خلیل مخلص، هیله ۱۹ ګڼه (؛

- - -

- زه مین وم، زه عشق وم
زه مین یم، زه عاشق یم
له کوم وخته چې زه پوه شوم
پر دا خپلو جوړه لاسو
د هر یوه په توپیرونو
له هغې شېبې تر اوسه
ما دي ډېرې مینې کړې...)عزت الله پېژاند، هماغه (؛

- - -

- ما د رنځور لالې پرهر ته نذرانه کړئ خلکو،
لوګی لوګی مې کړئ،
د سپېلنو په شانې !
بیا نو لاسونه جګ کړئ،
خدای ته زارې وکړئ !

چې پرهرونو ته یې
بیرته شفاور کړي !
په ژړا سرو سترګو ته یې
بیرته خندا ورکړي...
ما نذرانه کړئ ورته،
ما نذرانه کړئ ورته !)هارون ګران، شمشاد ۱/۲-۲ ګڼه (؛

- - -

ژوند د))ژوند ((لپاره ژوند دی
ژوند د))خوند ((لپاره مرګ
بویه ژوند د عنقا سیوری
د هوس له سیوري لرې...)تاج محمد یاری، شمشاد ۱/۴-ګڼه۲ (.

د سپین شعر بېلګې:

- د بېلتانه زړو دېوالونو
زما او ستا ګډ اواز
کلابند کړی دی،
نو راشه
چې په ګډه سره
دا زاړه دېوالونه
له بېخه را ونړوو
او کلابندي ماته کړو !)اند و واند ۹۲ (؛

- - -

- زه د خپل ځان مړی
په خپلو سپېرو لاسونو)باندي (نه ښخوم
په سپېرو خاورو کې
د ژوند په دې تیاره قبر کې
زه د خپل د رڼاګانو
د لمرونو قتل نه کومه
یه خدایه ماته زنده ګي را ،

يوه ښکلې جانانه زنده ګي،
مستي مستي، نغمه نغمه، ټپه ټپه زنده ګي.
يه خدايه مينه راکه،
ما ته محبت راکه،
دغه احساس را
داسې قوت راکه چې
زه د لمرونو د رڼا تخمونه وشيندمه
)حبيب تاثير، لمبه، دويمه ګڼه ۲۰۰۴(؛
- - -
زما پر دې وچو او شوديارو شونډو
کلونه کېږي
د خوښۍ د زېري
باران راغلی نه دی.
د امېدو سترګی جرس مې
د زړګي دلويو غرونو منځ کې
د لويې لارې پر سر
د پسرلي تازه تازه وږمو کاروان ته
انتظار باسي...
خو ستا د وترو وترو شونډو
پسرلی خنګه د سرو
او)د (تازه ګلونو
د بڼ په غېږه کې تل
موسکۍ موسکۍ ښکاري ! !؟
)طاهر کانی، سمسور پاڼه(؛
- - -
- هر څه کېدای شي، خو
دا هېڅکله نه شي کېدای چې
زه به ستا يم او ته به د بل !
دا خيال دی دا محال دی،
دا حقيقت نه لري،

دا محبت نه لري...
ځکه چې مینه یو عبادت دی
او عبادت درواغ نه شي کېدای !)د پنجرې مرغۍ ۱۱۰ (؛
په پای کې هم د فرهاد پېلوځي د نیم مونډي او نیم سپین شعر یوه بېلګه:
ستا د ښکلا خبرې لیکم
درته یې د زړه په وینو
خدا یږو چې ښکلې لیکم
جانانه ستا لپاره
زما د زړه زخمونه...)رڼا۴ګڼه(.

تلمیح)Insinuation(

تلمیح)Insinuation(چې شاعر په خپل شعرکې یوې پېښې یا کیسې ته نغوته کوي او پکې یې رانغاړي، مانا دا چې کنایه او تضمین او ان اسطوره هممهال پر کار اچوي. د تېر مهال ادبي پېر په استازۍ د ستر خوشال پر
دوو بېلګو بسنه کوو:
زمانه پر خلقو هسې ازماېښت کا
چې یوسف د قبطیانو زرخرید شه)شو ()پ۳۱۰(؛
- ده په لاس د بختِ نصر ظلم واخېست
زه د ده له لاسه بندلکه دانیال)پ۵۸۴(؛

- - -

- د جمشېد پر زرین جام یې صبر نه کړ
څه ارمان یې د ګدای لرګین کچکول شه)واصل، وییزبرمه۱۸۲(؛
په اوسنیو شاعرانو کې د سیف الرحمان سلیم یو شعر د یوه ښکلي تلمیح په برکت د یوه متل په
څېر ګرځې ژبې لارکړې ده:
- زما زړه هم پاچا خان دی زده که ستا قیوم خاني ده؛
او د لیکوال یوه ورته سیاسي بېلګې:
- هسې یې زړه راباندې ډک دی، ته وا
فلسطیني حماس موساد ته سپاري
- لا خورا ازموې شیرینه مینه
کرور بېستون چې ما فرهاد ته سپاري ساندې او سندرې۲۳-۲۴(؛

- - -

لادې مجبوره شي غلام دې نه شي
پښتون، مغول دې شي، بهرام دې نه شي
كعبه د زړونو كې زموږه خدايه
په عشق چې پوه نه وي، امام دې نه شي...
)صديق بدر، هيله، ۱۹ گڼه(؛

تر ليكوال راوروسته علي گل پيوند له دغه هنري ځانگړتيانه تر بل هر همزولي شاعر، ډېر كار اخيستى دى. په يوه خلوريز وال او يوه ازاد شعر كې يې د انبيأسورت ۲۳ آيت ته دوه رازه نغوتې كړې، په بله وينا ، اخيسته يې ځنې كړې ده:
- چې څه كړمه زما خوښه
چې څه وايم، هغه كېږي
نه له ماكړې څوک پوښتنه
نه مې لاس پكې رپېږي...)د سپنما ياران ۵۴ (؛
وى خداى يو دى
دغه لمر او سپوږمۍ دواړه
چې څه ښه دي، څه ناښه دي
ټول د ده په)وشه ! (شته دي...)هماغه ۲۰(؛

او داهم د ليكوال د يو لړ تلميحاتو يوه بېلگه، چې په يوه ازاد شعركې يې دوو غبرگو سورتونو))زلزال((او))الشمس((ته نغوتې كړې دي:
وليدل ما په غړولو سترگو،
په دغو خپلو گناهگارو سترگو
چې هغه دنگ و پولادي برجونه،
ها نا لاسبري اسمانڅكي مانۍ...
څنگه رارژي،
اوړه اوړه او رانجه كېږي پسې،
ستوري سپوږمۍ،
د ورتو ورتو رڼو اوښكو په څېر-
د هسک له سترگو راتوییږي پسې.
د لمر هېنداره ده يو مخ

تورو لوخړو ، شنو ډېوزو ، ګردلو نغاړلې،
د ورځې نوم نور له کليزې د مهال لښلی... ترپايه)ناچاپ(؛

- - -

- که چېرې وپوښتم چا:
پېژند ګلوي مې څه ده،
په کوم هېواد او سيمې اړه لرم؟
دومره به ووايم چې:
هابيل مې نوم
او د ادم بچی وم،
جنتي خاوره يې دوزخ کړه پرما
او
اوس مې سوې ستې پاتې درنګه
لېږدوي چېرې پر اوږو
خپل قاتل ورور
-قابيل -
د کوم بېنوم و بې نښانه نشت اباد
د مړيستون پر لوري.)زما نړۍ، ۱۰۴(.

سېمبول)Symbol(

سېمبل يا سېمبول چې عربي انډول يې)علامت(، پارسي)نماد(او پښتو دا يې)پيلام(دي، په تولیز ډول هغه ځيز يا پديده ده چې له ځان پرته د يوه بل ځيز يا پديدې ځرګندوی اوسي. په ژبه او ادب او بيا شعر کې هغه ويی دی چې د آرې او تاکلې مانا پرځای يې يوه بله مانا راخپله کړې وي،لکه په اوسني شعر کې چې له))لمر((ځخه)ازادي(مانا اخيستل کېږي، په بله وينا ، لمر راسېمبولوي. په دوديز شعر کې له))لمر((ځخه زياتره د عيني انځورونو)تشبيه، استعارې...(په رغاونه کې کار اخيستل کېده،لکه:
مخ دې لکه لمر، د لمر غوندې يا په اړوندو ترنګونو)لمر مخې(او ځانته د سېمبول په توګه يې د کارونګ چېرې بېلګه نيمه پيدا شي، لکه د رحمان بابا په دې شعرکې:
چې اسمان يې مخ پټ کړی په سحاب وو
خدای و ماوته ښکاره کړ هغه))لمر((بيا
سلېمان لايق ترې په))انقلابي سرود ((کې بيا هم تشبيهي تولوال ترنګ)اضافي ترکيب(

رغولی دی:
گرم شه لا گرم شه یه)د ازادی لمره !(.

تشبیه او استعاره دواړه انځوره که عیني وي یا ذهني، هله پر سېمبول)Symbol(اوړي چې له تشبیه نه)مشبه(لرې کړشي او)مشبه به(پاتې شي او له استعارې نه چې مستعارله هیسته شي او)مستعار منه(پاتې شي)له استاد غضنفره په مننه(. هرګوره، دا ورانپوهاوی و نه شي چې په اوسني کره شعر کې کارېدلي او کارېدونکي سېمبولونه، یوازې له شتو انځورونو)تشبیهاتو او استعاراتو(څخه د یاد شوي))حذف((زېږنده دي، بلکې د اړوندو شاعرانو د خپل نوښت او څه ناڅه دالهام اولاروی یېبره هم ګڼل کېږي.

د پښتو کلاسیک پېر شعري سېمبولونو، هم لکه د نومړو انځورونو غوندې زیاتره له پارسي هغه الهام اخیستی، لکه واخلې))لعل((د شونډو،))بادام((یا)نرګس(د سترګو،))دام((یا سنبل د زلفو د سېمبول په توګه. خو دا چې په پښتو کې یې هماغه آر انځورونه ډېرکارول شوي دي، نو هغه لومړنی راکښون نه لرې. هرګوره، که کوم پښتو شاعر ورته خپله پښویېزه جوله او جامه وراغوستې وي، یو څه خوند و اغېز راخپلولای شي، د ساري په ډول یې د)لب(پرځای)شونډې(، د)چشم(پرځای)سترګې(او د)زلف(پرځای)زلفې(په پام کې نیولې وي او اړوند سېمبولونه یې ډېرګړي)لالونه، بادامونه، دامونه(کارولي وي؛ سنبل خو بې له هغې په پښتو کې یو نوړنوم)اسم جنس(دی او ډېرګړی هم کارېدای شي.

څنګه چې له ښه مرغه په زیاترو وړاندې کړو نوښتګرانه اوسنیو بېلګو کې سېمبولونه ښایسته ډېر راغلي دي، نو دغلته یې له نورو بېلګو نه تېرېږو.)د سېمبول د لازیاتې پېژندګلوی او بېلګو لپاره: د شاه سعودلیکنه، لېمه ۹-۱۰ ګڼه(

اسطوره)**Myth**(

عربي اسطوره، انګرېزي مېتڅ myth چې له یوناني mathos څخه آره اخلي او مانا یې)ویی، خبره( )ده. دیني پوهنغونډ)Religion Encyclopedia(
لیکي چې یوناني لوګوس logos هم په همدې مانا دی، په دې توپیر چې لوګوس په استدلالي ښکالوه)بحث(کې کارول کېږي او مېتوس هغه ویی
دی چې په کیسه او روایت کې راځي. په دې توګه په کیسه او افسانه کې هر کارېدلی یا کارېدونکی ویی اسطوره بللای شوا او په ښکالوه)بحث(کې تول کارېدونکي وییونه لوګوس

نومولای شو. لوګوس راوروسته د)پوهنې (
په جاج په يوناني کې د – لوګي او په لاتين کې د – لوجي په بڼه کارول شوی او عربي د))لغت ((
په بڼه د)ژبې (او)کلمې (په جاج و مانا راپور کړې دی.
)د اسطورې د ښه ترا پېژندنې لپاره: شاه سعود ، د پوهاند زيار په شعرکې مېت يا اسطوره، لېمه
۱۰ ګڼه(.
دلته د دې ټکي هېرول هم په کار نه دي چې اسطوره په يوه مهال کې سېمبول هم دی، مانا دا چې
دغلته بياهم له سېمبول، په بله وينا ، له اسطوره يي سېمبول)mythological symbol (سره مخ
کېږو ؛ په همدومره توپير چې پر سېمبول باندې پوهېدل اسانه دي او دا کار د کتنې)مشاهدې (
او لوستنې اوريدنې له لارې کېدون موندلای شي، خو اسطوره يي سېمبول د پوهېدنې لپاره څه
غور و ژورتيا اړينه بربښي. د ساري په توګه بې له دې څوک پر))اهريمن ((نه پوهېږي چې څه
راسېمبولوي او موخه مانا يي څه ده !
که له بل ګوټپېره وکتل شي، هره اسطوره او بيا اسطوره يي شعر و کيسه دننه دننه له سېمبولونو
سره کار لري، په بله وينا ، د اسطورې ژبه له آره سېمبوليکه ده. نو کله چې د اسطوره يي سېمبول
نومونه کاروو ، موخه مو په ټوله کې د هماغې ټاکلې اسطورې يو بياځلي سېمبولايزېشن دی.

په هره توګه، اسطوره که يو خواد شعر په ژبنۍ سپما او کېښکلتيا کې تر سېمبول هم ډېره ونډه
اخلي، بلخوايې د ننني هنري جولې په رنګينۍ کې لا په زړه پورې ونډه پرځای کولای شي. ځکه
زياتره يوه درسته کيسه او شأنِ نزول رانغاړي. هرګوره،))مېتولوجې ((نومونه)اصطلاح (مو
هم چې تر نورو هنرونو يي په شعرکې د کار اخېستنې زيات ټينګار کېږي، وار له مخه سترګوته
)Myth (نيغ دروي. که نه د دې توک په ګډون ګرده هنري رغنده ټوکونه يا اوزار، لکه څنګه چې
پرله پسې مو راغبرګ کړل، يو مخيز د))خيال ((زېرنده بلل کېږي او يو هم بهرنۍ ربښتينې
)واقعي (هستې نه لري او په دې ډول تر))مېتولوجۍ ((غونډېنوم لاندې راځي.

له هنر او بيا شعر سره د مېتولوجۍ نه شلېدونکی يا))ديالکتيکي تړاو ((دا رازبادوي چې
انسان د ربښتينې يا واقعي نړۍ تر څنګه له))خيالي ((هغې سره هم اړ او تړاو لري. هغه نار
ژېدلي ارمانونه او نا خړوبېدلي هيلې او غوښتنې يي چې له ورکينې راهيسې ناځانخبري)تحت
الشعوري (نړۍ ته چار ناچار ورتمبول شوې او زېرمه شوې، بې له دې چې پوه شي، دېته يي
اړباسي، د همداسې يوه خوالګر په لټه کې شي يا د چا خبره يوې))خيالي ((نړۍ ته پنا يوسي.
نو که يو مخيز يي ورخړوب نه شي کړای، د يوه مُسکن))درد ارامې ((درمل هومره خو يي ور
سپکولای او ارامولای شي ؛ استېتيکي) ښکلاييز) ذوق خړوبېدنه، يا په ساده ژبه، خوند

اخیستنه که غریزه یې هم وي، له هماغي ناڅانخبري))زېرمي ((سره تېنګ و تړینګ تړاو لري. نېکمرغه به لا هاغه وي چې د مینه وال پرڅای یې پخپله د پنځونې ویاړ ولرلای شي. هغه چې دا یوه لار هم پسې نه اخلي، یا به یې رواني ناروغۍ ځوروي، یا به بېلاري کېږي او نور به ځوروي.

راځو دېته چې یو شاعر هر څومره ډېره او هراړخیزه))مېتولوجي ((راخپله کړای شي، هغومره نوښتګر پرېوځي. په دې لړکې پر بېلابېلو ذهني انځورونو او سېمبولونو سربېره))اسطوره ((هم پوره په پام کې ونیسي. داسې هم نه چې پر دودیزو پښتني)دېو، ښاپېرۍ... (او سامي)هابل و قابل، لیلا او مجنون... (اسطورو بسیا پاتې شي، بلکې لا زیات زور پر آریایي)اګنیو، اسورا، دېوتا... (، آریاني)اهورا، اهریمن، میترا... (او بیا پر نړیوالو، لکه یوناني)زیوس، پرومېتوس، لوګوس... (، رومي)افرودیتا، فلورا... (... هغو واچوي. ځکه دواړه لومړنی دا ډېري سولېدلي او د چا خبره ګرسره د کرغېړنتیا)ابتذال (تر بریده رسېدلي، هغه هم له ډېر لږ جولیز او مانیز ادلون بدلون سره!

لیکوال ښايي، د نوي شعر ړومبنی استازی وي چې هم یې په زړو دودیزو اسطوروکې د ادلون بدلون هڅه کړې او هم یې د دغو نورو په کارونه او دودونه کې تر ټولو زیاته ونډه پرڅای کړې ده. په دغه تړاو د شاه سعود له خوا په یاده شوې لیکنه کې له اړوندو بېلګو او هم له نویو کارول شویو هغو څخه پر یو څو بسنه کوو:
لومړی له د پخوانیو نورستانیانو د خدایګوټو)ارباب الانواعو (له څو نومونو راپیلوو چې په))الینا ((نومي ازاد شعر راغلي دي:
یوش)د شر خدایګوټی (؛ ترسکن)د انګورو او نورو شرابو- لکه سته، خدایګوټی (؛ یمرا)پنځګر (، مرا)تر ګردو لوی پنځګرچې تراوسه پرې لوړي (؛ ګېش)د ښېګڼې خدایګوټی (؛ اندر andr)د کرکیلي او ښېرازۍ خدایګوټی (...)سوزونه او سازونه ۱۳۰ = ۱۳۵(؛ او بیا ځیني)آریایي، آریاني، سامي، یوناني او رومي (اسطورې د اړوندو بېلګو په غور چاڼ کې وړاندې کېږي:

-نوړي د ایوا د اهورا د مزدک ځلي زما
د اواز سیوري اهریمن په غشو ولي زما
ما د بهمن په پاک قلم واړه له سره وکښل
چې د ازل قلم په برخه ول لیکلي زما،
- - -

- د لمر ځرک له نارنجباغه، پر وړانګنو وزرونو
هسک د عرش مزدک پر لوي، براق وزمه والوتلې
ته که ولاړې تر معراجه. د ناپای ښایست تر ستونځه
ماسره کیسې د مینې، دې لا هسې خوبولې،

- - -

- څه د مهال زلیخایي ناخوالو
ښکلی یوسف کړ په تزویر زولانه
پرې! شي پرځای د بېګناه))حسنک ((
کوم ګناهګار امیر وزیر زولانه...
)ناچاپ (،

- - -

- د منصوری مینې زباد نه دی، څه دی،
دا چې د دار پر لورې لار لنډوو
چې بې اجله مرګ ته ماتې ورکړو
موږ د))لزار ((پر لورې لار لنډوو
د اورتونو د خوګلنونو په یاد
د))نووهار ((پر لورې لار لنډوو...؛

- - -

- غږ مې نه رسي تر عرشه، د اسمان لارې اوږدې شوې
دېوتایان راته راځېرمه، د یزدان لارې اوږدې شوې...؛

- - -

- روان تخت د سلیمان به څه ارمانم
لکه لمر کړم د))سبا ((پر لورې لاره
- ما امرلې یې د مینې په تړون کې
له دایوانه، د مزدا پر لورې لاره...
)زیار، ناچاپ (؛

- - -

- شمر نظر مې زړه ترې سترګو کې
اشنا حسین خاطر شرې سترګو کې
خیالي رستم مې پر تندې پرې ولې

څه جادو گر کانې راوړې سترگو کې...
)اختيار سباوون، لېمه ۵ گڼه(؛
په ازادو بېلگو کې:
- مه شه
چې رود د کهکشان کړې غلی
د اهورا د هسک د لمر
پاک و سپېڅلی تلبلاندی اورتون
او دا د ځمکې ټول پاکړې مومنان اورپښتې و سولوې
له نهيليه خپل تندې د زره تشت د مړو نغرو
پر خوگلنونو باندې
پرېږده لمبې د ببزواله اگنيو
- لکه سرکښی قهرژلی اورشيند -
چې تک تور کانې له يومخې پر ويلوب بدلوې،
تورتپې خيرې د دايوا د گناهونو واړه وسوځوي...
)د سبرونو نڅا ۷-۸(،
- - -
- ستا د ښکلا، ناز و ادا په زمزمې چينه کې
لامبې زما د پاکې مينې د شعر ښکلې حورې
چې د کعبې د سپېڅلتيا د لمر د خدای د نمنځ طواف په نيت
احرام وتړې
پرېږده،
- د خدای په کور کې -
زما د شعر دغه سپېڅلې حورې،
د سر په سترگو له نژدې وگورې
چې د ببلارو))امتيانو)) د تورتپو گناهو له اغبز
د))اسود تيږه ((هسې نوره هم توربږې پسې.
پرېږده زما د جنتې مينې د شعر پرتمينې حورې
هلته وروړاندې د))مينا ((په پښوکې
نندارهوکړې د جمرو د کاڼو،
- ها د سجيل د سرو سکروټو کاڼو -

له هرې لورې چې راووري هسې
پر تورو دربلو شیطاني اروا وو.
پرېږه،
زما د))خلیلي ((مینې د شعر نازولې حورې
کړې د لوی خدای په پاک سپېڅلې جنتي حرم کې،
په انگازوکې د))تکبیر ((او د))لبیک ((د نارو...
دا خپل ځانونه درورږ،
دا خپل سرونه بلهار !!!
)د سبرونو نخا ۱۵(؛

- ته یې سپېڅلې،
ته اروا د مریم !
...لا د قابیل، هابیل کیسه ده
د هرچا پر ژبه
او د بلقیس او سلیمان مینه
له ټولو هېره،
ځمکه فساد نیولې،
اسمان کې وربځې دي د کرکې خورې
لا د یزید توره رېبې لاسونه... تر پایه
)سحر، هماغه ۱۹-۲۰(؛

-- د مېتراد مړینې ښادیانه کې،
د بلهارو داړوو پر درنگو باندې
د تورو اروا وو او بسیو گډامې ته
اهریمن د تورې شپې د برې ساز غږوي
)مفتاح ساپی، نیمگړې انځورونه ۷۸(؛

ډاکتر بسم الله امیر چې په ایران کې یې فلالوجي او بیا اوېستا لوستې، په خپلو ساده نظمونوکې یوه نیمه آریاني اسطوره کاروي، لکه د))کره چغ ((د ټولگه گۍ په لسم مخ کې:
زردشت،اهورا مزدا ، اهریمن، خنثئیتي)یوه دېوه یا ښاپېرۍ(، وبکر ته

(vaēkərəta) کابل !).

پوهنمل نظري د)نړۍ د ادبیاتو افسانه یي الوتونکي (تر سرلیک لاندې په لرغونو ختیزو او لویدیزو ادبیاتو)او فولکلورونو (کې ببلابېل افسانه یې، په بله وینا ، اسطوره یي مرغان راپېژندلي دي،لکه:
الکونوست)روسي (، با)مصري (، پېنگ هونگ)چیني (، گارودا اوجتایو
)هندي (، تندر)سوېلي افریقا (، ققنوس)مصر (، عنقا)عربي (، پیسا)امریکایي بومي (، رخ)مراکش(، دیماج)پرسیا (، اویمگیگ)بین ا لنهرین(، سیمرغ، ملاچرگک او بوتیمار)افغانستان، ایران او نور(.

نظري په دې تړاو لیکي چې د دې الوتونکو ډېر ډولونه په)خیالي انځورونو او ځانگړتیاوو کې (یو له بل سره لرووډېر ورتوالی لري، خو توپیر یې د اړوندو ولسونو له بېلابېلو دودونو جالونو او گروهو زېږنده بولي...)د پوره پوهاوي لپاره: ښکلا ۲۹ گڼه ۲۸-۳۱مخ(.

گران نظري په دغه ډله کې یوناني))کسپیراتوس((یا))د توپان مرغه((نه دی راوړی چې نن سبا پر نړیوال کچ د پرمختللي - چیپي شعر یو په زړه پوري اسطوره یي سېمبول گرځېدلی او نژدې ده، په پښتو او پارسي شعر کې هم د دودیزو (ققنس، عنقا، هما...) ځایناستی شي !

نګېر گډون یا حس آمیزي)Paradoxy(

دا په دې مانا چې شاعر له یو حسه د بل حس کار واخلي، د ساري په توگه د)ستا غږ اورم(پرځای)ستا غږ وینم(ووایي. په دې ډول چې کوم انځور رغوي، عیني، نه بلکې ذهني بلل کېږي. هر گوره، دا وړ انځور د عربي، پارسي، پښتو... شعر نن سبا له لویدیځه راخپل کړی او په تېرمهال کې یې هېڅ څرک نه دی لگېدلی او په وسمهال کې یې هم د پارسي هومره پښتو ته لاره نه ده موندلې. له دې لامله یې سم له لاسه متې یوه بېلگه د نوي او ازاد شعر مینه والو مخې ته ږدو:

...لالهاند بادونه بیاهم
لا هغسې
سا نیولې لارې څارې
د راتلو ستا
چې دې بوی کاندې

جړوالی د وېښتانو...
)نوي پېړۍ او نوي زرۍ ۳۳ (؛
- - -
- زه دي پسرلیه له ګلانو نه
- پوه شه)د انسان د وینو بوی اورم (
( )؛
- - -
- د کنې دنیا په ذهن کې
- د شنو چغو کرښې کاږم
چې:
د سره تاریخ په پاڼو کې تلپاتې ترانې شي،
زمانو ته افسانې شي.
)کمال مستان: هېواد ورځپاڼه، ۲۳-۷-۶۲(،
- - -
-- د ځنګله د لګېدلي اور له منځه
او د جګو جګو ونو
د مات شوي رنګ د چغو
یوې څرېکې راته وخندل له ورایه
ما وېل اور دی سوزوي مې
چې کتل مې
د غزلو یو شین غړوو
د ننګیال پر شونډو کېناست.)کمال مستان، لېمه ۶ ګڼه(؛
- - -
د دغي لنډۍ د لومړۍ مسرې))سپوږمیه سر وهه راخېژه... ((په بل ګرودي ځبل))سپوږمیه کړنګ وهه راخېژه... ((کې هم یو راز))نګېرګدون ((لېدل کېږي، ځکه))سروهل ((د))سر راهسکولو یا ښکارېدلو ((ګرنه ده او لید ور کړن دی، خو))کړنګ وهل ((د لیدو پرځای د اورېدو له حس سره تړاو لري.

حسن تعلیل)Poetical aetiology(

حسن تعلیل چې زیاتره د))عیني ((انځور په توګه کارول شوی، د اړوندو توکو له ټولیز یا

برخيز ادلون بدلون سره))ذهني ((ښه را خپلولای شي. د زاړه پښتو ادبي پېر د ښکارندوی له بوللي)پټه خزانه ۵۲ (ثخه يې دا ببلګه را خلو:

پر هر کال اتڼ د ده ښه راغلی کاندي
غوړوي پر ځنډو خپل پاسته سالونه

او بيا يې دبشپړې ذهني انځور په توګه له منځني پېره لومړی د حميد دوې حسنِ مقطعي را اخلو:

لا به کله حميد مينه لېونی کا
په کاته شو ورته کسي د زنځير کج،
د حميد سوزنده شعر وسوم وسوم
دا اواز کاندي رباب له زېروبمه،

- - -

او يايې دا سر بيت:
غره مه شه که پر پېښو دې ناخوال پرېوت
د سېلاب له پابوسيه دېوال پرېوت
- په چشمه به د آفتاب سرسبزه نه شي
د شبنم دانه يې ويلي کړه مجذوبه)شيدا ، ديوان۳۲۰ (؛

او وريسې هم يوه وسمهالي ببلګه:
- سمندرمو شو د اوښکو، د هيندارو توپاني بيا
څکه شوه د مرغلرو، پردې سيمه ارزاني بيا...)هماغه۱۳-۱۴ (؛

- - -

- سترګې چې د سترګو پرلار، زړونه وړي
ثوک د توري شپې به، چرته غله ګوري)حمزه (؛
- خاطره، يار دې په خيبر کې اوسي
تولـه دره له سپېلنو ډکه ده

مدعا)و (مثل

دا يو داسې انځور دی چې شاعر په يوه مسره کې يو اند يا واند ثرګند کړي او په بله کې يې مثل د زباد لپاره وړاندې کاندي. کله هم داسې کېږي چې يو انځور په بل انځور ښه ترا جوت او لا زړه

راکښونکی کړي. استاد اسد غضنفر په دې اړه داسې څرګندونې کوي:
))مدعا مثل د هندي شاعرۍ خورا مهم خصوصیت دی. دلته د مرکبي تشبیه غوندې ((څو مشبه او مشبه به موندلای شو خو له مرکبي تشبیه یې فرق دادی چې په مدعا مثل کې شاعر هم یو ذهني مفهوم عیني کوي او هم د مشابه مثال په راوړلو سره د یوې ادعا ثابتول او توجیه کول غواړي. دغه تخنیک په کلاسیکو استادانو کې تر هرچا ډېر د شیدا په شاعرۍ کې وینو. په اوسنو کې ښاغلی جلان یو داسې ځوک دی چې له مدعا مثل سره یې جوړه ده. مثال:
وخت څومره ساده دی چې تېښي مو په رسۍ تړي
چا پر)په(شګو ربګو د دریاب مخه نیولې ده
په اوله مسره کې شاعر یوه ادعا وکړه. په دویمه مسره کې یې د هغې د اثبات لپاره تصویري مثال راوړ. دلته هم د مرکبي تشبیه غوندې د مشبه او مشبه به ارتباط وینو.)چا (د وخت،)تېښي (د دریاب او)رسۍ (د شګو ربګو معادل دی. یو بل مثال:
وژني مې ګام په)پر (ګام خو بیا هم مینه ناک دی جانان
د سندرغاړي سل عیبونه یو هنر پټوي
چې دلته سل عیبونه د ګام پر ګام وژلو ، هنر د جانان د مینې او جانان د سندرغاړي معادل دی. د مدعا مثل ښېځېنا د تشبیه وي خو د تشبیه ادات پکې نه وي او وجه شبه هم اکثر وخت پکې نه بیانېږي. (()د جلان جادوګر هنر، بهیر۱۷-۷-۲۰۱۰)
دغه انځوریز چم په هندي سبک کې زیات پر کارا چول کېږي. له دغه پلوه په پښتنو پلیونیو کې حمید په هر ډول، خوشیدا ښخپوره له میرزا بېدل سره سیالي کړې، خو لومړی یې له ستر خوشاله راپیلوو:

د عالم ډېرې خبرې، د جهان واړه لښکرې
زړه مې نه ښوري له ځایه، غر خو هسې وي کنه
)خوشال،پ (
حمید یې یوه داسې ښکلې بېلګه لري چې د بیت په دویمه مسره کې یې مدعا راوړې او په ړومبۍ کې یې ورته مثل:
لکه سر د پسه پر اور غاښونه سپین کا
هسې ماته له ډېر غمه خندا راغله؛
- -   -
او د شیدا یو څو غوره شاهکارې:
- کړي اثر د درد ناله پر سختو زړونو

تل د دف په وهل چغې جلاجل کا)دیوان۱۳۷(،
- د گریانو سترگو آب سوزان آتش وي
گوره ابر ! اور د برق پر خرمن بل کا)هماغه۱۴۰(،
- د صورت په قوت څه شي بې اسبابه
په شبنم کې کوم نهنگ شناوري کا)هماغه۱۲۸(،
- حقارت د افتاده کړه گردن گشه
راغی غرلمن پرغانښ و خاکِ پاته)هماغه۳۲۲(،
- بلندي مې د کهسار په پستیِ بایله
راغلم زه لکه سېلاب و دې صحراته)هماغه۳۲۵(،
- گلرخان یوسي عصمت د زاهدانو
اور د شمعې په صحبت کې دامن تروي،
- فلک بار دی د اکراه پر هرچا ایښی
گوره حال د انحنا په هر هلال کې)هماغه۷۷۰(،
- د مردانو پر تېغ کله زنگ اثر کا
نه کړه شام د هلال توره مکدره)هماغه ۳۸۰(،
- وابنه په خوله کې، د کهکشان نیسي
حال د اسمان وینې، فتنه جویي کړه)هماغه۸۵۵(؛

- له اسمانه د چا زور برابر نه دی
زمان ځي پر خپله مخه، شپې تېرېږي
قافلې له لارې نه سي اړولای
کاروان ځي پر خپله لاره، سپې غپېږي...
)باري جهاني لیمه۱
په سپین شعر کې:
که څوک د لوړتیا ججوره و نه لري،
په هسې وزرو لوړېدای نه شي...
که نه،
ولې به یې:
له موږکه ښکالکې جوړولای
او مېږی به یې مرگ ته سپارلای !

)رزم و بزم ۹ (؛

مخامختیا یا تقابل)Contrast(

په دودیز))بیان و بدیع ((کې تقابل، تضاد، طباق، لف و نشر، هم له شعري))صنعتونو ((څخه شمېرل کېږي، خو په لاتیني نومونپوهنه کې د دغو درو سرو پر وړاندې یوازې contrast ډېر کارول کېږي که څه هم له لېکزیکي)لغوي پلوه (دغه ترم یوازې د تقابل انډول دی، د تضاد هغه contradiction او داسې نور، خو په شعر، او نورو هنرونو کې زیاتره له همدې لومړي نومونې کاراخلي. contrast په شعرکې هماغومره اړین برېښي، لکه په انځورګرۍ کې د رنګونو په تړاو ؛ په همدومره توپیر چې په یوه شعرکې د رنګونو پرځای له ژبنیو توکو سره، له جولیز او مانیز دواړو پلوه، کار لري او هغه دا چې دوه توکي)ویي، وییغونډونه، غونډلې له بېلابېلو جولو او ماناوو سره یو د بل پروړاندې کارول کېږي. سره له دې چې کونترسټ لکه تمثیل، تجنیس، تلازم او داسې نور پر نړیوال کچ انځورونه نه بلل کېږي او له ټولیزي لیکنۍ یا ادبي ژبې او بیا))نظم ((سره د))شعر ((برید لیکه رغولای نه شي، خو په ښکلاییز رنګ و خوند کې یو ټولیز چار و نقش پر غاړه اخلي. په دې توګه یې هماغه بېلګې راچاڼوو چې یا انځور رامنځته کوي او یا د نورو هنري توکو په ښه تراځلېدا او ښکلاکې مرسته کوي، لکه په دې وروسته بېلګو کې:

- که تېرېدونی، که پرېوتونی
که څوک ښه یونی، که څوک بد یونی

)خوشال، وییزېرمه۱۴۷ (

- په هرڅه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېري))پیدا ییه- ناپدید ((شو

) خوشال، پ-۳۱۰ (؛

ستر خوشال په دغه بله بېلګه کې د ښنه کړو وییغونډونو له کونترسټ سره د بیت دواړې مسرې سره هم مخامخ کړې دي:

نوره))واړه پښتونخوا ((پرځای مېشته ده
))یو دازه ((دې زمانې پکې منصور کړم)پ ۵۹۱ (،

او یاهم:

توره چې تېرېږي، خو ګوزار لره کنه
زلفي چې ولول شي، خو خپل یار لره کنه
شېخ دې نمونځ روژه کا، زه به ډکې پیالې اخلم
هر سړی پیدا دی، خپل خپل کار لره کنه

)پ ۲۷۵ (؛

- - -

-ضرورت کا لکه))غر ((په لمن دفعه
د))چولي ((فکرونه ولې پرېشان کړې؟
)شیدا، پ۷۴۷(،
- په کور او کلي پورې آتش کړه
ترک خراسان)و (، روم و حبش کړه)هماغه۸۵۴ (؛

- - -

چې مې چاته سر ټيټ نه شي، ننګيالی زما ژوندون کړه
زړه زما دې مسلمان وي، تفکرمې د پښتون کړه)حمزه (؛
- د ورو ورو خدايانو دې بنده کړم
لويه خدايه زه به چا چا ته سجده کړم
ملګرتيا که ځو رندان را سره وکړي
دا حرم به يوه لويه ميکده کړم (؛

- - -

-اوس ګوزاره د زړه په وينه کوو
چې حالات ښه شو، بيا به مينه کوو...

- - -

- ستا د ښايست بهارستان نه خاندي
زما زموللی ګلستان نه خاندي
لکه غاټول پسرلي پرېښوو م پر داګ
که ګل پرهر مې پر خزان نه خاندي
دي بې سهاره تروږمی شپې واکمنې
لمر، سپوږمی، ستوري پر اسمان نه خاندي...
)ساندي او سندرې ۵۷ (؛

- - -

-بنده ګان لوټو د ورځې، خو د شپې يادوو خدای
په لمنځو، روژو، حجونو او عمرو يادوو خدای
ملا وايي هرڅه کړې کړه، خو خدای مه باسه له ياده
موږ ګناه مينځو په اوښکو، په توبو يادوو خدای

دا بمبلي اوږدې ږيرې مو پرې اېښې هسې نه دي
ننواتې په زارو، وابه پرخولو يادوو خداى
)يو نظم د کاروان پرغزل ۸-۱۰-۲۰۰۳ (

- - -

- دا مندړ که کليساده، که جومات
يا اورتون دى، که د ميني خرابات
بېل بېل ور دى، ستا د کور پر لوري مات
لويه خدايه، هرې خواته دى ستا ذات!
)هادي، لېمه ۱۲ گڼه (؛
- له ورځې تبنتم چې له شوره ډکه ستا غوندې ده
شپې ته پناه ورمه، شپه چوپه ده زما غوندې ده
په دغه دښته کې شايد د ميني قتل شوى
په دغه دښته کې اوس هم د زړه درزا غوندې ده
...)جيلاني جلان، تاند اوبپانه (

- - -

چې قاتل ته ښيي لار زموږ د کلي
ورپسې به وي ازار زموږ د کلي
د خپل کور پته پخپله ورته ښيي
دا ساده ساده هوښيار زموږ د کلي
)هېواد شېرزاد، روزگان ۲۱-۲۲ گڼه (؛

- - -

پر کلي کله کله باد و باران يوځاى راشي
لکه مين ته چې غماز و جانان يوځاى راشي
څه ښه تصوير جوړ کړي چې لاس کله دروغځوم
ستا ښکلو سترگو ته موسکا او خپگان يوځاى راشي...
)عزت الله شمسزى، تل افغان اوبپانه(.

په ازادو بيلگو کې:
- چې بالښت يې د تاووس له بڼو جوړ وي
او بړستن يې د سمورو له پوټکو

په څه توګه به د کبر لور اګاه شي
چې خواران او بېوزلان زموږ د کلي
د طالب او مجاهد په واکمنۍ کې
د ځوځانو، مارکوندېو له پاسه خوب کا !
)عنايت پويان، منصوري چغې (؛

- - -

- واوره باران نه دی
چې په يو رپ کې ودرېږي،
واوره چې ورېږي،
واوره چې ورېږي
نو ورېږي
او ورېږي.
)استاد شپون، تاند اوبپانه (؛

- - -

- که ستا د ناز پر شونډو،
د لمر پيغام نښېدای،
ما به مات کړی وو د شپې د اوږدېدو طلسم.
هله نخل به مې د خلېر له سپوږمۍ،
ستورو سره
او ستا د مينې په دروږ کې به مې
زرځله ځان بلهاري کړی وو خپل..
خو، زه خواشينی يم چې:
ته يې لاهسې په درشل کې
د مزدک د ناز غرور ولاړه،
او زما خوله د بېړۍ له تورو خاورو ډکه !
)نوې پېرۍ او نوې زرۍ ۴۲ (؛

- - -

- شپه ګبڼۍ ونيوه،
چو په چوپتيا پر رېږدېدا وکړ پيل،
د کاروان ستوري اسمان لار و نيوه،

شعر راوټوکېده.
که د هر شعر پیل و پای دی،
لوی څښتن په خپل قلم لیکلی
خو ته يې زما د هر يو شعر د تول و تال ګلپېغله !
)ناچاپ(.

- - -

داهم د))زړه او خوله((ترسرلیک لاندې په يوه سپین شعرکې مانيز او جوليز غبرګ کونترست يا تقابل:
تا له ماسره د خولې خبره وکړه
اوما له تا سره د زړه.
زه دې په خوله وغولېدم
او زړه مې درکړ،
خو ته پر خپله خوله و نه دربدې
اورادې نه کړه...
هو،
داچې ته نه غوارې،
له ماسره د زړه او خوله لار يوه کړې
او يو خوله زړه راسره
پر يوه لار پل کېږدې،
نو بس:
نوره دې رانه خوله ونيسه،
خوله مې مه لټوه
او زړه مې مه سپړه،
او ښنګه مې چې درکړی،
هغسې يې روغ رمټ بیرته راکړه...
نوره نو،
زياتې ته يوه شه او خوله دې
او
زه يوه شه او زړه مې ! !؟
)اندوژوند۹۴-۹۲ (.

انځورنګ یا تمثیل)play(

انځورنګ)تمثیل(، لکه څومره چې په داستان کې ارزښت لري، په شعر کې یې هم لري او هنري ښکلا او راکښون ور زیاتوي. په ← انځوریز یا مصور)illustrated(او په تېره کیسه یي)allegorical and parabolical (شعر کې خو له رغنده توکونو ګڼل کېږي. په لویدیځ کې شعر، که په هر ابزم اړه ولري، کیسه یې ښه راخپله کړې، پلاټ، تېم، پیل و پای او کرکټرونه لري.

انځورنګ یا تمثیل په سهي مانا باید د یوې پېښې یاصحنې داسې انځور ګري وي چې لوستونکی یا اورېدونکی پکې خپل ځان ووینې، په نورو ټکو، داسې ونګېرې چې هغه هرڅه یې په مخ کې تېرېږي.

د پښتو ازاد شعر په ورو ببلګو کې هم له هماغه لومړیو څخه رادود شوی، خو په ځلوریزوال یا په پارسي نومونه)چارپاره یي (قافیوال شعر کې ړومبی ځل اجمل)جنت،د پېغلې دوییزې ترڅنګ (، لایق او فاراني او په نیم ازادو اوږدو هغو کې پژواک)کلیمه داره روپۍ (او بیا پوهاند مجروح)ځانځاني ښامار... (رادود کړی او په څه ناڅه لنډ او بشپړ ازاد شعر کې یې د را دودونې ویاړ د ازاد بهیر د یو شمېر غورځاونو په برخه شوی دی.

د کیسه یي شعر پیلامه له آره له اسطورو سره رادود شوې، په بله وینا ، د دغه شعري ځېل ژبه تر هرڅه له مخه مېتولوژیکه رادود شوې او بیا هله یې تمثیلي اوسېمبولیک رنګ و خوند راخپل کړی دی. په پښتو کې د دې ژانر پیلامه استاد پوهاند مجروح رانښلولې چې په نیم ازاد شعري کالب کې یې د اروپایي لرغوني پېر د اسطوره یي یا مېتولوژیکي شعرونو په پلیونۍ، هغه هم زیات له رواني او فلسفي پرداز سره، څه د نا اشنا سندرو او څه د)ځانځاني ښامار(تر نامه لاندې ښایسته ډېر کیسه یي شعرونه کښلي دي.

ادبپوه لیکوال اسدالله غضنفر د استاد مجروح د ونډې په تړاو دغه راز شعرته د سېمبولیک روایت نومونه کاروي او روایت هم داسې راپېژني:

))روایت په ادبي اصطلاحاتو کې ((د هغو خیالي یا واقعي پېښو بیان ته وایي چې ارتباط سره لري. له سېمبولیک روایته منظور دا دی چې په دې اثر کې تر ډېره حده، له پېښو، ځایونو ، کرکټرونو او مفاهیمو هم لومړی او مستقیمه معنا اخلو ، هم د پردې شا ته نورې معناوې پکې

موندلای شو. د ځانځاني ښامار لیکوال... له سېمبوله همدا معنا اخلي... ((د لا زیات پوهاوي لپاره:)ځولۍ، لومړۍ او دویمه ګڼه(.

زموږ تاند لباند ادبي- فلسفي لیکوال اسد اسمايي د لېوال پر هوسۍ نندارمه د سريزې په ترځ کې (د سېمبول تر څنګ تمثیل د شعر د ولولیز)عاطفي (راکښون لپاره اړين بولي او دوسمهالو نومياليو شاعرانو له نوښتونو يې ګڼي:
))سېمبول او تمثیل په اروپايي شعر کې د عاطفي هیجان په بڼه د)رمبو (،)ولرن (او)بودلر (په اشعارو کې ځان څرګند کړ... ((

غفور لېوا ل بيا په بشپړ ازاد کالب کې لنډ او اوږده تمثيلي او کيسه يي شعرونه نور هم پسې پښتني کړي او يو شمېر سېمبوليکي او رومانتيکي او بيا نيم تاريخي- ملي اسطوره يي (mythical) کيسې او نندارمې يې رادود کړې چې د نورو لويو او وړو ترڅنګ يې د))هوسۍ ((او))ارشاک او اوشاش ((په نامه په خپلواکه بڼه خپرې کړې هغه، خورا په زړه پورې بېلګې دي.

په دغه لړ کې)) هوسۍ ((نندارمه)ډرامه(اروابناد پوهندوی اسمايي له خپلې ادبي- فلسفي شننې سره داسې راپېژني:
))... د لېوال د هوسۍ منظومه يوه داسې شوې هڅه ده چې د خپل زړه خبرې د افسانوي سمبولونو په مرسته وکړي.د ښکلا سمبول)د توروسترګو مېرمن (د شپېلۍ په اسرار آمېزه غږ زړه بايلي.)مغروره پېغله (چې د تورو سترګو له مېرمنې سره ورتوالی لري، د شاعرانه تخیل په ځواک او شپېلۍ په کوډو درې ځله بيا بيا ځان راڅرګندوي، لکه)هېلن (چې څو پېړۍ وروسته د ګويټې د شاعرانه تخيل په ځواک بيا څرګندېږي... ((

څنګه چې د درو واړو ياد شويو وېناوالو اوږده کيسه يي او تمثيلي اثار په خپلواکو بڼو چاپ شوي دي او وړاندېينه يې د دې کتاب له چوکاټ بهر ده، نو دلته يې همغه وړې، هغه هم زياتره يوازې تمثلي بېلګې په لاندې ډول د مينه والو مخې ته ږدو:
... هلته د وچ ډاګ پر لمنه باندې
د مني باد ته يوه کېږدۍ رپېږي
په دې کېږدۍ کې يوه رنځوره ښځه
اوربلوي او له دردو ژړېږي...
)سمسور او بيانه، له نصير سهامه په مننه(؛

- - -

- د ساهو قبر ته ولاړم، شپږ بجې وې، سپين سهار وو
ژوند مې وليده ويده وو. مرګ مې وليده، بېدار وو
بيامې لمر طرف ته پام شو، يوه بله ورځ يې راوړه
خو پر مخ يې ژېړ زعفران وو، چې خپه وو، که بېمار وو...
)شاه سعود، د ساهو ياد ۱۰۹(؛

- - -

- لاسونه او پښې ځانته، رانژدې کړو چې ماښام شي
له وېرې ښخه بندې، دروازې کړو چې ماښام شي
پر ورځ د زاهدانو، غوندې ګرځو په کرار
بدلې د بلا غوندې، خبرې کړو چې ماښام شي...
)حبيب تاثير، برېښليک(.

په ازادو بېلګو کې:
- څه ښايسته
رنګينه شېبه
د خوارلسمې،
څه عطرينه
سپرلنۍ ورېمه چلېږي !
د))خيالي ((پر غرڅپو باندې روانه،
وړې راوړې
د ګلکخونو
پيغامونه...
او زه بوخت
پر ننداره
د هسک د پېغلې
چې بېباکه
بې پروا
_ لوڅه بربنده_
په رنوب

د څپاند سیند کې،

کړي لمبا په مینه مینه !

)زما نړۍ، ۴۹مخ ۲۵-۵-۹۴ز (؛

- - -

- پر ګلکځو د سپینو وریځو پسرلیو زما

سرې سیلۍ د پاڼرېژ رالوتې،

په تورو نمرو کې ځان نغښتی اسمان،

په ویر ویرژلې ناوکۍ مې د زموللي چمن،

د راپرېوتو سپېدارو په ناورین،

د لښېدلو بلبلانو په یاد.

// // //

باغ په زموللو اندېښنو کې ډوب دی:

د چمبېلیو ، رمبېلیو ورمې

د باد له کومې، لوټېدلې لارې

د کوم ناچېرې نشت اباد پر لورې ولېږدېدې...

)هماغه۹۲ -۹۳ (؛

- - -

- باران ورېږي،

توپان چغې وهي.

د دې سارېه ژمې لاسونه د توتیانو بچې

له شنو خوبونو پاڅوي

په یخ نیولو ګوتو

د شنو ښکو حرم څېرې ورنه زړونه باسي... تر پایه

)ننګیال،... (؛

- - -

- شپه توري، پر لاس لکړه

پر همدې لاره شوه تېره

مورې دوارې ورپسې ځو

ستا خندا یو ښکلی تاج دی

پاس پر زلفو سهر اېښی
مادې ملا نه لاس چاپېر کړ
ستا پر ولي مې سر اېښی
دواړه ځو د ځنګل لورته...
)غ لېوال، خله چې ته خپه شې۱(؛

- - -

- اوبه يې تېرې کړې پر ډېره
لاس يې پرېمينځلو
ژبه پاکه پاکه...
خو:
د سبا د وينو څاڅکي پر لمن پاتې شو !
)پيوند ، د سپنما ياران۱۰۱(،
- نری لار زمورِ له کوره
د شنو شوو په ځنګل کې
د پستو وښو له پاسه
ان، تر سينده رسېدله...

-...-

تروږمی وه
يو څو سيوري راپسې شو
زمورِ له کوره تر ګودره
جام د پرخې يې رامات کړ
نور يې پرېښوو م چې ځمه !
)هماغه(؛

- - -

دا خلور خړ د بواله
دا په لرګو پوښلې خونه
څومره مې بده راتله
اوس ترې وتلای نه شم
دلته مې مور ويديده
...)درياخان، تاند اوبپانه(؛

- - -

- مامي چې غبرګې سترګې
پاس د اسمان تتر کې و ګنډلي
او بيا ښه څير شوم ورته...
ماوي چې ګوندي له ماښامه مخکې
د پراخ اسمان تتر کې وګورم
روښانه ستوري ! !؟
)خسرو سنګروال (؛

- - -

- درسته شپه
اړخ پر اړخ
د بانه کټ کې اوړم،
ستاتر پلو لاندي
په نرمه غبږ کې،
يوه شيبه)زه د (ارام په تمه
موري ماشوم شومه بيا
غوږ پر اواز
ستا اللو ته پروت يم !)ازمون، ښنګه دي هېره کړمه۲۴(.

- - -

- دا زما ګوتې ته ګوره
هاچينه در معلومېږي
ها د دوو غونډيو منځ کې
شين نرى پيوند يې ويني
سپين ګړونګ درمعلومېږي
کټوري يې د سپوږمۍ چې
پاس پر سرباندې نيولي
تا ته وايم څير شه ګوره
دغه لاندې مېنې ويني
چې تر کوچو دي لا سپيني
دغو مېنو ته وربار دي

توري کړي د لونګو
زه هم کله کله پیایم
د نظر یو رمه هلته !
)ومان نیازی، لېمه ۱۱ګڼه(.

- - -

- هسې د کابل پرانګیو
یوه اوښکه ده
زه لکه ماشوم
ترېنه کیسې غواړم.
سره شي هیله هیله شي
د لمر سیوري ته پټه شي
غلې شي ګونګۍ شي
راستنه شي
راته نه وایي
بس ځنې راوګرځم...
)سید منتظرشاه، هیله ۸ ګڼه(؛

- - -

- اخر مې ولیدل د استاد ماشومتوب د تابلوګانو
څو کوشنې کورونه
مثلثي)څو دربګوټیز(بامونه
او د څو رنګه دېوالونو منځ کې
په پردو پټې رنګارنګې کړکۍ
څو هلته
ته وا څوک نه اوسېږي...
)احمد تکل، لېمه ۵ ګڼه(؛

- - -

اغلې سلمی شاهین)د پښتو ټپې ۵۰ (په یوه ټپه کې))تمثیلي مخاطبه ((په ننبه کړې ده:
یاري د زور خبره نه ده
اشنا ته وایه چې خوله سمه خوځوینه

په کيسه يي)پرابوليک (شعرکي د انځورنگ)تمثيل (بېلگې:
- ستا د گل بدن له عطرو
پر پاسته وربښمين پالنگ ستا د سيني وم
مست بېسده خوبولى
له ماښامه تر سهاره
ترخو...
ستا د لمر ښايست زرينو وړانگو
ستا د گل مخ سباوون په رڼو پرخو
له درانه خوبه راويښ کړم
او شوي هله مې روڼې
خوبوړې سترگې
په تلپاتې تورتم روڼو
رڼاگانو !
)د سبرونو نڅا ۲۲ (،
- - -
- سپينو کوترو د بامونو پر سر
په خپلو سرو منبوکو وليکل چې:
ځوک به تر))غرو ((زموږ د مينې پيغام ورسوي؟
کلونه وشول،
له آخوا د اور لمبې بلېږي
او راسوځي مو د الوت وزرونه !
)هماغه ۲۲ (؛
- - -
- ما وېل،
چې ولېږدوم
دا خپله توره کېږدی،
- لکه د ستورو بېړی-
د پلوشو په مراندو
هسکه د لمر تروربوی...
خو د تورتم د واټنو لاسونو

مراندي کړې پرې
زما د توري کېږدی
او کړه يې بيرته رانسکوره
د نېستۍ پر تورو خاورو باندې...
اوس،
هسې ناست يم
لاس تر زنې لاندې
چې دغه توره سپخېدلې،
ړنګه بنګه راپرېوتې کېږدی
څنګه راټوله کړم له تورو خاورو،
څنګه يې وپېرمه بيا له سره
او پر هماغه وچ خاورين څمکني غولي يې بيا
ودرومه بيرته نېغه
د پخوا په شاني !)هماغه ۱۰۷-۱۰۸(؛

شعري ترړنګونه)ترکيبونه(

په شعري کره کتنو کې دا زياته دود ده چې وايي: پلاني شاعر خورا ښه او ښکلي))ترکيبونه((هم کارولي دي. په دغه تړاو استاد اسد غضنفر داسې ليکي:

)) په ترکيب کې چې له دوو ياتر دوو ډېرو کلمو رغېږي، يوه نوې مانا مومو. ترکيبونه پر څلورو ډولونو وېشلای شو: اضافي، وصفي، تشبيهي او استعاري ترکيبونه. د پښتو پخوانو شاعرانو به ترکيبونو ته ډېره توجه نه کوله. په شلمه پېړۍ کې د هنر دې اړخ ته توجه وشوه... د جلان جادوګر هنر، بهير۱۷-۷-۲۰۱۰((.

دلته))ترکيب((د وييپوهنې او بيا وييرغاونې)Word formation (په جاج نه، بلکې د غونډله پوهنې)نحوي (په جاج کارول کېږي او له همدې اړخه د ژبپوهنې په نومونه کې نحوي ترړنګونه)ترکيبونه(، په بله وينا ، غونډونه)عبارتونه، فقرې (بلل کېږي. په دې توګه لومړي ډول ته))نحوي ترکيب ((ويل کېږي او دويم ډول ته)لغوي ترکيب(.

لومړی ډول د دوو يا زياتوويينو او وييکو)اداتو (يوه ټولګه ده چې په يوه غونډله)جمله (کې د يوه شننوړ او ونجوړ)قابل تعويض (يوون)يونټ، واحد (په توګه يو ټاکلی پښوييز او مانيز چار پرځای کوي، په نورو ټکو، يوه غونډله لومړی پر غونډونو وېشل کېږي ، لکه
واخلې)سپوږمۍ او زمری- د مازيګر پر درد بجو- په ملي بس کې- يوه ستراد بې بنډارته- څې (

غونډله. لغوی ترکیب بیا له دوو یا زیاتو وییونو او وییکو څخه داسې رغښت مومي چې نه یوازې شننوړ او ونجوړ نه وي، بلکې پر دې سربېره یې بېلابېل رغنده توکي له نحوي پلوه د یوه یوازېني فشار او)حالت: اصلي، مغیره (اړوند)تابع وي، لکه: پیمخی، سترګوړی، تمځای)تمځی (، ژبپوهنه، کتنپلاوی، له اوښکو ډکې سترګې، ژب-ساپوهنه...

په دې لړکې شعري غونډونه یا))ترکیبونه ((هم د نورو غونډونو غوندې تر هرڅه له مخه د اړوندو غونډلو)جملو (د یوونونو)واحدونو (په توګه، د جولیز، نحوي جوړښت، چار و مانا له مخې په پام کې نیول کېدای شي او هله بیاله شعري- هنري پلوه؛ او داچې له آره نحوي غونډونه دي، نو اړینه نه ده چې تل دې رغنده توکي یوازې خپلواک وییونه وي، بلکې، لکه له مخه چې ورته نغوته وشوه، ناخپلواک هغه) وییکي: د، له، په، پر، تر، سره، لاندې، باندې، کې، پورې، پسې، او... (هم رانغښتای شي او په دې لړ کې د همدغو څلورګونو ترنګونو))توالی اضافات((چې په دودیزو ادبي فنونو کې ویار)عیب (بلل کېده، اوس یې په ښېګڼو کې شمېرل کېږي.

دادی، دلته یې څو بېلګې وړاندې کېږي:

برندې سترګې، لکه: د اسمان ستورې، په سترګو سترګو کې، پر بلې ولاړه نجلۍ، سر پر زنګون، د وختو د اسوېلو تر سیورې لاندې، پر وربښمین بستر د ناز، د لمر په څنو کې، د ښېراز باور ګوګل، د ګل او بلبل په ژبه، بادونو لولنګرو، د کرلو پرنډو وینو د ګلمینو ګلبڼونه، د سپېدو د خزانزمولو سپېداورونو شنه خوبونه...)ساندې او سندرې ۳۲، ۸۲...(.

هرګوره، استاد غضنفر شعري ترنګونه په څلورو نومېرلو)مشخصو (ډولو اضافي، وصفي، تشبیهي او استعاري هغو کې رالنډ کړي چې هغه هم د نوموالو غونډونو یوه برخه رانغاړي. که نه، یوازې په نوموالو کې اضافي دا پینځه ډوله دي، همداسې توصیفي، بدلي، عددي، متممي، قیدي... او ورپسې فعلي ډولونه هم همداسې درواخله.

په هره توګه، د ترنګونو هماغه ساده ډولونه هم چې د دوو خپلواکو)ساده یا مشتقو (وییونو تر څنګ له اضافي)د (پرته پکې نور وییکي دومره برخه نه اخلي، تر یووستویو وییونو څخه د شعري انځورونو (ایماژونو (، په تولیز جاج، د))شعریت((لپاره ښه ترا لیاره هوارولای شي، او د ژبني پوتنسیال د آر له مخې یې زېږون ناپایه)نامحدوده (دی، په بله وینا، شاعر یې له اړتیا سره سم هرڅومره ډېر رامنځته کولای شي او هېڅکله له تنګسې سره نه مخا مخېږي.

استاد غضنفر هڅه کړې، د جیلاني جلان د شعر دارزوني په ترڅ کې هماغه څلور ډوله رابرسېره کړي:

))د مازیګر په)پر (زیړ جبین به ګل ګل وکړل شي
دا ځوان ګودر به اوس د نجونو په مذهب غږېږي

دلته زیړ جبین وصفي ترکیب دی. د مازیګر زیړ جبین، استعاري ترکیب دی. ځوان ګودر هم استعاري ترکیب دی. مانا داچې ګودر له انسان سره تشبیه شوی دی. بیا د تشبیه یو اړخ یعنې مشبه به)چې دلته انسان دی (حذف شوی او یوازې یوه ځانګړنه یعنې ځواني یې یاده شوې ده او د نجونو مذهب اضافي ترکیب بولو ، ځکه مذهب مضاف او نجونې مضاف اله دی.

متل دی وایي، د شال او شړۍ نه سره کېږي، خو په پکتیا کې شړۍ ښکلې او رنګین لباس دی.

جلان وایي:

دې ته سور غرور هم ګونډه ماتی شي، سجدې کوي

دا د پسرلي شړۍ د لمر په)پر (اوږو ښخه ده

دلته سور غرور وصفي ترکیب)غرور موصوف او سور صفت دی (او د لمر اوږې استعاري ترکیب دی. د ښاغلي جلان شاعري له اسعاري ترکیبونو مالامال ده. د ده ترکیبونه کابو ټول د ده خپل دي.

ژبپوهان وایي چې په ځینو ژبو کې ترکیب جوړول اسانه دي، خو په ځینو نورو کې اسانه نه دي...

. جلان د نوي انځور د جوړولو لپاره، د مانا د رسولو لپاره او بل د تناسب په خاطر ترکیبونو ته مخه کوي. دی وایي:

زموږ د کلي له اسمانه هر چا کړې ولجه

چا ترېنه لپو کې سپوږمۍ، وړې چا لمر وړی دی

دلته د کلي د اسمان ترکیب په وړپسې مسره کې له لمر و سپوږمۍ سره هم د انځور په بشپړولو کې برخه اخلي، هم تناسب زېږوي. (( )د جلان جادوګر هنر، بهیر ۱۷-۷-۲۰۱۰ (

دا خبره چې ترکیب جوړول په پښتو کې د نورو ژبو او بیا پارسي هومره اسان نه دي، سمه نه ده، ځکه، لکه چې په همدې څېرکې کې رڼا واچول شوه، هره ژبه))یو ناپایه رغاونیز پوټنسیال لري((، دا بېله سکالو ده چې په پښتو او بیا شعر و ادب کې له دغه پټ توانه د نورو او بیا پارسي ژبې هومره کار یا ګټه نه ده اخیستل شوې !

مرکب تشبیهات

استاد غضنفر په اړونده لیکنه کې د دغې شعري ټولۍ)مقولې (په تړاو لیکي:))له ترکیبونو چې راتېر شو، د جلان د شاعرۍ بله مهمه ځانګړنه مرکب تشبیهات دي. په دې جمله کې چې وایو ، هغه د سپوږمۍ غوندې ده، یوه مشبه او یوه مشبه به لرو. که مشبه او په تېره مشبه به تر یو زیات شي، دابیا مرکبه تشبیه بلل شوې ده. جلان له دې درکه هم په پښتو کې ډېر ساری نه لري. جلان وایي:

چې پسې وژاړم ښه وژاړم دمه مې وشي

لکه ناروغ نه چې په یخو اوبو تبه ووځي

دلته ژړا او یخې اوبه او د تبې وتل او دمه کول سره تشبیهي ارتباط لري. مرکب تشبیهات بشپړې منظرې راکوي او د تصویر جوړولو عالي ډول دی... ((.

هنري صفت

استاد غضنفر دا بدیعي صنعت داسې راپېژني:... کله چې صفت یاد کړو او موصوف پرېږدو ، د صفت دې ډول خیال پاروونکي استعمال ته هنري صفت وایو... . د خوشال ختک په دېوان کې د هنري صفت مثالونه نسبتاً ډېر دي. په اوسنو کې جلان یو هغه شاعر دی چې د هنري صفت کامیاب مثالونه لري:

پرون یې تاپسې دنیا چڼ کړه خبر یې کنه) که نه (
سپینچکه، لمر درنه یو څو جلوې په پور اخلي

چې دلته د سپینچکه صفت د موصوف له ذکره پرته راغلی دی.. (()د جلان جادوګر هنر، ادبي بهیر ۱۷-۷-۲۰۱۰).

سبکي ګډوډي)اضطراب (

زموږ د دودیزو ادبي فنونو او نوي ادبپوهنې استاد ، غضنفر دغه تولی) مقوله (له یوې بېلګې سره داسې راپېژني:

))... د سبک له اضطرابه منظور دادی چې کومې کلمې یاد لیکلو کوم طرزونه چې یو له بل سره نه کوشېرکېږي، سره یوځای کړو. د ښاغلي جلان په دا لاندې بیت کې د ساینس او مقالې د ژبې کلمات د ادب او غزل د ژبې له کلماتو سره یوځای شوي خ کوشېر شوي نه دي او د سبک اضطراب یې پیدا کړی دی:

هلته ساینسدان د لوړ تخنیک په تار ډېره تړي
دلته ګلژبې سمندر په یوه خبره تړي

نوي شعري جاجونه)مفاهیم (

پر نړیوال، سیمه ییز او هېوادني یا ملي کچ د سمبولونو او اسطورو تر څنګ یو لړ سیاسي، فرهنګي... جاجونه)مفا هیم(، د وییونو، ترنګونو یا غونډونو)عبارتونو (او بیا نومونو)ترمونو (تولیو)مقولو (، ګړنو او متلو په بڼه، چې د رسنیو له لارې یې وسمهالي شعر ته لار موندلې او زیاتره پر ن، یوالوسمبولونو اوښتي دي، په وسمهالي پښتو شعر کې هم نن سبا په آره یا اړولې بڼه لړو ډېر را دود شوي دي، لکه:

توروسپین، توورداغ، د خطر زنګ، سور څراغ، زرغون څراغ) وربښوول یارناکول (، ښی،

ښیلاسی، کيڼ)لاسی(، پرمختللی)مترقي(، ځانساتی)کنسرواتيف(، سمونوال، تور)بنسټپال(، توره)ديني بنسټپالي يا ارتجاع(، سور)کمونېسټ(، سره)کمونېستي ارتجاع(، سپين)پانګوال، پانګواک(، سپينه)پانګوالي ارتجاع(، نړيواک)جهان سالار(، نړيواکي)جهان سالاري، جهانباني(، نړيخور)جهانخوار(، زبرځواک، شپېږم ستون)رسنۍ(، پېنځم برج)سوسيالېزم(، صليبي جنګ يا جګړه، د تعميدلمبا)غسل تعميد(، سمندري غله، ښېل يې کړه، ابل يې کړه)تفرقه انداز و حکومت کن(،خوره او مه مره)بخور و نمير(، کور ډوډۍ کالي يا کورکالي ډوډۍ، توري اوبه، ترتورو اوبو آخوا)oversea-s(، شمال و جنوب)شمالي نيمه ګُره او سوېلي نيمه ګُره(سپين چک، د غروي اوښکې)اشک تمساح(، د مرګ و ژوند خبره)سوال مرګ و زنده ګی(، د تونل پای)نه ښکارېدل...(، توره طلا)تېل(، يانکي)امريکايي(، چوپ ډېری)اکثريت خاموش(، مختوپاني چوپتيا يا ترتوپانه مخکې خاموشي، فاضلهٔ مدينه، دعاج مانۍ يا برج، تاج محل، د خوراړو)جذاميانو (ټاپو، له زانګونه تر ګوره...؛ د ظلم و تېري سېمبولونه، لکه يزيد، شمر، حجاج، چنګېز، هلاکو، تېمور، مغول او ورسره ترلې مغلو اله، هيتلر، موسولوني، فرانکو، پلپوټ، پېنوچېټ او بيا ورسره زموږ خپل همهالی سيال...؛

پرنړيوال کچ يو لړ تاريخي نومیالي او اتلان، لکه سپارتک)دروميمريبيا نو سر غندوی اتل(، سزار، هراکلس)يوناني پهلوان(، سکندر، کېلو پاترا)د مصر ټولواکمنه(...؛ او بيا زموږ خپل دا، لکه يما، جمشېد)او ورسره ترلې: جام جم(، ويشتاسپ، ګشتاسپ)لرغوني شاهي اسپه کورنۍ تر ټولو له مخه د پښتنو له ساکي نيکونو سره تړاو درلودلی(، ساک ياسهاک، سړبن، غلجي، غرغښت، ببتنی،کرلانی، ويما، کنېشکا،اوشاش، زرينه)ساکي ټولواکمنه(، روکسانه يا رخشانه)د سکندر ساکه-پښتنه مېرمن(، زرتشت)زردشت(، سپين تومان)د زرتشت ستاينوم(، يا نيم تاريخي اتلان، لکه سيستانی کک، رستم، زال، اسفنديار، کابلۍ روبابه او سودابه...؛

او زموږ بشپړ تاريخي او ملي اتلان، لکه:

ابراهيم لودي، شېرشاه سوري، بايزيد روښان، خوشال خان، ميرويس نيکه، نازوانا، احمد شاه بابا،اکبرخان، عبدالله خان اڅکزی، محمد جانخان، غازي ادې، امين اله خان لوګری، ميربچه خان، مسجدي خان، محمد شاه بابکرخېل، ايوب خان، ملالۍ، ملامشک عالم، محمد عثمان تګاوی،د هډې صاحب، چکنور ملاصاحب، د ترنګړو حاجي صاحب، امان الله خان، غفارخان، صمد خان، ميرزا عليخان...؛

د نړيوالو تاريخي- جغرافيايي ځاينومونو، لکه بابل، نينوا... ترڅنګ زموږ پخواني او يوناني، لکه: باکتريا، باختر، بخديانا، پاروپاميزاد، اکسوس)امو(، اندوس)اباسين(، اراکوزيا

)ارغستان، گندهارا)کندهار !(، هریوا)هرات (، مرغنا)مرغاب (، نیاسایا)میمنه (، زرنگیا
)سیستان (،کبورا)کابل (، لو کرنا)لوگر (، الینا)نورستان (، لام یا لمپاکا)لغمان (، پروانتا
)پروان (، کاپیسا ، پنتهېر)پنجشېر (، گنزه)غزنی (، ویهارادک)وردگ (، ناگرویهارا
)ننگرهار (، اجنپور)رحمت ځواکمن (یا د استاد حبیبي د څېړنې له مخې دنپور)جلال اباد (،
باګرام)پېښور (، اودیانا)سوات (سواتسو)د سوات سیند (، روه ، روهیستان ، روهلیکنډ....
استاد پژواک د لومړي شاعر په توګه خپل ملي دا ږومبی ځل په پښتو شعرکې تر ډېره کارولي
دي او لیکوال په یوڅه زیاته کچه ، چې هرګوره استاد کهزاد په خپل زاړه تاریخ کې له څه ناڅه
))فلالوجیکي ((تېروتنو سره له اوښتا او شاهنامي څخه راچاڼلي چې پر وړاندې یې د دوست
شینواري)افغانستان په اوښتا کې (یو څو بېلګې له تاریخي ژېپوهنې سره یو څه زیاتې باوري
برېښي.

۷ - څپرکی
د وگړني یا گړني پښتو شعر
جولیز رغښت

د هرې دودیالې)مهذبې، متمدنې (ټولنې ادب تر هر څه مخکې پر گړني او لیکني ادب وېشنه مومي:

)و (گړنی)شفاهي (، یا ولسي)فولکلوري **popular** (ادب د هرې ټولنې په هماغو لومړنیو بشپړتیایي پړاوونو اړه لري چې لیک یې لا نه درلود ، خو دا ورټیا پکې وه چې د نورو هنرونو په څېر دغه ژبنی هنر هم وزېږوي او د نثر یا نظم په بڼه یې یو بل ته خوله پر خوله او سینه پر سینه ولېږدوي او له دې سره یې زېږندوی یا ویونکی د زمانې له یاده ووځي، بیا نو د اړوندې ټولنې یا ولس گډ مال شي او کوم ټاکلی یو گړی (یې پخپل نامه نومولای نه شي.

کله چې ټولنه د لیک و لوست پړاو ته ورگډېږي او ورو ورو پکې لیکنی ادب وده ومومي، نو) و (گړنی ادب هم هماغومره ورو ورو له دوده لوېږي، هم د پنځونې له پلوه او هم د کارونې له پلوه. دا ځکه چې ادبي او رواني تنده یې نوره زیاتره په دا دویم ادب خړوبتیا مومي او)و (گړنی هغه یې ورسره هسې په څېرمه ډول خپل نیمژوانده شتون پر مخ بیایي او پخوانی برم ورته نه پاتې کېږي، او په پای کې هم د خپلې ټولنې یو تاریخي- فرهنگي ټوک)جزء (او پاتوړې)میراث (گرځي.

"په ډېرو وروسته پاتي ټولنو ټیزو اړیکو)اجتماعي- اقتصادي مناسباتو (کې د ښکېل انسان ډېر ساده)ابتدایي(انګېرنې، اندونه او ولولې د هغه د ژوندانه د توکیز)مادي(او مانیز چاپېریال انګازه ده. اړتیا هغه دي ته رابولي چې وانګېري، سوچ او اټکل وکړي او خپلو رواني تمایلاتو ته هنري بڼه ورکړي ".)کرګر: څو ادبي یادونې، ۴۵ مخ(.

زموږ په پښتني ټولنه کې چې ډېری یې په لیک لوست نه پوهېږي، د)و (ګړني ادب زېږون لا لږو ډېره شته دی. دغلته تر پرمختللیو سیمو زیاتره)← بېنومه او نیمخرګند (ولسي ادبي ژانرونه زیات دود لري او ان تر دې چې هره خبره یې له لنډۍ یا متل سره وي او یا د کوم ولسي شاعر له یو نیم بیت سره.
په ځینو سیمو کې خو تر اوسه، یا تر پرونه یوازېنۍ)و (ګړنۍ بڼه پاتې شوې ده. د ساري په توګه د ېرش خلو ښت کاله له مخه د پکتیا او پکتیکا په سیمو کې د لیکني ادب څرک هېڅ نه لګېده او یوازې) و (ګړنۍ شعر و ادب او ورسره تړلی ټنګ ټکور واکمن وو ، لکه واخلې، د ← دویم یا نیمخرګند غوندې اړوند "شیبران" چې په سملاسي)فی البدیهه(ډول یې له ټنګ ټکور سره شعرونه او بدلې ویلې او دا چې نالیک لوستی ول، همداسې ګړني به پاتې کېدل او یا به د هر چا ببرته هېرېدل. په خوست او ځاځیو کې دغه راز شیبران د یو لړ نویو را پیدا شویو لیک و لوست والا شاعرانو تر څنګ لا هغه پخوانی ګرانښت او منښت لږو ډېر ساتلی دی.

انګرېز پښتو پوهاند د پښتو)و (ګړني ادب دوه ګونی وېش لپاره زموږ تر کورنیو)دودیزو (پوهانو ، څه ناڅه یوه غوره تخنیکي برید لیکه راکښلې، لومړۍ))بېنومه((برخه یې، ربښتینې وګړنۍ برخه بللې او ورسره ورسره یې د دارمستېتر غوندې) **popular songs**(نغمې، سندرې نومونه کارولې او له دویمې سره وګړنی شعر) **popular verse-s**(. مانا دا چې له آره سندرې او نغمې رانغاړي او دویمه برخه یې پر وړاندې، هر ګوره))شعرونه((، په بله وینا ، د لومړۍ هغه ربښتیني برخه وار له مخه یوه))سندریزه((پنځونه ده او دویمه وار له مخه یوه))شعري((پنځونه.

بلخوا لیدل کېږي، دغه دویمه برخه هم یو رنګ نه ده او د ویونکیو اکر وکر)حالت و هویت(یې سره توپیر لري او هغه دا چې په دوی کې څوک نیمخرګند دي او څوک پوره خرګند ، نو ، دبته اړ وځو ، په ټولیز ډول)و (ګړنۍ سندرې) **popular songs**(او وګړني شعرونه popular verses شعر پر دوو نه، بلکې پر درو غورو ډلو یا ټولیو)کټېګوریو (وووېشو:

لومړۍ ډله هغه سملاسي)فی البديهه(لنډي نغمې راځي چې د کار پر وخت، پر لاره او ياهم له ملي اتڼ سره بولل کېږي، د وګړني شعر دا برخه زياته آره او رښتينې بللای شو؛ زيات دودېز رنګ لري او بېنومه ده.

دويمه ډله چې ويونکي يې نيمڅرګند يا نومورکي دي او د ځانګيزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي په دې ډله کې، د لومړۍ هغې تر پلېونۍ او اغېزلاندې ويل شوې لوبې، بدلې، بګتۍ، لنډ لنډ رزمي، بزمي... شعرونه راځي.

دريېمه ډله هغه ده چې ويونکي يې پوره څرګندو نومور دي او د ځانګيزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي په دې کې مقام، رباعي، غزل، چاربيته او)پېيلي(داستان راځي چې غزل يې ، هرګوره له ادبي هغه سره خورا ډېر توپير لري. (( )مکنزي ۳۲۰ مخ(

څرنګه چې زموږ خبرې تر هر څه له مخه د پښتو شعر پر څپېز- څجېز سېستم راڅرخي، نو پر همدې لومړۍ يا بېنومې برخې يو څه ډېر تمېږو او له دويمې نيمڅرګندې او دريېمې څرګندې برخې سره ځکه ډېر نه پېچېږو چې دا دواړې برخې د پښتو شعري سېستم لپاره آر بنسټ نه، بلکې د لومړۍ آرې او نره وګړنۍ برخې سره په ګډه پر خپل خپل وار د ادبي)ليکنۍ، دېواني(برخې ترمنځ تش د يوه پله هومره چار پرڅای کوي دا دی، درې سره برخې پر خپل خپل وار پرله پسې د مينه والو مخې ته ږدو:

لومړۍ: آره، رښتينې او بېنومه برخه

دا برخه تر دويمې)نيمڅرګندې(هغې ډېر څېلونه)ژانرونه(لري څينې يې له آره يوازې سندريزه لوښه او کارونګ لري، ياني د ټنګ ټکور لپاره راپنځول شوې او پنځول کېږي، لکه غاړې، سروکې، ببولالې، شين خالۍ، نيمکۍ يا د اتڼ نارې؛ څينې يې، يوازې او يوازې ترنمي لوښه او کارونګ لري، لکه، کاکړۍ، غړانګې، د ويرساندې، د ناويو ساندې يا چغيانې، د اتڼ نارې، د نکلو نارې، د ماشومانو سندرې ، د ميندو سندرې، للو سندرې يا لولوې او د بېنومه ولسې ډلې داسې نورلوی واړه څېلونه؛ او څينې يې لکه لنډۍ او لنډه کۍ شعرې، ترنمې او سندريز دريواړه کارونګ ډولونه لري.

د رغښتي تخنيک له پلوه دا درست څېلونه د ټوليز پښتو شعر سره د پرتلې وړ دي؛ هرګوره، د نکلونو يو شمېر نارې چې هايکو وزمه ازاده بڼه لري او يا هم د سپين شعر بڼه، له ناڅيزه تول و تال سره، بې له هغې له څپېز- څجېز سېستم سره اړخ نه لګوي پر وړاندې يې پېيلې هغه تر ډېره

دغه سېستم رانغاړي اويوه نيمه نانډولي يې، لکه څنګه چې وتلي شاعر او ليکوال))عبدالباري جهاني، لروبر او بپانه((يې د بېلګې په توګه د فتح خان برېڅ د نکل په تړاو يادونه کړې، د نکلچيانو له خوا د بيا بيا راغبرګوني يا خوله پرخوله کېدنې زېږنده برېښي.

په هره توګه، په ټوليز ډول د پښتو سوچه وګړني همدا لومړی پېيلی ادب یا سندرې popular songs جوړښت له پلوه آرې او پخوانۍ برېښي او څپيز- خجيز)سېلابو تونيک (جوړښت لري، تر دې چې د) پېيلي (دويم او درېيم ډول او بيا ليکني، ديواني او ازاد شعر لپاره مخبېلګه ګڼل کېږي.

مورډ څپيز- خجيز شعري پښتو سېستم له پلوه د دغي لومړۍ وګړنۍ برخې له بېلابېلو څېلونو څخه دوه غوره څېلونه)لنډۍ او سروکي (تر سپړنې او شننې لاندې نيسو.

۱ـ لنډۍ

لنډۍ د پښتني وګړني ادب يو داسې شعري او سندريز څېل)ژانر (دی چې د خومره والي، ټوليزوالي، ګرانښت و منښت له پلوه ورسره بل هېڅ څېل سيالي نه شي کولای. بېلابېل نومونه او ستاينومونه ، لکه لنډۍ، ټيکۍ، مسرۍ، ټپه،اواز، بدله، سندره)لايق(، ټپې، ټپکۍ)يادويګا (، غريبۍ، غرنګۍ)رفيع(، يې هم زمورډ خبرې پخلې کوي. بل ارزښت يې په دې کې نغښتی چې د پښتو آر او رښتيني شعري))څپيز- خجيز((سېستم يوه تيپيکه مخبېلګه ګڼل کېږي. که د د غه ټوليز)وزني(رغښت له پلوه د)ګړني او ليکني(قافيه وال او ازاد شعر رانغاړي، د مسره ييزې نابرابرۍ او ناقافيه والۍ له پلوه بيا په ځانګړي ډول د ازاد شعر لپاره يو داسې پوخ بنسټ جوړوي چې پرديو پېښو او پليونۍ ته د چا پلمه نه پاتې کېږي او نه خوک پر اوسني پرله پسې رادوديدونکو ازادو شاهکارونو دا تاپه لګولای شي.

لنډۍ يو داسې خپلواک دوه مسره ييز، په بله وينا ، يو بيته شعر دی. لومړۍ مسره يې نه څپيزه او دويمه يې ديارلس څپيزه ده چې وروستۍ ناخجنه څپه يې يو موزيکال اهنګ رامنځته کوي. له خجيز پلوه يې له سره تر پايه پر هره خلورمه څپه يو غوره يا پياوړی خج ټيکاو لري او تر څنګه يې نورې څپې په اړوندو وييونو کې خپل خپل خجونه هم ساتي، خو د هماغو غورو يا پياوړو شعري خجونو تر اغېز لاندې کمزورتيا مومي ، خو بيا يې هم که ويونکی يا بولونکی ببخي وغورځوي، په بله وينا ، له تول و تاله يې بلهار کړي، نو د بل هر شعر په څېر دغه ټولمنلي وګړنی شعرهم له ژبنۍ او مانيزې نيمګړتيا سره مخامخېږي.

د اهم د لنډۍ د بې کچه گرانښت او منښت ښکارندويي کوي چې د ښنومه)و (گړنيو شعرونو او بدلو تر بل هر ځېله يې پنځون او زېږون زيات دی او هېښنده يې لا دا چې پر نالوستو پرگنو سرببره پکي لوستي او بيا شاعران هم پته او ښکاره برخه اخلي؛ او رښتيا هم له ډېرو ښېلگو ځخه يې دا ځرک پوره لگېدای شي چې پنځگر يې بايد هرو مرو ليکلوستوال او پاخه وينا وال اوسي، نه يوازې له هنري، بلکې ژبني پلوه هم لکه چې وايي:

ديدن مې كورته پسې يووړ

پر قدردان اشنامې ځان بېقدره كنه

دا بله ښېلگه خو لاځه کړې، څه کړې چې د حميد مومند د دېوان د کومې لاسکښني)قلمي نسخې(پر دوتنه را پاتې ده او له سبکه يې هم دا پوره جوتېدای شي چې د همدغه نوميالي شاعر رغاونه اوسي:

سينه مې د ېگ، زړگی مې غوښې

او ښکې اوبه دي، ښېلتون اور پسې کوينه

د امير شېرعليخان)شاهي پېر ۱۸۲۳-۱۸۷۸(په نامه هم د ځينو ښېلگو يادونه کېږي، او ديوې داسې ښېلگې ځرک يې لگول شوی چې د واکمنۍ او ژوند په وروستيو شپېو کې يې له ډېرې نهيلۍ نه پر خوله راغلې وه:

د غم لښکرې راپسې دي

د پادشاهۍ تاج مې پر سر له ملکه ځمه

د دې لپاره چې(د دغه ولسي مرغلرو د))غلا((مخنيوی شوی وي او ورسره ورسره))←هايكو (نه وي ننگولې، ليكوال يې تر ځنگه له پښځيزوني)تخميس(سره))← تېپيزه((نومې شعري لړۍ را ښلولې او نن سبا يې ښايسته ډېر دود مونډلی دی.

ترنگتوک)euphony(

لكه پاس چې ورته نغوته وشوه ، لنډۍ له ټاکلي ځپيز- ځجيز انډول سره سره پر يوه ناځجنه موزيكاله، په بله وينا ، پر يوې خوږ غږې يا ترنمي ځپه پای ته رسي. مانا دا چې د دغې وروستۍ)دوويشتمې(ځپې خوږغږي د ځپيز- ځجيز انډول ترځنگه د لنډۍ يو بل رغنده ټوک گڼل کېږي او نشتون يې رغښت له پوښتني سره مخامخوي؛ د شعر په توگه يې يوه ځپه کمېږي او له موسقي پلوه)موزيكال(اهنگ له لاسه ورکوي. دغه ټوک يا توک))ترنمي ځپه((يې يا زور)a-(وي، يا)-مه(او يا هم) -نه(. په يو مهال کې له دغو درېواړوځپو ځخه هره يوه د ور مخکې)يوويشتمې(ځجنې ځپې له يوځه اغېز سره لنډۍ ته يوه خوږغږي يا خوش آهنگي

وربښي او پر همدې لاسوند له درو څخه هره يوه څپه هم ايوفوني (euphony (بلل کېږي چې پښتو اندول يې ترنګتوک يا ترنمي توک کېداى شي. دغه درېګوني څپې سره د خوږ غږى له پلوه پردرو پوړيو وېشنه مومي،)-نه(په لومړۍ پوړۍ)درجه(کې راځي،)-مه(په دويمه اوزور)-a (کې ځينې کورني او بهرني داسې انګېري چې يوازې همدغه درېيمه د لنډۍ پايڅپه رغوي، په داسې ترڅ کې چې دا دومره ترنم نه لري او يوازې هله يې موزيکاله لوښه زياتېږي، چې ترې له مخه)-م (يا)-ن (راغلى وي، لکه په دې ببلګه کې:
اخر به خاورې شې بدنه _ که دې هرڅو پر وطنو وګرځومه)يا: -ساتمه، -ليکمه، ځمه، يمه، شمه، خېژومه... (
که نه په يوازېنې ځان دومره راکښون نه لري، او ليکوال يې هم تراوسه متې دايوه ببلګه ، هغه هم د يوه دبوګلى)پښه يي (ملا پر حواله را يادښت کړې ده:
په پېښور کې مې زړه تنګ شو _ کله به درشمه پراخه دبوګله !
په هره توګه،)_مه (او)-نه (هم کېداى شي، د همدغه درېيم ډول په څېر عادي ژبني توکي اوسي او يا هم هسې د موزيکالو)ترنمي (توکو په توګه په پاى کې سرباري شوي وي، د ړومبي ډول ببلګې، لکه:

- د خوشالۍ ياران مې ډېر وه
چې ښادي ولاړه، ټولو پورته کړل لاسونه
د لېونۍ ارمان پوره شو
پر لاره ځي په کاڼو ولي زيارتونه
برېستن دې واغوسته ويده شوې
پر زړه دې نښته د يارۍ سوې داغونه
- بس که چې مور دې کنځل وکړه
نامېرې تاته مناسب نه وه مينه
بلبل د زړه په غم اخته شو
غوټۍ د زړه سودا کوي د زړه دننه
ظالمه دا ظلم دې بس دى
چې يو دې خوار کړم، بل دې ورک کړم له وطنه
د دويم ډول ببلګې چې ترنمي توکي يې پر ژبنيو هغو ور سرباري شوي اوسي، ببخي ډېرې دي او دلته يې پر يوڅو بسنه کوو:
- د ببلتانه په کور کې راغلم
برخې قسمت شوې، زما غم په برخه شونه

څوک مې له حاله خبر نه شو
بېلتون مې بیا پر لمن اور ولګاونه
څوک مې له حاله خبر نه دي
دننه زړه مې هجران درېې وړې کړنه
- څه شو که ناسته مې دلې ده
اروا مې ستا پر کټ منګولې لګوینه
څله ودرېږې یار مې نه یې
یار مې هغه دی چې غونچې څنې ساتینه
باده پر باد مې سلام وایه
پر هغه باد چې د اشنا پر لوري ځینه...

د لنډۍ بېلابېل کارونځایونه

لنډۍ تر هرڅه له مخه یو شعري لوښه، وینګ او کاربډنګ لري او له آره د بې لیک لوستو پرګنو له پنځونو څخه ګڼل کېږي او په ورځني ژوند کې یې زیات کاربډنګ په همدوی اړه پیدا کوي. یو خواترې په ورځني ګړني بهیرکې لکه وراشې)وجیزې(یا متل کار اخلي او بلخوا پرې د یوه هنري پیداوار په توګه خپل ښکلاییز ښوب)ذوق(او تولنیز ارمان څرووبوي او هغه دا چې په اواز کې یې انګازه کوي او بیا یې له سندریز پلوه له نورو سره هم شریکوي. سکالووي یې پر رزم وبزم او یا د یادویګا)۲۳۴مخ(په خبره پر مینه او جنګ جګړه راڅرخي، د مینې او رومانس بېلګه یې د خالو خان)د محمود غزنوي سرلښکر(د مینې)محبوبې(لنډۍ راوړې او د رزم یې د میوند د ملالۍ هغه.

. د دې لپاره چې د ټولمنلي شعري او سندریز څېل)ژانر(په توګه مو د لنډۍ کارونځایونه ښه ترا پېژندلي اوسي، داسې یې ور ډلبندي کوو:

الف - د وراشو او متلونو غوندې ترې په ورځني ګړني بهیرکې کار اخېستل کېږي.
ب- په څېرمه توګه سندریز ډګرته ور ګډېږي، هغه هم، په خپلواک ډول:
)۱(په اواز کې انګازه کېږي،)۲(له سازاواز دواړو سره غاړه غړۍ کېږي او)۳(په ناخپلواک ډول له سروکیو سره د سندریز کمپوز په بشپړتیا او سمبالتیاکې کارنده ونډه اخلي. په دغو درو سرو سندریزو ډګرو کې ډېرې رنګارنګۍ راخپلوي. د اواز له پلوه بېلابېل سیمه ییز او ټبرني او بیا بېلابېل وګړني رنګونه رانغاړي، د ساري په ډول، کندهاریان یې یو راز انګازه کوي،

ننگرهاریان یې بل راز، او په هغوکې ببلابېل ډېرونه، کوچیان، پوونده، سارایان بل راز او کلیوال او ښاریان یې پسې بل راز؛ همداسې یې له ساز اواز او بیا یې په ناخپلواکه توګه له ببلابېلو غاړو سروکیو سره ببلابېل رنګونه او ځېلونه دروا خله.

لنډه کې چې په منګلو او ځائیو کې دود لري او د لنډیو تر څنګ په څه ناڅه ورته سندریزه توګه ځنې کار اخېستل کېږي. څوارلس څپې رانغاړي، پر لومړي څج پېیل مومي او زیاتره یې په سمه نیمایي کې سا کښنل کېږي او تر پایه یې هره څلورمه څپه خجنه راځي، لکه:
جونه په)پر (باغ ګډې شوې، تالا یې کړه ګلونه؛
ته په دا ډاول جوړه یې، که زه در مین شومه؛
په دغه دربیمه ببلګه کې یې شپږ څپې وروسته سا ایستل کېږي او ورپسې اته څپې راځي:
وه بادشاګردي ده، ټول یاغي شول وطنونه)علي محمد منګل، فولکلوري وږمې (.

۲ (سروکي

سروکي نیمګړي سندریزې ټوټې دي چې په خپلواک ډول نه بولل کېږي، بلکې، لکه پاس چې یادونه وشوه، د لینډیو په مټ و ملتیا ترې خپلواکې سندرې رامنځته کېږي، ځینې پښتو فولکلورپستان یې د پخوانیو خپلواکو شعرونو یا سندرو پاتشوني انګېري. ګڼ شمېر جولیز ډولونه او ببلابېل اهنګونه یا طرزونه.

د ژبنې او شعري یا څپیز- خجیز پلوه زیاتره له دوو غونډلو، په بله وینا، دوو مسرو څخه رغښت مومې او لږوډېر د یوې لنډکې غونډلې یا مسرې په بڼه وي. دا چې په یو لړ ځېلونو، په تېره مستزاد ډوله سرو کیوکې دویمه مسره له لومړۍ سره څپیز- خجیز انډول نه لري، لاسوند یې دا دی چې دغه دویمه یې له سندریز تول و تال سره ځانته جلا)وزن یا ریتم (لري او یا هم د لارغه یې مسرې غوندې پر پښځمه څپه خجنېږي. بلې خوا ته څنګه چې له ټیکیو)لنډیو (سره ویل کېږي، نو هغه هم د خپل تول و تال اړوندوي. یوه مستزاد ډوله بڼه یې داده:
پاس په باړه کې اوبه ګډې ودې ځینه
شینواري لونګینه
لومړۍ مسره په څلورمه)- ړه(او دویمه په دویمه خجنه څپه)-وا-(پېیل کېږي. د سروکي جوړښت زیاتره په)مستزاد (ډول وي، لومړۍ مسره یې اوږده او دویمه یې لنډه راځي، خو څپیز او خجیز انډول یې تل برابر نه وي.

مگر یو لړ سروکي د)سر (چپه مستزاد جوړښت لري، داسې چې لومړۍ مسره یې لنډه او دویمه یې اوږده وي. خو ښپیز او خجیز انډول یې سره په هر ډول همېشه یو راز نه وي. اوږدې مسرې په دواړو ډولو کې زیاتره د لنډۍ)دویمې (مسرې هومره اوږدوالی لري او خجونه یې هم ورسره همداسې سمون خوري، خو وړه مسره یې په)مستزاد او چپه مستزاد (دواړو ډولو کې پر لومړۍ یا دویمه ښپه خج راځي چې چپه بېلگه یې هم دا ده:

۱- لونگ کرمه

که لو مې گډ کړ یاره تا به راولمه

لومړۍ مسره پېنځه ښپیزه ده او پر دویمه ښپه باندې یې خج راغلی دی. دویمه کټ مټ د لنډۍ د دویمې مسرې غوندې دیارلس ښپیزه ده او پر خلورمه، اتمه او دولسمه ښپه خجونه راغلي دي:

۲- لو دی د غنمو یاره

گېډۍ راواچوه بنگړي راغلي دینه

)یاره لو (

لومړۍ مسره اته ښپیزه ده او خجونه یې پر لومړۍ او پېنځمه ښپه راغلي دي، دویمه بیا هم د لنډۍ له دویمې مسرې سره ښپیز او خجیز سمون لري، مگر په تون)آهنگ intonation (کې ورسره یو راز نه ده، دا مانا چې دلته د لنډۍ غوندې اهنگ ځوړ نه، بلکې لوړ ځي، ځکه سندرغاړی ورپسې پتلیز د لومړۍ مسرې یوه برخه)یاره لو (راغبرگوي او اړ دی چې اهنگ هماغسې لوړ وساتي، دغه د اهنگ لوړوالی ساتل د سروکیو یوه تولیزه سندریزه بېلتیا ده.

۳- لېونۍ)و (لاړه شه گل راوړه

که دلته نه وي له کنډوه پسې واوړه

دغه سروکی هم له سرچپه والي سره سره د ښپیز او خجیز جوړښت له پلوه له لنډۍ سره هېڅ کوم توپیر نه لري، مگر یو خوا د دواړ مسرو قافیه والی او بل خوا ، لکه چې په لومړیو کې وویل شول، اهنگ هم خپل نقش لوبوي چې له لنډۍ سره په وزن)ریتم (کې توپیر راوړي.

۴- په انتظار کې د جانان ولاړه یمه

بارانه مه راځه مابنام دی

دا سروکی که مخکې وروسته شي، کټ مټ ترې لنډۍ جوړېږي په دې شرط چې آهنگ ته یې هم بدلون ورکړل شي. که څه هم آهنگ په تولیز ډول د پښتو شعر په سندریز اوډ)کمپوز (پورې اړه لري که نه په عادي لوستنه، شننه او سکښتنه)تقطیع (کې آهنگ په پام کې نه نیول کېږي.

۵- نن مه راځه جومه)جمعه (ده

سبا ته راشه چي اخره چارشنبه ده

دا سروکی هم، لکه دربیم هغه له قافیه والو سروکیو څخه ګڼل کېږي. لومړۍ مسره يې اوه څپیزه ده چي پر دویمه او شپږمه څپه يې خجونه راغلي دي او دویمه مسره يې د څپیز او خجیز انډول له مخې د لنډۍ دویمي مسري ته ورته ده، مګر دا چي، نه د لنډۍ غوندي ترنمي توک)-ه، نه(لري او نه يې اهنګ پربوتی پای ته رسي، نو ښېخي ورسره یو راز نه شي ګڼل کېدای.

۲- سپیني باریکي لېچي تشي ګرځومه

بنګړیوالي ترورې، زموږ کوځي ته راشه

د دي سروکي دواړي مسري د څپیز شمېر له مخې د لنډۍ له دویمي مسري برابري دي، خو د خجیز او بیا موزیکالي څپي له پلوه ورسره یوازي لومړۍ دا اړخ لګوي. دویمه ټوټه یا مسره يې له موسیقي پلوه ګړ سره جلا اهنګ لري: د))بنګړیوالي ((دربیمه څپه)-وا- (ډېر لوړ او انګازور موزیکال اهنګ لري او د))ترورې((ړومبۍ څپه)ترو-(یو نارورډي پیاوړی خج اخلي، بیا لارغه)وقفه(رامنځته کېږي او ورپسي لنډه کۍ غونډله عادي خبري)نحوي(لویدونکی اهنګ راخپلوي، مانا دا چي ګرد موسقیت لومړۍ مسره))سپیني باریکي لېچي تشي ګرځومه((او بیا پر))بنګړیوالي((او))ترورې((ورټولېږي او ښکاره ده، ورسره را ماتېدونکي لنډۍ هماغسي غځوني کوي.

بابولالي، شین خالی، د هوتکو نارې، د کاکړو غاړې یا کاکړۍ، او داسي نورې ورته سندرې د شعري جولي له پلوه د سروکیو په لړ کي راځي او د هماغه دود او دوی)قانون(پر بنسټ يې رغېدنه او شننه تر سره کېږي، په بله وینا هره څلورمه څپه يې خجنه راځي)د پورتني اثر اړوندي ځرګندوني دي وکتل شي(.

اتل)شمله- لندن، لومړۍ ګنه ۵ - ۹ مخ(له بېلابېلو یاد شویو سندرو سره د))لنډۍ((بېلابېل سندریز اهنګونه یا طرزونه راپېژندلي، یا په سرچپه وینا، د لنډیو په تړاو يې یو لړ سروکي له بېلابېلو اهنګونو سره راښوولي دي. مانا دا چي نوموړي لیکوال د سروکیو اهنګونه د لنډیو له اهنګونو سره ګډ یا التباس کړي دي، نو که خبره يې دلنډیو د اهنګونو په تړاو وای، نو بیا ورته اړینه وه چي په نومبرلي ډول همدا لنډۍ په خپلواکه او ګوښي توګه د سیمو او ګړودو له پلوه تر شنني لاندي ونیسي او هله يې د ویلو راز راز))ترنمي ((طرزونه راډلبندي کاندي. ځکه له سروکیو سره د لنډیو په خپلواکو اهنګونو کي نه راځي، بلکي د سروکیو له خوا پرې پلي کېږي.

د اهنگونو کومه شمېره هم چې ښاغلي اتل له سروکیو سره د لنډیو په نامه ټاکلې، له آره د اړوندو سروکیو د اهنگونو شمېره ده، نه د لنډیو. هن که سروکی د لنډۍ په منځ کې راننوځي، یا یې یاترې مخکې وروسته راغبرګېږي او یاورسره پخپله لنډۍ یو مخیزه یا برخیزه)قسمًا (تکرارېږي، دا بېله خبره ده.

په هر ډول، لنډۍ له آره یو شعري څېل یاډول دی، او نور))ښنومه((وګړني ډولونه یې پر وړاندې سندریز ډولونه دي. په دې توګه د دې پرڅای چې د لنډۍ اهنګونه و نوموو، وشمېرو او ډلبندي کړو، په کارده، وار له مخه د دغو نورو، سندریز ډولونه یا اهنګونه پر ګوته کړو، ویې نوموو، ویې شمېرو او سره ویې وېشو. هرګوره، له دغو اړینو تخنیکي یادونو سره سره د ښاغلي اتل له بېلابېلو سروکیو سره د لنډۍ دڅو سندریزو ډولونو یا اهنګونو یادونه ګټوره ارزوو او د ګران مینه والو د ښه ترا پوهاوي لپاره یې بې ګټې نه بولو.
هرګوره، دلته یې له دوځلو ښتو څخه تش یو څو بېلګې له لنډ لنډ جاج سره را اخلو:

لومړی تیرایي اهنګ

د لنډۍ دا سندریز اهنګ)طرز(ددواړو مسرو د وروستیو څپو یا وییو له غځولو یا کشالولو سره رامنځته کېږي او په پای پای کې یې))مرم شیرینه یاره((ورسره راماتېږي، په دې بېلګه:

ما د کوچي له عمره ځار کړې~~~
چې د سهار اور یې بلېږي تربنه څینه~~~
مرم شیرینه یاره !

دویم تیرایي اهنګ

په منځ منځ کې د بېلابېلو سروکیو په راګډولو سره رامنځته کېږي:

ځان یې زړو جامو کې جوړ کړ~~~
))شابه پر لوړه تیرا جنګ دی~~~((
لکه په وران کلي کې باغ د ګلو وینه~~~
))شابه پر لوړه تیرا جنګ دی.((

دریېم تیرایي اهنګ

د لنډۍ پای ته یو سروکی راماتېږي)اتل یو نومېرلی یا مشخص سروکی را پر ګوته کوي(، لکه:
خدای دې د روړ د غاړې ګل که~~~
چې د اوبو په پلمه درشم بوی دې کړمه~~~

))لونګین تور یاري یې ګرانه ((

سندریز- خجیز انډول

ځیني سروکي د سندریز طرز یا اهنګ)کمپوز (د یوه ترنمي)ایو فونیک (غږ له زیاتوني سره خجیزه نانډولي هم له منځه وړي او یا یې لږ تر لږه راکموي. دا وروسته ببېلګې یې خورا ښې بېلګې جوړوي:

)وه (وه نانا وړوکي
ماله د زلفانو څوکي

د دې په زړه پورې سروکي ړومبی غونډ)رکن (له څلورو انګیوییونو)طبیعي صوتونو (رغېدلی چې ړومبنی هغه یې سرباري کړ شوی اېسې او له دې سرباری سره یې د لنډی په څېر څلورم هغه خجن شوی، په بله وینا ، خجیز انډول یې برابر شوی دی. خو دا چې د نورو ډېری سروکیو په څېر یې د دویمې مسرې خج پر څلورمه نه، بلکې پر پېنځمه څپه راغلی، د ماتې مسرې دریځ یې راخپل کړی دی. پر دغه پاسنې سروکي باندې اوس سندر غاړو نورې مسرې ور زیاتې کړې او لوبه یې ترې جوړه کړې چې ځیني ځانګوال یې د ولسي پانګې یو راز غلا او یا هم یوه ناروا لاسوهنه ګڼي.
د دې بل سروکي ترنمي توکی د دویمې مسرې په سرکې سرباري شوی دی:
- بند کړه تاویزونه لیلا

"وا " سپینه روپۍ دې پر وربل وهي ټالونه
" لیلا"

لومړۍ مسره اته څپیزه ده چې په لومړۍ او پېنځمه څپه کې خجنتیا لري، که څه هم د پای څپه-لا (یې هم خج اخلي، خو څنګه چې د پښتو شعر د ټولیز دود پر خلاف د څلورمې څپې په توګه خجنه نه ده، په بله وینا تر درو څپو وروسته نه، بلکې تر دوو څپو وروسته خجنه شوې ده، نو ښایي دا غونډ ویی)لیلا (د سندریز کمپوز له پلوه وروسته ور زیات شوی وي. دا راز زیاتونه د دویمې مسرې پای ته هم په ډاګه څرګند ېږي، کټ مټ لکه)وا (د دویمې مسرې په سر کې، البته سم له لاسه)لیلا (دلته د ردیف بڼه غوره کړې ده که نه دویمه مسره د لنډۍ له دویمې هغې سره بشپړ څپیز او خجیز سمون لري.

ښایي دا پاس سروکی له هغو کمپېښو سروکیو څخه وګڼل شي چې د ټولیز)عام (خجیز دود پر وړاندې نادودي)بې قاعدګي (لري او هغه دا چې لومړۍ مسره یې تر دویمې خجنې څپې)وا (

دوي څپې وروسته خجنه څپه)څه (لړي او ورپسې بیا هم دوي څپې وروسته بله څپه)و (خجنه راځي. دویمه مسره یې بیا په څلورمه خجنه څپه)-یا - (پیل مومي او په دې توګه د لنډۍ د دویمې مسرې غونډې دیارلس څپیزه راغلې او خجونه یې هم هماغسې پر څلورمه، اتمه او دولسمه څپه راغلي دي.

دا چې د دغه سروکي دواړې مسرې سره هم د دغه خجیز انډول له پلوه سمون نه لري او یوازې څپیز انډول یې سره سم دی، دلیل یې کمپوزي توپیر دی، ځکه په ډېرو سروکیو کې د مسرو دغه موسیقي ځانګړتیا یو راز نه ده څرګنده ده چې خجیز او څپیز برابری یې سره هم سمبالېدای شي که نه، لکه هماغه تېر سروکی:

پاس په باړه کې اوبه ګډې وډې ځینه
شینواري لونګینه

- د دغه بل سروکي د دویمې مسرې په منځ و میانه کې د دوه څپیزې)سترګې (لومړۍ څپه راغبرګېږي او په دې چم د سندریز تول و تال سره شعري دا هم سمبالتیا مومي، په نورو ټکو د ماتې مسرې په توګه په رابېلې شوې خجنې څپې)ستر- (پسې پښځمې خجنې څپې)_سو- (ته لاره هوارېږي، هرګوره دغلته د دواړو مسرو پای څپې)-نه(د خجنتیاله کبله نه، بلکې د موزیکال اهنګ له لامله داوږده)ممدوده (الف هومره لوړېږي او))-نآ ((ویل کېږي او داچې لومړۍ دابیا راغبرګېږي، بیرته خپل آر ژبنی اکر))-نه ((ته راستنېږي:

پاخېږه مجنونه)نآ (
لیلا ولاړه توري)ستر (- سترګې سره لاسونه)نآ (
پاخېږه مجنونه.....

د سروکیو د نورو جولیزو او مانیزو ځانګړتیاوو او پېیلتیاوو په برخه کې دې د دوست شینواري "د پښتو ولسي ادب لارې، ۷۵-۸۵ مخونه (هم وکتل شي.

دویم- د وګړني شعر دویمه یا نیمځر ګنده برخه

په دې برخه کې لوبې، بدلې، بګټۍ، مقامونه، چاربیتې، داستانونه، غزل او داسې نور راځي. دا برخه د لومړۍ هغې په توپیر له بېخ و بنسټه شعرونه دي، نه سندرې. مانا یې داچې لومړۍ د شعر په توګه پېیل شوي او بیایې هله ټنګ ټکورته لار موندلې ده. له دې کبله د ارمستبتر، مکنزي او نورو لویدیزو پښتو پوهانو غونډې یې))نغمې songs ((نومول په کار نه دي. تر دې چې تر ډېره د دیواني)لیکنیو (شعرونو غونډې د سیلابوتونیک له ځانګړتیاوو سره اړخ لګوي

او داسې برېښي چې دغه ډول دې د دیواني شعرونو په پښنو ګړني شعر ته لار پیدا کړې وي. نه د نورو))سوچه((یا لومړي ډول ولسي هغو مره لرغونوالی لري او نه یې ویونکي هغو مره یو مخیز ناخرګندوي. داستاد مکنزي)۳۲۰مخ(په خبره، کېدای شي، د دغه دویم راز))سندرو((ویونکي ښايي پخپله هماغه بولونکي یا سندرغاړي اوسي.

په دغه برخه یو لړ رزمي بدلې هم راځي چې تر بزمي هغو هم په ولسونو کې ډېر ګرانښت لري او د تاریخي لنډیو په څېر د تېرو ملي او سیاسي پېښو انځورګري کوي، هغه هم د نیوکو، ستاینو، غندنو، او یا طنز په جوله او جامه کې:

نیوکه:

کابل ونیوه وزیرو

نن پرې ناست دی نادر خان

اخ، غازي امونول خان!

ستاینه:

همداسې یې ستاینې او غندنې هم درواخله:

جواري ستا د لنګر

خوارډه لکه شکر

خوند یې زیات دی له حلوانه

د هډې کامله ځوانه!

غندنه:

جواری ستا د لنګر

کلک پلک لکه بکر

نه ماتېږي بې سندانه

))مانوکی((غته شیطانه!

)رشید وزیری، کابل۲۳-۱۰-۰۹(.

دریېمه خرګنده او نوموره ډله

دا برخه د دویم)نیمخرګندي(هغې پر خلاف آر ولسي ځېلونه)لوبې، بدلې، بګتۍ... (دومره نه را نغاړي او زیات زور پر مقام، رباعي، چاربیته، داستان او غزل اچوي.

په پښتو کې بیا ګړنی، ولسي او یا وګړنی)فولکلوري(شعر یو بشپړتیايي پړاو هم لري چې د

بې ليکلوستو ترځنګ دلته او هلته په خال خال نيم ليکلوستو شاعرانو هم تړاو پيداکوي، خو دواړه ډوله ويناوال پوره ځرګند او نوموړوي، لکه واخلئ:

زرجان، سيد کمال، توکل، ميرا)ښبوه وال(، ميرا اپريدى، ډېراني، غريبي، باقي بانډه وال، محمد نور، محمد دين، عبدالخالق، عبدالصمد، عيسى کندهارى، حاجي نور احمد فراهي، حکيم نور، بسم الله ځائى، درمحمد ځائى، محمد حسين شېرشاهيوال، سالم برووال، صنم ګل، وزير ګل داسې نور.

هرګوره، په نيم ليکلوستو ولسي شاعرانو کې خانمير هلالي، ملنګ جان، خسرو، خاطر... بيا له ځلاندو او تلپاتې ځېرو ځخه بلل کېږي. خو سم له لاسه يې د نورو په استازۍ د ملنګ جان د هغې ټولمنلې ترانې پر رومبني بند بس راوړو چې تراوسنې ملي سروده يې لېوال او مينه وال ډېر دي او په لويديځمېشتو افغانانو کې د هر سندريز بنډار سرخنې)چاشنې (ګرځېدلې ده:

دا زموږ ښکلا وطن
دا زموږ ليلا وطن
دا وطن مو ځان دى
دا افغانستان دى...
)آر: دا پښتونستان دى (

نيم ولسي يا دوديز شاعران)لومړي چاپ ۱۵۲- ۲۵مخ(هغه ليکوال او زده کړه وال ناظمان دي چې د شعري يا هنري پلوه له ډېرو ولسي هغو سره د سيالۍ جوګه نه دي، خو بياهم د شعروشاعرۍ داوې کوي او نور شاعران او ليکوال يې هم د))منځپانګې ((تر اغېز لاندې له ولسي هغو لوړ بولي !
پر وړاندې يې بيا، نه يوازې د يادشوو نيمليکلوالو، بلکې د کندهاري عبدالخالق صادق)۱۳۲۰-۱۳۸۰ل(په ځېر پوره ليکلوستوال او زده کړه وال، له خورانامې شعرونو سره هم په))ولسي ((شاعرانو کې شمېري !)صالح محمد صالح، الفت ۲۵مه ګڼه(

موږ د داسې څه ناڅه پخو شاعرانو لپاره چې له ولسي او نيم ولسي شاعرانو او ناظمانو سره يې توپير شوى وي، د))دوديزوال ((نومونه غوره کړې ده. په دې ډله کې ډېر نور مړه او ژوندي، ان لکه شېراحمد شيدا چې د حبيب اله خان په دربار کې د ملک الشعراء په نامه نومول شوى وو .

هم راځي. هرګوره، له جولیز او نظمي ځېلونو او کالبونو)غزل، بوللې، دوبیزې، څلوریزې، ترکیب بند ، ترجیع بند... (له پلوه یې کلاسیک یا کلاسیک وال هم په دې بللای نه شو چې بیا یې د کلاسیک پېر له سترو ستهو ، لکه خوشال، حمید ، شیدا او نورو نومیالیو سره ټکر راځي.

۸- څپرکی
د دېواني يا ليکني پښتو شعر جوليز رغښت

په اروپايي نومونپوهنه کې د)و (ګړني (شعر PopularVerse پر وړاندې دېواني يا ليکني شعر ته "ادبي شعر LiteraryVerse" وايي.

د پښتو شعر دغه ډول که څه هم زياتره د پارسي هغه په پېښو د پښتو ادب کلاسيک پېر جوړوي، مګر رغښتي تخنيک يې په بنسټيز ډول تر ټوليز پښتو)سېلابوتونيک (دود او دوی لاندې راځي، نو له دې پلوه تر ګړني)شفاهي (يا وګړني)ولسي (هغه زيات پرله پېيلی)منظم (دی. له ګړني او وګړني شعره يې رواځنی توپير په همدې کې دی چې هېڅکله)قافيه (او تر يوې زياتې کچې)رديف (له لاسه نه ورکوي او د همدغو دوو توکونو له مخې يې د پارسي يا عربي په لاروي بېلابېل ډولونه- غزل بوللـه)قصيده (، دويزه، څلوريزه، پېنځيزه... پاړکی يا قطعه، مستزاد، ترجيع بند... – منځته راوړي دي. په دغو ډولونو کې يوازې)مستزاد (ډول له پښتو سروکيو او نورو ځېلونو سره اړخ لګوي چې ديوان والا يا پوره ليک و لوست والا شاعرانو ورسره دومره ليوالتيا نه ده ښوولې.

له دغو ټولو قافيه والو ليکنيو يا په بله وينا دېواني)تقليدي (شعري ډولونو سره زما نور څه کار نشته او يوازې يوازې يې د پښتو شعر ټوليز سېلابوتونيک)خجيز- څپيز (آرونه تر څېړنې لاندې نيسم.

۲- هغه ډول شعر)که له دغو پورتنيو ډولونو څخه هر يووي (چې هره مسره يې په لومړی خجنه

ځپه پیل مومي، په لاندې بېلګو کې وړاندې کېږي:

تــــــوره چې تېرېږي خو ګوزار لره کنه
زلفې چې ول ول شي خو خپل یار لره کنه
)خوشال(

دا غزل په دیارلس ځپېزه مسره پیل شوي او دا چې وروستۍ ځپه یې خجنه ده، نو د پښتو شعر د یوې بلې سپلابوتونیکې ځانګړتیا له مخې یې)غیر مصرع(یا بې قافیې مسرې یوه یوه ځپه زیاته راځي.

خجونه، پر لومړۍ، پینځمه، نهمه او دیارلسمه ځپه راغلي او په دې توګه غیر مصرع مسرې یې د مصرعو هغو غوندې پر خجنو ځپو پای ته نه رسېږي، بلکې وروستهٔ ور زیاته شوې)څوارلسمه(ځپه یې ناخجنه پاتې کېږي او څنګه چې تر خج وروسته ځپېز انډول په دویمه پوړۍ کې راځي، نو د شعر په تولیز تول و تال یا وزن او ریتم کې کومه وتهٔ نه راځي، لکه:
ولې راته وایې چې پر ښکلو نظر مکوه
سترګې چې پیدا دي خو دیدار لره کنه...

یا:

سترګې دي که وروځې که یې زلفې که وربل دی
څـــــو توري بلا دي چې مې زړه پکې قبل دی
چېرته به خلاصېږي دا بلا تر زړه چاپېره
ښه که یـې ته ګورې لا په سرو لمبو اوربل دی
دغه غزل یو مخیز څوارلس ځپیز دی او پر لومړۍ، پینځمه، نهمه او دیارلسمه ځپه خجنتیا لري.
همدا راز د خوشال ۱۳۰، ۳۹۴، ۴۰۴، ۴۱۷ او ۴۲۲... ګڼې غزلې هم دروا خله.

۳- هر هغه شعر چې هره مسره یې پر دویمه خجنه ځپه پیلېږي، لکه:

پــــــه زړه تر یار ځارېږم د پتنګ غوندې پېرې کړم
یو راز دی په دا کار کې که په خوله ورته ښېرې کړم

دا غزل هم د پاسنې هغه غوندې له یوې مخې پینځلس ځپیزه دی او دا چې د سر کړۍ او نورې قافیه مسرې یې په ناخجنه ځپه پای مومي، نو په بې قافیه مسرو کې یې د بلې کومې سرباری

ناخجني څپې اړتيا نه ده ليدل شوې. د پوره څرګندتيا او جوتتيا لپاره د خوشال له کلياتو څخه (۴۷۱ غزل، ۲۹ مخ) را اخلو چې د لومړي بيت دواړه مسرې او نورې قافيه والې مسرې يې څوارلس څپيزې دي، خو دا نورې يې پينځلس څپيزې راغلې، ځکه لکه پاس (۲-۴) مو چې وويل، لومړۍ، په بله وينا، قافيه والې مسرې يې په خجنه څپه پای ته رسېدلې دي:

له تا نه چې جدا شم، په ناکام پر ورځ و شپه
نه وب نه مې خوراک دی، نه ارام پر ورځ و شپه
بل خيال فکر يې نه وي بې د يار له رويه مويه
د زړه پر حال خبر يم زه مدام پر ورځ و شپه

له مخينۍ بېلګې سره د دغې بېلګې ورتوالی همدا دی چې دلته هم پر دويمه، پينځمه، نهمه او ديارلسمه څپه خج راغلی او نا ورته والی يې په دې کې دی چې د ړومبني شعر ټولې مسرې پينځلس دي او د دغه شعر مسرې څوارلس څپيزې او نورې پينځلس څپيزې دي. همدارنګه ۱۳۱، ۳۹۴، ۳۲۷، ۴۲۵، ۴۲۹... ګڼې غزلې هم در واخله.

ما تر اوسه د رحمان بابا په ديوان کې تر اتو غزلو پورې په لومړۍ خجنه څپه پيلېدونکي شعرونه موندلي دي، لکه:

- سل ځله که وخوري ناصحان ځيګر زما...
- تېر شو په دا تمه پر در ستا عمر زما...
- سر زما، سامان زما، ځار شه تر جانان زما...
- چېرته د يار شونډې چېرته غم د دل و جان...

- هر چې خپلې مينې خوار کړ خوار يې مه ګڼه... (۲۸۴).
- مست د هغه مخ يم چې مستانې لري سترګې...(۲۸۷).
- څه شو که خاموش يم ستا د عشق له آه سرده... (۱۳۹).
- وخت د نوبهار دی زه جدا له خپله ياره...) ۱۴۳(.

۴- هر هغه شعر، چې مسرې يې په دريمه خجنه څپه مومي او ورپسې نورې څپې له ټوليز دود سره سم درې درې تر منځ ناخجنې او څلورمې څلورمې خجنې راځي.

دغه راز شعرونه په ټول کلاسيک او ان نننې قافيه وال او ازاد شعر کې ببخي ډېرښت لري. د

رحمان بابا، حمید مومند، قلندر اپریدي... نژدي ټول هغه په دربیمه خجنه څپه پیل مومي او چېرې یو نیم یې په لومړي هغه پیلېږي- د دویمې هغې ېېلګه یې ما تر اوسه نه ده موندلې. د خوشال خټک زیاتره شعرونه هم په دربیمه خجنه څپه پیل شوي دي، خو په خوا کې یې د لومړۍ او دویمې هغې بېلګې هم ښایسته ډېرې موندل کېږي.

دا دی اوس په دربیمه خجنه څپه پیلېدونکي شعري بېلګې په وروسته توګه وړاندي کېږي، داچې داراز خج د پښتو لیکني او دېواني شعر ډېرۍ برخه رانغاړي، پر یو څو لړو هغو یې بسنه کوو:

الهي د محبت سوز و ګداز را
په دااورکې د سهي سمندر ساز را)حمید ۱ (؛
ای مدام د نس په زېرمه مبتلا
ځانته ولې وینبوې ویده بلا
دانایان له دښمنانو سلا نه کا
ته په څه کوې د نفس شیطان سلا)حمید ۴۰۰ (؛

نن به شپه زما د یار پر کوم مکان وي
جلوه ګر به پر کوم هټ پر کوم دوکان وي)حمید ۴۰۰ (؛
چې په مهر یې نن مخ زما پر لور کړ
هم هغه مې په کور پورې د غم اور کړ)قلندر ۲۸ (؛
نشته ما څخه نور توان ستا د جفا
ستا رضا که اوس جفا کړې که وفا
خراب شوی ستا په غم کې هسې رنګ یم
چې مې نه شي کړای عرب عجم دوا)قلندر ۲ (؛

هېڅ مې نه زده نه پوهېږم دا څه پېر شه
چې دلدار مې د اغیار په شکل و څېر شه)رحمان ۱۵۸ (؛
چې پخته شي اشنایي
تر میان وځي جدایي
و طالب و ته وفا شي
د مطلوب بېوفایي)رحمان ۲۲۷ (؛

هغه يار چې ښايسته دی تر افتابه
مخ به کله را ښکاره کا له نقابه
ښلتانه په زړه زهير کړم بې حسابه
يو سبب وکړې يا مسبب الاسبابه
چې زما ملاقات وشي له احبابه) رحمان ۴۷۲ (؛

صورتگر چې ښه صورت پر ديوال ساز کا
کل عالم يې په صفت زبان دراز کا) خوشال ۱ (؛
حقيقت را ته ښکاره شو د هر چا
باور نشته پر اشنا ، پر نا اشنا ،
چې پر سر دې سوگند خوري ورځنې ډار کا
يوه ورځ به ستا د سر وکا سودا) خوشال ۱۲ (.

۵ - په ديواني شعرو کې د ولسي) گړنيو (او اوسنيو قافيه والو او ازادو شعرونو پر وړاندې پر ځلورمه څپه پيلېدونکي شعرونه ډېر لږ دي. که څه هم دا د ټوليز پښتو سېلابوتونيک شعر وروستی بريد دی. مانا دا چې دا هېڅ ډول پښتو شعر پيل تر ځلورمې خجنې څپې وړاندې نه دی ليدل شوی او که وليدل شي، تور و تال)وزن (بيا هډو نه شي درلودای. په کلاسيک پېر کې يوازې مات يا لارغه يې)وقفه يې (شعرونه او هغه هم زياتره لس څپيزې، ځلوريزې پر ځلورمه خجنه پای مومي چې د مات شعر له دوو سره سم يې ورپسې خج پر نهمه څپه راځي. دا ځکه چې تر لارغي وروسته له دويمې نيمې مسرې سره بدلېږي او د لومړۍ نيمې غوندې پر ځلورمه خجنه څپه پيل مومي؛ زياتره سروکي)←۷-څپرکي (د ورته لارغو له لامله دغه خجونج رانښيي.
)۱ (لس څپيزې ماتې ځلوريزې چې پر ځلورمه او نهمه څپه خجنه کېږي په دې وروسته ډول دي:

)۱(
کله به راشي پر هند پراته
کله به کښېني ماته مخ راته
خو ته را درومې پکې ډېوې ږدې
غم به کا خونه د "حميد " ميراته)حميد: ۴۱۱ (
دلته "حميد " يو څپيز لوستل پکار دي، کېږي چې له آره به يې پر ځای "ما " راغلی وو او چا به

پکې دا ونجون راوستی وي !

)۲(
د خدای لپاره د دوست په روی دې وه
د وفادارو ښکلو په خوی دې وه
د رنځورانو په های و هوی دې وه
...

د لومړۍ ځلوريزې ځلور واړه مسرې لس څپيزې دي او د دويمې له آره يوولس څپيزې دي، مگر دربيمه)غير مصرع يا بې قافيې (مسره يوولس څپيزه ده. ځکه لکه څنگه چې وويل شول، په خچپای شعر کې بې قافيې مسرې يوه څپه زياتوي. دغسې په چپه ډول په دوو ناخچنو يا)درو ناخچنو (پای څپو کې يوه)يا دوه (څپې غورځېدای هم شي بې له دې چې تول و تال ته کوم ليد وړ زيان ورسېږي. د ساري په توگه د غني خان قامي ترانه)ای زما وطنه(په دربيم بند کې تر خچنې څپې وروستی غونډۍ دوې څپې کمې دي، مگر د موسيقۍ په پردو کې نه ننگېرل کېږي، تش سندرغاړی خپل آهنگ يو څه اوږدوي. د قلندر اپريدي هغه ټولې ځلوريزې چې په اوسني ديوان)د کابل د ۱۳۵۲ کال چاپ (کې راغلي دي، د حميد مومند د پاسنيو دوو ځلوريزو غونډې ماتې يا لارغه يې دي، په بله وينا په ځلورمه خچنه څپه پيل شوې او د لومړۍ او دويم خچ واټن يې هم ځلور څپې دی، مگر د څپو د شمېر له پلوه يوازې د حميد له لومړۍ ځلوريزې سره سمون لري او دا هم باوري برېښي چې د همدغه استاد پر لاره تللی دی که څه هم نورو ډېرو شاعرانو هم دغه ډول ځلوريزې ويلې دي د قلندر ځلوريزې په لاندې ډول دي:
)۳(
زه دې د وصل په تمه گرځم
هجران دې وسوم له غمه پرځم
که مې وصال وي له خپل مينه
قلندر پر بل لور گرځم

)۴(
زه دې له هجره تل امان غواړم
بې له تا زه مهر د بل نه غواړم
که دې نظر وي ميرا و ماته
زه قلندر دې په در کې ژاړم

)۵(
زه په هجران کې دې مبتلا کړم
غریب همېش دې په واوېلا کړم
د رب لپاره جفا نور پرېږده
زه قلندر دې میرا جلیا کړم
)قلندر: ۱۵۵(؛

د کامګار خټک په ټول دیوان کې هم غزلې یو مخیزه په دربیمه خجنه څپه پیل شوې دي او یوازې څلوریزې یې د حمید او قلندر هغو غوندې په څلورمه خجنه څپه پیل مومي چې هماغسې لس څپیزې مسرې لري او دویم خج یې څلور څلور څپې وروسته راغلی دی.

)۶(
زما دلبره دتا له درده
سترګې مې سرې دي ګونه مې زرده
دا هومره جور پر ما تل مه کړه
وېره مې وکړه له آه سرده

)۷(
مه کړه په څه کړې هجره خونخواره
چې دې جودا کړ کامګار له یاره
یو ځل مې بیا کړه له یاره وصل
که نه وي مرمه د رب لپاره
)کامګار: ۱۸۳(.

)۲(د ماتو)لارغه یې (لس څپیزو، دوییزو)مثنویو (بېلګې پر څلورمه خجنه څپه پیل مومي او هغه هم د پورتنیو څلوریزو غوندې په ورته څپیز او خجیز انډول لکه:
)۱(
که یون دی یون دی، مخکې بېلتون دی
له کسې غره څخه، ځې خربښبون دی

که وروره وروره ،خرښبون وروره
ته چې ببلتون کړې، زما ویرته گوره
چې ځې مرغې له تورې کرغې له
همزولي پاته، ځي څه برغې له...)پخ ۹-۱۰(

د حافظ نظام د "لیلی او مجنون" کیسه هم په همداسې لارغه یي)وقفه يي (یا مات ږول په دوییزه بڼه ویل شوې ده، لومړی خج يي ږبر ځلورمه او دویم يي پر نهمه راغلی او د پښتو دوییزې له ټولیز دود سره سم يي ځینې بیتونه نه څپیز هم راځي، تر دې چې لومړی پیل يي هم په نه څپیز بیت شوی دی:

)۲(
وایې ویونکی د دې قصې
چې تل يي ښکار و د ښې هوسۍ
چې د عربو د ملک یو مرد وو
خجسته نام و په عقل فرد وو
متاع يي ډېره له هره بابه
څوک په حساب و څوک بې حسابه
)هماغه اثر ۵۹ (؛

د خوشال دا دوې لس څپیزې ببلگې هم درواخله:
- بلبل هر چا ته، دا خبرونه کا
وخت د بهار شو، غوټۍ گلونه کا...،
- وگړې واړه، کارونه خپل کا
مردان هغه دي، چې کار د بل کا؛

تر خنگ يي بیا، دولس څپیزه ماته ځلوریزه هم لرې:
څوک چې ارام گټي، د نېکو نام گټي....

)۳(د زینب هوتکي شپږیزه)ترجیح بند (ویرنه)مرثیه (په ماته بڼه نه، بلکې د عادي شعر په بڼه پر ځلورمه خجنه څپه کښل شوې ده)پخ ۱۰۳(. همدا راز د بابا هوتک سندره هم درواخله)پخ ۵(.

ښوېبدنې او تېروتنې:
دیواني یا لیکني شعرونه لومړی د پښتو شعر د تولیزې "سپلابوتونیکي" ځانګړتیا پر بنسټ تر کره کتنې لاندې نیسو او بیا یې د قافیه والو شعرونو په توګه د قافیې او ردیف د ځانګړتیاوو له مخې چې په پارسي او عربي کې یې ټاکنه او پېژندنه شوې ده.

۱: د څپیز انډول ړنګېدنه

دا په دې مانا چې د یوه لیکني قافیه وال شعر کومه مسره یا مسرې تر سر مسرې، په بله وینا، سرکړی)مطلع(څپیز کموالی یا ډېروالی ولري او دغه کمی یا زیاتی څجیز انډلو ته هم وټه ورسوي، نو بیا وایو، د نومورې مسرې یا مسرو څپیز انډول ړنګ شوی، په بله وینا، څپیز-څجیز ویار)عیب(لري هن، که د پای له درو کېدونیو)ممکنه(څپو څخه یوه، دوه یا درې واړه وغورځي او ورمخنی څج کمزوری نه کړي، نو کوم ویار نه ګڼل کېږي. د ساري په توګه که)غزل(، درېبیزه، څلوریزه، پېنځیزه... یا پاړکی)قطعه(، بوللـه)قصیده((... چې لومړی مسره یا بیت پر وروستی څجنه څپه پای ته رسېدلی وي، ورپسې بې قافیې)غیر مصرعي(مسرې یوه یوه څپه زیاته راتلای شي، تر دې چې کله کله دغې یوې څپې، نه زیاتوالی شعري آهنګ یو څه کمزوری کوي هم، لکه په دې وروستیو بېلګو کې:

ستا له خوا نه بېلېدای نه شمه زه
ستا له میني صبرېدای نه شمه زه
چې نیولې مې ده ستا د وفا لار)ه(
له دې لارې کږېدای نه شمه زه
نا امیده ستا د سترګو له ککو)نه(
لکه اوښکه څڅېدای نه شمه زه
یم رنځور ستا د پېغلوټو شمو)چې(
بې وصال دې رغېدای نه شمه زه
یم هغه ازاده مینه زیاره ستا
)یمه ستا هغه ازاده مینه زیاره(
چې په جبل کې ځایېدای نه شمه زه
)زنداني نغمې، ۲۴(؛

هر مطرب چې غوړی تاو کا د رباب

په دا تاو کې زما زړه کاندي خراب
چې سامع يې په نغمه په ترانه)شم(
ديوانه شم ګرېوان څيرې مست خراب
)رحمان: ۳۷ (؛

که مسجد ګورې که دير
واړه يو دی نشته غير
يو مې بيا موند په هر څه)کې(
چې مې وکړ د زړه سير
)خوشال: ک. ۱ټوک ۲۵ (؛

ای مدام د نفس په زبرمه مبتلا
ځانته ولې وينبوې ويدې بلا
دانايان له دبنمنانو سلا نه)کا(
ته په څه کوې د نفس شيطان سلا
)حميد: ۳ مخ(؛

شوم په دام د زلفو بند
ښه چې نه مې واخيست پند
عشق دې اور وو زه ورګډ شوم
پاکوبان لکه سپند
)کامګار: ۳۴ مخ(؛

که خبر وای له دې هسې رنګ خوارۍ
ما به نوم اخېستی نه وو د يارۍ
ستا د غم په درياب ډوب يم تر مرۍ
بې تا نه لرم هېڅوک د دستګيرۍ
مګر ته خپله لاس راکړې همدمه
)رحمان: ۲۷۸(؛

خوب به نه ورځي له ډېرې ستوماني
بورېنوي به يې د ملو بد گوماني
نه به وړاندې ځي زړور په ښادماني
نه په ببرته شي راتلای له پښېماني
له هر سپي به په امید د اماني
چپړوسي کا د نمړی په مهماني
چې دې یار پېښي دا هسې نرمه گرمه
ته په کومه حیا روغ گرځې بې شرمه
)حمید: ۴۰۲ (

دا کوم شرم دی کوم درم د یاری
دا پیوند دی بد نما تر و پزاری
چې مې یار پر توده ځمکه د خواری
کښېني پاڅي خوار حیران له ناچاری
او زه ښوی ښېرازه گرځم سپین سپېڅلی
)حمید: ۴۷ (؛

سنه زر سل پېنځه شپېته ده
چې رحلت وکړ کامگار
پس له دې نه په دې کاله
پلار دده وشو نامدار
)کامگار: ۱۸۵(؛

خراب زړه مې هوسېږي
ستا جمال مې ډېر یادېږي
که نظر دې پر ما کېږي
فریاد رس یا مصطفی
)احمد شاه بابا: د غورچاڼ پای(؛

د فلک له چارو څه وکړم کوکار

زمولوي هر گل چې خاندي پر بهار
هر غاټول چې پر بیدیا غوړېده وکا
رېژوي یې پاڼې کاندي تار پر تار...
)اسعد سوري، پخ(؛

وایي دا چې صحبت کاندي
یو له بله ډېر اثر
پر کلو دي مصاحب شوم
ستا صحبت نه کړمه خر
)محمد عمر: پخ۱۵۲(؛

صحبت ډېر اثر کا گوره
منکر نه شې له اثر
ته دمخه هغه شی وې
اوس انسان سولې بشر
)محمد طاهر: پخ۱۵۲(؛

زړونه خوښ کړه دا نېکي ده د رښتیا
مه کړه چا باندي تېرنه په جفا
د خدای کور مه ورانوه په ستمو
د خدای کور وگڼه زړه چې وي صفا
)محمد ایاز، پخ ۱۵۲(؛

همدغه ډول ځپیز کمی زیاتی په دوییزه کې هم راځي، په همدومره توپیر چې دلته لومړی بیت بنستېز نه ټاکل کېږي، په بله وینا ، دغه کمی زیاتی د لومړي بیت له مخې په پام کې نه نیول کېږي، بلکې دلته دود داسې دی چې پر ځجنه ځپه پای کېدونکی بیت)د دواړو مسرو په پام کې نیولو سره(تر هغه بیت یوه ځپه کم راځي چې پایمخه ځپه یې ځجنه وي. په دې ډول یوه یوازېنۍ دوییزه کې اته ځپیز او اوه ځپیز بیتونه راټلای شي او همدا رنگه نه ځپیز او لس ځپیز؛ لس ځپیز او یوولس ځپیز؛ یوولس ځبیز او دولس ځپیز؛ دیارلس ځپیز او څوارلس ځپیز؛ پېنځلس ځپیز او شپاړس ځپیز، لکه:

ساقي پاڅه پياله راکړه
مرور يار مې پخلا کړه...
چې يو دم سمه ازاد
ناښاد زړه مې سينه)سي نه (ښاد
)زرغون خان:پخ ۸۴-۸۲ (؛

زړه د حسن له غمونو اوس بري سو
مقترن دوی لکه لمر او مشتري سوه
زړه ويل شکر ده مقصود زما حاصل سه
ما چې عيش نه لاره اوس مې عيش کامل سه
شکر شکر ده حاصل سه زما کام
سوی حال راته وصال د دل ارام
حسن هم په شکر چې کړ وا زما زبان
شکر يې وکړی په درگاه چې د سبحان
بيا دې زړه ته وويل چې شادماني کړه
دی هنگام د کامرانۍ، ته کامراني کړه
)مسافر مروت: حسن ودل، ۷۴ (؛

ږغ سو چې وورور تېر له دنيا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا
زړه مې په وير کې مبتلا سونا
چې شاه محمود له ما جلا سونا

اصفهان پاته تاج نسکور عالمه
چې شاه محمود سو نن په گور عالمه
د پښتون لمر سو تياره تور عالمه
راته دښمن به کا پېغور عالمه
چې پاچا ولاړ پښتون گدا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا...
)زينب هوتکي، پخ ۱۸۸-۱۹۲ (

د زينب هوتکي په شپږيزه)ترجيع بند (کې د دغو دوو بندو دوه وروستۍ راغبرګېدونکې مسرې تر مخنيو څلورو مسرو يوه يوه څپه لنډۍ راغلې، په بله وينا ، د دواړو بندو مخکنۍ څلور مسرې تر نورو ټول شعر څخه يوه يوه څپه زياتې دي. له دې څخه دا پايله لاسته راځي چې تر وروستي خج څخه وروسته تر درو ناخجنو څپو پورې کموالی يا زياتوالی مونډلای شي او کوم ويار نه ګنډل کېږي.

د غني په دې لاندې ترانه کې د وروسته بند درې واړه مسرې تر نورو ټولو)پېنځلس څپيزو (مسرو دوې دوې څپې کمې دي او سندرغاړی يې د آهنګ په لوړولو او غځولو تشه ډکوي:

يه زما وطنه د لالونو خزانې زما
ستا هره دره کې دي د توري نښانې زما
ستا سر چې وي ټيټ، نو زه به شان او شوکت څه کړمه
ته چې خوار و زار يې، زه به مال او دولت څه کړمه
ته چې وران ويجاړ يې، زه به خوب او راحت څه کړمه

يا به دې زه سيال کړمه وطنه د جهان)..(
يا به ستا په پښو کې توري خاورې کړمه ځان)..(
ځان به درې ورې کړم خو تا به کړم ودان)..(
نر يمه، پښتون يم، تاته يادې افسانې زما
يه زما وطنه د لالونو خزانې زما
)غني: کليات ١٣٢٨(.

د خوشال خان غوندې سترو شاعرانو په دوييزو کې له دغه راز اسانتياوو څخه هم ډېره کړې او په څرګنده برېښي چې په اګاهانه توګه يې څپيز کموالی روا ګڼلی نه دی. د ساري په ډول يې د سواتنامې په ٣٩١ بيته دوييزه کې هېڅ داسې بيت راوړی نه دی چې يوه يا دواړې مسرې به يې پرخجنه څپه پای ته رسېدلې وي او په دې توګه يې له پيله ترپايه هماغه دولس څپيز کالب کارولی دی. په غزلو او نورو ډولونو کې لکه څنګه يې چې پاس يادونه وشوه، خوشال بيا هم د نورو ټوليزه لار نيولې او په ياد شويو ځايو کې يې د څپو کموالی او زياتی رامنځته کړی دی.

٢: د خجيز انډول ړنګېدنه:

لکه څنګه چې بیا بیا ورته نغوته وشوه، د پښتو شعر په سېلابوتونیک سیستم کې خج او څپه ټاکنده نقش لوبوي او په دواړو ځیزونو کې بیا خج په لومړۍ پوړۍ کې راځي او په درو واړو)ګړنیو، لیکنیو او نویو ازادو (شعرونو کې پرې لکه شا تېر د تول و تال او یا په لنډ ډول، د وزن تړوله ودانې ولاړه ده، له همدې لامله د ځپېز انډول رنګېدنه، په بله وینا، ببځایه کېدنه او غورځېدنه د هر ډول شعر د بې تولې لامل کېږي او له شعري چو کاټه وځي. څنګه چې سم له لاسه مو خبرې پر لیکنیو شعرونو دي، نو له دیوانونو څخه یې رابېلوو:

شپه د ببلتانه ده پهر پهر کال پر ما شو
بانګ دی د چرګانو په هزار هیله سبا شو
رابه شي ګلزار ته وار پر وار ننداره کاندي
پیغام راوړي د وصل عجب ښه راځي په سهر
هُد هُد د یار له لوریه، نن پر ما باد صبا شو
پر وخت د مشغولا له ګلو کله اواز کاندي
چې درومي له ګلزاره په چغار چغار توتا شو
په درست عمر یې مُهر د سکوت پر خوله وهلی
زما د زړه توتي دی چې نن ګورمه ګویا شو
زنګ چې باندې پرېوځي اینه د زړه تبی شي
زړه د خوشال ګوره! له هر رنګه مصفا شي
)خوشال: ک، ۱ ټوک، ۱۸۲ مخ(؛

خوشال خان په دغه غزل کې د خج د دریځ په بدلون سره دوه ډوله وزن رامنځته کړی دی: لومړۍ درې مسرې او وروستۍ دوه هغه یې پر لومړۍ خجنه څپه او په منځ کې یې پرله پسې اووه مسرې پر دویمه خجنه څپه پیل کړې دي او له دې کار سره یې ځپېز انډول هم رنګ شوی دی؛ هغه دا چې پر لومړۍ خجنه څپه پیلېدونکې مسرې یې خوارلس ځپېزې راغلې او پر دویمه څپه پیلېدونکې هغه پېنځلس ځپېزې. همدارنګه د خوشال ۴۰۲ او ۲۳۴ غزلې همدغه نیمګړتیا لري.

په دغه لاندېنۍ وسمهالې بېلګه کې چې د اردو شعر منظومه ژباړه ده، قافیه او د مسرو)دولس (ځپېز شمېر یې، له کومې مسرې نیمې پرته، تر پایه په پام کې نیول شوی دی، مګر دا چې خج پر خپل خپل ځای نه دی راغلی، په بله وینا، پر ببلا بېلو خجنو څلور ځپېزو ستنو)رکنو (نه دی وېشل شوی، نو جوله یې هېڅ راز شعر ته ورته نه ده، بلکې د))← یاکوتانو)) د سندرو غوندې په هماغو پښېلو یې ورته پیېلې جامه وراغوستې او یو ښځونده نثر دی:

د فرنګي که يو وخت زه هم دربان وای
نو ژوند کول به راته څومره اسان وای
بچو به زما کړی تعليم په امريکا کې
اوړی ګرمي به زما پر انګلستان وای
په انګرېزی ډغېدا به مې روانه
که څه هم له اصله ښخه اردو زبان وای
په ټيټولو د سر چې وای سرشوی
نو به ليډر هم تيار يو عاليشان وای
مځکې جايداد به وو زما هره صوبه کې
والله چې صدر خو زه د پاکستان وای
)جرګه:... ګڼه(.

نو که موږ وغواړو ، د خپو په اوډون سره يې خجيز انډول داسې رامنځته کولای شو:
د پرنګ که يو وخت زه هم)کوم(دربان وای
نو به ماته ژوند کول څومره اسان وای
کړای بچو به مې تعليم په امريکا کې
ګرم اوړی به زما پر انګلستان وای
په روانه انګرېزی به غږېدلم
که له اصله هم سوچه اردو زبان وای
وای سرشوی به د سر په ټيټولو
رانه جوړ به يو ليډر څه عاليشان وای
جايداد ځمکې به مې وې هره صوبه کې
والله صدر به زه هم د پاکستان وای !

له کلاسيکه ترنوي غزله

له کلاسيک يا زاړه غزل سره د نوي غزل بريد ليکه د څو جوتو توپيرونو له مخې ټاکل کېدای شي، لکه:
١(په توليز ډول يې د پارسي- عربي ژب - ښکلاييز زېبښاک ته پايټکی ابښی او د پليونو پاتشوني او پاتوړي)وارثان (يې ښايي له ګوتشمېره تېرې ونه کاندې؛

۲ (نرۍ جولیزواله)فورمالېزم(، په بله وینا هنري ارمان یې تر ډېره له ټولنیز هغه سره غاړه غړۍ کړی دی؛
۳ (د کلاسیک غزل پرخلاف اوسنی دا یوازې پر))←افقي انځور ((بسنه نه کوي، بلکې))← صعودي، ۵- څپرکی ((هغه هم راخپلوي. مانا دا چې غزل د نوي- ازاد شعر غونډې ورو ورو تمثیلي او کیسه یي کېږي. د یوې ټاکلې پلاټ، سوژې، اند و واند)اندیشه و خیال(او یوه پیغام پر بنسټ پیلېږي او پېیل کېږي. هر هر بیت یې هم په جلاډول او هم د د درست غزلیز زنځیر د یوې کړۍ په توګه تر ارزونې لاندې راځي؛
۴ (دا چې نوی غزل د یوه ناشننوړي شعر دریځ راخپل کړی او د پېښوریانو په نومونه د))مسلسل غزل ((بنې ته راوښتی، نو))غزل ((نوم ورسره هم نور اړخ نه لګوي او په کارده، د دغه))متحدالمال ((سرلیک پرځای په یوه ټاکلي نامه ونومول شي. نورې نړۍ ته دا خورا هېښنده برېښي چې یو شعر دې یو جلا او نومېرلی)مشخص(نوم و نه لري ؛
۵(که د مطلع حذف دومره دود نه دی موندلی، خو په مقطع کې د نوم راوړنې دود تر استاد حمزه راوروسته نور له نشته برابر شوی دی؛
۶ (لکه په څلورم څپرکي کې چې یادونه وشوه، د مسرې لنډترین برید یې له پېنځو څخه تر دوه څپیزو رسېدلی او اوږد ترین هغه یې له شپاړسو څخه تر څلوېښت - پېنځه څلوېښت څپو پورې؛
۷(د ناقافیوال یا ازاد غزل دود چې په نژدې))تربرې ((پارسي ژبه کې له څو کلو راهیسې رانښلول شوی، په پښتو کې هم نن سبا ازمایل کېږي.

۹- څپرکی

اوسنی ازاد پښتو شعر

د خپل ازاد فولکلوریک او بیا کلاسیک شعر بشپړتیایي بڼه

د اچې وایو، پښتو ازاد شعر د یو شمېر نورو ختیزو ژبو پر خلاف د اروپایي ازاد شعر پېښې یا کاپي نه ، بلکې د خپل ازاد)و (ګړني او لرغوني)فولکلوریک او کلاسیک (هغه بشپړتیایي بڼه بلل کېږي، غوره لاسوندیې دادی چې اروپايي ازادشعر(free verse (یوازې بېقافیه نه، بلکې له هر راز شعري قانون یا قالب)metrical pattern(څخه پخشو دی؛ نه هغه پخوانی ټاکلی مسره بیز دود سمبالوي نه هغه ټاکلي ژانرونه او څومره والی)کمیت(یا کچ و مېچ او نه هغه کلاسیک تول و تال یا ریتم په ټوله مانا رانغاړي. تر دېره زمونږ د))←سپین شعر ((په څېر وزن و قافیه دواړه نه لري او په دې توګه یې له))←ناپېیلي= منثور((هغه سره پوله او برید زیاتره د ←)موزیکال(اهنګ له مخې نومېرل کېږي. د پښتونخوا پښتانه بیا د اردو ژبې په پېښو ازاد شعرته))مبرا ((او سپین ته))معرى ((وايي.

همدارنګه له عربي او بیا پارسي ازاد شعر سره زمونږ دا خپل برید په دې رابېلوي چې له پښېلیزې)قافیې (ازادی سره سره نور عروضی آرونه په پام کې نیسي او د مسرو لنډوالی او اوږدوالی یې هم د))مفاعیلو ((اړوندیا تابع دی.

اروپايي سپین شعر(**blank verse**(، فرانسي verse levere، جرمني **freie Rythmen** د سپین شعر نومونه له اروپايي نومونې سره نه، بلکې زمونږ له نیم ازادو ډولونو، لکه ازادو کالبو او مونډي شعرونو سره سمون لري.

د نورو اروپايي ژبو غونډي په المانی کې د دغه راز شعرونو پيلامه تر اتلسمې پېړۍ پر شا ځي. کلوپ شتوک د يوه الماني شاعر په توګه پر ۱۷۵۹ کال "د پسرلي جشن" تر نامه لاندې د يوه شعر په وړاندې کولو سره پر سپين شعر بشپړ لاسبری وموند او ورپسې ګویټې همدغه لار ونيوه، چې د ۱۷۷۲ کال د "ګرځندوی توفاني سندرې" شعر يې لومړۍ بېلګه وه. همدا راز د نووالیس "شپې ته سرودونه" چې پر ۱۷۹۷ کال يې ويلي وو. ورپسې د هويلدرين "دراين يوازېنۍ سندرې"، د هنرين هايني "شمالي سمندرګی"... د همدې لړۍ شعرونه بلل کېږي. نيچې، رېلګي، شتېتلر، ويرفي او داسې نورو هم دغه لار نيولې ده او ورته بېلګې يې راپرېښې دي (اوتوبېست: د ادبي جاجونو لاسليکي، ۸۵ مخ - لويډيز المان، ۱۹۷۲).

په هره توګه، هغه څه چې په اروپايي ژبو يې ازاد شعر بولي، د پښتو له نيم ازادو شعرونو او بيا ازادو کالبونو سره سمون خوري، لکه واخلئ د غني، اجمل، لايق، زيار، پيوند، سنګر، کاوون، خاموش، رفيع... يو لړ شعرونه چې پخپله خوښه يې ځانته يو ډول يا بل ډول کالبونه په کار اچولي دي، هر بند يې له يو څو لنډواو يوې يا دوو اوږدو مسرو څخه رغښت مومي او لړو ډېر له قافيو او رديفو څخه هم کار اخلي، يا يې لږ تر لږه د بندونو پايلې په همقافيه مسرو پای ته رسېږي. په اروپايي نومونو بيا دغه راز خپل خوښيو ازادو قالبونو ته ازاد بيتونه وايي: فرانسي **Verse Libre**، الماني **Freie Verse**، انګرېزي **Free Verse** يو الماني پوه (اوتوبيبست، ۸۴ مخ (د دغه راز شعر پېژند ګلوي داسې کوي:

هغه ډول شعر چې د مسرو يا ټوټو اوږدوالی يې پخپله خوښه وي، مګر له يو راز قافيې او څپېز شمېر سره، چې ګليرت، ليسين، ويلاند... يې استازی دی، را وروسته دغه راز شعر د څپو برابري هم له لاسه ورکوي او له "ازاد وزني" يا "سپين" شعر سره يې يوازې په قافيه بېلتون راغلی دی.

حال دا چې له ازاد پښتو شعره زموږ موخه هغه توليز (موزون (شعر دی چې له ناپښېليزوالي (بېقافيه والي (سره سره يې مسرې د لنډوالي او اوږدوالي له پلوه کومه ټاکلې کچه نه لري او له (← يوفونيمي څپې (نيولې تر څلوېښت- پينځه څلوېښتو څپو رسېدای شي.

په پښتو کې له "ازاد" سره د "نوي" يا "اوسني" ستاينوم (صفت (سرباري کول په دې موخه دي چې له "ګړني (شفاهي (" يا "وګړني (ولسي (" ازاد شعر سره د اوسني يا نوي "ازاد شعر" ګډون را نه شي. په پښتو ګړني يا وګړني شعر کې ازاد ډول تر قافيه وال هغه ډېر پخوانی بربښي او آره يې لرغونو اريايي (ويدي- اوېستايي (شعرونو ته رسي، لکه لنډۍ ، زياتره سروکي، ببولالې،

شین خالی، د هوتکو ناري،د نکلونو ناري، بدلي، لوبې، بګتۍ، لنډکۍ)د ځاځي میدان(، انګۍ)کاکړۍ ساندي یا ستاینې(او یو ګڼ شمېر متلونه چې زیاتره مقفی نه، بلکې)متوازن(مسجع دي، په بله وینا، څپیز- څجیز)سپلابوتونیک(تول)وزن(لري. دا نور قافیه وال ډولونه، لکه: غزل، داستان، څلور کرېزه)چاربیته(، کاکړۍ، دوبیتي... یې وروستنۍ او پرمختیایي بڼې دي. د پښتو لیکني شعر لومړۍ پیلامې هم زیاتره ولسي رنګ لري او د لوبو، بګتیو، بدلو او ځینو سروکیو غوندې په نیم ازادو کالبو کې راڅرګندېږي. ورته اروپايي هغه د "سپینو شعرو" په نامه متې په ۱۲مه پېړۍ کې رانښلول کېږي. په پښتو کې دغه ولسي ډوله نیم ازاد شعرونه له امیر کروړه)اتمه زېږدي پېړۍ(نیولې تر ننه پورې له قافیه والو "دیواني" شعرونو سره اوږه پر اوږه را روان دي.

له "دیواني" شعرونو څخه موخه هماغه شعرونه دي، چې په منځني ادبي پېر)۱۵- ۱۹زېږدي پېړۍ نیمایي(کې د عربي او پارسي شعر په پېښو په بېلابېلو کالبو)غزلو، بوللو و دوبیزو، دربیزو، څلوریزو...(کې کښل شوي او راوروسته یې په نوي پېرکې هم لړوډېرې پېښې شوې دي. نومورې شعرونه له لومړیو دوو دېوانونو او بیا یوې نیمې "مصنوعي" ښېلګې پرته عروضي نه، بلکې په سپلابوتونیک تول کې ویل شوي دي. دا هم اړینه نه ده، چې د دغه مهالپېر ګرد شعرونه دې "دیواني" کچې او بڼې ته رسېدلي وي. هرګوره، لومړي دوه او بیاعروضي ډوله پښتو دېوانونه په لسمه لېږدي پېړۍ کې د)روښاني(غورځنګ پیاوړو شاعرانو ارزاني او انصاري رامنځته کړي دي.

په "زاړه پېر" کې چې سم له لاسه له دویمې لېږدي)هجري(پېړۍ څخه تر زرمې تاکل شوی دی، له "دیواني" ډوله شعرونو څخه د شیخ اسعد سوري)۴۲۵ مړ(بوللـه)قصیده(، د محمد هاشم سرواني)۲۲۳-۲۹۷ه ق(له عربي را اړولې پارکۍ)قطعه(، د اکبر زمینداوري)۷۷۱-۸۰۷ ه ق(غزل او یا د شیخ رضي لودي)۳۵۰ شاوخوا(او د امیر نصر لودي)۳۹۵ شاوخوا مړ(پارکۍ او داسې نورد یادونې وړ دي.

په اوسنۍ بڼه ازاد پښتو شعر چې یې که څه هم په ښکاره ډول د اروپايي ازاد شعر تر اغېزو او پېښو لاندې له ۴-۵ لسیزو راهیسې دود موندلی دی، بیا هم لکه پاس چې وویل شول، له خپل دودیز ازاد ګړني شعر سره تړاو لري او د سپلابوتونیک وزن پر بنسټ ولاړ دی. که یو نیم شاعر د هماغه وچ اروپايي تقلید په لومه کې ښکېل پاتې دی او خپل دودیز تول و تال یې پکې سمبال کړی نه دی هومرو یې خبره "سپین" شعر ته رسېدلې ده. تول)وزن(، یا په اروپايي نومونو

"ریتم" د شعر بنسټیز شرط دی، که په قافیه وال شعر کې وي او که بې قافیې)ازاد (کې. له همدې کبله له بې آهنګه)بې وزنه(شعر سره د "سپین شعر" نومونه جوړېږي. پښتو))سپین شعر((د پارسي))شعر سپید ((په څېر د)بې تول و بې اهنګه شعر (په جاج رادود شوی، نه د زړې اروپايي نومونې په جاج چې یوازې د ازادو کالبونو او څه ناڅه بې قافیې شعرونو یې اړه درلوده.

په پښتو کې په هماغه اروپايي جاج، ازاد او نیم ازاد کالبونه د شلمې پېړۍ له دویمې- درېیمې لسیزې راهیسې رادود شوي دي. په دې ډول مخفي، فدا، صالح محمد کندهاري، عبدالحی حبیبي، عبدالاکبر اکبر، عبدالاکبر خادم، قیام الدین خادم، فضل احمد غر، کمالي، میا احمد شاه، اسیر، خیال، اجمل، بېنوا، لایق، عبدالرحیم مروت... یې له غورو او مخکښو استازو څخه ګڼل کېږي چې بې له شکه یې له ولسي یا وګړنیو)فولکلوریکو (هغو څخه الهام اخېستی دی. همدارنګه مونډې یا سر پرېکړي)د قافیې له پلوه (شعرونه چې عبدالرحمن پژواک یې پر ۱۳۱۷ کال په)کلیمه داره روپۍ (سره بنسټ ایښی دی او ورپسې پر ۱۳۳۱ کال د عبدالعظیم ساپي ورته نظمونه)رفیع: زریني ځانګې (او بیا په پېنځوسمو او شپېتمو لمریزو کلونوکې د سید بهاؤ الدین مجروح د)ځانځاني ښامار(، یا)نا اشنا سندري(او نور چاپ او نا چاپ شعرونه خپلې جرړې ولسي هغو ته رسوي.

خو که دغه وروستی ازاد کالب والا، نیم ازاد یامونډي شعر په پام کې ونه نیول شي، نو هممهال ورسره د بشپړ ازاد)هم له قافیې او هم د مسره ییز انډول له پلوه (پیلامه په لره پښتونخوا کې لګوو او دا هم کومه هیښنده نه ده چې لر پښتنانه تر برو وړاندې له نویو ټولیزو او فرهنګي بدلونونو سره مخامخېږي او له دې سره پښتو ادب هم هلته وار له مخه نوي بشپړتیايي پړاو ته ورګډېږي. دا هم جوته ده چې له دیالکتیکي پلوه هر اندیز)فکري(نویوالی له ځان سره جولیز)شکلي (نوی والی راوړي، په بله وینا، هره نوې مفکوره او منځپانګه)محتوا (د یوه وړنده)مناسب(کالب او جولې غوښتنه کوي.

د فورم او محتوا د دیالکتیک له لارې کېدای شي، شعري نوښت او نوښتګري په ازاده)ژبنۍ، هنري او تخنیکي(جوله کې ښه ترا رامنځته شي. قافیه د شعر د تخنیکي جولې په توګه نه یوازې د دغو نورو دوو)ژبنیو او هنري(جولو پر مانیزه خوا زیات بندیز لګوي، بلکې پر همدغو دوو جولیزو اړخو هم خپله واکمني چلوي او زنداني کوي یې. یا په ساده وینا، په قافیه وال شعر کې نه ژبني او هنري)ژب - ښکلاییز(اړخ سمبالېدای شي او نه منځپانګیز

)محتوايي (.

هغه شاعر د قافيې او د ورسره اړوندو توکيو)رديف او مسره يي انډول (له سمبالوني سره په لوی لاس پر ځای دا بنديز لګوي چې د شعر له پښځګونو رغنده توکو)متشکله اجزاوو ( )ژبې- آهنګ- اند- واند او ولولې (څخه، له آهنګ پرته دا نور ځلور سره توکه پوره په پام کې ونه شي نيولای او دويم، درېيم او ځلورم ارزښت ورکړي، له ټولو نوښتګرانه هاندوهڅو سره سره ترې هرومرو دا يا هغه توک کمزوری پاتې کېږي. که له آهنګ سره " واند ،خيال " او ولوله)عاطفه(سم سمبال کړای شي، نو ژبه او اند ترې کمزورتيا مومي او که له آهنګ سره "ژبه" په پام کې ونيسي، نو بيا ترې انداو واند ژوبلېږي او همداسې تر پايه.

لنډه دا چې په قافيه وال شعر کې د نوښت سمبالتيا د ازاد شعر په پرتله يو څه زيات کړاو غواړي، مګر په ازاد شعر کې پښځه واړه توکه)ژبه –آهنګ - اندچ واند- ولوله (همزمان او هم انډوله په پام کې نيول کېدای شي او په دې توګه يې د هراړخيز نوښت لپاره لياره هواره ده.
په دې کې خو هم شک نشته چې قافيه واله مخينه له ازادې شاعرۍ سره ډېره مرسته کوي، خو په دې شرط چې دغه مخينه رښتيا شاعرانه مخينه وي، نه ناظمانه. سره له دې هم ډېر ځوان شاعران وينو چې مخکې له مخکې يې په ازاد شعر پيل کړی او په ځو ببلګو يې جوته کړې ده چې د "شعريت " پر لاره روان دي. که څه هم ښايي د وزن له پلوه يو څه نيمګړتياوې ولري، مګر په ډېره لږه لاربنوونه او کړاو پر دغه تخنيکي اړخ لاسبری مومي.

که د "پېښو " د تور لګوني خبره شي، بيا هم ښايي په ازاد شعر کې هماغومره يو ډېرښت او پايښت ونه لري، لکه په قافيه وال هغه کې. قافيه وال شعر زياتره، لکه پاس چې وويل شول، د عربي او پارسي په پېښو له "ديوانسازي " سره دود مونډلی دی، حال دا چې اوسنی پښتو ازاد شعر د بيا را ژوندي کېدني "رنسانس " ښکارندويي کوي، يا په بله وينا د خپل آر ولسي او نيم ولسي شعر يوه بشپړتيايي بڼه ده. که حمزه او اجمل دا دومره شاعري په ازاد فورم کې کړې وای، بې له شکه په اوس پښتو د حمزه او اجمل پرځای "نادر نادرپور " او "احمد شاملو " درلودای، که څه هم دګارسيا ، برتولدبرېښت او نرو دا هومره انقلابي نه وای.

په دې توګه د پښتو په اوسني ازاد شعر کې له پښځګونو توکونو څخه لږ تر لږه ژبه او آهنګ)وزن(د "پېښو " له توره پخشو)فارغ (دی پاتې شول)اندو واند (چې کېدای شي، يوڅه په دغه تور تورن شي، خو دومره هم نه چې يومخيز د))پېښو ( )په کچه او جاج)مفهوم (وي، بلکې

زيات "الهامي" رنګ به لري. لکه په تېرو او په ځانګوي توګه په شپږم څپرکي کې يې چې يادونه وشوه، د "خيال" په تړاو، يو لړ نوي يا په نوي رنګ کې رنګېدلي ←سمبولونه، لکه: لمر، سپېدې، باد و باران، توپان وسيلۍ، سيند و سمندر، سبا او سباوون، ورځ و شپه، تياره، باروت، پولاد، سرپ، مرجان، ياقوت...، يا← اسطورې،لکه زيوس، پرومېتوس او داسې نور ورته انځورونه نژدې د ټولې نړۍ په شعر کې دود شوې دي، نو ايا پښتون شاعر او هغه هم د ژمن او ازاد شعر استازی ترې ډډه کولای شي؟

همدارنګه د "←اند يا مفکورې" يا منځپانګې)محتوا (له پلوه ملي، ټولنيزې، انساني او ټوليزې جهاني ربړې مسالې، لکه: سوله، جنګ، پرمختګ او شاتګ، ګډ سوله ييز ژوند، ټولنيزنياو او داسې نور درواخله. برتولت برېښت)۱۸۹۸-۱۹۵۲ (چې د الماني ازاد و نوي شعر له سترو نوميالیو څخه ګڼل کېږي، د ازاد شعر په تړاو وايي: هېڅ منځپانګيز نوښت بې جوليز نوښت شونی نه دی. او څو اويا کلن نوميالي انتي فاشيست ليکوال هاينريښ بل چې د نوبل جايزې وړونکی دی، په اتيايمو کلونو کې د يوې پوښتنې په ځواب کې څرګنده کړې وه:

"زما له خپل اند و ازمېښته چې د يوه ښوونکي او ليکوال په توګه يې لرم همدغسې چې پنځوونکی د خلکو لپاره يو پيغام لري، بايد ورنده)متناسب (کالب يې هم وړاندې کړي، مانا دا چې په شعر، په راديويي ننداره، په ستېج ننداره، په رومان، په لنډ داستان، په تکل...کې بايد ځان پر خپل ليدونکي يا اورېدونکي او يا لوستونکي ورونه تپي، بلکې کالب هم د پيغام اړوند وبولي. له ۱۹۴۵ کال را وروسته بنستيزه بېلګه الماني ژبه وه چې له اخلاقي پلوه کورته کرغېړنه شوې وه او د يوې)عوام فريبانه (او د دروغو او ريا په يوه کرغېړن کالب کې وړاندې کېده... داسې ډېر څېزونه شته چې ومې نه شو ليکلای، ځکه کوم کالب مې چې ورسره ښاييده، پيدا کړی نه دی،... کله چې ما د يوې موخې)مطلب (لپاره چې څرګندول يې غواړم، کالب نه دی موندلی، هرومرو مې منځپانګه هم نه ده موندلې ")هاينريښ بويل: ۱-۵-۵۲ مخ (.
د دغه الماني ليکوال خبره- "الماني ژبه له اخلاقي پلوه کورته کرغېړنه شوې وه"، د پښتو کلاسيک ادب او بيا "ديواني" شعر پر ژبه، په يوه بل ډول د کارونې)تطبيق (وړ ده او هغه دا چې د دغه پېر پښتو تر ډېرې کچې د بې خرته عربېزم او پا رسيزم له پلوه ببخي له ځانه پردی شوې ده.

په زړه پورې بېلګه يې د کاظم شيدا د ديوان سريزه ده چې که کوم يونيم آر يا مرستيال کړ) دی، وو، شته، شه، شو، کړ... (يا سربل او وستربل)د باندې، په، کې... (ترې لرې شي، د هغه مهال

یو نړه پارسي متن ترې جوړېږي او دا د لمر غوندې روښانه ده چې په پښتو قافیه وال شعر او بیا د غزل په لنډ تنگ کالب کې هغه راز گډوله پښتو لا تر اوسه لړ و ډېر دود لري: لبان، چشمان، دهان، دلبر، دلربا ، گلرخان، گلرویان، هجران، جانان... غوندې زاړه وییونه خو، لا څه کړې چې د وزن، قافیې او ردیف تر "جبر" لاندې نور نوي هغه هم پرې ور زیات شوي او لا ورزیاتېږي.

د نوي او زاړه یا قافیه وال او ازاد شعر تر منځ دیالکتیکي تړاو ښایي دومره)مطلقیت(ونه لري او په کار ده، د دواړو ډولو پلویان یو د بل پر مطلق او یو مخیز رد ټینگار ونه کړي او د دواړو ډولو نوښت په پام کې ونیسي. سمه ده چې نننی پښتو غزل یو شمېر نوښتونه لري او ازاد دا هم یو شمېر کرغېړنتیاوې، خو بیا یې هم یو دلیل دا دی چې یو پر بل اغېز ښندي. نوی لا له دادومره پرله پسې پرمختگ سره سره د زاړه په زولنو کې رانښکېل دی.

د قالیه وال شعر او بیا غزل غوري بېلگې چې په پرتلیز ډول یې پېنځگوني شعري توکه همزمان سمبال کړې وي، د اسحاق ننگیال د ازادي بېلگې پر ځای، ښایي دغه لاندې پښېلیزه بېلگه رښتیا نوښت ولري، لکه:

تندیه ماتوم دې، تېتوم مه خو دې نه
پروره د سنگدلانو ، سولوم مه خو دې نه
چې سود مې د زړه نه شي، نو وجود لمبه کوم مه
ژوندونه بې له یاره، تېروم مه خو دې نه
په سرو وینو لیکای نه شم، د جبر قصیدې
قلمه پرېکوم دې، خرڅوم مه خو دې نه
پېرزو دې که پر ما نه وو ، ښوول دې راته څله
باداره ! راکوې به، پرېږدم مه خو دې نه
زه لیکې د قسمت،))فنا ((کوم د خپلو لاسو
تقدیره ختموم دې، بدلوم مه خو دې نه
)فنا ، د کوهاټ د لاچي خټک (

په دا بله خوا "ازاد شعر" کې د کرغېړنتیا لپاره ښایي د ننگیال)اخبار هفته، دولسمه گڼه(له خوا د کمال مستان راوړې بېلگه د دغه پاس غزل هومره نوښت ونه لري، د چا خبره "ازاده" وي، مگر "نوې" نه، کنه "ازاد شعر" باید "نوی" هم وي. مانا یې دا چې له مخکنیو خبرو سره سم ازاده جوله، خو په هر ډول نوې جوله ده او نوې جوله باید نوې هنري جوله او بیا نوې منځپانگه

یا پیغام ولري. دلته د قافیه وال فورم غوندي مخینه او تجربه له یاده اېستل په کار نه دي. د کمال مستان غوندي ځوان شاعر چې پر ازاد شعر یې نوی پیل کړی، تر همزولو قافیه والو شاعرانو بیا هم زیاته او نژدې نوښتگرانه راتلونکې په مخ کې لري.)د زیاتې څرگندتیا لپاره د کمال مستان "د لمر شغلو ته" شعري غونډ او اړونده سریزه(. له هغې کره کتنې څخه په راوروسته دوه دوه نیمو لسیزو کې ربښتیا هم زموږ شاعر پرله پسې پر مختیای پړاوونه وهلي او نن سبا په څو گوتشمېرو نوښتگرو کې راځي.

دلته یې د هماغه مهال یوه بل هممهالي ځوان شاعر "فاروق فردا" یوه ازاده بېلگه وړاندې کړم چې له یو څه اوږدې مخینې او تجربې څخه یې سرچینه اخیستې ده او د هېڅ راز کرغېړنتیا یا نه شعریت گوته ورته نیول کېدای نه شي:

زما شپېو !
زما شهیدو شپېو
زما شهیدو ارمانو د رژېدو شپېو)دلته "زما" یو څپېز راغلی(
تاسو کې ښخې شوې
زما د مورکو هیلو د غوټیو سرې نازکې پاڼې
نن به زه ستاسې د سپېرو خاورو
سپېرې غېږې ته وسپارمه
او خپلې هیلې به له سره له سپېرو خاورو نه وټوکوم.
دغه ازاد شاعر هم له هغه راهیسې تراوسه ښایسته ډېر نا لاسبرې ستونځونه را لاندې کړې دي.

پښتو نوی ازاد شعر تېک له هما غه راهیسې کې له ټولو خنډونو سره سره ورځ پر ورځ پراختیا او پرمختیا موندلې او خپل بشپړتیایي بهیر یې په چټکۍ سره وهلی او لا وهي یې، له بلې خوا څنگه چې دغه شعر مخکې له مخکې د انتقاد منونکی دی او نوې میتودیکه علمي کره کتنه یې پرله پسې سپېڅې او سوانوي ، نو هرومرو زموږ د وروسته پاتې ادبي فرهنگ په وچ زاړه کالبوت کې د نوې سا پوکولو لپاره بې اغېزې نه پاتې کېږي او نوې هیلې ورسره ملگرې دي.
دا چې ځینې لیکوال ازاد شعر او نوی شعر سره په یوه مانا رااخلي، کومه هېښنده خبره نه ده، ځکه اوسنی ازاد شعر لکه د مخه چې وویل شول، تر هر څه د مخه))نوی شعر((دی، یا په بله وینا ازاد شعر د نوي شعر په بهیر کې رازېږېدلی دی.

له همدې کبله دا دواړه ستاینومونه)نوی- ازاد(، هم یو د بل پرځای راتلای شي او هم دواړه سره

را غبرګېدای شي او له خپل ستايلي)موصوف( )شعر(سره د)نوي ازاد(شعر په توګه يو ستاينوميز ترنګ)توصيفي ترکيب(جوړوي، خو څنګه چې په)ازاد شعر(کې)نويوالی(بې له هغې نغښتی دی، نو غوره به وي چې پر همدغه وروستۍ نومونه)ازاد شعر(بس راوړ شي او له نورو ستاينومونو، لکه:)نوی(يا)بې قافيه(څخه ډډه وشي. هرګوره، په لويو سرليکونو کې ورسره له زاړه دوديز)ولسي(ازاد شعر يا))سپين شعر((څخه د بېلتيا لپاره)اوسنی(ملګري کول يوڅه اړين برېښي. هسې خو ښايي، يو وخت دا درې واړه ستاينومونه)صفتونه( )نوی- ازاد- اوسنی(خپل ارزښت بايلي. ځکه هر ستاينوم د خپل ستايلي)موصوف(پر وړاندې يوه پرتليزه)نسبي(لوښه)خصلت(لري. د نن)نوی(د سبا)زوړ(او د سبا)نوی(د بل سبا)زوړ(دی. يا لکه)ښه(او)بد(او داسې نور درواخله چې جاج)مفهوم(يې له مهال او چاپېريال سره بدلون مومي يا کورټ يو پر بل اوړي او يا خو يکې لږ تر لږه تنګوالی او پراخوالی راځي.

همدا نن سبا چې زموږ ځانساتي او زاړه پال پښتانه لا "له بې قافيې، ازاد شعر(سره د يوې نوې ښکارندې په توګه ډغرې وهي، په نوره نړۍ کې لا څه چې دلته را نژدې په ايران کې بيا وخته)بې وزنه ازاد شعر(تر وييني ګروېږنې لاندې نيول شوی دی. د ساري په توګه احمد شاملو د "وزن د شاعر ذهن بې لارې کوي" خبره رامنځته کوي او د لويديځيانو په لار وی پر دې ټينګار لري، چې بېوزنه شعر کولای شي، د بهرني جوليز وزن پر ځای او "دننی" يا "مانيز" وزن ولري)په دې باب اړوندې ليکنې: اخبار هفته ۵۴ او ۵۷ مې ګڼې او د همدې بدلمېچ اړوندې سکالووې(.

لکه په اووم څپرکي او اړوندو څرګندونو کې چې وليدل شول، د پښتو ډېری ګړني شعرونه)لنډۍ، سروکي... (پښېلي او لړونه)قافيې او رديفونه(نه لري او د بېلابېلو ټوټو)مسرو(تر منځ يې د څپو شمېر هم تل برابر نه دی، مګر يو ټاکلی انډول لري لکه لنډۍ چې لومړۍ مسره يې نهه څپيزه او دويمه يې ديارلس څپيزه ده او په دې توګه په لومړۍ پوړۍ)درجه( )خج(فشار)د ريتم تول و تال يا په لنډ ډول د "وزن" بنستيز ټاکونکی دی او ورپسې څپيز انډول زير و بم، اهنګ، غاړه)لحن(... چې د خج په استثنأد ژبې د نازنځيري يا))عروضي((توکو)فونيمونو(په توګه د قافيو او رديفونو غوندې په څېرمه ځانګړتياوو کې راځي)دغلته))عروضي((د غږپوهې د نومونې په توګه کارول شوي، نه د شعرپوهې هغې په توګه(. په خجيزه برخه کې دا يو ټوليز دود)قاعده(ده چې مسره پر لومړۍ، دويمه، دريېمه يا څلورمه خجنه څپه پيل مومي او بيا پسې هر څلورمه خجنه راځي. البته ډېرې لږې ببدودې)استثناوې(تر دغه منځ پېښېږي چې په تېرڅپرکي کې يې يادونه وشوه.

په دې ډول، لکه چې پرله پسې وویل شو ، په پښتو کې بې قافیه یا ازاد شعر د خپل اړوند ولسي وګړني یا ګړني)فولکلوریک (او لیکني یا دیواني شعر یو په زړه پورې ګډون او ستنیز دی، نه د اروپايي یا پاړسي شعر پېښې. هر بې قافیه شعر چې د پښتو د تولیز سپلابوتونیک سیستم له مخې "وزن" ولري، هغه ازاد شعر دی او پښتو شعر دی.

دا دی دلته د ګړني او لیکني پښتو شعر غونډې د اوسني ازاد شعر بېلابېلې ډلې او بېلګې تر سپړنې)شرحې (شننې او سکښتنې)تقطیع (لاندې نیسو:

لومړی: نیم ازاد شعرونه

۱(ازاد کالبونه

دغه راز شعرونه، که ګړني ډولونه او د لرغوني پېر)له امیر کروړه تر ارزاني (په پام کې ونه نیول شي،د شلمې پېړۍ له نیمايي راهیسې پیل شوي دي او د لومړي ځل لپاره یې له زړو کلاسیکو دودیزو شعري څېلونو)غزلو، څلوریزو، دوبیزو، بوللو، پېنځیزو، شپږیزو او اوويیزو...(سره یوه برید لیکه راکښله او د اروپايي "سپين" شعر غونډې یې مسرې لنډې او اوږدې کړې او یوه نیمه قافیه یې د بندونو په سر و پای کې کارول کېږي.

دا دی دلته د لایق له "یادونه او درمندونه")۴-۲۲۳ مخ(د ازاد کالب څو غوره بېلګې را اخلو:

غوږو کې مې شرنګېږي بیا نغمه د نوي جنګ.

ته ګوره دا به څه وي !

یا مینه لېونۍ شوه

)یا (کتنه خنډنۍ شوه

راغلي مې په زړه کې ارمانونه په غورځنګ.

رګو کې مې خوځېږي د جانان د حسن ځریکې

زما په وینو لیکې

پیغام د نوي ژوند

زه اخلمه ترې خوند

ورمه د یار د څنو خوښوي زما پالنګ.

بېګا په مدرسه کې ملا وتاړه کتاب

را وایي خېست رباب

پر بزم باندې سم شو
له رند سره محرم شو
زاړه یار پر سر راواړول د نوې مینې بنګ.
رڼلی اسوېلی مې اوس د یار پر مخ لګېږي
صورت مې ټول رپېږي
څرخېږم له مستۍ
لاهو مې کړه بېړۍ
را رسي په بوسو کې د ژوندون نوی آهنګ؛

... پر مخه راغله جاپانۍ نجلۍ،
سپینه هیلۍ نجلۍ
ودرېده مسته
ما سلام ورکه په خندا شوه نجلۍ،
په کټه ها شوه نجلۍ
ماته شوه شاته،
په تبسم یې راته وویل "کوني چیوا "
"د وزویو روشیکر "
له خندا ورانه شوه...
ما ورته وې په رب که پېژم نجلۍ،
بد مرغه کېږم نجلۍ،
په ځان پوهېږم)نجلۍ (.
د پښو پر څوکو شوه رهي هوسۍ،
د جزیرو هیلۍ،
زه شومه پاتې...
د مخ په لمر یې ورېځې راغلې د غم،
سترګې دریاب شوې د نم،
له ژړا ورانه شوه...
ما ویل پوه شوم لږ ستنه شه نجلۍ،
یه زما ښکلې شهۍ !
دې ویل "ای ای ای ".

)هماغه اثر ۲۲ – ۲۰۸ مخ(؛

... په دې تيارو کې،
په اوږدو شپو کې،
په دې غمو کې،
اند ېښنو کې...
زړه ته مې رسي يوه نوې دمه،
روښانه ښکاري د سبا ښه.
)هماغه ۱۲۷(.

... چې راوي په کم خمار شي
د نوښار لنډۍ کې کم
سينده څه، سينده بهېږه !
سينده څه، سينده بهېږه !
د هر سيند وي خپلې لارې،
هر يو خپل کور ته روان دی.
د هر يو خپلې دشوارې
زه)څه (چرې چرې شه اور
چې دې غاړې شنه پتې شي او باغچې او چمنونه.
)د غني کليات، ۴۲۳ مخ(.

... دا مې اوښکې ورتې ورتې
راخوټکېږي او بهېږي
د ليمو له سر چېغو نه
پر بارخو باندې مخ کښته
که بهير دی رانه لېږدي د نيمګړو ارزوګانو !
دا زما بېلتون ځپلې،
ارمانژلې،
ځوربدلې...
سر تر پای ناکامه مينه

اوبو وړې شاني هيله
په ارمان د يوه څرک د چا د مخ د رڼاگانو !
)سوزونه او سازونه، ۱۱۴ (.

... گرځوي مې
چورلوي مې
لالهاند و لولنگر
پر ميرو د بېلتانه او
د شهيدو تاند لبانو
ارمانو پر هديرو
د اسرو په کربلاوو
د لرغن ويرژلي ژوند
دغه ستا نارامه سينه
دغه ستا اواره مينه
)هماغه۱۸۱ (؛

... په زما گرانه وطنه
ته زما يې او زه ستا يم
ته ډيوه ډيوه ډيوه
زه پتنگ پتنگ پتنگ
له هر څه يم بې پروا
مست په مينه يمه ستا
ته مې شته ته مې هستي يې
ته مې پت يې ته مې ننگ
)محبوب سنگر: زوږ، ۲۸ (؛

... ملالې سترگې
لنډې يې څنې
سرې پستې شونډې
ښکلې مخوله.

... لیندۍ یې وروځې
باڼه یې غشې
سره بارخوګان یې
غټې غټې تیونه
)هماغه اثر، ۷۷ (؛

... زه هم شاعر یم شاعر
یو رنځېدلی، کړېدلی شاعر
یو ځورېدلی، سوځېدلی شاعر
یو دردېدلی شاعر
غمو ځورلی شاعر
)هماغه ۸۳ (؛

... زما پر وچو شونډو
پر دې سپېرو خزان وهلو پاڼو
د وینو شعر لکه بېباکه نسیم
اوړي را اوړي او چلېږي پسې
او دا شرقي ذهن مومې
لکه د سرو ګلو رنګینه باغچه
لکه شنو یادونو نه تشېږي پسې
)کاوون: سپرغۍ، ۱۴۸ (؛

... زموږ د خلکو د غورځنګ
غږ پورته شوی
په وړاندې ځي
په وړاندې ځي
په وړاندې ځي
په وړاندې ځي دغه کاروان
په سختو لارو کې روان
د تورتمونو پیروان

هر قدم غواړي امتحان
د همتونو او د جنګ
)خاموش: مزلونه مزلونه، ۱۰۲(؛

... له یمانه تر امانه
له خپل واک تر جمهوریته
چاته نه یې تسلیم شوی
ازادي دې خپل قانون دی
تل په ویاړ یې او سېدلی
سرلوړي دې تړل ژوندون دی
)رفیع: د جمهوریت وږمې ۳۴(؛

نه به خوب،
نه به شوخي شم...
نه به شور،
نه به مستي...
نه به ناز،
نه کرشمه شم...
نه په کنج،
نه به مکېز...
نه به شوق،
نه به خندا شم...
نه سترګک،
نه به ادا شم...
نه به مې،
نه په غمزه شم...
نه نشه،
نه به خمار...
نه په اوښکه،
نه ژړا شم...

نه په رم شم
نه به تراه...
نه به مېښت لکه رانجه شم، ستا د سترګو په ککو کې !
...)وینه او مینه، ۱۰۱-۱۰۲(.

د کړکۍ هینداره ښیي
د بڼ بڼه الوتې
ترې مالیار دی لېږدېدلی
نه ګلان شته نه خاجوني
له هر څه وتلې سا ده
نه ښوربړې نه کښبړې...
)سوزونه او سازونه، ۳۴ (؛
ورپسې نور بندونه هم پر همدا سې ورته قافیه لرونکیو دوو مسرو پای ته رسي.

دا وړمه د پسرلي ده
که د نوي ژوندون سا ده
تش ګوګل ته ددې څمکې
که دی زېرې غرو رغو ته
وچ چمن سپېرو باغو ته
د غاټولو سرو ګلونو
چې ټوکېږئ نن سبا
چې غوړېږئ نن سبا...
)هماغه ۴۲ (؛

لمبېدلی
رنګېدلی
په سرو اوښکو
د څېپېښلو
په سرو وینو
د سرتېرو

د هېواد د شهیدانو...
)هماغه اثر، ۱۲۸(؛

ستا د سرو شونډو د شعر
د وییونو د ګلپاڼو په رګ رګ کې
سره د وینو
د مینو ارمانونو زما ناځي
)اوراو ویني، ۱۴۵(
ددې شعر نور بندونه هم په ورته قافیه پای ته رسي؛

تېره به دا شپه شي او رڼا به شي
ښه د وطن به شي بدله په خندا به شي
را به شم صنم زما
محوه به شي غم زما
درد زما ماتم زما
څه چې استبداد راځني وړي دي زما به شي.
شپه ډېره تېره ده لاره ټوله کږلېچونه دي
هر قدم خطر دی، هره لوښتنه کې دامونه دي
دا لاره مزل غواړي
جنګ غواړي تکل غواړي
منډې او یرغل غواړي
هغو به پرې درومي چې پاخه یې ایمانونه دي
)کاوون سپرغۍ، ۹ مخ(؛

وطنه
ستا ګلونه
او ستا د دښتو اغزي
سپېرې ډبرې خړې لوټې، لمر وهلې دښتې
او بې پروا بادونه
د ستر امو او اباسین ستم شکنه څپې

او د هلمند د توپاني ځپو ببباکه سرود
باد و باران، برېښنا او تندر و ځپاند سيندونه
)هماغه ۱۱ (؛

يه ښکاري اشنا
درته سلام کوم !
پربېږده چې دا سپينې مرغۍ والوځي
لاړې شي جوړې جوړې گلونه شي
ښکلې شي، ښايسته شي، امېلونه شي
واخلي په وزرونو کې تنکي بچي
وموښي سينو کې گلالي بچي
سپينې سرې منښوکې زرکني بچي.
پام کوه !
پام کوه ماشې ته گوتې مه وروړه !
...)ننگيال: هغه شپبې هغه کلونه، ۱۳۵ (؛

يارانو گورئ،
له تندې مرمه،
د ساقي خوا کې،
د مينا څنگ ته
هېڅ نه پوهېږم،
دا ويرانه ده، که ميخانه؟
ورپسې نور بندونه هم په ورته قافيه واله مسره پای ته رسي)خزان: د سحر په غېږ کې ۱۲ مخ (.

دلته زندان دی زندان
اسمان يې وورړ دی وورړ دی
پکې څو ستورې ښکاري او سترگکونه وهي
واړه ځلېږي او موجونه وهي
)محبوب سنگر: بنده کړېکه، ۵۷ (؛

خلکو ته
وطن ته
انقلاب ته به د کار هیله،
پالم به یې،
ګالم به یې،
سخته د ایثار مینه
دا)ها (چې له دردونو وچو دښتو او له غرونو راوتلې ده
)خاموش: مزلونه منزلونه ۹۳-۹۴ (.

د کښېنیو شاعرانو په استازۍ د اجمل ختک او ډاکتر امین الحق امین د ازادو کالبونو په بېلګو بس راوړو:
له یو ملا نه مې تپوس وکړلو
ما ویل ملا صاحب جنت به څه وي
هغه په ګېډه لاس واهه ویل یې:
"تازه مېوې او د شودو رودونه "
خوا کې کتاب ته یو طالب ناست وو
ما ویل ته به پکې څه وواېې؟
د زلېخې کتاب یې پټ غوندې کړ
وې چې "ښایسته حورې او شنه خالونه "
)د غیرت چغه ۵۵ (؛

دا یو مضبوط دېوال،
چې له صدو نه ولاړ،
چې له مودو نه ولاړ،
دا د غلام په وینه،
هم په هډوکو د دې،
د ده پخخه خوشته)خیشته (شوه
د ده رده پخه شوه.
)امین الحق امین: ۷۲ مخ(.

د نویو او نیم ازادو کالبونو په لړ کې "یو ډول شپږ کرېیزې" هم لږ و ډېرې دود شوې دي. داسې چې لومړۍ څلور مسرې یې یوه څلوریزه جوړوي او وروستۍ دوې یې همقافیه راځي، لکه:

دا نسیم د پسرلي دی،
که الهام د نوي ژوند دی!
دا اواز دی د بلبلو،
که پیغام د نوي ژوند دی!
د سپین غر له ننګرهاره،
له کونړ همېش بهاره!
)وینه او مینه، ۲۱ (؛

ستا لویه ګېډه ډکه له زهرو
پکې پرته ده د خلکو وینه
زما په سر کې د ښکلو عکس
زما په زړه کې د انسان مینه
که دا هم ته یې دا دې اسلام دی،
زما نو دواړو ته بس سلام دی!
)اجمل خټک: ژوند او خوند، کابل ۱۳۶۲، ۲۳ (.

اجمل خټک دغه ډول ته نوره هم پراختیا ورکړې، داسې چې لومړۍ مسرې یې یوه څلوریزه جوړوي او څلور نورې یې درېیزې.)وګورئ هماغه اثر(.
د رحیم مجذوب "پښتون ته خطاب" بیا په ځانګړې توګه د دې لړۍ له ښکلو بېلګو څخه ګڼل کېږي چې دومره پر یاد راپاتې ده:
))... تا لیدلی خوشال خان دی، زه لیدلی همایون یم
ته پښتو یې، زه پښتون یم، ته پښتو یې، زه پښتون یم... ((

د لیکونکي د دا راز نیم ازادو، یا ← موندېو شعرونو په لړ کې "زنداني کارګر ته")زنداني نغمې، ۲۱ ، "نوې نړۍ")سوزونه اوازونه، ۱۰۴(، "مین ارمانونه"، "ماته ګران دی هېواد"، "سره ریبه د افغان"، "اواره مینه"، "د ویمار سهار"...)هماغه اثر(، "ښباخ" او "اتلان نه مري")اور او وینې، ۱۴۵ او ۱۲۰ مخونه(او د کاوون توفاني "د وینو شعر")سپرغۍ، ۱۳۷(د یادونې وړ دي. ننګیال، پیوند... او نور نوښتګر شاعران هم لږ و ډېرې ورته بېلګې لري.

۲ (مونډي شعرونه

مونډي)یا سر پرېکړي(شعرونه، هغو نیم ازادو شعرونو ته وايي چې قافيې ونه لري او نور مسره ییز او سپلابوتونیک انډول یې سره برابر وي. دا ډول شعرونه د قافیه ماتوونکي او ازاد شعر له لومړنيو ببلګو څخه ګڼل کېږي، مګر دا چې د مسرو ، خجو او څپو د يو برابر انډول له کبله ورته بشپړ ازاد نظم یا شعر ویلای نه شو ، نو سم له لاسه پرې د "مونډي" نوم ږدو ، لکه واخلې، د صاحبزاده ادریس، امین الحق امین، ایوب صابر، د سایل، ساهو ، کاروان... څینې ببلګې؛ د عبدالرحمن پژواک)کلیمه داره روپۍ د ۱۳۱۷ کال لیکنه(او یا د بهاوو الدین مجروح د ځانځاني ښامار او راوروسته د نورو ټولګو څینې برخې، چې البته زیاتره یې د څپو د شمېر له پلوه ټاکلي)څلور مسره ییزې، اته مسره ییزې، دولس مسره ییزې او شپاړس مسره ییزې مسرې(ډولونه لري او په دې توګه یې زیاترې ببلګې په ازادو کالبونو پورې اړه نیسي. د اوسنیو ازادو شعرونو په ترڅ کې هم دلته او هلته څینې مونډۍ ببلګې په سترګو لګي، لکه:

یو د مني مازیګر دی،
یوه د میني ننداره.
د یانوش خزاني ونې،
لکه څلی د سرو برېښي...
)سوزونه او سازونه، ۱۹۷(؛

لمر وو ، نوی څرک وهلی
د درو او غرو له څنډو
پلوشو یې برېښولې
لکه زر واورېنې څوکې...
)هماغه اثر ، ۲۲۳(؛

- بیا د ګلونو پر نازکو شونډو
زموږ د کور پر خوا یو زوږ راځي
بیا د ساقي د سرو پیالو په کړنګ کې
د دغې وراني دنیاګۍ پر لېمو...
)خالق رشید ، یو ناچاپ شعر(؛

او دا هم د استاد شپون)برېښلیک ۱۳-۲-۱۰ (د یوه اوږده شعر((درقد ((لومړي دوه بیته:

ستا پر قبر به لاله زرغون وي
خو زما دا خبره مه هېروئ
چې هلته لرې د سیندونو غېږ کې
یو تور ځنګل دی د اغزنو ونو....

۳(کېنتوز او سانت

د)کېنتوز(یا)سانت(په نامه دوه شعري ډولونه چې ښاغلي هاشم بابر د اروپايي شعري ډولونو په نامه، له یو ټاکلي شمېر څوارلسو اووه څپیزو او اته څپیزو مسرو سره په پښتو کې ازمایلي او څو ټولګې یې ترې رغولي ، کوم نوی ازمېښت یا نوښت بلل کېدای نه شي، بلکې د اروپايي))←سپین **blank verse** ((او زموږ د))←ازاد شعر ((په لړ کې، له لړوډېرو قافیو او ردیفو سره د قافیوال او))←مونډي شعر ((یوه ګډوله برېښي،
کېنتوز یې، لکه:
وړاندې هم یوازې وم
وروسته هم تنها شومه
هر ځای کې تالا شومه
هر ځای کې تالا شومه
هر څه مې که خوښ شولو)هر څه کې دوکه شومه(
نه څوک را سره شولو
نه زه)له(چا سره شومه
ته له ښاره لاړلې
زه هم پر بیدیا شومه
تم رانه جدا شولې
زم درنه جدا شومه
دغسې ژوندون کې زه
دغسې لګیا شومه

او دا یې هم د سانت بېلګه:
دا هستي زما هستي ده
او که ستا د سترګو عکس دی
دا مستي زما مستي ده

که دا ستا د حسن رقص دی
ګنې ځان چې ځان کې ګورم
په تیاره کې تالا کېږم
خپله سا راته بلا شي
له وجوده یې بوږنېږم
)دا چې دا خو زه یم(
دا زما د هستۍ راز دی
دا زما د جنون پوهه
دا زما بېوسه چیغه
دا زما او ستا یووالی
د ازل شته شوی ساز دی
)زرین انځور، ژوندون، ۱۹- ۲۰ مخ - د ۱۳۷۲ پېنځمه ګڼه؛ همدا راز د رحیم مروت، د))دار الاوهام((اړونده سریزه هم پاموړ ده (.

۴ (هایکو)Haiku)

هایکو تر بل هر بهرني نیم ازاد شعر په دې وروستیو کې زموږ له دې سره ښه ترا اړخ لګولی او غوره یې بیا دا چې ډېرو ، په تېره برو شاعرانو له خپل ځېیز- ځجیز تول وتال سره برابره کړې ده. په لومړیو کې د لرې خوا ځینو))ناظمانو ((د عربي وییونو)ریاح، ناف، رقاص... (په مټ کورټه مصنوعي بڼه ورکوله. لیکوال په یوه کره کتنه کې د قاسم محمود)بنوي(د هایکو ګانو))لومړی پښتو ((ټولګه په دې لاسوند تر نیوکې لاندې نیولې وه چې پښتو او جاپاني غرپوهې سره ځمکه او اسمان هومره توپیر لري او که شعر هرومرو د دغه شعري ځېل پېښې کوي، په کار ده چې له پښتو ځېیز- ځجیز رغښت سره سمون ورکړشي.
بیا چې ځینو پرې لنډۍ را ننګوله، په بله وینا ، تر لنډۍ یې هم راباندې ډېره درنه خرخوله، نو د))← ټېپیزي((سوچ را پیدا شو چې ګوندې له هایکو ځخه د پېښاووانو پام دې خپل نیم وګړنی- نیم ادبي ځېل ته راواوړي؛ ځکه هایکو هم د جاپانیانو همداسې یو شعري ځېل دی او زیاتره د لیکلوستوالو پنځونه ده. اوس چې د نړۍ تر ګوټ ګوټه رسېدلې، نو د یوه نړیوال شعري ځېل په توګه یې جوړوونکي بیاهم زده کړه وال، په بله وینا ، لیکوال او شاعران دي په هغه هېواد کې یې مخینه تر۱۲مې پېړۍ پر شاځي، خو تر نولسمې پېړۍ ، نه دومره دود وه او نه دومره زیاته پاموړ.

دا یو لنډ شعر دی چې په انځوریزه ژبه د یوې طبیعي یا موسمي تجربې خیال په شعوري بڼه لیږدوي او له انساني اکر بکر سره تړاو ورکوي.
په دې توګه پښتانه شاعران هم د ټپیزو له رادودېدو سره سره، د هایکو له سیالۍ هم را پر شانه شول او د اغلې غوټۍ خاورې په خبره ((مېلمنه ځادرې کوربنه شوه ((، مانا دا چې په پای کې هم ټپیزې رادود شوې او هم هایکو راخپله شوه، هغه هم، د آر جاپاني رغښت د هو بهو راخپلولو پرځای چې رومبۍ مسره اووه څپیزه وکارې، دویمه پينځڅپیزه او درېیمه اوولس څپیزه، په ټوله مانا راپښتو کړ شوه او ګړ سره یې د یوه نیم ازاد شعري ځېل په بڼه د پښتو شعر یو ټوک وګرځېد. بلخوا، د دغه نیم ازاد یا مونډې ډوله))← درېیزې((ځېل له رادودېدو سره زمونږ د نوي- ازاد شعر بهیر هم چټکتیا او پراختیا وموندله او ښایسته ډېر نابانډې قافیه وال او بیا غزلبول، لکه))ح.زېړه سواند ((یې دېخوا ته رامات کړل.

هسې خو ډېرې ښکلې ښکلې هایکووې راپنځول شوې، خوسم له لاسه یې پر دوو لاسته راغلو بېلګو بسنه کوو چې څپیز- خجیز توپیر یې سره همدومره دی چې د لومړۍ درېواړه مسرې یوولس څپیزې دي او د دویمې بېلګې لومړۍ)← پایخجې (مسره لس څپیزه راغلې او ورپسې دوې نورې یوولس څپیزې:
چا راته وېل چې د سپرلي ورځو کې
هغه ترې لرې ګرځي ساګو پسې
ځکه پټې کې مې شړشم وکرل
)د هزارې سیمې شاعر اسماعېل ګوهر، نړۍ ۳۲/۴ ګڼه(
- - -
پر بام ناسته وه هلال کمیتې
مورې یې په تمه وو چې میاشت به ګوري
هغوی دوربین کې جینکوته کتل
)هماغه اخځ(.

بشپړ ازاد شعرونه

۱(هغه ازاد شعر چې مسرې یا ببلا ببلې برخې یې په لومړۍ خجنه څپه پیلېږي:
- تېر به شي
دا منی نور،
را به شي څړمنی نور،

وبه چلي سا
په مړو رګو کې
د ګلپاڼو
د سرو ګلو
د ګلبڼ
د برم ويلا ړ زما
)اور او ويني، ۲۲ مخ(،
دا پاس بند پر دوو مسرو وېشنه مومي لومړۍ له درو ټوټو جوړه ده او دويمه له شپږو يا په بله وينا لومړۍ دري ځايه شوې او دويمه شپږ ځايه؛

- وتره ده
نن وتره ده د ذهن کرونده زما
وتره ملا وتړه ماليار نن
وکره څه وکره
نه چې د غرض خاوند
زما په وتره ذهن کې
تخم د شک وکري
)خزان: د سحر په غېږ کې، ۴۸ مخ(،
د پاس شعر لومړۍ مسره له درو، دويمه له دوو، دريمه له يوې، څلورمه له دوو او پېنځمه)وروستۍ(له يوې ټوټې جوړه ده؛

- بيا مې د هوس د وچو شونډو پر پترو باندې
تاو د تبې راغی
ما وېل وسومه
ځکه مې په زړه کې د تيارو دنيا خوره شوله
ته چې له باغوانه لرې لرې شوې
پاتې په بېديا کې شوې
اوس به نو په سرو وينو
سرو سترګو ژړا سره
چا وويل چې ته راځې

زه دې پسرلیه له ګلانو نه
پوه شه)د انسان د وینو بوی اورم(
مه راځه تر څو چې له باغوان سره یوځای نه شې،
هلته چې یو ځای شوې
پسرلیه له باران سره،
ستا به د لمنې سره ګلونه
د هغه سپینو لاسونو د تڼاکو په اوبو باندې،
ووینځل شي،
پاک به شي...
بیا به نو زموږ د ولسونو پسرلی راشي)آر: به شي(،
ستا به په وږمو سره،
شي زموږ د سپېرو شونډو للمې پترې
اوبه)به(شي
ګل به شي وطن زموږ
سور به وي چمن زموږ
مینه وي دنیا دنیا
خوند به دې وږمو کې وي
خولې به وي خندا خندا
هله به سپرلیه زموږ زړونو ته ډېر ښه راځې !
)فاروق فردا: د ګلپاڼو پرخې، ۱۴۳-۱۴۵ مخ(.

دغه پاس شعر له آره په لومړۍ خجنه څپه پیل شوی او پای ته رسېدلی دی. که دلته هره جلا لیکل شوې توټه په لومړۍ څپه کې خج ونه لري، له تېرې توټې یا توټو سره په یوه یوازېنۍ مسره کې راځي او ځانته جلا مسره جوړولای نه شي.
دا هم یوه بېلګه چې هره مسره یې په لومړۍ خجنه څپه پیل شوې ده:
- مه وژنه
ما مه وژنه،
زه یم بېګنا ماشوم،
زه د فلسطین یتیم،
زه د دیر یاسین یتیم،

زه یم د صبرا یسیر،
زه د شطیلا یسیر،
تا بې پلاره کړی یم،
تا بې موره کړی یم،
تا بې کوره کړی یم...
یه ازار ګټلیه،
یه مختور نتلیه !!!
مه وژنه،
ما وژنه...
)سوزونه او سازونه، ۲۵۱ مخ۷-۷-۲۱ل (؛

- کله چې راورسې
ترورہ پورې،
شي دې بیا لاسونه
د دعا پرتم !
سترګې دې
ویرنې بیا
د سوي ایره شوي ښار...
)زما نړۍ، ۲۷مخ۳۰-۲-۹۴ (؛

- تلو دې ددې خلکو خندنی کړمه،
تلو دې بیا له سره لېونی کړمه..
تلو دې پر زړه وویشتم،
زخمي یې کړم
نتلی او ناخواله
لکه تل...
)اصف بهاند: ژوندون، ۲۲ دویمه ګڼه(.

۲: هغه ازاد شعر چې لومړی خج یې د هرې مسرې پر دویمه څپه راځي او د نورو ډولونو غوندې
ورپسې خجونه درې درې څپې وروسته راځي، بېلګې یې په لاندې ډول دي:

- ما وليدله سپينه
خوځېدله
د اسمان په اننګو کې،
چا ويل د وربځو مور ده اوس به وژاړي په کوکو،
نه پېغله ده د لمر تر سيوري لاندې
چې اوربنت يې خرخولو.
)فردا: ۲-۱۵۱ مخ(؛

- په کور کې،
په کار کې،
- په کلي کې،
په ښار کې...
که هر چا سره ناست يم،
له هر چا سره ناست يم،
که ځم په کومه لار کې،
ته ما سره ملګرې،
زما وينه کې ګډه،
زما روح و روان يې
)خاموش: ۱۱۵ مخ(؛

دا ستا د سپېڅلتيا د کليسا له کنګرو نه،
زما د پاکې مينې
د برخليک بېګناهي انګازه کېږي...
ځنډونه د ايمان د لمر د هسک مې،
وړانګن په پلوشو د سرکو وينو،
چې الوځي د سا په بدرګه مې،
د نور د ابدي جنت پر لورې...
زما له وچه هډه،
زما د مصلوب پژې له رګ رګه
///

نو ،
مه تویوه او ښکې
ورتېږ ورتېږ
ګرانې مورې،
زما په ویر ویرژلې،
"سپېڅلې " درنې مورې !
///
زه وینم
چې را درومې دې له عرشه،
د نمانځنې، د ویاړنې،
د امن و ډاډ ببینې پرښتې مبارکې ته !
او
ږدي دې پر زخمي مورنې زړه باندې،
پټې د لورېبنې !
)ګلولې ۱۲مخ۱۱-۱۰-۲۲ل (.

۳: هغه ازاد شعرونه چې تر اوسه په دربیمه خجنه څپه ویل شوي دي، د دیواني قافیه وال هغه غوندي ډېرې برخه جوړوي او دا خبره د هېښتیا په دې نه ده چې ازاد شعر لیکونکیو لومړی ځل زیاتره د همدغو دیواني شعرونو تر اغېز لاندې له قافیه والو شعرونو څخه راپېل کړې او تر یوه اوږده کړاو او پړاو وروسته یې ازاد شعر ته مخه کړې ده او څنګه چې خج د پښتو شعر لومړی بنسټ جوړوي، نو دوی یې هم زیاتره هماغه دربیم دریځ په پام کې نیولی او یا په بله وینا ، په نیم آګاهانه توګه یې پر دغه دریځ ډېر زور اچولی دی. هر ګوره څلورم دریځ یې په دویمه او لومړی دریځ یې په دربیمه پورې کې راځي، مګر دوې هغه یې، لکه پاس یې چې ببلګې راوړل شوې، ببخي کم لیدل کېږي. د دې لپاره چې په دربیمه خجنه څپه پېلېدونکي ازاد شعرونه خورا ډېر دي، نو د رنګارنګۍ په پام کې نیولو سره یې لنډې لنډې ببلګې را اخلو:

نرۍ لار زموږ له کوره،
د شنو)شوو (په ځنګل کې
د پستو وښو له پاسه
ان تر سینده رسېدله.

ترورمۍ وه
یو څو سیوري راپسې شو،
زموږ له کوره تر گودره
)پیوند: سیلۍ، ۳۹ مخ(؛

- دلته سوړ د زړه نغری وو
د زړې ایشیا گوگل کې
د سړو سړو سیلیو،
د ناخوالو،
ناتارونو،
د نادودو،
ناورینونو.
)هماغه اثر، ۲۰۲ مخ(؛

- پرېږده پرې
سوی ستې شم،
لولپه مکوټ الوی،
په اورو کې،
انگارو کې،
په لمبو کې
دوزخو کې
د سرکښو گناهونو
)زنداني نغمې۴۰(؛

- څومره ویاړ و سرلوړي ده،
د هوډونو،
د سرو اوښکو په سرو پرخو،
د سرو هیلو د گلپاڼو مخ پرېوته...
)سوزونه او سازونه، ۲۲۴ مخ۱۱-۱۰-۲۱(؛

له ورتېرو ببلګو سره د دغې ببلګې توپیر دا دی چې دلته پر څلور څپیزو او اته څپیزو مسرو سربېره وروستۍ هغه دولس څپیزه راغلې ده. د دغه شعر د نورو بندونو وروستۍ مسرې یا دولس څپیزې دي او یا هم ان شپاړس څپیزې دي:

- ازاد شعر دی هماغه،
چې ازاد وي
د زړو او د پردو ړندو پښو له بندیزونو.
ماتې کړې زولنې د قافیو،
او اتکړۍ د ردیفو او د رویو،
راوتلی له زندانه د عروضو د خلیل بن احمد.
نه ېږځای زړې پېښې د میا شرف او
"جزئیات" د بهایي او
یا چتې خوشې خوارۍ د بې ګودره "سمندر" د بدرشو...
)اوراو ویني، ۱(
پاس ببلګه په یوه اوږده شعر اړه لري چې د مسرو رنګارنګۍ پکې یو څه زیاته لیدل کېږي، څلور څپیزې، اته څپیزې، یوولس څپیزې، دولس څپیزې، شپاړس څپیزې او نولس څپیزې دي؛

- اوه
چې خومره ده اوچته،
اوه
چې خومره ده ګرانبیه،
ستا د مینې وینې بیه،
د بې بډ ښایست ښکلا،
د واده د ولور بیه...
چې یې نه شي ادا ینه،
په هېڅ توګه پوراینه،
په هېڅ ډول بساینه!
)هماغه ۱۲(؛

په دغه پاسنۍ شعري ټوټه کې دا ټکی د پام وړدی چې د)اوه (یا)او (غوندې یو څپیزې ټوټې یوازې په هغه ډول کې خپلواکې مسرې کېدای شي چې شعر په لومړۍ خجنه څپه پیل شوی وي، مګر په دغه اوسني ډول او دوو نورو)په دویمه او څلورمه خجنه څپه پیلېدونکیو (ډولو کې دغه ځانګړې یو څپیزې ټوټې باید له مخنۍ یا وروستنۍ ټوټې سره د یوازېنۍ مسرې په جوړونه کې برخه واخلي؛

- د کړنګ ژمي سړه شپه ده
ببر خېژې د پنډغالي د کېږدیو
د سړې سیلۍ له کوکو او شور ځوږه
چې راځي له ارتو ویرو سپېرو دښتو
پر اوږو د تورو خاورو، زړو شګو برېکیو...
)هماغه ۸۲(؛

- دریغه دریغه
چې نور نه سپړې ګلونه،
ګلغوټۍ دې د موسکاوو
د ښایست د سباوون په نارنجباغ کې...
)نوې پېړۍ او نوې زرۍ ۴۱ مخ ۹ -۱۲-۹۷ز (؛

- ستا د سترګو د ککیو د هېنداړو
په رڼوب کې،
په زرګونو انځورونه د هستۍ
پر ځلېدو دي...
)هماغه ۷۴-۷۵(؛

دا لاندې شعر تر پایه له څلور څپیزو، اته څپیزو او شپاړس څپیزو مسرو څخه رغېدلی دی. په دې ښېلګه کې ښه ترا جوتېږي چې نه یوازې د څپو کمی زیاتی کوم نقش لري او نه یې لنډوالی او اوږدوالی، بلکې همدا خجونه دي چې د څپو شمېر د ځان اړوندوي او هغه دا چې تر لومړي خج وروسته چې خپل خوښی)اختیار (دی، نور ورپسې درې درې څپې وروسته راځي او څنګه چې تر لومړني خج دمخه له یوې نیولې تر دریو ناخجنو څپو راتلای شي، همداسې تر وروستي خجن

وروسته همدومره ناخجنې څپې راتلای شي، یا په سرچپه توګه غورځېدای شي.

- یه څپانده سمندره !
مېړنیه، لېونیه !
ډک له شور و له غروره،
له سکونه ناخبره.
یه مین مدام پر تللو،
له یوې لورې بل لور ته
ته د لمر سمندر وینې،
د اسمان پراخه غېږ کې،
د تیارو پر لور بهېږې؟
(عارف خزان: د سحر په غېږ کې، ۲۴ مخ)؛

ساړه باد پر مخ اخېستي،
خاورې، دوړې او خځلې.
رېږدوي څانګې د بوټو،
رژوي پاڼې د ونو.
(هماغه ۷۰)؛

ننګرهاره، ننګرهاره !
یه زموږه د ننګونو،
د پلرونو، د نیکونو.
یه د سرو ګلونو باغه !
یه له سرو وینو نه جوړه
تا نه زر وار در واری شم...
(فردا: د ګلپاڼو پرخې، ۲۳)؛

لا سنګر دی،
لا سنګر دی،
لا سنګر دی د برمونو،

لا سنګر دی د ننګونو،
لا سنګر دی د بريو،
د بريو او برياوو.
لا سنګر دی نه نړېږي،
ټينګ ولاړ دی نه غورځېږي...
)هماغه ۷(؛

- ستا خبرې مې
د ذهن په کوڅو کې،
د انګی ِ غوندې خپرېږي،
تکرارېږي.
ته چې يو ځل
- مينه -
ياده کړې صنمه،
نو غبرګون يې اورم:
مينه، مينه، مينه!
)خاموش: ۱۲۳(؛

- د کنې دنيا په ذهن کې
- د شنو چغو کرښې کاږم
چې:
د سره تاريخ په پاڼو کې تلپاتې ترانې شي،
زمانو ته افسانې شي.
)کمال مستان: هېواد ورځپاڼه، ۲۳-۷-۶۲(.

۴: هغه ازاد شعرونه چې تر اوسه په څلورمه خجنه څپه ويل شوي دي، تر مخنۍ ډول وروسته په دويمه ډېرښتې کچه کې راځي د يو څو شاعرانو لکه کاوون، ننګيال، فردا، خزان، خاموش، ياري، رشيد... زياته هڅه هم همدې ډول ازاد شعر ته ده، دلته داسې برېښي چې يو د بل تر اغېز لاندې تللي وي، که نه په دوديز ډول او بيا په ځانګړې ډول ديواني شعرونه زياتره په درېيمه خجنه څپه پيل شوي دي او د دغه بل ډول ډېرې لږې بېلګې ليدل کېږي او هغه هم زياتره په لس

ځپېزو ځلوریزو کې. په وسمهالو شاعرانو کې اجمل ښتک په نظمونو او نیم ازادو کالبونو کې لومړی ځل هڅه کړې ده.

بشر نوید یو څه زیاته ازاده بڼه ورکړې، لکه:
زما د سترګو د رنجو دوه لویې لویې لکۍ
زما د سرد وږمنتو غوړه غوړه نېغه کرښه
زما پر غونډۍ مونډۍ سکنې مخ باندې نرۍ خال
زما پر وروځه د ځړپوسو د یو زخم خاپې
زما په زنه کې یو اوږد کوتی
زما اوږده او هسکه د نګه غړۍ
زه خپل تصویر د ماشوموالي ګورم
(نوید: مشالونه، ۱۴۷ مخ)؛

- دلته د مرګ د غرو رغو له کومي
- دلته د جنګ له جل وهلي ستوني
- لمبې فریاد د نوي ژوند راخېژي
- د مرګ پر ګور د ژوند ډیوې بلېږي
- سوله پر جنګ پیاوړې...
زه یم ژوندۍ موري
(اورا و وینې: ۱۴۲)؛

یه سرغړانده
تورتمه پیره،
د ناورینونو
د ناتارونو.
مه نغاړه پېنبې مي
په زولنو کې د تورتمونو،
د سرو لالونو او مرجانونو د بهیرونو...
(هماغه اثر ۱۵۳)؛

- پرې
چې دې ښکل کړم
دا لمرين لاسونه،
دا د لمر خداى ته
پر دعا هسک،
دا د سپېدو د سپېدارو ښاخونه،
په لاسبري کې
د ناپايه بورېنوري تورتم...
(زمانړى،۲۰-۲۲مخ)؛

- هغوى
په تړوله تورزړى
زما د بڼ د وروستي چونې
مرى ومروړله
او
په خپل تړول وحشت يې،
وروستۍ نغمه د ژوندانه
ورخنې وتروړله.
(هماغه۷۵)؛

- هغه مهال
چې بېديانې گلونه،
په خزانې چوپتيا کې
ساوركوي،
او غر
د ښار د زړه تنگۍ
كيسې كړي،
زه
ستا د سترگو په ورشو كې وينم
فال د سبا...

)هماغه۷۶- ۷۸(؛

- خدایزده
د شپې په کومه توره
پولادي کلا کې
باد بندي دی،
چې نه یو څرک د کوم پیغام
نه د رڼا لګېږي،
او سوړ سمخ چاپېریال،
کړي د تلپاتې ناورینو خبرې...
)نوې پېرۍ او نوې زرۍ۹۲- ۹۳(؛

- که زما وینې بهېدلې نه وای
که زما غوښې سوځېدلې نه وای
او که سینه مې په ګولیو سورۍ شوې نه وای
او د ناکامه ژوند غوټۍ مې رژېدلې نه وای
نو دغه سره او ښایسته ګلونه
دغه تنکۍ او نازولې غونچې
په دې سپېره بیدیا کې
پر دې ښوره او سوځوونکې ځمکه
راټوکېدلای نه شوې...
)کاوون: سپرغۍ، ۱۱۹(؛

- زه او ته
دواړه په ګډه سره،
ولاړو د وینو پر لار.
شپه توپاني غونديې وه،
او لاره ډېره پاتې
سرو سیلیو وچو دښتو کې نڅا کوله،
ځنګل ډوب شوی وو د وېرې او سکوت په سین کې...

)هماغه اثر، ۱۲۸(؛

زما پر وچو شونډو
پر دې سپېرو خزان وهلو پاڼو
د وینو شعر لکه بېباکه نسیم
- اوړي را اوړي او چلېږي پسې...
)هماغه اثر، ۱۳۷(؛

- سحر او چت شو
د تیارو لمن یې خیرې کړله،
او سپرلنیو وږمو،
د دې شینکي اسمان په دښتو کې
په سرو منګولو،
باغ د نارنجو جوړ کړ
او
د دې لوی درياب په غاړه کې
د حسن پر کور،
د شنو اوبو د سپینو سپینو آیینو له پاسه،
د سرو لمرونو
طلايي ماهیانو ولامبل.
)ننګیال: هغه شپې هغه کلونه، ۱(؛

- زه به د شعر غوټۍ،
زه به د اوښکو ګلان،
زه به مسرې د غزل،
زه به دا ماتې ماتې مړې مړې د زړګي خبرې،
دا څوربدلې هیلې،
دا رټل شوې اسرې،
د پسرلي په مرمرينو اوبو ومينځمه.
)هماغه ۱۲۳(؛

- د سبا سپین لاسونه،
په تورو تورو اتکړو کې د شپې،
هسې لا ښکېل پاتې وو.
چې لمر راوخلېده،
او اتکړې اوبه شوې،
د تورې شپې غوټه هم پرانېستل شوه !
)فردا: د گلپاڼو پرخې: ۷۰ (؛

- شپونکیه وخانده او
ښه وخانده،
خانده ورشو کې له رمو سره دې
چې پسرلي کې یه شپونکیه
د خندا ورځې دي !
)هماغه ۷۹ (؛

- زه د تورتم له غېږې
سوی سکاره، تندی مې مات او غاښ وتلی راغلم
سر تر پښو یمه په وینو کې سور
له ډېرې تندې خپلې وینې څکمه
)عارف خزان: د سحر په غېږ کې، ۲۳ (؛

- زما د سترگو اوښکې
چې مې د زړه وینې دي
د خوږ جانان په نظر
څو د باران څاڅکي دي
)هماغه ۴۱ (؛

- د زماني قاصده،
زما غږ ورسوه:

د دغې گردې دنیا ،
د بشريت غوږو ته !
لکه سپېدې چې:
- د رڼا -
او د سبا د راتلو زېرى راوړي
پر دې ښوره او سوځوونکې ځمکه

دغه پاس بېلگه له اتو مسرو رغېدلې ده، د سر او د پاى هغه له دريو ، دوو ، او منځنۍ شپږ واړه له يوې ټوټې ځځه جوړې شوې دي. په دربېمه مسره کې)او (زياتي راغلى او د اتمې مسرې)زما (كه يو ځپيز ولوستل شي يا)تا (زيات شي، تول و تال يې پر ځاى کېږي او د نورو مسرو غوندې يې لومړى خج پر څلورمه ځپه راځي.

زما د وريتې مينې سوې سينه
چې د چا ناز او د خندا په خاطر
د توپاني غم د لمبو تنور كې
تاوه راتاوه شوه او وريته شوله
ستا د نوښت د سمندر له تله
ستا د قلم د ښځوبې له ليكو
ستا د حساس له توپاني زړگي نه
د خپل پرهر د رغېدو په خاطر
د خپل ستي عشق د خوښۍ په اميد
دارو درمل غواړمه
دارو درمل غواړمه !
)اسماعيل يون، ناچاپ(.

تا كې زما د شعر غوټۍ وخندل
تا كې حيا د پښتونوالي وينم
تا رپولې ده شمله د ځلمو
تا د وطن د ناوكۍ پر ټنده
له خپلو سرو وينو نه خال ايښى دى

)صفیه صدیقي: زما لوپټه(؛

- ما د سپېڅلې پاکې مینې له بڼ
راوړي تا لره ځولۍ ګلونه
بیا مې ګېډۍ له سرو ګلونو جوړې،
ستا په پټکي او خپل وربل کې ږدمه
)هماغه اثر(؛

- زما شهیدو اوښکو
په سره ډولۍ په سره کفن کې مې نن
د یار د کلي پر لور
پکې دننه
نیمه خوا ناوکۍ
د اسمان حورې پر اوږو ګرځوي
)هماغه(؛

- سمه ورانوه دا نیم ودانه ځاله
پکې پراته دي خو بې خوکه کوچني
مه سوځوه یې د امید جونګړه
پکې ژړېږي بورې ورارې مېندې
)یارې، ناچاپ؛وروسته چاپ شو(؛

- آ د زردشت د کور لرغونی نغری
پټ د باروتو په سکروټو کې سو
او د خیام د جام د شونډو پر سر
د وینو سره پترې له ورایه ښکارې
)هماغه شاعر(؛

- زه دې تصویر جوړوم،
د تصور په قلم،

د زړه د تخت له پاسه،
د محبت په ګوتو،
پخپلو وینو باندې
خو په دې نه پوهېږم
چې ستا مغرور ښایست ته،
د یو ببوزلي زړګي،
دا یو نیمګړی انځور،
وړه ډالی شي که نه!
)هماغه شاعر(؛

- پرېږدئ
چې دا ناغوړېدلي غوټۍ،
وړمې ته خوله پرانیزي
لکه
پخوا په شانې،
زما د پاکو ارمانونو غوړګه،
د ستر توپان له لاسه وژغورل شي،
شي پر کلک ښاخ بدله...
او
د ساړه سیوري ترلاندې یې بیا،
شي کاروانونه دمه
)مواج: پامیر، ۱۹-۹-۶۲(؛

په پای کې د شوق ترخنګ د سوېلي پښتونخوا)ژوب(د ازاد او بیا لنډ شعر مخکښ ښاغلي محمود ایاز پر خلورمه خجنه څپه ببلګه وړاندې کوو. چې ټول ټال دوې مسرې لري، لومړۍ درې ټوټې رانغاړي او دویمه یې دوې ټوټې. دا چې دواړې یې پښځلس پښځلس څپیزې دي، بشپړ نه، بلکې نیم ازاد))←مونډۍ((شعر دی:
ګڼې وریځې
چې د هیلو
ویلې ویلې شولې،

د فکر زانې دي
په زوره زوره چيغې وهي.

انځوريز شعر (Illustrated verse)

انځوريز شعر د نوي- ازاد شعر او بيا ← تمثيلي شعر له خورا هنري ډولونو څخه ګڼل کېږي، کټ مټ د يوه انځور يا تابلو غوندې يوه يوازېنۍ سکالو، پېښه، منظره... رانغاړي. څنګه چې ليکوال د نورو اغلو او ښاغلو بېلګو ته لاسرسی ونه موند، نو خپل تور توتان د مينه والو مخې ته ږدي:

د انځوريز شعر بېلګې، لکه:
د لاسونو وچ ډاګونه مې
خړوب ستا د وېښتانو په باران شول
او د ژوند زمولي شپې مې
ستا د مخ په ښن کې تاندې...
خو بيا هم،
دا يو ارمان مې دی
لاهسې پر زړه پاتې
چې مې ستا تر پلونو لاندې
ها کرلې سترګې نه شوې رازرغونې!

- ما خپلې سترګې وکرلې
په تګلورې کې ستا
په دې اسره،
چې به راشنې شي
ستا د ناز خرام تر پلونو لاندې...
خو تا
-له بده مرغه-
کړ خپل تګلوری بدل
او زه همغسې
- د پخوا په شانې-
درته يومخ سترګې پر لار پاتې شوم!

)زما نړۍ ۵ (؛

ډېر کلونه راغله،
لاړه...
خو زما برخلیک لا هسې دی په تمه
ستا د سترګو په دوترکې،
ستا د یو کتو لاسلیک ته !!؟

)ناچاپ(؛
- باران
کښېي په پستو ګوتو،
څه پستې پستې سندرې،
څه خوږې خوږې بدلې...

خو،
د باد دي غبرګ لاسونه
چورلټ مات شي
چې يې څومره
زړه راکښونکې
مینه وړې ترانې
راولوټلې)ناچاپ(.

!

نامانیز شعر یا مهمل سرايي)**Nonsense poem**(

په پښتوکې قافیوال هغه استاد حمزه له اردو شعرسره د سیالۍ لپاره ازمایلی او په ازاد کې شاه سعود. که رښتیا خبره وي،د زیاترو ناریالېستې

)ابېجنېستې، اکسپرېشنېستې، ابمپرېشنېستې، سېنسوالېستې او د پوست مودرنېزم د نورو اېزمونو او بهیرونو (لارویانو شعرونه په همدې ډله کې راځي.

۱۰- ځپرکی
په پښتو شعر کې ښویېدنې او تېروتنې

د قافیوال شعر دودیز ویارونه مو په)۴ (ځپرکي کې وړاندې کړل، دلته غواړو، د))ځپیز-خجیز ((سېستم له پلوه قافیوال او ازاد شعر دواړه ډوله د نورو ځېرمه رغښتي توپیرونو ، لکه د مسرو اوږدوالی او لنډوالی او... په پام کې نیولو سره تر کتنې لاندې راولو.

۱: خجیز ویار)عیب (

سېلابوتونیک)ځپیز- خجیز (آر چې د پښتو شعر ټولیز)عام (بنسټ بلل کېږي، په ازاد شعر کې بیا په ځانګړي ډول بنسټیز ارزښت لري. که څه هم دلته ځپیز ویارونه)عیبونه (یا ځپیز زیاتی یوازې او یوازې د خج په تړاو تر پام لاندې راځي. دا یوه دیالکتیکي اړوندې بلل کېږي. د خج بېځایوالی هرومرو له ځپیزې نانډولۍ یا کمې زیاتي څخه سرچینه اخلي او دغه راز په سرچپه ډول ځپیزه نانډولي یا کمی زیاتی له خجیزې نانډولۍ یا په بله وینا کمې زیاتي او بېځایوالي څخه رازېږي او هغه دا چې له پیل او پای څخه پرته هر چېرې باید درې درې ځپې وروسته خج راشي. کومې خجیزې نانډولۍ او بېدودۍ چې په ګړنیو شعرونو یا په بله وینا ګړنیو شعرونو کې پېښېږي، د لیکني هغه غوندې په ازاد شعر کې هم پېښېدای شي نه شي او کومه ښېل کېدونکې ګنا نه ګڼل کېږي. ځکه بنسټیز آر)وزن (ته وته رسوي. وګړنی شعر ځکه نه تاواني کوي چې بېلابېلې برخې)مسرې (یې بېلابېلې لارغې یا وقفې)← مات شعرونه (او بېلابېل سندریز ډولونه)طرزونه (لري، په بله وینا ، له آره شعرونه نه، بلکې سندرې دي. په قافیه وال لیکني شعر کې هم کېدای شي خجیزه یا په غوره وینا وزني نانډولي په قافیو او

ردیفو کې یو څه سپکوالی وومومي، لکه واخلئ یا کوتاني)د پخواني شوروي تورکتوکمي (شعر چې په لوستلو او بوللو)خواندن (کې ډول زور پر قافیه اچول کېږي او د چا خبره وزني تشې او نیمګړتیاوې پرې ډکوي.

۲: زخه

"زخه" د نویو دودېدونکیو ازادو شعرونو یو راز ویار)عیب (ګڼل کېږي. دغه راز بې وزنو ویارجنو شعرو ته "زخن" شعرونه وایي. زخه داسې منځته راځي چې شاعر یې دلته او هلته د بېلابېلو وړو وړو ټوټو په بڼه، د چا خبره، د معترضه ټوټو په توګه د ځینو بندونو په پیل کې بې له کومې ژبنۍ اړتیا اچوي او بې له دې چې د وزن له پلوه ورته له نورو مسرو سره خجیز یا په بله وینا تولیز سمون ورکړي. دا ټوټې کله یو ځپیزې وي، لکه "او... " "خو..." "نو..." او کله څو څو ځپیزې وي، لکه پرېږده، تر څو چې، لکه وطن مې... خو که وغورځول شي، شعري متن او مانا او له دې سره وزن ته کومه وته نه پېښوي. که پېښه شي، هغه بیا زخن نه، بلکې ویارجن شعر دی. بېلابېلې بېلګې یې په لاندې ډول دي:

...ته ګوره دا به څه وي!
یا مینه لېونۍ شوه
)یا (کتنه ځنډنۍ شوه...
د لایق په دې یو مسره کې)یا (یوه زخه ده او په غورځولو یې سمون مومي.

)او... (
ځینو د وینو په سرو ستورو
"توره شپه وویشته"
چې...
زه او ته
دواړه په ګډه سره
ساحل ته
ورسېدو
)کاوون: سپرغۍ، ۱۲۹ مخ(.

د پاسني شعر ړومبی)او... (یوه زخه ده ځکه، نه ځانته مسره جوړولای شي او نه له وروسته

مسرو سره یو ځای کېدای شي. نو په کار ده، یا وغورځول شي او یا ورسره لږ تر لږه درې نورې څپې زیاتې شي چې پر څلورمه یې خج ځای ونیولای شي.
هرګوره، دربیمه ټوټه "چې..." له ورپسې ټوټې "زه او ته" سره یوځای کېدای او ورسره څلور څپیزه مسره جوړولای شي.
د کاوون د هماغه اثر په یوه بل ازاد شعر)۱۳۵ مخ(کې چې د هغه ړومبني غوندې پر څلورمه خجنه څپه پیل مومي، د "وطن مې" غبرګې ټوټې "زخي" بلل کېږي:

)وطن مې(
د امریکا په زهرجنه توره
زخمي شو او په وینو ککړ
)وطن مې(
دا قهرمان او غیرتي وطن مې
د)لوی شیطان(د نیرنګونو په اور
د سرمایې په سوځوونکو لمبو
سوی ستي شو لکه سوی ویتنام.
که دلته یې په "وطن" پورې یوه خجنه څپه نښلولې وای، لکه "بیا"، نو خپلواکې مسرې ځنې رغېدې او تول یې له ټول شعر سره برابرېده.
د همدغه شعر د ورپسې بند په سر کې)خو...(هم زخه بلل کېږي.
خو...
دا سوځېدلی او زخمي وطن مې
ورپسې بل "خو..." "بیا له اړوند بند سره یوځای کېدای شي، مګر دوه ځلې نور "وطن مې" "بیا هم "زخه" پاتې کېږي. په دې توګه دغه ټول شعر د تول وتال له پلوه زخن او ویارمن دی. خو کېدای شي دغه زخې ترې ایسته وغورځول شي، بې له دې چې پاتې شعر ته کومه ستره وته پېښه شي.

په دې وروسته بېلګه کې)او(زخه ده، خو دوه ځلې))د خج اخېستنې لپاره یوې یوې ژپې، لکه)ته(او)تا(ته اړتیا لري او همداراز که د ورپسې مسرې سرویې)زما(دوه څپیز کارول شوی وي، نو له یوې زخې)او...(او غبرګو)دغسې(سره ګرد شعر)←څپیز- خجیز(ویار راخپلوي:
)او(لکه لمر چې:
خپروي خپلې زرینې وړانګې

دغسې)ته(:
زما د ژوند په شپو کې وځلېدې
دغسې)تا (،
زما د ځوانۍ دنيا روښانه کړه،
توده دې کړله
)هماغه اثر، ۱۱۳ مخ(.

خاموش په خپل يوه شعر)۱۲۰ مخ(کې، که څه هم)او (له يوې اوږدې ټوټې سره يو ځای کښلی، مگر بيا هم)زخه(بلل کېږي او په ټوليز ډول په څلورمه خجنه څپه پيلېدونکی شعر په دغه برخه کې بې وزنه کوي. درېيمه ټوټه يې بيا ←څپيز- خجيز ويار لري:
)او (تا هم په خپلو اوښکو
د شنډې ځمکې
سخت رگونه نرمول
د گلبوټو اوبه خور دې کاوه.
لايق چې شعرونه زياتره له درېيمې خجنې څپې سره کاږي، د يوه ازاد کالب په يوه مسره کې يې))يا ((زخه راغلې ده:
...ته گوره دا به څه وي !
يا مينه لېونۍ شوه
)يا (کتنه ځنډنۍ شوه...

د جيلاني جلان په لاندې)←تمثيلي (شعر کې ځانته راغلې)هغه(زخه ده:
)هغه(
هغه پورې شين بخونه غونډۍ گورې...؛
- - -
-) ټيک (
چې به زما پر تندې پربوت
په وار وار به مې راښکل کړ
لکه يار،
لکه بورا چې
خپل وزر پر گل را خور کړي،

هلته جوړ د میني شور کړي،
له رقیب سره په جنګ شي
او سیلۍ ته ښېرا وکړي
داسې ده به خال له پاسه
د برېښناوو لښکر جوړ کړ...
)عارفه عمرلور، هیله ۱۷ ګڼه(؛
- - -
-... او ستا د شعرونو او غزلو مضمون
زما د ذهن په کتابتون کې سپین کاغذ پاتې نه شو
زه به دا سپین کاغذ، د شعر په نامه
د کومې کونډې خورکۍ
د یتیمانو خوشالتیا لپاره
د کوم وران شوي کلي
په کوم ادرس کې لیکم
عنایت الله پویان)منصوري چغې ۲۲۰(؛
په دې ښکلي شعري ټوټه کې لومړی)او (زخه راغلي او په ورپسې دوې مسرې سره که جلا شي،
ښه تر ښه ،که نه د یوې مسرې په توګه ښېتولي لري، همداراز یې)ذهن(یو څپیز لوستل په
کاردي؛

- زموږد کلي...
په دې تنګو او په خړو کوڅو
چې تاو راتاو دي)وې(، غاړه وتي دي یو بل ته سره
او د پرون د څو سرکښو او یاغي اسونو،
په وحشي منډو او ځغستلو سره
په سپېرو دوړو او ګردونو کې لا
نوري هم تنګې او سپېرې ښکاري)ښږي(...
)هماغه اثر، ۲۹ مخ(؛
په پاسني شعر کې لومړی ټوټه له دویمې سره یوه مسره رغولای شي، خو))کوڅو ((چې باید
)کوڅې(راغلي وای، د اهنګ د ښه تراجوتیا لپاره یوې څپې ته اړتیا لري، نو سمون یې داسې
راتلای شي:

)زموږ د کلي هسې تنگي کوڅې(؛ همداسې يې که د وروستۍ مسرې))ښکارې((پر))ښکارېږي((واړول شي، څپيز انډول يې سمېږي او اهنگ ورسره ښه ترا سمبالېدای شي.

۳: څپيز- خڅيز وياروونه

ټوليزسپلابوټونيک وياروونه چې د ازاد شعر په ځينو "ازمايښتي" کړاوونو)مشقونو(کې ليدل کېږي:

)زه(لکه ازاده مرغۍ
له قفسونو او دامونو لوړ
به الوتم او پروازونه مې کړل
او د ښکاري گوتو ته نه ورتلمه
)او(زه دې د مينې تور کې ښکېل کړم اخر
)خاموش: ۱۰۱-۱۰۲(.

دغه شعر د شاعر د زياترو ازادو بېلگو غوندې په خلورمه خڅنه څپه ويل شوی دی، مگر د "زه" او وروستي "او" په ور زياتولو او د دويمې مسرې تر وروستي يو څپيز ويي له مخه)به(يې د دريېمې مسرې د پوره کولو لپاره بېځايه لېږدولې او له ژبنې نا اوډونۍ)ضعف تاليف(سره شعري دا هم رامنځته کړې ده. په کار خو دا وه چې)به( )تر(لوړ(له مخه راوړې وای او د ورپسې مسرې تشه يې په يوه بل وييکی، لکه))تل((ډکه کړې وای چې ژبنی او شعري اوډون دواړه پر ځای کېدل. دا چې په همدغه بېلگه کې د "زه" او "او" په غورځونه مانيزه پرله غښتيا)انسجام(له منځه ځي او څرگندني ځواک يې هم نيمگړی کېږي، نو "زخه" نه، بلکې څپيز- خڅيز ويار بلل کېږي. ځکه "زخه" هغه ډول ويار)عيب(دی چې په غورځېدنه يې د شعر وزن ته وتهه ونه رسي.

د همدغه شاعر په يوه بله ازاده بېلگه کې "په وړاندې ځي" که څه هم د نورو شعرونو غوندې خلورمه خڅنه څپه "ځي" لرې، خو که ورپسې يوه، دوه يا درې ناخڅنې څپې ور زياتې شي، دغه خڅ به نور هم پياوړی شي، لکه واخلې "تن سبا" يا داسې نور.

۴- تولونج

تولونج)وزني بدلون(داسې چې په يوه يوازېني شعر کې ځينې مسرې په يوه وزن او ځينې په بل وزن ويل شوې وي، لکه د پيوند دا شعر چې ټکور يې ځينې مسرې موزونې او ځينې يې بې وزنه بللې، بې له دې چې وواييې، ځينې مسرې يې پر خلورم خڅ راوړې او ځينې يې پر دريېم، لکه

دغه دوې مسرې:
سينه په)پر (خړو خاورو مړې
کندېواله وه د پېړيو
دغلته له لومړۍ سره د دويمې يو سمون داسې راتلای شي:
))دا د پېړيو کنډواله وه ((.
)پيوند: سيلۍ، د سريزې "و " (.
د شهسوار سنګروال او حنيف بکتاش په پخوانيو ازادو بېلګو کې دغه راز ګډون او ګډوډې ډېره ليدل کېده. د هماغه يوه شعر يوه مسره په څلورمه خجنه پيلوي او بله يې په درېيمه، دويمه يا لومړۍ.

۵- بې تولي)بې وزني (

په دغه لړ کې هغه ازاد شعرونه راځي چې ځای ځای له توله)وزنه(وتلي وي لکه د غني د پيدايش)۴۲ مخ (نومي شعر کې چې نژدې سم نيم بې توله دی. د ټولو پخونو تر څنګ دغه راز بېتولي د غني په قافيه والو او نيم ازادو بېلګو کې هم لړې نه دي.
په دغسې ځايونو کې چې د خج د لا جوتتيا او پياوړتيا اړه رامنځته کېږي د څپو کمی زياتی يو اغېزمن نقش لوبولای شي که نه تش څپيز انډول ځانته ګوښې له بنسټيزو اړتياوو څخه نه ګڼل کېږي.
د دې لاندې شعر د سر درې ټوټې له پاتې ټوټو يا مسرو سره چې پر درېيمه خجنه څپه راغلې، کوم څپيز- خجيز وزن نه لري:
)سبامې دوی
مړي
کلي ته وړي (
کليوالو هديره کې
ځای د قبر معلوم کړي
پلارمې نن چا خبر کړی...
)ومان نيازي، تاند اوبپانه (؛

د دې لاندې شعر څلورمه، پينځمه او شپږمه درې سره ټوټې بې توله راغلې دي:
- هره ورځ زموږ د کلي

د ښایسته پېغلو په پښو کې
یو تېره اغزی چو خېږي
)او له سره ی د اوبو ډک
یو شین غاړی منگی
رالېږي... (
)خانمحمد سیند ، هماغه اخځ (؛

پر ځلورمه خج د دې لاندې راپیل شوي، اوږده شعر د پینځم بند په یوه مسره))بیامې د ټراین
)تر (تمځایه پورې ((کې د)تر (غورځېدنه چاپې تېروتنه برېښي، که نه، ښتوله راځي.)عاشق
الله غریب، ښکلا۲۹گڼه (؛
د ښاغلي عادل اڅکزي په ورته خج دیوه بل پیل شوی، خو لنډ ازاد شعر په شپږو مسرو پسې
نورې شپږ هغه ښتوله شوې او سپین شعرته اوښتې او د پای په راغبرگه شوې مسره)سوزمن
انځور نقش کړې (کې هم، که نقش دوه څپیز نه وي کارېدلی، نو له ورته نیوکې سره مخامخېږي.
)هماغه اخځ (

۲: د مسرو تر منځ د برید تتوالی

په ازاد شعر کې کله کله د مسرو بریدونه په اسانه نه پېژندل کېږي، د دې لپاره تر هرڅه له مخه د
لیکنښو).،؛ ! ؟ (کارونه اړینه برېښي، که نه تتوالی هرو مرو رامنځته کېدای شي،لکه د کاوون
په لاندې ټوټه کې:
تن به مې اورونه راوړي
سر به مې شورونه راوړي
وینې به مې سرې شي
دا سرې وینې به گلونه راوړي
بیا به نو دا سره گلونه
ستا مینه ژوندی وساتي
ته به رانه هېره نه شي
)سپرغۍ ۹۰ (.

که دلته ځلورمه مسره له دریېمې سره یو ځای ونه لوستل شي، تول یې سم نه راځي، په بله وینا ،
خپلواکه مسره کېدای نه شي.

همدا راز د ننګیال په پیغام نومي)۵ مخ(شعر کې د مسرو بریدونه په دې تت برېښي چې نه ورسره ژبنی)ګرامري(یو والی سمون لري او نه یکې له لیکنښو کار اخېستل شوی دی:

شپه بیا
په خپلو تورو وینو لامبي
ساحل ته ووته د شپو شپو
سفرونو بېری
او ځنګله
په شنو ورېمو کې
د زیتونو نیالګي
د لمر باران ته
د بلبلو
پیغامونه لېږ)د (ي.

پاس لومړۍ دوې ټوټې سره، هم د وزن له پلوه یووالی جوړوي او هم له پښوییز)ګرامري(پلوه، ځکه یوه غونډله)جمله(ده. خو دریمه او څلورمه مسره سره یوازې تولیز)وزني(یووالی جوړوي او پښوییزنه، ځکه نابشپړه غونډله ده. همدا راز ورپسې درې ټوټې هم درواخله. وروستۍ درې ټوټې بیا، هرګوره، د لومړیو دوو ټوټو غوندې هم وزني یووالی لري او هم ګرامري. له همدغه کبله ډېرو لوستونکیو ته چې له نوي شعر سره نابلده یا نابانده دي، دغه بریدونه سره بېلولای نه شي، نو له دې کبله یې سم لوستلای هم نه شي او د بې وزنه شعر په توګه ورته ګوته نیسي. همدا برید تتوالی دی چې انځور پخپله سریزه کې د فردا دغه وروسته شعر د وزن له پلوه نیمګړی ښوولی دی:

شپونکیه وخانده او
ښه وخانده
خانده ورشو کې له رمو سره دې
چې پسرلي کې یه شپونکیه
د خندا ورځې دي.

که نه په دغه ټوټه کې د وزن نیمګړتیا هډو هېڅ نشته مګر دا چې په لیکنه کې یې په ښکاره توګه بریدونه سره تت برېښي، ښایي ډېر لوستونکي په شک او اړنګ کې واچوي هسې خو په

لږ ځیر سره لیدای شو چې دغه شعر ټولې درې مسرې جوړوي، لومړۍ خج یې پر ځلورمه، دویم یې پر اتمه او دریم یې پر دولسمه څپه راغلی دی.

که د ازاد شعر بهیر ورځ پر ورځ پر مخ ولاړ شي بیا کېدای شي دغه برید تتوالی، کوم تتوالی ونه ګڼل شي. البته سم له لاسه هر ازاد شاعر ته په کار ده چې د بېلابېلو شعري ټوټو په اوډون کې پوره پام وکړي، د لیکنښو له کارونې سره سره پکې ډېره پېچلتیا هم رانه وړي.

د خزان په یوه شعر کې که دا لاندې درې ټوټې سره ګډې کړای شي، پر یوه مسره بدلېږي او په دې ډول یې تولیزه نیمګړتیا ایسته کېږي:
ستا د هر نثر د الفت ورمې
)او (ستا د یاغي ستوني د چغو فریاد
)د (یوې لسیزې له شا

که دغه درې واړه ټوټې پر یوه مسره بدلې نه شي، یوازې لومړۍ مسره خپلواکه مسره پاتې کېدای شي او ورپسې ټوټې د "او " او "د " له کبله خجیزه ویجاړتیا رامنځته کوي او وزن له لاسه ورکوي. دلته داسې برېښي چې شاعر درې واړه ټوټې جلا جلا مسرې ګڼلې دي، که نه لږ تر لږه به یې د لومړۍ ټوټې پای ته ننګښی)ویرګول (نه کېښو او د هغه ځای به یې "او " ته ورکړی وای او یا خو به یې دغه سرباري څپه "د " ځانته کښلې وای، همداسې د دریېمې ټوټې سرباري څپه "د " هم دروا خله. هر ګوره دریېمه ټوټه په یوه بل چم خپلواکه مسره کېدای شي چې "یوې " په ورد ګي ګړدود یو څپيز وکارول شي او ولوستل شي.

د همدغه یوه شعر دوې نورې ټوټې هم د شاعر له خوا د ننګښنو په کارونه جلا جلا مسرې انګېرلای شو، حال دا چې که دواړه د یوې مسرې په توګه یوځای ونه لوستل شي، یوازې لومړۍ ټوټه خپلواکه مسره کېدای شي او دویمه هغه بې برخلیکه پاتې کېږي.

د کاوون د "سپرغۍ " په یوه شعر کې چې په ځلورمه خجنه څپه پیل مومي، یوه دوه څپيزه ټوټه))هغوی و ((درې ځلې د بندونو په سر کې راغلې، بې له دې چې خپلواکه مسره ورته وویلای شو او یا یې له نورو مسرو سره ملګرې کړای شو، همداسې بې برخلیکه پاتې کېږي او د)زخې (په توګه یې غورځونه هم ژبنۍ څرګندتیا ویجاړوي، په دې ډول شاعر باید هغه د سرلیک "هغوی شپږ کسه وو " په بشپړه بڼه کارولی وای، لکه څنګه یې چې یوځل د پای بند په سر کې

همداسې کارولی هم دی. په دغه بېلګه کې يې "نو" بيا هم "زخه" بلل کېږي. که څه هم په غورځونه يې متني پرله غښتيا (انسجام) يو څه ويجاړتيا مومي.

نو
ما ته له هر څه ګران دی
زه يې نمانځنه کوم
د زيار اېستونکي درد بدلي انسان
(کاوون: سپرغۍ، ۱۲ مخ)؛

..بيا به نو زموږ د ولسونو پسرلی راشي
ستا (به) په ورېمو سره،
شي زموږه د سپېرو شونډو للمي پترې
او به (به) شي...
ګل به شي وطن زموږ
سور به وي چمن زموږ
مينه وي دنيا دنيا
خوند به دې ورېمو کې وي
خولې به وي خندا خندا
هله به سپرليه زموږ زړونو ته دې بر ښه راځې!
(فاروق فردا: د ګلپاڼو پرخې، ۱۴۳-۱۴۵ مخ).

د پاسني شعر په دويمه مسره کې ((به)) پر خپل ځای راغلي، خو شاعر په دې اټکل چې له ورپسې (دوه ټوټه ييزې) دريېمې مسرې سره تخنيکي اړيکی نه لري، نو دغلته بيا راغبرګه کړې؛ له دې ناخبر چې له غونډله پوهې له پلوه دواړې مسرې يوه غونډله ده او دا پخپله يو ويار دی چې يونا خپلواک ژبنی يوون (واحد) يې يو خپلواک شعري هغه ګرځولی، ځکه له لوستونکي او بيا کره کتونکي لارلودن ورکوي او (د مسروترمنځ تتوالی) رامنځته کوي. دا نادوده کار د شاعر په نورو شعرونو کې هم ښايسته ډېر ليدل کېږي.

۷: په ناپښبليز شعر کې نابرې پښبلې

د بشپړ ازاد شعر مانا دا ده چې شاعر پرځان باندې په لوی لاس قافيې بند يزونه لګوي او يا هم د مونډې شعر غوندې د بېلابېلو مسرو څپيز برابری، که نه په نا آګاهانه يا په بله وينا، په

ناويلاړېزه)غير ارادي (توګه يوه، نيمه هم څپيزه او قافيه واله مسره کوم ويار نه ګڼل کېږي. کله کله يو ازاد شعر د دې لپاره پر يوه قافيه وال بيت يا څو مسرو پای ته رسول کېږي چې شاعر غواړي خپل پيغام او يا غوښتني ته لوستونکي ښه ترا را وڅکوي او له دې سره سره د ټول شعر بې کچه پېچلتيا او پوښلتيا يو څه بربنډه کړای شي، خوکه په اګاهانه توګه پکې زياتوالی راشي، بيا نو په نيم ازاد کې راځي. د نابېرۍ بېلګې، لکه:

يو د هيلو پسرلی په ټوکېدو دی
پر لمنو، غاړو مورګو
هديرو، غرا و ميرو کې
يو سور پړک د سرو غاټولو د رپيو
يو بهير د شاڅلميانو د جنډو دی !
)اور او وينې: ۷۰-۷۱ مخونه(؛

جوړه بسپنه په لاس د ګوډاګيانو
د "ناپاک" له "کفرآباده"
د "چيني- امريکني مسلمانانو ! "
)هماغه اثر: ۸ مخ(؛
... هو،
هېڅکله شوی نه دی
هسې شان ناشونی کار
چې په يو ګل پسرلی شي
ټول جهان پرې ګلالی شي !!؟
)هماغه ۱۹(.
يوه څنډه د جنت د نوراني اهورايانو
يوه کنده د دوزخ د تاغوتي اهريمنانو !
)هماغه ۱۲۵(؛
له بې امانو پاڅونونو سره
له سرو پاټکيزو غورځنګونو سره !
)هماغه ۱۴۱(؛
چې سکني له خپلو سرو شهيدو وينو نه کفن خپل
او پربوي ځان په زمزم د رڼو اوښکو د وطن خپل !

)هماغه ۱۴۹ (؛

زه به هم خلکو سره خاندم، ترانې به لیکم
د خپلې مینې د دردونو افسانې به لیکم
)کاوون: سپرغۍ، ۱۰۱(.
کېدای شي، په ازاد شعر کې د ارادي یا نا ارادي قافیو ځای یو ازې ردیفونه ځای ونیسي.

۸: تکرار او کرغېړنتیا

په ازادو شعرونو کې کله کله دا هم پېښېږي چې لکه د دودیز ((د سر یوه برخه، یا بند پای ته بیا راوړل شي، یا د لوستونکي او اورونکي له خوا په خپلسري توګه تکرار شي. دغه کارونه یوازې ویار)عیب(نه ګڼل کېږي چې شعر لا خوندوروي او اغېزمنوي، لکه:

تېر به شي
دا منۍ نور
را به شي
څرمنۍ نور
وبه چلي سا
په مړو رګو کې
د ګلپاڼو
د سرو ګلو
د ګلبڼ
د برم ویلاړ زما !!!
)اوراو ویني، ۲۴-۲۲ مخ(.

تکرار او کرغېړنتیا)ابتذال(په دې مانا چې یوازې ازاد شعر باید له ژبني، هنري)انځوریز(او منځپانګیز پلوه له هر راز کرغېړنتیا وژغورل شي، جاج او جوله)مفهوم او شکل(هسې ببځایه بیا بیا راغبرګول له کرغېړنو زړو کالبونو نظمونو سره د نوي ازاد شعر برید او پوله بېلوای نه شي. په نوي ازاد شعر کې تل پر دې ډېر زور اچول کېږي چې لومړی د ژبني او هنري جولې او بیا د منځپانګې تر منځ د بشپړې دیالکتیکي سمبالتیا له مخې پر هر ژبني توک او آرو معیار)نورم(انځور او خیال مانیز او ولولیز)عاطفي(اړخ پوره پوره غور وشي او د چا خبره یو ټکی هم بې مسوولیته ونه کښل شي یا و نه ویل شي.

د ازاد شعر لاروی بايد تر نورو زياته بډايه او کره ژبه ولري او تل پکې سم غورچاڼ (گلچين) وکړي او پر خپله لنډه تنگه گړدودي پښتو بسيا پاتې نه شي. نه يوازې د ويينو له تکرار ډډه وکړي، بلکې له معياري، درون وينگو، بدلگيو او بد آهنگو هغو څخه هم بايد تل ځان وژغوري.

په کرغېړنو (مبتذلو) پور ويينو کې يوازې حسن و عشق، هجر و هجران، فراق، وصل، وصال، وصلت، ديدن، ديدار، نگار، گلبدن، گل اندام، دلارام، صنم، پري، محبوب، محبوبا، شيدا، معشوق يا معشوقه، عاشق، عشاق، جگرخون، خون جگر، چشم، چشمان، رخسار، زلفې، کاکل، گل و بلبل، لاله او سنبل، جانان، دلبر، دلدار، يار دلازار، خرام، ناز و ادا، نخرې او کرشمې، جفا او وفا، مجنون او ليلا، ساقي، پيمانه، جام، شراب، خم، خمار، مخمور، نشه او داسې نور ورته ويينه راځي چې له پېړيو پېړيو راهيسې يې پرې عربي، فارسي، پښتو، اردو... شعرونو شخوند وهلی او نور يې خوند بايللی دی.

اوسني علمي او تخنيکي يا سياسي ژورنالېستيکي او بياد نن سبا ژوند اړيني او گټور جاجونه او ويينه د نوي ازاد شعر له ژبې سره هله اړخ لگولای شي چې خيالولي، سمبولېزه، انځوريزه او ان اسطوره يې جامه ورواغوستل شي، نه دا چې پخپله همدغه ويينه کټ مټ راوړل شي، لکه په دې لاندې ليکلړ کې:

ماشين، کمپيوټر يا سولگر، کنفرانس، فابريکه يا کارخونه، کارځی، کارغالی (ورکشاپ)، گاډی (موټر)، تيليفون، تلويزون يا لروينون، حکومت، سياست، قانون، اقتصاد، تجارت، کور، ډوډۍ، کالي، توليد، صنعت، سپورټ، ورزش يا خپل و پردي جرافيايي نومونه، ليکلړ (لست)، او يا کار گر، انقلاب، اوښتون، پاڅون، غورځنگ، جنگ، جنگيلی، جگړه مار، سوله، ولسواکي، ديموکراسي، پرمختگ، پرمختيا، پرمختللی، ابادي، مېړانه، غيرت، پت، ننگ و ناموس، پښتون، پښتو، پښتونوالي، پښتونواله، پښتونولي، رښتينولي، وروري، برابري، کتاب، پوهه، پوهنه، فرهنگ، زده کړه، ښوونه روزنه، ليک و لوست، مبارزه، وطن، هېواد، ولس، ټبر، لويه جرگه...

په دغه لاندې ازاد شعر کې (د سولې سولې) پرله پسې راوړنه ډېره ببخونده برېښي، ځکه تش وزن يې پرې پوره کړی دی:

... اوس روان شوي يو ځو
له سرو ګلونو سره
له سرو ګلونو سره
د سولې سولې کور ته
د سولې سولې ښار ته
د سولې سولې ورا ته
د سولې سولې خوا ته
)خالق رشيد: ګلبانګهايي براى صلح و سپيده، ۷-۸۲ مخ(.

په ازاد شعر کې بايد ژبنۍ رنګارنګي هېڅکله هېره نه شي، په دغه لاندې بېلګه کې راغلی تکرار هم دومره خوندور نه برېښي:
اوس زما د وطن کاڼي
اوس زما د وطن بوټي
اوس زما د وطن غرونه
هم سيندونه د وطن مې...
)فردا: د ګلپاڼو پرخې، ۱۲۷ مخ(.

وګورئ، دغه وروسته ازاد شعر يې په يوه کرغېړن پور وېي "صنم" سره انځوريز راکښون او انديز نوښت زيانمن کړی نه دی؟
- ستا خبرې مې
د ذهن په کوڅو کې
د انګۍ غوندې خپرېږي
- تکرارېږي-
ته چې يو ځل
- مينه-
ياده کړې صنمه!
نو غبرګون يې اورم:
مينه، مينه، مينه...
)خاموش: مزلونه او منزلونه ۱۲۳(.

یا د "جانان" غونډې یو بل کرغېړن پورویی په دغه لاندېني شعر کې څومره ښېخونده برېښي:
زما د سترګو اوښکې
چې مې د زړه وینې دي
د خوږ "جانان" په نظر
څو د باران څاڅکي دي
اوښکې نه دي
اوس کومې اوښکې توی کم؟
چې د "جانان" په نظر
د باران څاڅکي نه وي!
)خزان: د سحر په غېږ کې ۴۱(.

او یوه داسې بېلګه چې هم يې ژبه خوږه او نږه ده او هم يې اند و واند رنګین او پیاوړی:
ستا پر مخ د سرو یاقوتو
د باران له څو څڅواکو،
کاښی زړه د نهیلیو د سارا هم
لکه موم شو.
پر خنډو د اننګیو د مهال
را ورغښتلې،
ستا له برندو برندو سترګو مینه وړو
د خوښیو مرغلرې،
ستا د لمر مخ پلوشو تر سیوري لاندې
لکه پرخې د ګلپاڼو پر وښکیو...
څه که رغړې او را رغړې
پر بستر د سباوون
د ګلکڅو زما د شعر،
ستا د سرې سپینې کوکۍ
د خوارېه خیال
سورکې خالونه،
په دوتر زما د زړه کې
جوړ د وینې او د مینې

خوږولي انځورونه !

پرنوی ازاد شعر د دې تورتېنې پرځای چې ګوندې د قافیې او ردیف په ایستنه غورځونه یې له خپل خپلې ژبې، فرهنګ او تاریخ سره اړیکې شولې دي، ولې داسې ونه وایو چې د پښتو شعر له پښو څخه یې د پردي ښکېلاک زولنې ماتې کړې او بېرته یې ازاد کړ، هو،هغه څه چې زموږ په تاریخ او فرهنګ پورې ربنتیا اړه نیسي، هغه ژبنۍ انځوریزه او اندیزه خوا ده، لکه په پاسني شعر کې)برندې سترګې(،)سره سپینه کوکۍ(،)سورکي خیالونه(... کانۍ زړه موم کېدل، پر بستر... رغښتل را رغښتل او داسې نور. که څه هم په نوي ازاد شعر کې پر سېمبولو، انځورو او اسطورو ډېر زور اچول کېږي، مګر زیاته هڅه کېږي، لومړی ورته له خپل تاریخ او فرهنګ سره پیوند ورکړشي او بیا له ګډ نړیوال هغه سره. د اهوار او اهریمن تر څنګه یوناني زیوس، پرومېتوس یا د اراکولا ته ځای ورکول کېږي، د لیکونکي "کاغذي ښامار" نومی شعر "اور او وینې، ۱۵۲ مخ (همداسې یوه بېلګه کېدای شي.

محبوب سنګر په قافیه والو، ازادو او نیم ازادو شعرونو کې د تول پوره کولو لپاره له غبرګون او تکراره ډېر کار اخېستی:
سینده سینده کونړیه
راتاوېږه راتاوېږه
وغړمبېږه وغړمبېږه
مه چوپېږه مه چوپېږه
ته دې زړه خوره ته دې زړه خوره
ماتوه یې ماتوه یې
نړوه یې نړوه یې
چې راوېښ شي چې راوېښ شي
)هماغه اثر: ۱۱۳-۱۱۵ مخ(.
هسک سپېڅلی او تک شین و
او تک شین و
تک سپین لمر پکې وړانګین
او وړانګین
رنګینې یې لمنې
او لمنې...

)هماغه اثر: ۱۱۲-۱۱۸ مخ(.

ښکلی غبرګون)تکرار حسن (البته کله کله د ازاد شعر عاطفي خوا ډېره پیاوړې کوي او لا زیات راکښون وربښي، لکه:
وخنډېږئ ځانګونه مو
پرانیزئ ورزونه مو
والوزئ را والوزئ
والوزئ را والوزئ...
)اورا او ویني: ۸ مخ(.
وتره ده
نن وتره ده،
د ذهن کرونده زما
)خزان: د سحر په غېږ کې، ۴۸ مخ(.
بارانه وورېږه، وورېږه
چې سارايي ګلونه
د وچکالۍ خپېرو ورژول
او د غوټیو شونډې
د سرو تناکو په ځولیو کې تالونه وهي
بارانه وورېږه، وورېږه
)ننګیال: هغه شپې هغه کلونه، ۳۸-۳۹ مخ(.

لکه له ګڼو راوړو شعري بېلګو څخه چې را جوتېږي، نن سبا))کلی، کوڅه...((هم دومره سولېدلي چې نژدې ده، د لوستونکیو او اورېدونکیو زړونه ځنې تور کاندي،او ان د))مور((په څېر سپېڅلی نوم هم دومره پرځای او بېځای، په آره او سېمبولیکه مانا)هېواد، پت، ناموس...(ورو ورو، مخ پر سولېدلو دی!
بې کچه ساده ګي او بربنډتیا د نویو ازادو شعرونو له ځانګړتیاوو څخه نه ګڼل کېږي، دغه ځانګړتیا په هماغو قافیه والو نظمونو پورې اړه لري چې د دغې پېړۍ له پیله یې تر اوسه پښتو شاعرۍ د کرغېړنتیا)ابتذال(تر بریده رسولې او د اوسني ازاد شعر غورځنګ هم له آره د هغو پر ضد رامنځته شوی دی. د ازاد شعر لارویانو هم زیاتره له همداسې ساده نظمونو څخه راپیل کړې ده او د چا خبره د خپلو ساده نالوستو وګړیو لپاره یې خپله ونده ادا کړې ده. نور به باید د

ځان او پښتو شعر د ودې او پرمختيا اړتيا هم په پام کې ونيسي.

که څوک وغواړي ډېر کرغېړن)مبتذل (وييونه له کرغېړنتيا)ابتذال (څخه وژغوري، يوه لار به يې همدا وي چې نګه پښتو انډولونه ورته وګوري، لکه د وطن پرځای هېواد او د هېواد پرځای ټاټوبی، خاوره، مېنه يا اويجه، د هجر و هجران و فراق پرځای بېلتون يا جدايي، د صنم، معشوق، محبوب، محبوبا، دلدار، نګار، ګل اندام، دلارام، جانان.. پرځای ښکلې، ګلې، مينه وړې، زړه وړې، زړګوټې، زړګی، ګرانه يا ګران، ګلمخې... د عاشق، شيدا... پرځای مين، لېوال، ژوبل، نيمه خوا... د مجنون او ليلا پرځای، شهی او شهو يا ادم و درخو، د ناز و ادا پرځای کنج و مکېز، د جفا کار او ستمکار پرځای بېلوره، بې مينې، د خلک پرځای وګړي، د قاصد پرځای ځری، استازی، د پيمانې پرځای اړې، د زلفو پرځای څڼې او کوڅې، د حسن او جمال پرځای ښايست او ښکلا، د عشق و محبت پرځای مينه، لېوالتيا او داسې نور بې شمېره وييونه. د ازاد شعر له انګېزو او بيا ګټو څخه يوه دا هم ده چې د کرغېړنو او زنګ خوړليو قافيې او رديفي کړېو ترخنګ کرغېړن وييونه، ترنګونه)ترکيبونه(او انځورونه هم د نور د تاريخ ارتيېلځې)زباله دان (ته وروغورځول شي.

هنري او انديز)فکري (نوښت يوازې په ژبني نوښت سره رامنځته کېدای شي. د همدغې ټينګې ديالکتيکي اړوندې له مخې په سبکوپوهنه او کره کتنه کې "ژب- ښکلاييز" او "ژب- انديز" نومونې نوې دود شوې)يواخيم بينر: کاسپر- ووکل، ۵۳-۷۷ مخ(. دا مانا چې د يوه ادبي اثر په کره کتنه او ارزونه کې ژبه او ښکلا بيا ژبه او اندي منځپانګه)فکري محتوی (سره همزمان او پتليز تر څېړنې لاندې نيول کېږي، ژبنی اړخ يو له بله جلاجلا څېړل يو ناشونی کار ګڼل کېږي، ځکه هېڅ داسې هنري انځور به نه وي چې بې ژبنې ځرګندونې هستي ولرلای شي او همدارنګه به هېڅ داسې اند)فکر (نه وي چې بې د ژبې له مرستې ځرګند بدنه وموميې، پر همدې آر يوازې، نګه او ښکلې وييونه کولای شي، نوې نګه او ښکلې ادبي انځورونه او پاخه اندونه او خيالونه ځرګند کړي.

په دې کې هم شک نشته چې پياوړی تخيل او تفکر هم پر خپل وار کولای شي، له خورا ساده او کرغېړنو وييونو څخه خورا نوښتګرانه، ښکلې او زړه راښکونکې ادبي انځورونه ورغوي، مګر که دا هم نه وي او هغه هم نه مانا دا چې هم وييونه او نور ژبنې توکونه او آرونه ښکلې، نړه او معياري نه وي، او نوی او پياوړی تخيل او تفکر هم نه وي، نو هرومرو کرغېړنتيا)ابتذال(رامنځته کېږي، ژبنۍ ښکلا او سپېڅلتيا ، په بله وينا ، ژبنۍ نړه والی، نويوالی او پخوالی

کولای شي، لږ تر لږه د هنري جولي کرغېړنتيا راتيته کړي او د چا خبره يو څه ادبي غونديز لېو ورکاندي.

وګورئ، دغه وروسته ازاد شعر په يوه کرغېړن پور ويي "صنم" سره انځوريز راکښنون او انديز نوښت زيانمن کړی نه دی؟
ستا خبري مې
- د ذهن په کوڅو کې
د انګۍ غونډې خپرېږي
- تکرارېږي-
ته چې يو ځل
- مينه-
ياده کړې صنمه !
نو غبرګون يې اورم:
مينه، مينه، مينه...
(خاموش: مزلونه او منزلونه، ۱۲۳ مخ.)

يا د "جانان" غونډې يو بل کرغېړن پورويی په دغه لاندېني شعر کې څومره ببخونده برېښي:
زما د سترګو اوښکې
چې مې د زړه وينې دي
د خوږ "جانان" په نظر
څو د باران څاڅکي دي
اوښکې نه دي
اوس کومې اوښکې توی کم؟
چې د "جانان" په نظر
د باران څاڅکي نه وي !
(خزان: د سحر په غېږ کې: ۴۱ مخ.)

او يوه داسې بېلګه چې هم يې ژبه خوږه او نږه ده او هم يې اند و واند رنګين او پياوړی:
ستا پر مخ د سرو ياقوتو
د باران له څو څڅواکو،

کانې زړه د نهیلیو د سارا هم
لکه موم شو.
پر خنډو د اننګیو د مهال
را ورغښتلې،
ستا له برندو برندو سترګو مینه وړو
د خوښیو مرغلرې،
ستا د لمر مخ پلوشو تر سیورې لاندې
لکه پرخې د ګلپاڼو پر وښکیو...
څه که رغړې او را رغړې
پر بستر د سباوون
د ګلګڅو زما د شعر،
ستا د سرې سپینې کوکې
د خواږه خیال
سورکې خالونه،
په دوتر زما د زړه کې
جوړ د وینې او د مینې
خوبولې انځورونه!

نوی ازاد شعر د مبارزې او پاڅون، شهید و قربانۍ، بلهار، بلهارۍ یا جنګ و سولې لپاره د مرجانو نو بهیرونه، د غاټولو او ریدیو سره بیرغونه، شنې شببې، اور او وینې، د سرپو او پولادو ویلوبونه او د باروتو لوګي یا په بله وینا د لمر، سپېدو، سبا او رڼا سمبولونه پر کار اچوي.

مګر دغه سمبولونه هم که ډېر وکارول شي او ژورنالېستکي او ګړنۍ ژبې ته لار پیدا کړي، بیا نو خپل سمبولیک یا انځوریز او شاعرانه نوښت له لاسه ورکوي او پر عادي ژبه بدلېږي، لکه واخلې "کوتره" چې د سولې د سمبول په توګه یې نن سبا خپل لومړی سمبولیک هنري جاج له لاسه ورکړی دی.

د شلمې پېړۍ نومیالي کوبېست انځورګر پیکاسو د "سرې کوترې" انځور هماغه لومړی ځل خپل جادویي اغېز وښاند، هغه هم د "سرې" د ستاینوم په ملتیا مګر را وروسته ورته نه په

انځورګرۍ کې کوم هنري سمبولیک رنګ پاتې شو ، نه په شعر او نورو هنرونو کې.

۹: ژبنۍ تېروتنې

ژبنۍ تېروتنې د دوو غبرګو اړخو له مخې څېړو:
۱) (له تخنیکي اړخه چې د پښتو شعرپوهیز- غږپوهیز په تړاو د دغه کتاب آربنسټ او هډوانه پرې ټیکاو لري، او ۲) (له هنري اړخه ، په دې مانا چې شعر تربل هر))ژبنۍ ((هنره له))یوې یوازېنۍ- کره لیکنۍ ژبې ((سره ډېر تړاو لري او ښه او بد یې ور سره زیات غوټه دي، له دې کبله د کتاب غوښنه برخه هم پرهمدغه اړخ راچورلي.

له نړیوال او زموږ له منل شوی دودسره سم یو شاعر کولای شي، یو لړ ژبني او پښوییز آرونه دویونه)اصول و قواعد (له شعري تول و تاله بلهار کاندې، خو په دې آړ چې جاج و مانا ته تاوان و نه رسي او خپلسري بڼه و نه لري، په بله وینا ، د اړوندې ژبنۍ ټولنې د درستو شاعرانو تر منځ سراسري دود وي.
ترکوم ځایه چې له دغه پلوه راڅرګندېږي، له پارسي او نورو آریاني او ډېرو هندواروپایي ژبو سره پښتو ګډون لري، هغه د وییونو لنډون، زیاتون او بیا غونډلیزه نااوډي)اختصار، توسعه اوبې ترتیبي (ده.

څه چې په ځانګړې توګه په پښتو شعر کې ناشوني دي، هغه خجیز سر غړاوی دی. له دغه لامله موږ د پښتوشعر د ژبنیو تېروتنو په لړ کې تر هرڅه زیات پر خجیزې نانډولۍ زیات زور اچوو او په دویمه او درېیمه پوړۍ کې پر نااوډۍ او لنډون، زیاتون.
سم له لاسه همدغه وروستۍ ډول)نااوډي (تر ویښې لاندې نیسو او د وییونو اړوند هغه وروستي)۱۲ (څېرکي ته پرېږدو.
د ناکره والي نښې نښانې، ګړدودي او د نورو ژبو وییزې په هرډول، خو پښوییزې اغېزې یې پښتو ګړسره کړکیچو کوي.

د سوېلي پښتونخوا د ازاد او سپین شعر سرلارۍ افضل شوق د نورو نامعیاري ګړدودي بېلګو تر څنګ د نرینه ډېرګړی تېرمهالکړ)جمع مذکر ماضي فعل (په کارونګ، د خپل یو ښکلي سپین شعر))تاریخي فیصله ((ژبنی معیار ژوبل کړی دی:
د نن انسان ته،

که انسان ویل په کار دي،
نو بیا
له ځناورو د داړلو
ګیله څه پاتېږي؟
دا فیصله
چې یې و سرته رسوله ځنګه
نو په جرګه کېرا غونډ شوي
هر لېوه په ډاډه زړه
په)پر (رمو باندې
برید کولو ته خپل پخ غاښونه
بیرته تېره)کړو (
او د کلي په)پر (لور وتښتېدو)وتښتېدل (.
)لمبه، دویم کال، دویمه ګڼه (؛

- - -

د خیرمحمد هڅاند ددې وروسته مونډي شعر پای دوې غبرګې ټوټې له ورته سوېل-لویدیز ګړدود سره سم چې یو ګړی ښځینه کړ پر ډ برګړي نرینه هغه اړوي، د ښځینه ستاینوم)اسم صفت (همداسې کارولی دی:

-... ته کوه وفاداري)خپل (
ته کوه وفاداري)خپل (.
)هماغه مهالنی (

یووم- نااوړي)ضعف تالیف (

))ضعف تالیف ((له آره په دودیزه - عربي شعرپوهنه کې یو ژبنی ویار دی او موخه یې په شعر کې هغه پښوییزه او په نومېرلې توګه، غونډلیزه)جملوي (نااوړي)بې ترتیبي (ده چې یو شاعر یې بې له کومې تولیزې، یا هم او پښبلیزې یا لړیزې)ردیفي (اړتیا رامنځته کوي، که نه ویار نه ګڼل کېږي. لکه د استاد حمزه دا شعر:

ستا په تبسم یې حوصله وکړه
)او ښکو بو ګنېدلو (مې شبېه وکړه

خو په دغه بل کې بې اوډې یې بې له کوم تولیزې اړتیا چې ښایي د خپل ګړدود تراغېز لاندې یې تر زیاتو زیات ټینګار ته هڅولی وي، دومره لاسوندیزه)موجه (نه ګڼل کېږي:

...نوم د تگ په خوله وانه خلې باران راغی
د ډاکترخالق زیار، الفت ۱۷ گڼه (له یوه ښکلي غزله دراخېستې ببلگې دربیمه مسره نا اوډې لري او سمه کړې بڼه مو ورسره په لیندیو کې نیولې ده:

-...مات مې تندی ټول عمر ساتلی دی
ابنی مې هېجاته پر درشل نه دی
جوړ ته د ملا پېښور نه پربېږدم
)نه پربږدم ملا جوړ پېښور لره (
هېر مې لا کندر کندر کابل نه دی...

په هرډول شاعر ته په کارده، د ناوړی د مخنیوي لپاره تر وسې وسې هڅه وکړي او په دې لړ کې د اړوندې ټوټې یا مسرې ژبني توکي برخیز او ان یو مخیز بدل رابدل کاندې. د پوره پوهاوي لپاره یې په یو لړ قافیوالو او ازادو ببلگو کې تر کتنې تېروو، که څه هم پر پښېلیزو هغو د دودیزو قافیې ویارونو ترنامه لاندې په) ۴ (څېرکي کې څه ناڅه رڼا اچول شوې ده.

گرډودي پښتو

)۱ (غبرگبلونه)سربل او وستربل (

غبرگبلونه هغو جوړه جوړه وییکي یا ادات دي چې یو یې تر نوم له مخه راځي او بل ترې وروسته. مخني یې سربل او وروستني وستربل بلل کېږي. په کره پښویه او کره لیکنۍ پښتو کې د سربلونو شمېر اووه دی چې دا هر یو یې له څو څو وستربلونو سره غاړه کېږي او په دې ډول تر دېرشو پورې غبرگبلونه را منځته کوي، لکه:
په - کې، په - سره، په - پسې، په -؛ له-نه، له - څخه، له - وروسته، له -؛ تر-لاندې، تر-پورې، تر-؛ پر-باندې، پر-؛ د-)اضافي او مِلکي (او داسې نور.)د زیات پوهاوي لپاره: پښتو پښویه ۲۱۰-۲۱۱ (.

دغه لاندې مونډی ډوله ازاد شعر زیاته گرډودي بڼه لري او په دې توگه ژبنی ناکره والی رامنځته کوي. په دې لړ کې د نورو سرغړاونو)د "کړلو " او "کړ"... سره گډول یا د اوښتیو او نا اوښتیو پېرونو)اصلي او مغیره حالتونو (ترخنگ د سربلونو) د "د " او "له"، "نه" او "څخه"(نه توپیرول یاغورځول او داسې نور.غورځول، هم تر هغې دومره ویار نه بلل کېږي، چې ترې نه

رغېږي، لکه:
... پرېوتله ستا پر لوپټه پرخه
)له (مانه ده نېکمرغه یو پرده خپله
)جلال امرخېل، لروبر اوبپانه (؛

پر غورځولو سربېره د)د-له (نه توپيرول، لکه:
ما د پتمن بزګر نه
ما د ښاري جوالي نه
ما د سپين غر له شپونه
ما يو زيارکښ کارګر نه
ما د هېواد زلمي نه
ما د شهيد له مور نه
داسي تپوس وکړلو
چي ژوند کي څه شی غواړي
دا مرګ او ژوبله ښه ده
که وکړو سوله کي ژوند
ټولو دا يوه چغه کړه
جنګ دي وي ورک نړۍ کي
موږ نور هېڅ نه غواړو
سوله دي وي نړۍ کي !
)افضل ټکور: ګلبانګهای برای صلح و سپیده، ۹۸ مخ (؛

)۲ (نا کره کړاوړون)فعلي ګردان (

لکه په پاسنۍ بېلګه کي)داسي تپوس(وکړلو (؛
د نورو ننګرهاريانو غونډي د فاروق فردا)د ګلپاڼو پرخي(په ازادو بېلګو کي ځای ځای ګرډودي او سيمه ييزه پښتو را څرګندېږي، لکه:
"شولي" د "شوي" پرځای په ۹۲، ۹۳ او ۱۷۷ مخونو کي. "مچولی" د "مچولای" او "نيوی" د "نيوای" پر ځای په ۱۳۰ مخ کي. ښودله)۱۳۴ مخ (د شاعر ډېرو ښکليو شعرونو ته زيان رسولی دی.

- اسحاق ننګيال)هغه شپېي هغه کلونه، ۱، ۱، ۹۹ مخونه (د نورو لغمانيو شاعرانو غونډې د
بشپړ تېر مهال دربيم يو ګړي وګړی)د مطلقې ماضي دربيم مفرد فعل (په "-ی " پای ته رسولی،
لکه "ولامبلي " چې کره يې ولمبل راځي)همداسې: کېناستلې- کېناست يا کښېناست،
کندهاري انډول يې: کښېنستلی (په دې ګړدودې پښتو سره شعري ژبه زيانمنوي. ژبنی
سپېڅلتيا هم د نوي ازاد شعر په ځانګړتياوو او نوښتونو کې راځي. دلته شاعر اړ نه دی چې
ببخرته پور وييونه او هغه هم لکه پاس يې چې يادونه وشوه، کرغېړن)مبتذل (وييونه وکاروي
ځکه کوم د څپيز انډول او قافيې- رديف بنديزونه يې په مخ کې نشته او په امرنه)انتخاب (کې
پوره ازادي لري.
د يوې ازادې بېلګې)تېرڅېرکی (په يوه تونه)) توده دې کړله ((کې د يوګړي ښځينه بڼه ويار نه،
بلکې))کړه ((يې نا آره ده چې د))لنډون ((د معيار پر بنسټ يې ترڅنګه يو څه زياته دود ده.

۳ (د وييونو لنډون و غځون

د توليزې تشې د ډکولو لپاره د يوه ويي اوږدول يا لنډول، د کوم ګړدودې لاسوند له مخې ويار
نه ګڼل کېږي ، لکه: زما)۱-۲څپيز (، زموږ)۱-۲ (يا هم ۳ څپيز)زموږه (. همدارار نرينه پر ښځينه
بدلول درواخله، لکه: ستومان- ستومانه، ناروغ- ناروغه، که نه، سرغړاوی ګڼل کېږي، لکه:

... دا)توره (راغه دا)توره (راغه...
دا پر موږ پور دی پور دی...
)محبوب سنګر: زوږ ۱۰۷- ۱۰۹ مخ (.

لايق زاده د)پوه (پرځای د)پوهه (په کارونه خپل يوه ښکلي))سهل ممتنع ((غزل څومره پيکه
کړی دی، که څه هم ځيني پېښوري يې همداسې وايي، خو دومره توليزوالی نه لري:

بې له ما مرې، بې له تا مرم
په رښتيا مرې، په رښتيا مرم
سره)پوهه (يو زړګيه
په خندا مرې، په خندا مرم...؛

زه لکه)ازاده (مرغه
له قفسونو او دامونو نه لوړ...

)خاموش ۱۰۱(؛
یا لکه)پښه(چې ځينې شاعران، په تېره شينواري يې تل دوه څپيز کاروي، لکه زړه سواند ،
خاموش، جګړ. کليوال او نور.

ننګيال د))لېږدوي((پرځای))لېږدي((کارولی او دا هم په دې چې دغه کړويې نوی ليکنی
پښتو ته لارموندلی ده:
...او ځنګله
په شنو وړمو کې
د زيتونو نيالګې
د لمر باران ته
د بلبلو
پيغامونه لېږ)د(ي.

په)ي(کې د)يې(مدغمول هم دومره ويار نه ګڼل کېږي، لکه د شهيد خالد بارګامي په دې
لاندې شعر کې:
... ستا مورکۍ وهي چغارې
هره اوښکه کې)يې(خدای ښکارې
ته خو مړ نه يې خالده
دا په څه ورپسې ژاړې

بې له کومې قرينې د)مرستيال- (کړ غورځول او له دې سره د شعري غونډلې خبر لتاړول څرګند
ويار ګڼل کېږي:
ګوره د زړه وينه مې وچه نه کړې
پکې د چا د زړه دردونه پراته)دي(
که سوزې غوښې رانه وسوزوه
چې د غليم پکې داغونه پراته)دي(
)رحمت خواکمن، روزګان ۲۱-۲۲ګڼه(؛
په دويمه مسره داسې راتلای شوه:
دي پکې ستا د زړه دردونه پراته
او څلورمه بيا داسې سمېده:

دي د غليم پکي داغونه پراته؛

هره کيسه له مانه هېره ده، خو ته مې په ياد)يې(
شېبه شېبه له مانه هېره ده، خو ته مې په ياد)يې(
موري دنيا راباندې و چورلېده، سرمې دروند شو
موري قبله له مانه هېره، خو ته مې په ياد)يې(
)هماغه ګنه(.
امرخېل کولای شول، داسې ووايي:
))هره کيسه ده له ما هېره، خو تا نه هېروم((ترپايه؛
دنصيب سيماب په دې لاندې زړه راکښونکې ازاده بېلګه کې له پايه درېيمه مسره ورته ويار
لري:
له کارو سه ستړې خلک،
د غرمې لمرو وهلي،
خو خپل کور لره ستانه شي.
لمر هم ستړی په دې جنګ شي،
بيا د غرو شاته بيده شي.
شپه دا ټول کاينات ياره،
لکه مور داسې بيده کي...
خو ستا غم يو داسې غم دی
))چې له ما سره ملګری...((
نه يو کور لري چې ولاړ شي
نه يې شپه سته چې بيده شي
په نومړې مسره کې که))چې((پر))دی((بدله شي او يا پر))تل((، نو ويار ورکېږي؛ درېيم
لار يې دا چې د ملګري پر مل واوړل شي، هغه هم په ښه:
))چې له ما سره تل مل دی((.
نوموتي شاعر پيوند د يوه نومځري)يې((په نه کارونه يو انځوريز شعر ژوبل کړی دی چې
کولای شول، لړ ترلږ يې لنډيز)ې(په ليندېو کې ونيسي:
- اوړی غرمه ده پر تنور ولاړه
لوند د ململ کميس يې ګونځې ګونځې
نسواري څوکې)ې(د سينو ښکاري

)د سپنما یاران ۹۴ (.

اوښتی پېر)مغیره حالت(شمال ختیز لیکوال او شاعران زیاتره په پام کې نه نیسي، په دې لړ کې، هرګوره))پښتون((ګړسره لکه ځانګړی نوم همداسې پر آر پېر کارول کېږي. د بلخ ادبي ټولنې یوه ځوان شاعر بیا د تولیزې اړتیا له مخې تر استاد حمزه هم ډېر ښکلی کارولی دی:
اوښکې مې بیا ګرېوان ته غاړې وتې
لکه پښتون چې)د پښتون(مېلمه شي

)۴ (نا کره وینګ)تلفظ (
بدترینه بېلګه یې په شمالختیزه ګړدودې ډله کې د)ښ-خ (،)ږ-ګ (او)ځ-س (ګډون دی، لکه د یوې))سندرغاړې جوړې((په غبرګو سندرو کې چې پر)س(له)ځ(بدلون سره مېړه خپله مېرمن د))کوځه کې(( )د (ردیف (په بیا بیا ورغبرګولو کنځي.

همداراز: مونږ)مونګ (، زمونږ)زمونګ (، خبښ)ښخ (، ښکته)کښته(؛
))ځښل((بیا ، که د ننګرهار خواته هم پر))چښل((اوښتی " ((شوی، د کندهار خواته))ځکل دی...) زیار: د پښتو لیکلارښود اړوندې سکالووې(

پر نوی ازاد شعر ددې تورتپنې پرځای چې ګوندې د قافیې او ردیف په ایستنه غورځونه یې له خپل خپلې ژبې، فرهنګ او تاریخ سره اړیکې شولې دي، ولې داسې ونه وایو چې د پښتو شعر له پښو څخه یې د پردې ښکېلاک زولنې ماتې کړې او ببرته یې ازاد کړ، هو ،هغه څه چې زموږ په تاریخ او فرهنګ پورې رښتیا اړه نیسي، هغه ژبنۍ انځوریزه او اندیزه خوا ده، لکه په پاسنې شعر کې)برندې سترګې(،)سره سپینه کوکۍ(،)سورکې خیالونه(... کاڼی زړه موم کېدل، پر بستر... رغښتل را رغښتل او داسې نور. که څه هم په نوي ازاد شعر کې پر سېمبولو ، انځورو او اسطورو ډېر زور اچول کېږي، مګر زیاته هڅه کېږي، لومړی ورته له خپل تاریخ او فرهنګ سره پیوند ورکړشي او بیا له ګډ نړیوال هغه سره. د اهوار او اهریمن تر څنګه یوناني زیوس، پرومېتوس یا د اراکولا ته ځای ورکول کېږي، د لیکونکي "کاغذي ښامار" نومی شعر "اور او وینې، ۱۵۲ مخ(همداسې یوه بېلګه کېدای شي.

)۵ (بې کچه نا پښتو وییونه
وګورئ په لاندې بېلګو کې ناپښتو وییونه څومره کچه ښکاري:

يارانو ګورئ
له تندې مرمه
د ساقي خوا کې
د مينا ښنګ ته
هېڅ نه پوهېږم
دا ويرانه ده که ميخانه ده !
خوارېه حرام وو)وه (
ترخې اوبه هم
په ما حرام شوې
بده قسمته)له بده مرغه(
)خزان: د سحر په غېږ کې، ۱۲ مخ(.

... د خوږ جانان په نظر
ښو د باران ښاځکې دي
)هماغه اثر، ۴۱ مخ(.

دا بله بېلګه يې ګړ سره يوه کړکيچو او ملايي پښتو ده:
...د پسرلي د مجنون بيد د کتارونو په شان
قد پورته کړي دی تر هسکه پورې
د درناوي او عبادت په عنوان
د يو ښو پاکو مومنانو په څېر
ستا د ښايست پښو ته
د تنظيم سر دی ټيټ نيولی د رکوع په ډول
چې نه د سر پورته کېدو تاب لري
او نه په)پر(ځمکه د خپل سر د ايښودلو قدرت
څه ښکلي پاک يادونه !
څومره سپېڅلی مقدس عبادت
کاشکې چې ستا د حسن
د مغرور خيال دربار کې
شي مستجاب او قبول !

)هماغه اثر: **۵۷-۵۸** مخ(.

- دلته د پېړيو د سکون او انجماد
- په)پر(ضد
لام دی تړل شوی او تو دی
راپاڅېدلی دی
"دلته زمان د اوښتون
په مکانونو کې
تولې زړې باري، خالي باري
نړېدلې دي"
خلک را خلاص شوي د وهمونو
له طلسم نه
اوس چې له ستم او جهالت سره
وداع کوي...
)خاموش: مزلونه او منزلونه، ۱۰۹-۱۱۰ مخ(؛

۲: مانیز اړپېچ یا تضاد)**Contradiction**(

د ا له آره د ژبپوهنې يوه نومونه ده او له شعري انځور يا صنعت)**contrast**(او يانګېرګډون)**paradoxy**(سره توپير لري. د ساري په توګه که څوک د عادي خبرو په ترځ کې ووايي:))غوز ترکدو غتېدی((، له مانا او منطق سره سمون نه خوري او اړوپېچه غونډله يا خبره، يا په پارسي نومونه))نقض ګويي((ده.

لکه واخلې، د نوموتي شاعر باري جهاني د هغه غزل په يوه بيت کې چې اسحاق ننګيال)اخبار هفته، اولسمه ګڼه(د "غورو" بېلګو په توګه راا خېستی دی:

))په موج خېزه توپان راغی د فلک سيلابي کړېږي
زموږ کشتۍ يې ډوبوله خپل درياب يې توپاني سو((

)فلک که زموږ کشتۍ ډوبوله(سزا يې دا شوه چې)درياب يې توپاني شو !(توپاني کېدل خو)زموږ کشتۍ د ډوبولو لپاره(د درياب په ګټه او د زور ښکارندوی دي، ځکه نوره يې هم پسې ډوبوي.

په دغه بله بېلګه کې چې استاد ناشناس ور سندريز کړې، د پاسنۍ هغې په څېر ورته ژبنی او منطقي اړپېچ لري او هغه داچې))ساقي((خوارکي ته د))بامبړ((دنده هم

ورکوي:
))ساقي غاړه مې راوړې په زنار يې زينتي کړه... ((
استاد بېنوا چې کله د اطلاعاتو او کولتور وزير په توګه د سبکانو په))ويساک ((مېله کې ګډون کړی وو ، نو له ښنباک وېشونکی))بېرور ساقي ((يې هم داسې غوښتنه نه وه کړې !

جهاني د اېکسپرېشنېستانو expressionistsاو اېمپرېشنېستانو imprissionists او بيازمونږ د دوديزو خمريه شاعرانو ، لکه خيام او غني په لاروی هڅه کوي، د اړوندي وييپانګې په بيا بيا کارونه پر لوستونکيو او اورېدونکيو اغېز پرېباسي، هغه هم د ويي لوبې)لفاظی (په مټ، او بيا يې دا هڅه چې د ټنګ ټکور، ټکور هم ورکاندې !

نوموړې کره کتونکي نه يوازې دا وياړور پر ګوته کړی نه دی چې لا د درست غزل پارسي وزمه پښتو يې هم په سترګو کې نه ده ورننه اېستې، د بېلګې په توګه لکه "موج خېزه " په ړومبني او "سبزه کوبي " او "پايکوبي " وييونه، په دې لاندې بيت کې:
))دا د مستو پسرلی دی، دا د اور سبزه کوبي ده
هره پانه خماري ده ، هر ګلاب مو شرابي سو ((
)ان تر دې چې يوه ټولګه يې هم))پايکوب ((نومولې(.
داسې نابومه پور وييونه د باري په غزلو کې کوم کمی نه لري، که به څه هم شاعرانه وي، خو پر بله ژبه اړه لري، نه پر پښتو.)د پوره څرګندتيا لپاره: زيار، اخبار هفته، څوارلسمه ګڼه(.

داسې برېښي چې ننګيال يې له رياليستي اندتوګې سره سره، د نورو ډېرو مينه والو غوندې تر دوستۍ، د دغه غزل تر سندريز اغېز لاندې زيات راغلی او هغه دا چې "ناشناس" يې د موسيقي الاتو په ملګرتيا په خپل زړه راکښونکي او مست اواز کې وړاندې کوي.

که خبره پر موسيقۍ وي، نو هسې خو زموږ ډېر منلي ولسي شعرونه لکه: لنډۍ، نارې او سروکي بې له قافيې او رديفه له موسيقي تول و تال و سور و لې سره تر يوه غزله هم ښه تر اړخ لګوي. همداراز ډېر ساده دوديزاو ولسي ډوله نظمونه هم راکښون پيدا کوي. په کار خو دا ده چې شعر خپل بديعي او هنري راښکون ولري، موسيقي خو يو بل جلا هنر دی همداسې په خواږه اواز کې د شعر ديکليمه يا ترنم درواخله چې له بده مرغه پښتو شعر ترې، په تېره بره خوا تر پرونه بې برخې پاتې وو او متې د کډوالو له راستنېدو سره څه ناڅه رادود شوی چې خورا په زړه

پوري ښېلګه يې ممنون مقصودي را خپله کړې ده.

يو شعر له ترنمي يا سندريز پلوه ارزول داسې دي، لکه چې څوک په يوه سينګارځي يا دواده په بنډار کې پر يوه سينګارلي پېغله يا مېرمنه مين شي او پرسبا يې ورته جوته شي چې مخ يې د کتو نه دی. رحمان بابا يې بيا داسې را څرګندوي:

هغه ناوې چې په خپله ښايسته نه وي
څوک يې څه کوي ښايست د مور و نيا !

اروپايي ازاد تصنيفونه خو لا پر ځای پرېږده چې زموږ په هېواد کې څومره پارسي ازاد تصنيفونه د خوږ غاړو سندرغاړو له خوا وړاندې کېږي. دا چې لا تر او سه پښتو ازاد شعرونه چا کمپوز کړي نه دي او له دې سره سره ځانګوال او پاخه سندرغاړي هم نه لرو، ښېله خبره ده.که ځينې ځانساتي او زاړه پال دا ووايي چې پښتانه شاعران دې هم تر هغې ازاد شعر نه وايي، تر څو په پښتو کې کمپوزيتوران او پاخه سندرغاړي پيدا شوي نه وي. غبرګون به يې دا وي چې سم له لاسه خو دې يوه ژبني هنر ته لار هواره ده، له دې خو بايد ګټه واخېستل شي، تر هغې خو دغه هنر پښه پر ځای پاتېدای نه شي او بيا دا چې د دغه دويم هنر)موسيقۍ(لپاره لياره هواره کړي، د چا خبره اړتيا د زېږندويې)ايجاد(مور ده.

د سيدرحمان وګړپال په دې لاندې شعر کې نوم و ستاينوم))ځوانه پېغله((سره دومره اړخ نه لګوي. پرځای يې))تانده پېغله، تنکۍ پېغله، چته پېغله(د همده په سيمه کې ډېر ويل کېږي، پرواړاندې يې))پخه پېغله، زړه پېغله، پر کورپاتې پېغله..((تيکاو لري؛)لږ سترګې(هرګوره ګرامري سمون نه لري:

څنګ ته دې ناسته شېخه ځوانه پېغله
ماته همدا وايي توبه وباسه
خو ، که مې) لږ سترګې(پناه شوې درنه
دېته بيا وايي چې جامې وباسه !

د ننګيال د))خيبري تنده((غزل)۴-څپرکی، غبرګې غبرګې قافيې او رديفونه(پای مسره))نيغه مو شمله ده، کږېدوته يې چې پرې نږدئ((کې))کږېدل((د شملې د ښه تراستاينې ښکارندويې کوي، حال داچې شاعر د))ټيټېدل((په جاج و مانا کارولې دي او ګومان نه کېږي چې دغه ويناوال دې))کږه شمله((د ښاخ او وياړ يا غرور د سېمبول په توګه په

خپل ۴۴ کلن ژوند کې نه وي
اوربدلي !

په پښتو شعر کې))غنچه، غونچه ((د))غوټۍ ((په مانا کارونه د منځني ادبي یا کلاسیک پېر پاتوري ده چې د پارسي شعر د اغېزو او پېښو په لړکې یې دود لاره، لکه د شیدا په نامي شعر کې:

))د غنچې د رباط ور په واکېدو دی   قافله د رنګ و بوی د رومې سباشو ((
دا ځکه چې په پارسي ادبي او شعري ژبه کې د غه ویې دوه مانیز دی))دستۂ گل شگفته ((
او))گلی ناشگفته ((، خو په کلاسیک کې یې زیاتره په وروستۍ مانا کارول شوی، لکه د
جامي د زلیخا په پیل کې:))الهی غنچۂ امید بکشای   گلی از روضۂ جاوید بنمای ((.
پښتو))ناظمانو ((د ټکر د مخنیوي لپاره یې له دویمې مانا سره))غَنجه ((انګېرلی دی. په هره
توګه که کاظم خان او نورو په دویم مانا راخیستی، اګاهانه پېښې وې، خو په وسمهال کې
هسې رندې پېښې بلل کېږي، لکه د یوې تاریخي سندربولي)مشاعرې (له شعرونو څخه د
مولانا خادم په دې بېلګه کې:
په خوب وېدې))غونچې ((به په ورو ورو راوېښومه
خادم ! بادِ سبا یم که ووم، که نه ووم نه ووم

۷: ټکر)توارد (
مورږ د ادبي زېږندویو او په ځانګړې توګه د شعر په تړاو، نه یوازې په دودیزه ادبي نومونپوهنه)ترمینالوجۍ (، بلکې لویدیزه هغه کې هم د غلا)سرقت (، تضمین او ټکر)توارد (
نومونې شتون او دود لري او په کره کتنو کې ترې کار اخیستل کېږي.

تضمین)citation (هغه دی چې یو شاعر له بله اړونده ټوټه، مسره، بیت، قافیه، ردیف، وزن یاالند واند ، انځور... وکاروي، په دې اړ چې په ورو غبرګو لیندیو یا ګیمو)ناخنکو (کې یې ونیسي او د اړوند شاعر نوم یا اخځ ورسره راوړي ، که نه، بیاغلا)plagiarism (بلل کېږي؛ که هغه پر اړولې بنه وي، ژباړلې یا یومخیزه او یا په برخیزه)قسمي (بڼه.

او توارد)connotation (هغه دی چې يو شاعر په ناڅانخبري يا نيم ناڅا نخبري)نا اګاهانه (ډول د بل شاعر توکي په خپل شعر کې و کاروي. دا چې يو له بله خبر نه وي او هسې يې د يوې نابرې)تصادف (زېږنده وي، په بله وينا ، نو))ټکر ((يې هم بللای شو.

د دې لپاره چې دغه پېښنه پديده مو ښه ترا روښانه کړې اوسي، ګران مينه وال دې لاندې ليکنې ته رابولو. دا د هماغې ليکنې لنډيز دی چې ليکوال د ۲۰۰۷ ز. کال په سرکې))الفت ((مهالنۍ ته استولې وه:

))د جنورۍ پر دويمه مې په ښېنوا سايټ کې نابره د ځوان نوښتګر غزلبول ګران شمس خوستي پر غزل سترګې ولګېدې او وار له واره مې پرې د خپل هغه ګومان وکړ او هک پک شوم چې ماخو د سمسور هغه ته برېښليک کړی وو، د ښېنوا چلوونکو هغه له کومه کړ؟
اوس يې چې لولم، څه بل راز راته برېښي اوبيا په زړه کې وايم: داځنګه کېدای شي، هغه دې دومره زړ د چا غلچکي لاسته ورسي، پکې لاس ووهي او سم له سموني يې په خپل نامه خپور کړي!

تر څو مې په پوره ځيرتيا تر پايه ولوست او دې پايلې ته ورسېدم چې دا هسې يوه نابري ده، ولې په هسې ښځايه ګومان خپل ايمان زيان کړم. نه شمس له ما غلا کړې او نه ما له شمسه او ښايي، زماني واټن مو هم سره دومره نه وي . دغې نابرۍ ته په دوديزه عربي ادبپوهنه)ادبي فنونو (کې توارد وايي او په لويديزه هغه کې يې)citation (او زه يې))ټکر ((بولم.

دا ټکر تر هرڅه له مخه د ناڅانخبرۍ)تحت ا لشعور (له کارندوييو څخه ګڼل کېږي، لکه څنګه چې پخپله د شعر او هر هنر د الهام او زېږ آره سرچينه هم همدا حس نومېرل شوی دی. نا ځانخبري زموږ د ناپايو تېرو هېرو يو زېرمتون دی او په هماغه ناڅانخبرۍ ښه شعر ته لار مو مي، بې له دې چې شاعر ته يې پته ولګي، هغه پېښنه پديده يې کله، چېرې او له چا اورېدلې، يا يې ليدلې او لوستلې ده !

دويم لامل يې چې زما او خوستي دا ورسره تړاو درلودای شي،.په بل سايکالوجيکي چار))تېلي پاتۍ telepathy ((اړه لري چې پارسي يې)دورهم انديشي (بولي او پښتو يې)لرهماندي (راڅي. دا زباده شوې، کله کله داسې پېښېږي چې دوه وګړي سره نه ليدلي، نه کتلي يو راز نګېري، انګېري، اندي يا سوچي او ان يوراز نه پوهېدل کېدونکي خبرې اترې ترسره

کوي. هسې خو نن سبا د ژوند پوهانو او کيمياپوهانو ، په بله وينا ، بيوشېمپستانو د بېلابېلو دندو له مخې د مترغزيو يا دماغي حجرو له پېژندنې او وېشنې سره د اسې ډېرې رواني سکا لووې له ساپوهنې څخه راخپلې کړې، په بله وينا ، ساينسي بنه يې ورکړې ده.
ناويلې دې پاتې نه شي چې))تبلي پاتي ((، په بله وينا ، ټکر)توارد (د شاعر لپاره د الهام يوه په زړه پورې سرچينه هم ده.

په هر ډول د هنرمندانو او بيا شاعرانو ترمنځ د يوه راز شعري ورتوالي ټکر کېداى شي، جوليز)ژبنی، تخنيکي، هنري(او يا هم منځپانگيز اوسي. په دغه لړکې زما او ښاغلي شمس غزلې سره له تخنيکي پلوه بشپړورتوالی لري، يورازڅپيز- خجيز جوړښت، پښځلس پښځلس څپې او پرڅلورمه خجنه څپه پيل، ورته پښېلې)قافيې (او ورته لړونه)رديفونه (رانغاړي. سرليکونه مو هم سره نژدې ابسي: زما دا)مرجاني لاسونه (او د ده دا)د پلوشو لاسونه(. د ده غزل اووه بيته دی او زما دا شپاړس، خو ښايي ستر او بنسټيز توپير مو سره په منځپانگه او پيغام کې نغښتی وي. د بېلگې په توگه مو سربيتونه)مطلعې (داديې:

چېرې د لمر د اهورا د پلوشو لاسونه
چېرې د شېپې د اهريمن د تورتمو لاسونه..)زيار (

خاونده بيرته مو راشنه کړې د نغمو لاسونه
چې د ادم رباب ته واچوې درخو لاسونه..)شمس (

خرخشن ټکر

ښاغلي اکبر کرگر)د شعر درناوی۱۴۰-۱۴۲ (زموږ د نوموتي شاعر جهاني يو غزل د))بغاوت ((يوه بېلگه بولي، خو په ترځ کې يې ورباندې د خوشال او حميد اغېزمنې يادوې، له دې ناخبر چې د يوه ژوندي شاعر د يوه غزل د قافيې او رديف راغبرگول نه، بلکې هوبهو))بازسرايي ((ده: د کوهاټ د لاچۍ يوه ختک))ډاکټر اقبال فنا ((غزل چې تر ويلو ئو کاله وروسته د پښتوبدلمېچ په لومړي چاپ)کابل۱۹۹۰ (او د همدې چاپ په شپږم څپرکي کې بيا راخپستل شوی، داسې راپيلېږي:

او د جهاني صاحب دا)واشنگتن۱۲-۲۷-۹۲ (له دې بېلگې سره:

پیالې نسکورومې دې تشومه خو دې نه
نصیبه بدلومې دې، قبلومه خو دې نه
خالق مې ککرۍ سجدې ته نه ده پیدا کړې
تندیه ماتومې دې لګومه خو دې نه...
همدارازد مراد شینواري او د جهاني ترمنځ قافیې او ردیفي ورتوالی او لړوډېر یورازلیدګوټ او لیدتوګې سره د تېرې ښېلګې هومره نه، خو بیاهم ټکر)توارد (یوڅه خرخشنوي ، ځکه چې تر ددغه منځ زماني واټن بیا لسیزو ته رسېږي. مانا داچې د دواړو غزلو اخځ ښوونه اړینه وه، او له دې یادونې سره یې، هم ځان او هم غزل له دغه توره سپینولای شول !
زما په اټکل د مراد دغزل سربیت)مطلع (دا ده:
- ځئ په پښو کړو له یو مخې، د تناکو پیزارونه
که پښې ییله پرې وردرومو ،دا دښتونه به څه وایي؟
او د جهاني غزل بیا داسې را پیلېږي:
وچې سولې اوښکې، ګرېوانونو ته به څه وایو
درد راسره خپل سو، پرهارونو ته به څه وایو
شپې مو په ساحل کې، د څپو له غمه وتښتې
وخت که لېونی سو، توپانونو ته به څه وایو...)جهاني(.

ټکر که ژباړه ؟

کاوون دا لاندې شعر د پارسي ژبې له اغېز منې سره پوره پیکه کړی، لکه "پرواز ورکوم " چې پرځای یې پښتو انډول))الوځوم ((راتلای شو. همدارازد))سکوت ((پرځای))چوپتیا ((در واخله، او ترټولو ناوړه ښېلګه یې له))چې ((سره د پارسي علتیه))تا ((پرله پسې درې ځله زیاتونه ده، په کاروه وزني تشه یې بل ډول ډکه کړې وای؛)څو، ترڅو، څو چې، تر څو چې (پر پښتو باندې د دغې تربرې ژبې له خورا بدو اغېزو څخه ګڼل کېږي او ګرامري او مانیز بدلون رامنځته کوي:. تر دې چې دکره کتونکي په زړه کې دیوې))ټکي پر ټکي ژباړې((خرخشه اچولای شي:

زه د ترخه "سکوت" د غره له شا نه
زه د ناکامو ارمانونو د ایرو له څنګه
د وېروونکو تورو شپو په زړه کې
د شعر کوترو ته "پرواز ورکوم "

زه سکوت نه پېژنم
زما د شعر ژبه سکوت نه مني
زه به د شپې ځنګل په ستورو باندې وولم
)څو (چې "سکوت " مات شي
)څو (چې تیارې وتښتي
)څو (چې رسوا شي په ځنګله کې
څيروونکي زمریان
)کاوون: سپرغۍ، ۱۰۱ مخ (

تکړه ادبي لیکوال اکبر کرګر له داسې یوه تور ځخه د شاعر مخ سپینوي او ورته ښېلګې یې د لومړي پراختیایي او بیا))انقلابي ((پړاو اړوندې بولي، هغه هم د لایق، اجمل، کسرایي... د اغېزمنني یا پلیونۍ زېرنده:
))... دا مهال نه یوازې د لایق اغېز شته، بلکې د ډېرو)اثارو ! (مطالعې ته یې لاس رسېږي... او نه د چا خبره په شدت ردوي، داسې)چې (دچا شعر هم نه کاپي کوي، بلکې ډېر څه د خپل ذهن له صافي تېروي... ((.) صدیق کاوون د))ونو مرګ په موسم کې ((، سمسوراوبپانه، ۳-۳-۲۰۱۰ (
په هره توګه دابه ورسره هرڅوک ومني چې که ښاغلي کاوون له نورو څه اخیستي هم دي، تر ننوب)فېلتره (یې اېستلي او خپله جوله او جامه یې وراغوستې ، خو له پاسنۍ پارسي وزمه شعر یې دا خرخشه رازېږي چې دغه راز))راخپلونه ((یې سل په سل کې د))غنې ((هومره تر یوه جالکي نه، بلکې د))مچۍ ((هومره تر شاتو رسولی اوسي !
په هماغه لیکنه کې د ښاغلي کرګر دا خبره ښېخپوره د سوچ وړ ده چې وایي:
))زموږ د مشهور اروابناد شاعر ننګیال زيات شعرونه د کاوون له شعر نه متاثره دي، په خاص ډول د هغه مهال شعرونه چې دواړو سره نژدې کاري اړیکي درلودل ((!

ما چې له دغو دواړو نوموتو شاعرانو سره، د ده په خبر ګوندي- فرکسوني نه، خو فرهنګي دوستانه راشه درشه ښایسته ډېره درلودلې، د دواړو د کار پر مېز مې په خپلو ګناهګارو سترګو ورته ایراني شعري دوترونه لیدلي دي. کاوون صاحب راځخه کله نا کله دا هم پوښتلي چې که د ده یاهغه کوم نوی دوتر خپور شوی وي. په دې لړ کې د همده له خولې لومړۍ ځل خبر شوم چې))شفیع کدکني ((د یوه نومور کره کتونکي ترڅنګ په ازاد او سپين شعر کې د شاملو او نورو راوروسته پښت یو نوښتګر شاعرهم دی !

که کرګر صاحب په خپله روانپوهنیزه او روانشننیزه کره کتنه کې په ځانخبري یا نا ځانخبري ډول دغه نازکۍ او باریکۍ نه دي څیرلې، خو ماته له ژبپو هنیزې او بیاژب - ښکلاییزې څیرنې دا پوره روښانه شوې چې له ګډې سرچینې یا نورو هغو شخه، ده ځومره او څنګه اخېسته کړې او هغه ځومره او څنګه؟

همداراز د دې پوښتنې نه رامخته کول درواخله چې ولې د کاوون په ګردو ټولګو کې لږ و ډېر شعرونه او نظمونه سره غاړه غړې شوي دي، په بله وینا ، د))ازمېښتي ((پړاو))شګې او ګلونه ((چې ماته یې د سریزې کښنې ویاړ رابښلی وو ، په نوښتي پړاو کې ولې بیا سترګې راپرانیزي؟

په داسې ترخ کې چې تنګیال زما له سلا سره سم د ازمایښتي پړاو خورا په زړه پورې))اجمل وزمه او لایق وزمه((نظمونه ګرسره هیسته غورځولي او په هېڅ کومه ټولګه او بیا په پس مرګې یوځایي خپرې شوې ټولګه کې شګې او ګلونه، یا لکه د احسان طبري په نومونه))رېګهاو الماسها ((سره اخښل شوي رااخښل شوي نه دي !

ا قتفا که غلا؟

ډېر))پښناووان((له))اقتفأ((شخه چې له منځني پېره تر ننه په قافیوالا پښتو شاعرۍ او بیا غزلیزه هغه کې یو منلی دود پاتې شوی، ناوړه ګټه اخلي. په دوی کې د داسې غزلبولو څرګ هم لګېدای شي چې هماغه پامور غزل یې د همدې پېښو او پلیونۍ زېږنده برېښي، که څه هم یو نیم لکه ترګزی او خلیلزی دا منښته)اعتراف(هم کوي چې هغه یې د دغه یا هغه شاعر))پرلیکه((کښلی دی.
په دې وروستیو کې چې ناپښپلیز شعرونه مخ پر بره درومي،))مشاعري((هم څه ناڅه ازادې شوې او یو قافیوالی ورو ورو له دود و موده لوېږي او له دې سره د))اقتفأ((ځای هم ربښتینې هنرې سیالي نیسي.

داهم پوره رازباد شوې چې د پښپلیزې او په تېره هندي وزمه غزلیزې شاعري خپله تومنه له کلاسیک، هغه هم له پارسي- هندي، یایې له درغلي پاتوړې اردو هغې رااخلي او ناپښپلیزه دایې له پارسي نیولې، تر انګرېزي پورې له رنګارنګې ختیزې او لویدیزې نوهمالي هغې سره کارلري. بیا هم کره کتونکیوته د دې سپیناوی ګران دی چې په دې لړ کې لومړۍ ډله تر کوم بریده راخېستنې کوي او دویمه دایې تر کومه بریده، او بیا هر هرڅوک یې څومره څومره. د

بالزاک په وینا ، څوک یې د مېږي په څېر د غلاپرکچ))هو بهو ((راخپلوي، څوک ترې د غښي په څېر، د پلیونۍ یا اقتفأ پر کچ جال اوبي او څوک ځنې د مچۍ په څېرد الهام پر کچ))گبینه ((جوړوي !

غلا یا سرقت)Plagiarism(

دلته له غلا څخه موخه))ادبي ((او بیا))شعري ((غلا ((، انگرېزي نومونه، هرگوره، ادبي او هنري هغه په ټوله کې رانغاړي. په شعري غلا کې له ژبنۍ او هنري جامې او جولې نیولې، تر ردیف و قافیې او بیاآند و واند او)خیال او مفکورې پورې چې یو شاعر له بله څه راواخلي او هېڅ یوه یادونه او نغوته یې و نه کړي. مضمون او منځپانگه، تول وتال)وزن و اهنگ (یا له بل تخنیکي بنې یاڅېل،ژانر)غزل، څلوریزې، دوبیزې، بوللې... (یا ناقافیه والو ځېلونو کې همرنگي یا ورتوالی په دغه لړ کې نه راځي- دغلته له))مضمون ((څخه موخه سکالو یاموضوع ده، نه هنري جوله او شیدایي)مضمون دزد (ترڼگ کارولی دی.

پر پښتوکلاسیک د پارسي او بیاهندي-پارسي سیده او ناسیده اغېزې، که د غلاتر بریده نه دي رسېدلې، پښتو ژبنۍ جوله یې تر ډېره مسخه کړې چې څرگنده بېلگه یې د شیدا شعري ژبه ده. همداراز یې زموږ یو نیم اوسني وتلي او ډېر ستایلي پلیوني غزلبول هم درواخله چې لړ تر لړه یې د))ژباړې ((تر بریده رسولي ده. د غلا یوه نا بښنوړه بڼه د)و (گړني ادب، په تېره د لنډیو هغه ده چې دودیزو یا نیم ولسي وینا والو، او یا د چا خبره))ناظمانو ((ته یې ډېره گوته نیول کېږي

له ځانه غلا)Self-Plagiarism(

استاد غضنفر د ښاغلي جلان د شعرکره کتنې په ترځ کې د دغه شعري ویار)عیب(یادونه هم کړې ده، او د دې لپاره چې زموږ مینه وال ترې په دې تړاو د شعري- ادبي کره کتنې نور په زړه پورې ټکي هم زده کاندي، اړوندې څرگندونې یې تر ډېره ځایه کټ مټ دلته راخلو :

))... زموږ په ادبي بحثونوکې د سرقت بحث شته، خو دا بحث نشته چې شاعر له ځپل ځانه څومره غلا کوي. کله کله یو تکړه لیکوال یا شاعر یوه جالبه خبره وکړي، خلک یې د نوښت هرکلی وکړي، بیا نو دی ولگېږي، هماغه خبره بیا بیا کوي. له ځانه غلا ته اروپایي ادبپوهانو پام کړی او د سلف پلېجرېزم اصطلاح یې ورته وضع کړې ده. څرنگه چې سلف پلېجرېزم ته زموږ په ادبپوهنه کې د عیب په سترگه نه دي کتل شوي، نو ممکن ځینې ډېر تکړه شاعران او لیکوال مو هم دا مشکل ولري، خو په هغو ډېرو لږو کسانو کې چې ان د خپلې خبرې تکرارول یې نه خوښېږي، یو کس جیلاني جلان دی.

جلان له تکرار، کلیشې، سرقت او سلف پلېجرېزم سره د جګړې میدان ته ځکه دومره زړور ورغئ چې د شعر د ډګر تر ټولو ښه وسله یعنې د نویو تصویرونو وسله ورسره ده. د ډېرو کسانو په اند، د شعر او نه شعر توپیر په تصویر کېږي او پر جلان چې د شعر ښاپېرۍ تصویرونه وروي، نو ولې به نه وايي چې د چا پور نه منم؟ مګر د شعر په هنر کې د لا ډېر پرمختګ لپاره په کارده،)چې (جیلاني جلان دا خبره پر یاد ولري چې تصویر به د شعر ډېر مهم او بلکې تر ګردو مهم عنصر وي مګر تصویر ټول شعر نه دی. د ښاغلي جلان په دا)دي(لاندې بیت کې مجازي تصویر)تشبیه، استعاره یا بله داسې وسیله چې د تخییل قوت او جدت ثابتوي (نشته مګر د ده د هغو بیتونو غوندې خوند ورځخه اخلو چې کامیابو او نویو تشبیهاتو، استعارو او مدعا مثلونو پکې لوړ هنر پیدا کړی دی. دی وايي:

زاهده ته پوه شه او خدای پوه شه چې خوند نه کوي،
دا چې کړې وړې پرتې دي پر خالونو څنې؟

په دې بیت کې د عاطفې شدت هنر پیدا کړی او دا شدت د جملې له جوړښته زېږېدلی دی. دلته شاعر واقعي پوښتنه نه بلکې بلاغي پوښتنه کوي، یعنې نه غواړي چې له زاهده معلومات تر لاسه کړي بلکې فکر کولو او پر پخواني دریځ باندې شک کولو ته یې وربولي. موږ په دې پوښتنه کې پر ښکلا باندې د شاعر باور احساسوو او د ښکلا د دفاع لپاره د هغه زارۍ اورو. د زاهد لاره زموږ په ادب او کل)کول(تور کې صراط المستقیم ده. موږ د سمې لارې ضد کږه لاره بولو او له کږو وږو پرتو څڼو بېباکي، ازادي او له قیدوبنده بې پروايي وربېږي. دلته د شاعر عاطفي دریځ شخصي نه بلکې انساني او عمومي دی. په ازادۍ پسې انسان همېشه ګرځېدلی او دې مینې کله نا کله دومره مجنون کړی چې د ازادۍ په تمه یې غلامۍ ته غاړه ایښې ده.د ښاغلي جلان دا خبره چې د چا پور نه منم او زه هم پر چا پور نه لرم، له یوه کس سره اړونده ده، خو په دې بیت کې راغلې خبره ټول انسانیت ته پیغام لري. د انسان د ټول تاریخ د مبارزې او مجاهدې یو اصلي مقصد داوو او دادی چې باید ازاد وادسې، باید داحق ولري چې د بل چا له وېرې پرته خپله خبره وکړي، خپل شخصیت څرګند کړي او پر هغه لار روان شي چې ده ته مناسبه ښکاري... ((.

د جلان په څېر یو شمېر وتلو شاعرانو په خپل هنري واک و ځواک د بیا بیا راغبرګونو، په نورو ټکو، د کرغېړنتیا)ابتذال (او په پای کې، د))کلیشه یي ((ګوتلکیو مخنیوی کړی دی. د ساري په توګه، پیر محمد کاروان)چنار، ښاپېرۍ... (وییونه او ترنګونه بیا بیا کارولي، خو تري رغولي انځورونه یې ورسره بیا بیا نه دي راغبرګ کړي؛ همداسې نور نوښتګر هم درواخله!

له ځانه غلا)د ښځمنو په ګټه!(

ښځمني په ټولېزه توګه د ګرد جهان پر کچ، ان د لويديځ په ښځواکي ټولنه کې د پوهې او فرهنګ له پلوه وروسته پاتې شوي يا پاتې کړشوي دي. په پرمختللې ښځواکي لويديزه نړۍ کې، تر هغې وروسته چې د دوه پېړييز پانګوالي پېر مودرنيزم تر شا پرېږدي او په شلمه پېړۍ کې پوست مودرنيزم ته راګډېږي، ښځه په سهي مانا متې د فرهنګ او شعروادب په پنځونه کې د راګډېدو جوګه کېږي. هرګوره، پر وړاندې يې زموږ په اسلامي ختيځ کې وار له مخه راڅلېدلي او په دې لړ کې پښتنه دا هم درواخله.

په نومېرلي توګه لړ تر لړه له پېنځلسمې زېږدي پېړۍ او بيا د روښاني فرهنګي- سياسي غورځنګ راهيسې پښتني مېرمني)لکه رابعه، زرغونه، حليمه، نېکبخته، نازو انا، سپينه ادې... (وار له مخه له خورا ترينګلو ترنځلو نرواکي بندېزونو سره سره د پوهې، فرهنګ او بيا شعر وادب ميدان ته نيم نيم پتې مخ راوتلي دي. خو دا تريخ واقعيت هم پټولای نه شو چې په نو مهالي پېر کې، څه د سرا سري ټولنېيز او فرهنګي وروسته والي او څه د دوديزو او ديني لنډ انديو له لاملونو، نه يوازې پرجهاني، بلکې پر هېوادني کچ له نژدې پارسيوانو ترلېو سره د سيالۍ جوګه شوې نه ده، او بيا دا چې له ژبنۍ شونتيا)جنسي-ګرامري توپير (سره سره يې خپله ښځينه څېره پکې لا دومره په زغرده نه ده راڅلولې، حال دا چې په وګړني ادب او بيا لنډيو کې يې لږ ترلږه تر سلطان محمود)۹۹۸-۱۰۳۰ز (څه له پاسه يوه زرۍ د دغه زباد وياړ لري:
د خالو خان لښکري راغلي
زه به ګومل ته د اشنا مخي)ديدن (ته ځمه !

نن سبا چې يې له ښه مرغه، بياهم څه د ټولنيز خوځون او څه د نوې خبرتيايي او رسنيزې تېکنالوجۍ له برکته پښتنو پېغلو مېرمنو دغې سيالۍ ته رادانګلي دي، نو دا تور ورباندې لګېږي چې خدای مکړه، دې يا هغې ته يې خپل نرينه خواخوږي ورليکي !

هو ، که د دغه تورټپې چېري کومه ببلګه رښتيا و موندل شي، لکه څنګه چې))تاند اوبپانې ((داوه کړي او په تېرو څلور- پېنځو لسيزو کې يې ببلګې هم ليدل شوي دي، نو د))له ځانه غلاد ښځمنو په ګټه((يا))ښځوته له ځانه غلا ((نوم ورکولای شو. دا د ژوراندو کره کتونکيو ځانګيزه پازه ده چې سپيناوي ته يې را ودانګي؛ که نه،دا د هغو نورو پر وړاندې يوه نابښل کېدونکې بې نياوي او لا ګناه ده چې کلونه کلونه يې خپل ماغزه ستړي کړي او تر ډېرو هلوځلو وروسته يې له نارينه وو سره لږو ډېره سيالي برابره شوې ده.

۱۱ - څپرکی

سپین شعر (Blank verse)

لکه د ازاد شعر)←۹ څپرکی ((په پېژندتیا کې چې یادونه وشوه، اروپایي
سپین شعر(انګرېزی blank verse، فرانسي blanch verse، جرمني Blankvers) نومونه
زموږ له))سپین شعر ((نومونې سره نه، بلکې زموږ له نیم ازادو ډولونو ، لکه ازادو کالبو
اومونډي شعرونو سره سمون لري، او))ازاد ((یې بیا زموږ له))ازاد ((هغه سره نه، بلکې له
))سپین ((دې سره اړخ لګوي؛ په لنډو ټکو ، د دوی))سپین ((زموږ))نیم ازاد ((او))ازاد ((یې
زموږ له))سپین ((، او همزمان له))ناپیبلي ((سره سمون خوري.

د دې ترمینالوجیک توپیر یو لاسوند د رومانتیک انګرېز شاعر لارد بایرون)Byron ۱۷۸۸-
۱۸۲۴ ز (هغه لومړی شعر دی چې زموږ له نومونې سره سم له ربنتیني))← سپین شعر ((سره
اړخ لګوي، که نه، له اروپايي
))blank verse← ((سره سم ، د))verse libre, free verse((په نامه پېژندل شوی دی
شاعر د ښوونځي په درېیم ټولګي کې وو چې ښوونکي شاګردانو ته وویل، پر وړاندي یې د
شرابو په ستاینه کې یو څه ولیکي. نورو ګردو اوږدې اوږدې لیکنې وکړې، خو همدا چې یې د
بایرون پر درې کرښو سترګې ولګېدې، په خوا پورې یې ونیوه او په لوړ اواز یې ور اعلان کړه:
)) دا خو دې یو ښکلی شعر لیکلی،له تانه به یو لوی شاعر جوړشي !((د هغه شعر ژباړلې بڼه
داسې ده:
شراب له آره تکې سپینې اوبه وې،

خو، چې خدای ورته وکتل،
له ډېره شرمه تکې سرې شوې!

بې له شک و شوپیانه د همداسې ښکلو او زړه راکښونکو ناپښېلیزو او نا تولیزو (غیرمقفی او غیر موزونو) شعري شاهکاریو، ډېر سپین شعر او ان ناپیلې شعر ته رامات کړي او ورسره ورسره یې د لوستو او اورېدو مینه وال راهڅولي دي.

د شاملو په خبره څومره چې له شعره جولیز او تخنیکي بندیزونه راکم شوي، هومره یې شعریت ښه ترا سمبال شوی دی. لیکوال د خپلو ازمېښتو په بهیر کې یو خوا د قافیوال او ازاد او بلخوا د ازاد او سپین شعر تر منځ ورته پایلې نومېرلې دي. په دغه لړکې یې یوځل یوخیال او سوژه په ازاده جوله کښلې او بل ځل یې هماغه په سپین کالب کې اچولې دي، پرتله یې مینه والو ته پرېښې دي چې په کوم ډول کې یې ښه ترا ځلونه شوې ده؟
ازاده بڼه
هغه چې د پیل غوندې غټې شوې دي،
پیل غوندې یې سترګې ورې شوې دي...
نور یې چې واړه تر سترګو نه راځي،
دا یې ورته سترګې خړې شوې دي!
سپینه بڼه
هغه چې د پیل غوندې غټې شوې دي،
نو سترګې یې هم د پیل غوندې
ورې شوې دي...
او له همدې کبله یو ازې غټان لیدای شي!
(رزم و بزم ۳۷-۳۸).
په سرچپه، که د لیکوال او همدارنګه د نورو ویناوالو ډېر سپین شعرونه په ازاد کالب کې واچول شي، هرومرو یې شعري راکښون په همدې اکر بکر نه پاتې کېږي.

مورږ د ایرانیانو ((شعر سپید)) (په پلیونۍ پښتو) ((سپین شعر)) (په دې جاج رادود کړی چې نه وزن لري او نه قافیه، بلکې د شعر له ((مخیّله کلام)) ((پېژند) تعریف) سره سم له تول و تال پرته نور د شعر)) ژب- ښکلاییز او ژب- اندیز ((تول اړخونه او ځانګړتیاوې رانغښتلای شي، او له دې سره یې)) په کره او کېښکلې ژبنۍ جوله کې د اند و واند یو ولولیز) عاطفي (تړاو ((پېژند

ورتاکلای شو.

په افغانستان کې درې - درې نیمې لسیزې پخوا چې سپین شعر د لنډو لنډو مسرو یا ټوټو په بڼه نوې رادود شوی وو، پارسیوانو زیاتره))طرح ((بلله او پښتنو))اډانه ((، خو راوروسته یې له اوږدېدو سره د))شعر سپید ((او))سپین شعر ((نومونې د لنډو او اوږدو دواړو بڼو لپاره تولیزوالی و موند، لکه څنګه چې لیکوال د خپلو لنډو شعرونو په دویمه ټولګه)اند و ژوند ۱۳۶۲ (کې اړوندې بېلګې))اډانې ((نوموليې وې. وروسته ټولو ومنله چې هغه یو بشپړ انځور او سوژه رانغاړي او پوره شعر بلل کېږي.

د ژبنې رغښت او جولې له پلوه په))سپین شعر ((کې تر وسې وسې له لنډو لنډو ټوټو، غونډونو او غونډلو)فقرو او جملو (کاراخېستل کېږي. څومره بیزه)کمې (کچه یې له یوې کرښې یا غونډلې نیولې تردرو- څلورو پورې رسي. کله ناکله په ناڅانخبرې یا نیم ناڅانخرې توګه په منځ کې دلته او هلته یوه نیمه اهنګیزه رنګارنګې)لوړتیاوې، ځوړتیاوې(او ان یوه نیمه سجع و قافیه هم سر راهسکوي. اوږدې بېلګې یې بیا بې له دې چې پر بېلا بېلو بندونو یا پراګرافونو وېشنه مومې چې لړو ډېر په لیکښنو)---، ...، ///، ***، # # #(یا شمېرو)-۱- (،)-۲- (... سره نومېرل کېږي. د ازادو او نیم ازادو او ناپېیلو شعرونو په څېر د سپین شعر د بېلابېلو ټوټو او مسرو دننه بیا، په هر ډول د بېلابېلو لیکښنو کارونه اړینه برېښي. ان پښېلیز شعرونه د پخوا غونډې په یوه سکښت او رجه لیکل، کمپوزول او چاپول
نور له دوده لوېدلې دي. ان د پښېلیز شعر د بیتونو پیل که پر یوه لیکه راشي، پروا نشته، خو پای یې، لکه ګل په ګلدان کې چې څومره تېروبېر و اوډل شي، هومره یې راکښون زیاتېږي؛ نا پښېلیز دا خو له هماغه پیله له ازادسکښت و ډیزاین سره رادود شوی دی. تولیزې ناپېیلې لیکنې هم همداسې درواخله، هر ټوکر)پراګراف (یې د کاغذ، سکرین... پر یوه لیکه او رجه راپیلېږي او پای یې نه، او بیا هر ټوکر له مخکې وروسته سره د یوې کرښې هومره واټن لري.

په هره توګه د پېیلې)منظومې (وینا لیکنې او چاپې بڼه په خپله برخه کې د اغېز ښندنې او راخکونې کړې هماغومره پراخولای شي، لکه څومره یې چې اوریزه بڼه له رنګارنګې وړاندېینې سره کولای شي.

پارسې "شعر سپید " هغه ډول شعر بلل شوی دی چې د خلیل بن احمد له عربي عروضو)مفاعیلو (سره تلل کېدای او تقطیع کېدای نه شي، نور تول وتال یې د پښتو د ازاد شعر

غونډۍ د خجو "ضربو " له مخې سمبالېږي. د سپين شعر سکالو هم د نورو شعرو نو غونډۍ له وينې مينې نيولې تر اندو ژوند پورې هرڅه رانغښتای شي. کله هم طنزيه رنګ راخپلوي او کله هم فلسفي او رواني....

دادی دلته، پر هغو ښېلګو سربېره چې وار له مخه په شپږم څپرکي کې د))ذهني انځورونو ((په تړاو وړاندې شوې، څو نورې وړې وړې ټوټې د سکالو د لا زيات رڼاوي لپاره د مينه والو مخې ته ږدو او سم له لاسه يې له اوږدو هغه تېرېږو چې خورا ښايسته ګڼې ښېلګې يې د اسحاق ننګيال په))سيندونه هم مري ((او دغه راز يې څه نا څه لنډې هغه د ليکوال په))ناپېيلې ((کې راغلې دي.

- ما پرېږده چې:
ستا د مخ په باغ کې وغوړېږم
او همستا د سينې ګل شم !
)وينه او مينه۱۱۲(؛

که د ګنا خيری
په منګول مروړلو پاکېدای
نو اوس به:
د مچ د شاتو مچۍ وای؟!!
)وينه او مينه۱۱۴(؛

- مشري په لو زړه ده،
نه په لويه تنه...
که نه،
پيل به د ځنګل پاچا وای،
نه زمری !!؟
)هماغه ۱۲۰(؛

- ستا د مينې په ولور کې
تر هغو سرو ګلونو
وړ څه نه مومم

چي همستا لپاره،
زما له وينو راټوکېږي.
)هماغه ۱۲۲ (؛

- نه هر بندي ګناهګار دی
او نه هر ازاد بېګناه...
نو په دې توګه:
ډېر بنديان له آره ازاد دي،
او ډېر ازاد له آره بنديان ! !؟
)زنداني نغمې ۱ (؛

- په تشو پېښو
نه وينا زده کېږي
او نه کار...
که نه تر توتي به بل ژبور نه وای
او تر بيزو به بل کاريګر؟ ! !
) هماغه ۴۰-۴۱ (؛

خو مره به ښه وه،
که ستا شونډې شعر وای
او شپه او ورځ مې
په شونډو کې زمزمه کولای !
)اند و ژوند ۳۵ (؛
-کاشکې،
زما سترګې د اوښکو پرځای
د عطرو چيني وای...
چې ستا خيال پکې لمبلای
او له ما نه بيلېدلای ! !؟
)هماغه ۸۹ (؛
- که ته په رښتيا سره،

د خپل خيالي وربل
نظر ماتول غواړي...
نو،
پرېږده چې:
د تمکو پرځای ورته،
زه لکه سپېلنی لوګی شم!
)هماغه ۹۷(؛

- کله چې ستا غېږې ته درشم،
په زرګونو زرګونو خيالونه مې
په سترګلينونو کې ځای نيسي!
)رزم و بزم ۱۲(؛

که څوک په رښتيا سره
شعر د ازادۍ لپاره
پر کار اچوي،
بايد لومړی پخپله شعر
له قافيې باستيله ازاد کړي!
)هماغه۵۹(؛

د برو ژونديو ته
تر مرګ بله ښه پرده نشته.
)هماغه۱۰۴(؛
ازار ګټلي
لکه مچ و مياشي داسې دي،
په دې مانا چې:
چا د ازار لپاره ورځ ټاکلې
او چا شپه.
)هماغه ۱۱۳(؛
روغتون څه ورکشاپ نه دی

چې هر ناروغ تري
روغ راووځي !
)هماغه ۱۳۴ (؛

- ملا لکه چرګ دا سې دی
چې غواړي:
په ډېر وزرخنډنو او بانګونو
د خپلو ګناهونو ډېران
له سترګو پناه کړي !
)پوهه او ګروهه ۱۱۸ (؛

- شېخ تر نيمې شپې
))لااله ((وويل،
خو چې نيمه شپه شوه،
زړه يې ودرېد
او))...الاالله ((يې
له مرګه پاتې شوه !
)هماغه ۱۳۶ (؛

- له پسرلي سره څه اړه
او خپلوي نه لرم
خو د زرغا او ودې وش
درد مو دی يوشان سره...
او زما ستا ترمنځه هم
څه اړه تړه نه وه...
خو ګډې مينې مو
راګډه کړله وينه سره
اويو له بل سره نژدې شو هومره،
لکه دوې سترګې وبله
وي په يوه مخ کې

ګاونډې سره !
)نوې پېرۍ او نوې زرۍ ۱۰۳-۱۰۴(؛

- څومره نېکمرغه يم ګناه کومه
تمامه ورځ وريځې د باد له ژرندو باسم
او د لمر په تناره کې پسرلي ته ترې ډوډۍ پخوم.
..)ننګيال، ۱۳-۴-۷۲(؛

- کله چې غر شين شي
ستا د يادونو شنه ګلان مې
د زړګي پر مساپرې دښتې ځانګې وکړې
وکړې وغوړېږي...
کله چې لمر شين شي...)ننګيال ،۱۲-۷-۷۲(؛

- يوه ورځ غم زما مېلمه وو
ما د کوربنې په نامه د هغه دومره
عزت و نه کړ
چې مېلمه راباندې د لېونۍ شک وکړ...
زما لمن يې پرېښووه
او رانه ولاړ .)سارا بياباني، تا ته کيسه... ۹۵(؛

- کلونه وړاندې مې ورته وويل:
دا ستا د شونډو ځاځکې په څو دی؟
وې: ستا د پلار او د نيکه وينه
او نن مې بيا ترې پوښتنه وکړه:
تول پېغلتوب دې وايه په څو دی؟
راته يې وويل:
ګرانه !
يوازې يوه ډوډۍ !
)زويا هيله بارګامې، لېمه۱۰ګڼه(؛

- - -

- ستا د سترګو توپاني نظر
ستا د شونډو قهرجنه خندا
ستا د تندي پر اسمان د تورو وريځو حبشي لښکرې
ماته د پسرلي پيلامې ښکارېدې...
(حفيظ ګردش، هيله ۷ ګڼه)؛

- - -

- ترږی وم
خو چې ته مې ولېدې،
لکه يو سيند
چې مې تش کړی وي تږول
(خوشال انځور، هيله ۱۷ ګڼه)؛

- - -

ما د خپلې مورکۍ
تور ساده پړونی
سېخکونه
د نکريزو وچې پاڼې
سلايي، رانجه رجلومه (رنجړومه)
...(ومان نيازی، تاند اوبپانه)؛

- - -

- اوښکې له سترګو نه بهېږي
او ژاړي زړه
دا اګير بګير کتل
د بې قراره زړه غمازي کوي،
- ښکاري خو داسې
چې دلته
نه څوک راځي
او نه ترې ځي
بس دا خو...
يو څو نومونه دي

چې بدلېږي را بدلېږي،
- دوزخ په دنیا کې
هم کله کله سر راښکاره کوي
خو هغه هم په غرونو کې
د سقر مېشته هم په غرونو کې وي !
- د خېټې وږی به موړ شي
ولې...
د مینې وږی به
هېچرې موړ نه شي.
(فضل محمود روښان، سجیل ۱۰۳، ۵۳، ۴۵، ۴۳).

- زه بې موخې، بې وېلاړه
لالهنده آخوا د پخوا
گرځېدم را گرځېدم
او نه پوهېدم
چېرې ځم او څه مې ورک کړي دي.
کرۍ ورځ مې په منډو رامنډو
ځان سترۍ ستومانه کړ
او ځمکې راته یوه شېبه ځای نه راکاوه
...(هماغه ۱۴۸)؛

-که ته په رښتیا سره،
د خپل خیالي وربل
نظرماتول غواړې !
نو ،
پرېږده چې:
د تمکو پرځای ورته،
زه لکه سپېلنی لوگی شم ! !؟
(اندوژوند ۹۷)؛

او داهم))نوې پېړۍ او نوې زرۍ ((په نامه د لیکوال د اوږد ترین)شپاړس مخیز (سپین شعر د سروپای خو کرښې چې په همدې نامه ټولګه کې راخوندي شوې دي:

د زماني څرخ پرله پسې تاوېږي راتاوېږي
او د تاریخ د ګړیال ستن
- په ډېر تلوار و تلوسه-
یوه نوې اوړون ټکي ته
ورنژدې کېږي...

/-/-/

... او ویل کېږي
دا هماغه پېنځه زرکلن
لرغونی آریایي توکم دی
چې له پېړیو پېړیو راهیسې
- د کفرو اسلام،
د مرګ و ژوند ترمنځ-
د هغه اوږده غځېدلي، تورتیاره کنګل تونل
پای ته
د یوې نیمزالې رڼا د ځرک اېستنې
او بیا سا اخېستنې په هیله
ځای پرځای لکه مېځکړې،
ښکېل پاتې دی!!؟

که سپین شعر همداسې بې تول و تاله پراختیا ومومي بیا نو تکل داستاني اړانې ... او یا داستانګۍ (**short-short story** ته ورغځېږي) د استاد الفت د سپینو او ناپېیلو په لړکې ورته بېلګې ډېرې لیدل کېږي. د محمد دین ژواک د ناپېیلو ټولګو په ترځ ترځ کې ځینې بېلګې هم همداسې درواخله. مانا دا چې ټولې))ادبې ټوټې ((د ناپېیلي شعر نوم راخپلولای نه شي. د ځینو لیکوالو، په تېره شاعرانو تکل، داستان، یونلیک... هم څه ناڅه د ناپېیلي شعر جوله راخپلوي، لکه واخلې، د صدیق پسرلی))سره غالۍ ((، د کاروان یوه نیمه کیسه او یا د شهرت ننګیال یونلیکونه!

دا سمه ده چې ادبي ټوټه کوم ادبي څېل يا ژانر نه دی، خو داسې هم نه، لکه يو نيم ليکوال، لکه نادر نادرپور)دښاغلی انځور پر اخځ: شعرونه او نقدونه، ۱۹۸-۱۱۵(چې گرد پارسي او پښتو هنري نثرونه يا ادبي ټوټې د اروپايي شعرونو د ژباړو پېښې بولي، بلکې د پاسنيو ژانرونو په گډون پکې د ناپېيلي شعر ببلگې هم ډېرې ليدل کېږي. داهم اړينه نه ده چې اړوند اروپايي شعرونه دې هرو مرو پښېليز او توليزوي، بلکې له آره))بلانک ((! اوسي !

همدا چې زموږ ځانساتي او زاړه پال پښتانه لا "له بې قافيې، ازاد شعر (سره د يوې نوې ښکارندې په توگه ډغرې وهي، په نوره نړۍ کې لا څه چې دلته را نژدې په ايران کې بيا وخته)بې وزنه ازاد شعر (تر وييني گروېږني لاندې نيول شوی دی. د ساري په توگه احمد شاملو د "وزن د شاعر ذهن بې لارې کوي " خبره رامنځته کوي او د لويديځيانو په لار وی، پر دې ټينگار لري، چې بېوزنه شعر کولای شي، د بهرني جوليز وزن پر ځای او "دننی " يا "مانيز " وزن ولري)په دې باب اړوندې ليکنې: اخبار هفته ۵۴ او ۵۷ مې گڼې او د همدې بدلمېچ اتم څپرکی او اړوندې سکالووې(.

۱۲ - څپرکی
ناپېیلی یا منثور شعر
)Prosaic poem(

د دغه دربېيم ډول ازاد پښتو شعر پيلامه چې انګرېزي يې پر پاسني نامه سربېره **poem in prose, Poetic prose, prose poem** هم بولي، الماني يې **Prosadichtung** او پارسي))شعر منثور ((، په وسمهالي ادبي پېر کې مولوي احمد)۱۲۷۱-۱۳۰۱س (او ورپسې لا ښه ترا منشي احمد جان)۱۳۳۰ل مړ (رانښلولي ده. له هغه راهيسې څه ناڅه يوه پېړۍ په بېلابېلو نومونو)ادبي نثر، هنري نثر ادبي ټوټه، ادبي پارچه (په لړه بره پښتونخوا کې ښايسته ډېر ويل شوی دی.)ش.سنګروال: ۱۹۹۷، ۴۷۲ ؛ ز. هېوادمل: ۱۳۵۲(

د))مرسل نثر، مسجع نثر او موجز نثر ((په نومونو درېګوني نثري ډولونه چې ښايي د پارسي هومره يې په تېرمهال پښتو ادب کې دومره زيات څرک و نه لګېږي، هم د ناپېیلي شعر په څېرمه څېلونو کې راوستلای شو.

په لړه خوا کې تر احمد جان راوروسته ماسټر کريم او بره خواتر استاد الفت، استاد بېنوا، استاد رښتين، مولانا خادم، محمد دين ژواک او محمد جان فنا ساپي تر نورو ډېر کښلي، په تېره اروانښاد ژواک چې له ۱۳۴۱ل يې تر مړينې)۱۳۸۵(پورې اوږه ورکړه او درې څلور خپلواکې ټولګې يې راپرېښوولې. په دې توګه استاد ژواک د دغه شعري څېل له څومرييز او څرنګيز او د))← افقي تخيل ((له پلوه تر نورو پښتنو ورانديې دی او د لومړي پښتو ناپېیلي يا

منثور شعر ليکوال ((prosaist poet)) يې نومولای شو.

ورپسې کېدای شي. د نورو غونډې دغه استاد هم په لومړيو کې خپل دغه ادبي څېل يا ژانر))ادبي ټوټه((او راوروسته))سپين شعر((باله، خو کله يې چې د))افغاني حماسه((نومې ټولګه پر ۱۳۲۹ل کال چاپ ته وړاندې کوله، د ليکوال په وړاندېز يې د))منثور شعر((نومونه خوښه شوه. اروانښاد اسحاق ننګيال يې د سريزه ليکونکي په توګه هم راسره هوکې کړه او په همدې جاج و مانايې د خپلو خبرو په لړکې داسې ورارزولې وه:
))... په دې کې هېڅ شک نشته چې شعر، شعر دی او نثر نثر، خو دا هم نه هېروو چې هر شعر، شعر نه دی او هر نثر، نثر نه دی...

زه چې د کتاب له پيل نه تر پايه پورې څه لولم، په هغو کې له خياله ډکې رنګينۍ وينم، د هنر او هنريت ښکلې ښېلګې پکې وينم چې پېښې او حوادث پکې د خيال په رڼه چينه کې ولل شوې دي...((.

د ننګيال دغه څرګندونې راته د استاد علامه حبيبي يوه ورته وراشه را يادوي چې پېنځوس شپېته کاله پخوا يې د استاد الفت په باره کې کښلې وه:))... د الفت نثر شعر دی او شعر يې نثر...((.

دا هم اړينه نه ده چې د چاخبره يو))ادبي راپورتاژ((، يونليک او داسې نور نثرونه هم))ناپېيلي شعرونه((او يا هم په دوده نومونه))هنري نثر((وبولو، که يونيم پراګراف پکې هنري هم وي؛ هسې خو په رسنيز يا ژورنالېستيک نثر کې هم لږو ډېر تخيل پر کار اچول کېږي، او په سرچپه ډول يو هنري نثر هم دلته او هلته رسنيزه بڼه ولري.

په هره توګه، نن سبا پر نړيوال کچ پرونی هنري نثر يا ادبي ټوټه يوازې د ناپېيلي شعر له نومونې سره د يوه ژانر په توګه منل شوی او بيا چې عربو هم له آره شعر يو))مخيِّله کلام((بللی دی، نو په شعريت کې يې څه شک و شوبيان نه پاتې کېږي، په دې مانا چې دويم ستاينوم))موزون((د))مخيِّله((هومره د شعريت کوم اړين شرط نه بلل کېږي.

دا هم د ناپيلي شعر د بېلابېلو بېلګو نچوړونه:
- ظالمه زما پر زړه دې ببباکه واری وکړ!

ته نه پوهېږې چې زړه یوه هنداره ده؟
او لا هغه زړه چې د شعریت له شعوره ډک دی؟
د ګلاب د ګل پاڼه- یا پر روانو اوبو رالوبدلي وړانګه
چې په لړه شاني رڼه رپېږي...
)ژواک، افغاني حماسه ج (؛
- - -
- مننه چې د ګلونو هار د ذوق له غاړې ښخه نه وو سپمول شوی.
هلته چې د کابل سیند د کونړ سیند په غاړه کې غبرګ لاسونه
اچولای شي، هلته چې د وړانګو سیل د سپین غره پر سر
د مستۍ اتڼ ته ځان جوړ باله...
)هماغه ۷ (؛
- - -
- یه زما ښکلي ناوي
مه ژاړه
او ورتې ورتې اوښکې مه تویوه !
ماته ستا د اوښکو مرغلري
تر خپل مال و سرهم
ډېرې ګراني دي
او دا د ډېرې خواشینۍ ځای دی،
دغه ګرانبیه مرغلرې دي
هسې وړیا پر وړیا
د سترګو له سیپیو،
پر سرو سپینو اننګیو
مخ کښته راورغړې
او دانه دانه
پر ځمکه
راتوی شي
...)ناپیيلي ۱-۲ (؛
- --
- زه بې موخې، بې وېلاړه

لالهنده آخوا دېخوا
گرځېدم راگرځېدم
او نه پوهېدم
چېرې ځم او څه مې ورک کړي دي
کړی ورځ مې په منډو رامنډو
ځان ستری ستومانه کړ
او ځمکې راته یوه شېبه ځای نه راکاوه
...)هماغه۱۴۸ (؛

د غرونو او ځنګلونو شپه

د تاوده اوړي لمرینو وړانګو خپل زرین شال له غرونو رغونو، ناوونو، ګړنګونو، تویونو او لګړونو، غاړو مورګو، لمنو او ګلکځونو را ونغښت. بیایې د هسکو اسمانځکو لمنځو او نښترو جګې جګې او نالاسبرې څوکې د مخه ښې په مینه وړې انداز کې ښکل کړې او په بیړه بیړه له لنډ تنګ غرني او ځنګلي څنډه پنا شوې.

شپنو او غوبنو د خپلو مېږو پسونو، وزو وزګوړو، غواوو، غوییو، خوسیو کنډکونه،غېلې، او ګورمونه د شپولونو او بانډو خواته را مات کړي ول د ورکیو او سېرلکیو لوبغاړو او بیا د سرکښو وزانو له غربو نیولو بغارو ، غرکیو ... د درویو او شپېلیو له خوږو خوږو غاړو او لارو سره په هسکو تړو او کړپوکې مستې مستې انګازې خپرولې.

مرغانو د سرپوا و نښترو په هسکو هسکو او ګورو ګورو ونوکې چاڼ چوڼ اچولی وو او دخپلو ځالو ځالګیو په لټون کې له یوې ښرانګې نه بلې ته بربر الوتې را الوتې.

له تور سکښې مابنام سره پتلیز د ګنډېریو، مېښککو، ماښوګانو او شینشوبو خوږبویه او زړه راکښونکې سړوزمې وړمې ورو ورو پر لګېدو پیل وکړ او د شاوخوا غرنیو ونو ببرې څانګې ورسره نڅېدې رانڅېدې. تابه ویل، سترې ستوړې او نارامه لولنګر مرغان پکې لکه زانګو زنګوي او په غوږوکې یې د خواږه خوب للو للو سندرې وایې...
او زه،
په ازاده او تربوخته هواکې د غوزو او ځنغوزو، اوبښتو او لمنځو، ولو او چنارونو تر منځ چوتره باندې د مزرین کټ پر وچ بانه سترې ستوړی غځېدلی یم. لاسونه مې سرته سرووېږدې کړې

او ډېر مې زړه غواړي، د کرۍ ورځې د ستغيونو پېچومو او کږلېچونو مزلونو او پرله پسې پر کليو باندې گرځېدنو راگرځېدنو، پلټنو اوپوښتنو گرويږنو، کښنو او ثبتونو څخه لږه ارامه غونډې ساواخلم او د يوه بې غږوغوږه درانه خوب غېږې ته پنيوسم. نرۍ څپونې مې پر مخ واچوه او سترگې سره وروستې چې گونډې په دې توگه راته يوځه ژر خوب راشي، خو...
)ناپېيلې ۳۱-۳۲ (

۱۳- څپرکی
پر))يوه-کره پښتو ((د شاعر او ليکوال لاسبرى

که څه هم پر ژبه د شعر د يوه رغنده تپوک په توگه په پښځم او د))ژب-ښکلاييز ((او))ژب-انديز ((د ټوليو)مقولو (په تړاو په شپږم څپرکي کې پوره رڼا اچول شوې ده، خو دلته مو بياهم اړينه وبلله، په يوځه لنډ او ساده ډول پرې وغږېږو. هغه هم د داسې شاعرانو او په ترڅ کې د هغو گردو قلموالو د ښه ترا راڅکونې او لارښوونې لپاره چې ادب او شعر ته هڅو د يوه "ژبني هنر " په سترگه نه گوري او له ډېرې ناغېږۍ او بې پروايۍ څخه، لکه د ازاد شعر د ويارونو)عيبونو (په برخه کې چې ورته گوته ونيول شوه، د منځنې پېر په څېر په لوی لاس خپلې ادبي او شعري پنځونې په پردۍ جوله او جامه مسخ کوي او هماغسې يې له پښتنې ټولنې لرې ساتي.

زموږ ډېرى ادبي زېږندويان او په دې لړ کې شاعران، نه يوازې له ادبي پښتو سره پوره پېژندگلوي نه لري، بلکې د))يوه-کره ليکنۍ پښتو ((تش يو نوم هومره يې هم کله پر غوږ

لګېدلی نه دی او له پر هماغه خپله لنډه تنګه "سیمه ییزه، ټبرنۍ او ورځنۍ)و (ګړنۍ پښتو " بسیا پاتې دي او د نورو زده کړو ژبو، په تېره پارسي او اردو تر ګرامري او لغوي اغېز لاندې يې د شعر او لیکنې خوند او راکښون زیانمنېږي انځورو سېمبول او بیا پیغام او بلنې ته یې ځوک نه را هڅېږي.

نوی- ازاد شعر د یوه کره شعر په توګه یوې کره ژبې ته تر بل هر ادبي او بیا شعري څېل ته زیاته لري. هسې خو تولیز ادب یو ژبنی هنر دی، دا مانا چې که د ساري په توګه د پڅسازي)پیکر سازي(اومه توکي شګه، ګچ، ډبره، سیمنټ، لرګي، فلز... دي او یا د انځورګرۍ هغه رنګونه دي، نو د ادب دا ژبه ده. په دې توګه د شعر اومه توکي هم د پڅ سازۍ یا انځورګرۍ هغه غوندې یو بې سا څیز نه دی، بلکې ژبه هم پر خپل وار یوه ژوندۍ پدیده ده او د هر هنر غوندې د انسان له دننۍ نړۍ سره نه شلېدونکې اړیکې لري. یا په بله وینا د ټولنیزې آګاهۍ یوه بڼه ده او د پېژندنۍ د تیورۍ له پلوه د انسان د اندیز ځواک په لوړ ترین پوړ پورې اړه لري. همدا ژبه وه چې د یو مادي استر په توګه یې انسان ته اند نه)تفکر (کېدونکی کړ او د جاجونو)مفاهیمو (نړۍ ته یې ورګډ کړ. له دې کبله هغه چلند چې د نورو هنرو له اومو توکونو سره کېږي، د ادب له توکیو سره باید هرومرو توپیر ولري. ادبي زېږندویانو ته پکار ده پر ژبه باندې هماغومره لاسبری ولري، لکه ځومره چې ورته په ادبپوهنه او اړوندو تخنیکي خواووکې اړین دی. په تېره د شعر ژبه خو تر نورو ادبي ژانرو څخه باید تر کېدونې بریده ډېره پراخه، پخه، بشپړه، نره او کره اوسي، پکې بنه تراچاڼ او غوراوی وکړای شي، که نه لنډه تنګه او تکراري متحدالماله ژبه ګرد شعریت تر سیوري لاندې راولي او))کلیشه ((کېدو ته یې لار هوارېږي.

هغه شاعران له دې سره سره چې له هنري پلوه د نوښت داوه کوي، پر دې هم ځان نه پوهوي ، له څه راز وییپانګې)لغوي زېرمې (یا وییونو)واژو (، ګړنو)محاورو یا اصطلاحاتو (او یا متلو څخه کار واخلي. لنډون، سپما ،)ګرامري (یووالی، نره والی، خوږوالی او رنګارنګوالی یې چې د لیکنۍ ژبې له آرونو او معیارونو څخه ګڼل کېږي، په خوا و خاطر کې نه ګرځي البته د لاس ګوتو په شمار یو څو داستان لیکونکیو او شاعرانو په نیم آګاهانه توګه د خپل ځانګړي ازمېښت او هاند و هڅې یا د هغې ځانګړې مینې له مخې چې د خپلې مورنۍ ژبې له روزنې، پالنې، بډاینې او پر سیمه ییز او نړیوال کچ یې له ادبي او فرهنګي سیالونې سره لري، لږو ډېر پر معیاري او بیا ادبي او شاعرانه پښتو لاسبری موندلی دی، خو دا چې یې دغه کار پوره آګاهانه او ځانخبری نه بلل کېږي، هرمرو له یو لوړ ژبنیو نیمګړتیاوو سره مخامخېږي.

یوه ساده ناکره ګرامري یا لیکدودي تېروتنه کولای شي، یوه څېړنیزه، رسنیزه او بیاادبي لیکنه)داستان، شعر... (سپکه سپانده کاندي. لکه:یوه ښوونکي راغلل)کندهاري ګړدود ، کره: یوه ښوونکې راغله: (؛ دادېماجي ده)منځنۍ ګړدود ، کره: دا زما ځای دی (؛ میژ تېلل سبوځي)سوېلختیز ګړدود ، کره: موږ تېول سبا ځو: (؛ ما او تاځو)ننګرهاري ګړدود ،کره: زه او ته ځو (... د یوې پښتو - کره پښتو پروړاندې خومره ګډونونه)التباسونه (او څومره پیکه او بې خونده ژبنۍ -لیکنۍ انارشېزم رامنځته کوي؟

دغه انارشېزم، په بله وینا ، ناکره ګړدودي ځانځاني د نژدې دوو ځواکمنو تربرو))پارسي او اردو ((ژبو اغېزمنني ته لاره هوارېږي او پښتو مو نوره هم پسې کړکیچو کېدو خواته ورڅکول کېږي ، نه یوازې له وییپانګېز، بلکې تربدو بترو پښوییزو)ګرامري (پېښو له پلوه. د اردو-انګرېزي)کوم چې، چا چې... (یو خوا او د پارسي)څو ، ترڅو... ، - څخه کتنه، ملاتړ، ستاینه، یادونه.. (بلخوا ، ترلیکوالو ، څېړنوالو او رسنوالو را وروسته شاعران هم رانغښتي دي. همدا خواشینوونکې او نهیلوونکې ترخې رښتیاوې)واقعیتونه (دي چې په پښتو کې، د نورو لاڅه، د دواړو تربرو ژبو پر خلاف نه دومره تولیز ادبي-لیکنۍ سبک و ستایل لیدل کېږي او نه یوګړیز)فردي (هغه، دا تراژیدي به ترهغې روانه وي چې ترڅو مو پښتو له ګړدودي دریځه ژبني دریځ ته لوړتیا نه وي موندلې !

دا دی، دلته یې د لسم څپرکي)ژبنۍ تېروتنې (له ګڼو بېلګو څخه دا یوه راخلو چې د نورو تېروتنو په څېر په هېڅ یو پښتو ګړدود کې یې څرک نه لګي:

په پښتو لېږندکړ)متعدي فعل (کې د پارسي، انګلیسي او نورو ژبو په توپیر د)کړند (تر څنګ)کړی (هرو مرو راځي. په دې لاندې ازاد شعرکې دغه
غورځونه لیدل کېږي او له همدې لامله ورسره لیکوال په لیندیو کې))څه ((سرباري کړي دي، دا چې وزن ورسره ویجاړېږي، د شاعرګناه ده:

سترګې مې پټې شوې چې
ونه وینم)څه (
ژبه مې پرې شوله چې
ونه وایم)څه (

د وییونو امرنه)د کلمو انتخاب (او رنګارنګي چې د ادبي او شعري ژبې په ښکلا او راکښون غوره نقش او اغېز لري، یوازې د ژبني مهارت او لاسبرې له لارې کېدون درلودای شي.

همداسې لنډوالی، خوږوالی او نرۍ والی یا په لنډ ډول ژبنی معیار له ادبي معیار سره نه شلېدونکې اړیکې لري.

تر هر څه له مخه، تر وسې وسې په کار ده، په شعرکې له ډېرې لوڅې او ډانګ پېیلې پښتو ډډه وشي. دا راز پښتو یوازې نالوستو وګړنیو پرګنو، زیارکښانو او د ښوونځیو او د لیک و لوست د زده کړوځیو د نظمونو او ترانو لپاره کارېدای شي یا لږ تر لږه د ساده ولسي آهنګونو لپاره چې هم د اړوندو نالوستو یا نیم لوستو، سندرغاړو ته د سهنې وړ دي او هم همداسې اورېدونکیو ته.

که د انځورګرۍ هنر او مه توکي، کاغذ)یا ورته څیز (، لیکې او رنګونه دي او د پژۍ)مجسمې (د اخته، ګچ، سمنټ، لرګی، ډبره، فلز... دی، نو د ژبن هنر)ادب (دا ژبه ده. دلته توپیر دا دی چې ژبه پخپله په ټولنیزې ځانخبرۍ پورې تړلې پدیده ده او د ختو، ګټو، ګچو یا سمنتو غوندې یو بې سا څیز نه دی. هغه اړوندې چې پژۍ)مجسمه (یې له خپلو توکیو سره لري، له ژبې سره د ادب له اړوندې سره کورټ توپیر لري. دلته باید له ژبې سره هغه چلند ونه شي، لکه هلته چې له ختو، ګټو او ګچو یا سمنتو سره کېږي که څه هم په هره هنري زېږونه کې د فورم او محتوا دیالکتیک پر خپل ځای دی او یو پر بل اغېز لري، خو په ژبني هنر کې یو له بله اړیکې تر بل هر هنر زیات پیاوړې او ټینګ دی. د ساري په توګه یو پژساز)مجسمه ساز (کولای شي، په پژۍ کې د کارول شویو توکیو بدرنګي د خپل لوړ تخیل او هنري پرداز په مرسته سکینده)جبران (کړي او له ډېر تېز لیدو سترګو یې پناه کړي، مګر یو د ادبي زېږندوی کوچنی ژبنی ویار)عیب (په ټول هنري ځواک او بدیعي وښت د چا له سترګو پټولای نه شي، ان که په لیکدودي کچه کې هم وي، لکه)خ (د)ښ (،)ج (د)ژ (،)س (د)خ (، یا یې د)یې (او یا جوړوونکی د جوړونې او خوړونکی د خوړونکې پر ځای کښنه. همدغه یوه کوچنۍ تېروتنه یا ناغېږي بس ده چې د "بېسواده " توري پرې ولګولی شي او ټول ادبي شهکار یې په یوه پیسه کړي. کفتومس وایي:

"د وییونو د ځواک له پېژندنې پرته د وګړیو پېژندنه ناشونې ده " او ساموییل تیلر کالریج د نثر او شعر په توپیر کې وایي: نثر په غور ترین ډول د وییونو څرګندونه ده او شعر په غور ترین ډول د غورترینو وییونو څرګندونه. دا چې ویل کېږي ژبه د پېژند الواک)معرف تیوري (پر بنسټ د شعر له دوه ګونو)حسي او فکري (پراوونو څخه له وروستي دي سره اړوندی لري او بې له)فکر (کېدای نه شي او جاجونه)مفاهیم (چې "فکرو کول " پرې ترسره کېږي، د وییونو فکري منځپانګه جوړوي یا په بله وینا ژبه یې یو پوښ یا استر برابروي)فیدلر: ۱۵۹ مخ ۴۰۵ او ۲۷۷

مخ، انګلز ۸۱۳ مخونه(، نو نه یوازې عادي "مخابراتي " فعالي بې ژبې ترسره کېدای نه شي، پاتې یې لا دا چې له ژبې څخه بیا د موتوکونو کار اخلي او لا زیاته سپېڅنه او سوانېدنه په کار لري په ادبي زېږونه کې پر فکري چار سربېره د پېژند بهیر لومړی پړاو)احساس، ادراک، تصور یا خیال(او هغه هم د ژبې په مرسته پر کار لوېږي او له همدې سره د عادي او ادبي ژېپې تر منځ توپیر جوتیا مومي، لکه شبلر چې د شعر په پېژند کې وايي:

))ژبه هر څه د عقل په کالب کې وړاندې کوي، مګر شاعر یې باید د خیال په کالب کې راوړي. شعر خیال پردازي ته هڅه لري او ژبه یوازې مفاهیم لېږدوي..)فیشر ۳۲ مخ(.)ووکل ۳۳ مخ(ادب داسې راپېژني "ادب د طبیعت او ټولنې د عیني واقعیت د ځلونې او لېږدونې یو ځانګړې هنري ښکلاییز ډول دی چې په دغه)ځلونه او لېږدونه(کې ژبه د یوې وسیلې دنده پرځای کوي(. ژبه د اندونو)افکارو (سیده رښتینواله)واقعیت(دی او ادب یې ناسیده (( )همدارنګه: بومي ۳۰۲ مخ(.

په دې توګه که ژبه د داسې وییزو)وینا وړو (او اوریزو)اورېد وړو (نښو)سمبولو (یا په ساده توګه د وییونو)کلمو (یو سیستم دی چې مانیزه)فکري(خوا یې ذهني انځورنه دي او توکیزه)مادي(خوا یې د ژبنیو غړو په مرسته زېږېدونکي)لفظونه(دي، یا په بله وینا دوې خواوې یا مخونه لري: ښوونډ او ښوولي)دال و مدلول(یا)نوم او نومولی(یا)لفظ و مانا(، نو ادبي سمبولونه یا انځورونه)ایماژونه(بیا د همدغو ژبنیو سمبولونو، بیا ادبي سېمبولایزونه رامنځته کېږي. په دې توګه که له ژبنیو سمبولونو څخه په سمه توګه کار وانه خیستل شي، نو ادبي سېمبولونه او ورسره ترلي خیال انځورونه)ایماژونه(هم سم رغېدای نه شي، یا په ساده وینا که ژبه کره نه وي اړونده ادبي زېږونه یې هم کره راتلای نه شي.

د "ژب- اندیز " او د "ژب- ښکلاییز " ټولیـ)مقولې(چې د یوه ادبي اثر د ارزونې او کره کتنې لپاره رامنځته شوی دی، دا رابښيي چې ژبه په دغه هنر کې هم له اندیزې)منځپانګیزې یا محتوايي(اړخ سره دیالکتیک جوړوي او هم له ښکلاییز هغه سره...

دا چې د اسماعیل خو یې له پېژند)تعریف(سره سم))شعر په کېښکلې او آهنګینه ژبه د اند وخیال عاطفي تړون دی((، ژبه د شعر د لومړي رغنده توک په توګه راجوتوي چې البته دغه پېژند له آهنګه پرته پر ټولو ادبي ژانرونو کارول کېدای شي او دا چې احسان طبري)۲۸ مخ(شعر له اند ، احساس، تخیل، آهنګ څخه رغېدلی بولي، بیا هم ژبه که وغواړي یا ونه غواړي،

په اند)اندېشه(کې نغښتې ده، ځکه اند له ژبې سره خپله هستې او چار ښه ترا راڅرګندولای شي. که د یوې ادبي زېرېدې بدیعي یا په بله وینا تخیلي او یا ښکلاییز اړخ د ایماژونو)انځورونو(، سمبولونو)کنایو(او اسطورو په کارېدنه سمبالېږي، بیا هم همدغه ژبه او ژبني توکونه دي چې هغه پرې راڅرګندېدای شي:

۱- سېمبولونه هماغه وییونه)واژې(یا ترڼګونه)ترکیبونه(دي چې مانا او مفهوم د کوم ورتوالي یا ځانګړتیا له پلوه د خپل آر ښوولی)مدلول(پر ځای د یو بل څیز یا پدیدې لپاره پرکار لوېږي، لکه لمر د آزادۍ او برې د سېمبول په توګه، ښون او کوتره د سولې د سېمبول په توګه، شپه د نهیلۍ او سپېدې د سباوون د هیله منۍ او نېکمرغۍ یا ژغورون د سېمبول په توګه، د شپې لارویان یا استازې د انسان او انسانیت د دښمنانو او د سپېدې لارویان یا کاروان د ژغوراندانو او جنګیالانو د سېمبول یا سېمبولونو په توګه.

۲- انځورونه د ګړنو)ایدیمونو(او څرګندونو)اصطلاحاتو، اېکسپرېشنو(غوندې بیا هم د وییونو له اوبدنې او اوډنې څخه رامنځته کېدای شي، لکه)د سره شفق په تېغ د تیارې ګوګل څیرې کول یا کېدل(،)په باروتو د ښونو یا ولو سپین ټټرونه لوغړنول یا لوغړنېدل(،)چا ته سترګې په لاره کې کرل(او داسې نور. د دغو ترڼګونو)ترکیبونو(یا فقرو یو نیم ویی وار له مخه سېمبولیکې ځانګړتیاوې هم لري او یا لږ تر لږه هر ترڼګ په غونډېز)فقره یې(ډول سمبولیکه مانا ښندلای شي. انځور هغه څه دی چې د زمان په یوه ټاکلې شېبه کې فکري او عاطفي غوټه وړاندې کوي)پیام ۳۰-۲-۲۸ ګڼه(.

۳- همداراز اسطورې هم له ژبې او ژبنیو غونډلو)جملو(یا توکرو)پراګرافو((پرته راڅرګندېدای نه شي، لکه:

که د ګناه خیرې
په منګول مروړلو پاکېدای،
نو اوس به مچ د شاتو مچۍ وای!

یا:

دلته له پښو دې اهریمن پرېوتی،
دلته میترا دلته زوروان نه مري....

همدغه هنري او ښکلاییز توکونه)عناصر(دي چې ادبي لیکوال او شاعر یې پخپل تخیلي او

عاطفي ځواک سره د ژبنيو توکونو په مرسته رغوي او هغه څرګندوي او لېږدوي چې عادي ژبني توکونه)وييونه يا جملې (يې له توغه وتلای نه شي.

له همدي کبله هغه څرګندتيا يا بربنډتيا چې ژبنۍ څرګندونه)بيان (يې لري، په ادبي زېږونه او په تېره بيا په شعر کې نه ليدل کېږي. دلته ايجاز، ايهام او ان ابهام د شعر په ښېګڼو کې راځي. په دې توګه له دې څخه سرټکول چې ولې دغه يا هغه ادبي زېږونه يا شعر پېچلی دی، بې سروبوله ده. يوه معقوله پېچلتيا يا ايهام او ابهام چې د فورمالېزم تر بريده ونه رسي، يوه تولېزه هنري او بيا ادبي او شعري اړتيا او ځانګړتيا بلل کېږي. لکه پاس چې ورته نغوته وشوه، هره ادبي او بيا شعري ژبه له عادي ګړنۍ ژبې سره توپير لري او ناسيده ژبه بلل کېږي که څه هم او مه توکي يې بيا هم همدغه ليکنۍ معياري ژبه ده. دا سمه ده چې کره او معياري ژبه پخپله د اديب او شاعر له خوا لا زياته پالنه مومي، لا کره کېږي او په دغه لړ کې د نويو رغاونو)نيولوګېزمونو (او زړو وييونو)ارکايېزمونو (په کار اچونې سره له عادي ګړنۍ او ليکنۍ ژبې سره توپير پيدا کوي.

ليکدودي ستونزې

يوه کره ليکنۍ پښتو ۳۲غږونه)sounds(لري، خوابېخې)الفبې (يې له دېرشو نښو)توريو يا حرفونو (تېرى نه کوي. له اوو واوېلو (vowels) څخه يې يوازې درې دا ليکنۍ نښې يا توري)و-ا-ى(لري د زور)فتحې(او زورکي لپاره)ه (له پخواراهيسې، هغه هم يوازې په پاى کې رادود شوې ده. خو)ء(او يا چرګۍ)هه(کارونګ د ژبپوهنيز قانون «توپير» تر ډېر ځايه زيانمنوي او له لوستونکي لار لودن ورکوي. يوازې د «ياوو» د پېنځګونو، په بله وينا ، شپږ ګونو ډولونو له رامنځته کولوسره يو څه ليکدودي سمون راغلى دى چې له ښه مرغه پښتور اکېډيمۍ هم هوکې کړې دي؛ که څه هم د اردو په پېښو د)ے (او دغه راز)ء(بې کچه کارونې)أو ، ځائ، خدائ..(کوزنی ليکدود خورا ډېر پېچلې، کړکېچن اوکرغېړن کړى دى او په تېره چې زور، زېر و پېښ هم ورسرباري کاندي !

د اعراب نښې نښانې)زور، زېر، پېښ، غړوندى..(چې يو جهادي سروال يې په دې وروستيو کې د لا زياتې او سراسري دودونې او کارونې وړاندېز کړى، له پښتو غرېز رغښت سره هېڅ اړخ نه لګوي او لکه چې څو ځله راغبرګه شوه، لرو پښتنو په دغه کارونګ زموږ له برو سره ليکدودي او ليکلاريز واټن نور هم پسې زيات کړى دى !

پردې ناخبره يا ناګاره چې له ۱۹۳۶ز)د پښتو له ملي- رسمي قانونيت (راهيسې چې د درست عربي آري الفبايي سېستم فونيميکولو هلې ځلې راروانې دي. د افغانستان د پوهنو اکاډېمۍ کومه غرېزه يا فونيميکي ابېځې)الفبې (چې دا درې لسيزې په سيندونو)قاموسونوکې (کې ترې د سم وينګ)تلفظ (لپاره کار اخېستل کېږي ، له آره پر ۱۹۷۴ز. کال د ليکوال له خوا د وخت پښتو ټولنې ته وړاندې شوې او له يوه بېځايه ادلون بدلون سره يې هوکې کړې وه.

نورو عجمي مسلمانو هېوادونو ، لکه تورکيې، مالېزيا او اندونيزيا له هسې لاتينايزېشنه کار اخېستی او له نړيوال فونېتيک سېستم سره دومره اړخ نه لګوي.

)ے (پېښوريانو په باره ګلی کې دکره پښتو د نرينه پايلې)-ی (پر ځای زموږ پر))کابليانو ((په وچ زور منلې وه او ما په يوه بله غونډه کې ور زباده کړه چې دا يوازې د شمالختيز ګړدود د وينګ)تلفظ (استازې کوي، ځکه له هندکو ، اردو او نورو هندي هغو څخه يې اره اخېستې او له ټوليزې کره ليکنۍ پښتو سره اړخ نه لګوي. نو که پېښوريان د نرينه يوګړي لپاره دوې ياوې)ی-ے (کاروي، د سوېل- لوېديزې))کندهاری((ګړدودې ډلې فونولوجيکې او مورفولوجيکې دوبليکېټ)جوړه جوړه کېدنه (هم بايد ومنو. په دغه ډله کې واوېلې او ورسره تړلې صرفي او نحوي نظامونه غبرګ غبرګ راځي او له دې سره د نورو آرونو په لړکې د)ګرامري يووالی يا توحيد (آر و معيار يومخيز ترپښو لاندې کېږي. پايله يې دا چې دوه ګرامره او بيا دوه ليکدوده منځته ، په بله وينا ،))دوې پښتووې ((راځي او د))يوې يوازېنۍ- کره ليکنۍ پښتو ((د يوې پېړۍ دوديزې او نيمې پېړۍ پوهنيزې هلې ځلې پر اباسين لاهو کېږي !

د)ی (ډولونه

د کره ليکنۍ پښتو «ی» ګانې شپږ دي: دوی يې)ې، ي (خپلواکې يا کنسوننټې دي، دوی يې غبرګغږې يا ډېفتانګې)ی، ۍ (او يوه يې نيمواکه يا سيمي واوېل)ي= (يا)=ي= (او شپږمه)ئ (يې له آره د)ۍ (تش يو ليکيز ځېل يا ګرافيمي وارينټ دی او د لومړي ډبرګړي کړ)جمع مخاطب (لپاره راځي او له همدې کبله ورته فعلي زورکيواله)ئ (وايي. دغه شپږواړه)ياګانې (له اړوندو بېلګو سره په لاندې ډول ښوول کېږي:

۱ (اوږده)ي (، لکه:

خدای دې ادي له هري ناوړي پېښي لري لري.

۲ (لنډه)ي (، لکه:

ښادي، خپلوي، وداني، وراني، خېښي، تربګني.

۳ (نرمه یا زور واله)ی ay (، په بله وینا ، هغه بې ټکو)ی (چې تر مخه یې زور یا فتحه -)لرګی (، الف -)ځای (، اوږد و -)ځارندوی (یا لنډ و -)بوی (وي ، نوري بېلګې یې ، لکه:
نری، سړی، ځای، خدای، وری، وږی، لوی، ښکارندوی، خوی، بوی.
۴ (درنه یا زورکیواله)ې ،ئ (، لکه: نرې، کړې، ډوډې، ځوکې؛
۵ (په کړ)فعل (کې ،لکه: ډوډې وخورئ، ښه کوئ، بد مه کوئ.
۶ (نیمواکه یا سیمي واولي)ي y (، لکه: یون، یاد ، بیا ، بېدیا ، یو ، یوه، یور، دویم...

د)هي (ډولونه

د واوېلي)غیرملفوظه (او کنسوننټي)ملفوظه («ه» توپیرول په کار دي. په دې ډول:
په)دویم (ډول کې د واوېل)فتحې (په توګه غورځي او په)نهم (کې د کنسوننټي)ملفوظه (په توګه پاتې کېږي. د)نهم (بنسټ)نه- (دی، مانا داچې ړومبی)ه (یو کنسوننټ)consonant (دی او دویمه هغه یو واوېل)vowel (.)اووه- اووم، پېنځه- پېنځم، یو- یوم... (هم په همدې لړ کې راځي. د معیاري لیکلارې او لیکدود پر بنسټ،))دوه ((په ترکیبي شمېرنومونو کې هم واوېلي پایله)ه (له لاسه ورکوي، لکه:
دولس، دوویشت، دودېرش، دوځلوېښت، دوپېنځوس، دوشپېته، دواویا ، دواتیا ، دونوي؛
اوښتي یا مغیّره ښه یې هم هغه پایله له لاسه ورکوي)د دوو (.
په دې لړکې د))درې ((هغه هم تر))درېو (( ))درو ((کره راځي.
نور واوېل پای یا خپلواکپای شمېرنومونه)-ي- (غواړي، لکه:
درې- درېیم، اویا- اویایم، اتیایم، نوي- نوي یم یا نویيم؛ «څویم» هم تر ورته دوی یا قاعدې لاندې راځي. کنسوننټ پای هغه خو په هر ډول، اړونده پایله)ending ( )- م (سیده په ځان پسې نښلوي، لکه:
ځلورم، پېنځم، شپږم، اتم، لسم، شلم، دېرشم... سلم، زرم، میلیونم... . پرکنسوننټي یا معدوله)و (پایته رسېدونکي شمېرې هم په دې لړ کې راځي، لکه:
یوم، سلم، یوسل یوم، دوه سوم، دوه سوه یوم... ، زرم، یوزر یوم، میلیونم، یو میلیون یوم... ؛ که)سووم (او)یووم (هم وکښل شي، باک نشته، خو د اسانۍ او لنډون له آرونو سره ټکرېږي.
زور- پای او زورکي پای شمېرې هم د دغو واوېلونو تر غورځوني و روسته تر ورته قانون لاندې راځي، لکه:
دوه- دویم، پېنځه- پېنځم، اووه- اووم، نهه- نهم، دوه سوه- دوه سوم...

۴- پښتو د عربي، پارسي، انګرېزي... پرخلاف)پېښ، زبر او مد (نه
لري نو د پېښ پرځای)و (، د زبر پرځای)ې (او د)آ (پرځای)ا (لیکل په کاردي:

پارسي	پښتو
)ُپېښ (	)و (
پل، گمان، گمارل، ارزگان، ارگون، کنر،	پول، گومان، گومارل،
کندز، کلتور، ترک، مغل، ترکمن، ترکیه،	ورزگان، اورگون کونړ،
ازبک، رمان، ارگان...	کندوز، کولتور، تورک،
	مغول، تورکمن، تورکیه،
	وزبک، رومان، اورگان...

همدا ډول تر)لخ، لمړی، کچنی... (لوخ، لومړی، کوچنی یا کره کوشنی... (
کره بلل شوي دي؛ له پارسی سره گډ)گل (چې کره پښتو بڼه یې)gwal (ده،
له ډېر مهاله پر همدې پارسي لیکدود راپاتې دی، خو)خم - خوم (،)خرما-خورما (،)تخم-
توخم (،)ختن-خوتن (او داسې نور له)و (سره لیکل دومره نادوده نه برېښي. مانا دا چې له درو
گونو واوپلونو)و-ا-ی (او بیا د ببلابیلو
ی- گانو)ې،ي،ی،ۍ،ئ (د ویې په سر، منځ او پای کې پوره پوره کار واخلو او د وینگ او
لیکنگ تر منځ واټن او ورسره ورسره د ټکر)التباس (کچه یو څه راکمه کړو. په خپلو او پردیو
وییونو کې)د خدای او رسول له کلام پرته (د ببخرته (ء گانو (زوړ دود نور پرېږدو او)ې،ي (یې
ځایناستی کړو ، لکه د)وایې، وایي، اروپایي، لایق... (د)وائې، وائي، اروپائي، لائق... (؛ همدا
راز د لنډ ، اوږده او نیمواک یاسیمي واوبل د ټکر د راکمولو لپاره هم تر وسې وسې پاملرنه په
کار ده، لکه: د بود انډول)ۋ (یا د)نرینه ۋ، اړتیاۋ (هغه)وو (وکاړو ،د بودند هغه)ول (؛ همدا
راز، لکه پاس چې یادونه وشوه، د کوزنیو د)) زور و زبر، پېښ او مد ((لیکدود هم بدلول په
کاردي، لکه)دُکن، ډِموکریسي، خُله، آئین... (پر)دکن، ډېموکراسي، خوله، ایین... (باندې

)آ (	)ا (
آسان، آرام، آزاد ، آباد...	اسان، ارام، ازاد ، اباد...
گله، هلمند ،دموکراسی،	گیله، هېلمند ، دېموکراسي،
تاجکَستان، انَگلستان، برلن،	تاجیکستان، انګلیستان
سک، ژورنالست ...	برلین، سبک، ژورنالېست...

همدا راز هېنداره، هېندوانه، څېرمه... هم درواخله خو ډېر دود ، لکه)افغانستان، عربستان،
پاکستان... (له)-ي-(سره نادوده بلل کېږي.

)-اه(پای خپل یا له پارسي سره ګډ وییونه، لکه: ساه، ښاه، ګناه، ګیاه، دستګاه، بېګاه، ګازرګاه، خانقاه، تراه، تیراه، پناه، پوپنا... ان له منځني پښتوادبي پېر راهیسې شاعرانو زیاتره د الف - پای قافیو په توګه کارول کېږي. په کره پښوویه کې هم دالف - پای وییونو په توګه ورسره د ښځینه نوم چلند کېږي، د ساري په توګه یې ډېرګړي)ساوې، ښاوې، ګناوې... (کاڼي، په)-ګاني (، لکه)ښاګاني، ګناګاني... کره نه بلل کېږي. په تېرمهال کې یو ازې))ګناه ((یو نیم شاعر د)-ه (کنسونټې پر بنسټ نرینه کارولي او ډېرګړی یې))ګناهونه ((راوړی دی. په دې لړکې)تباه (له دې سره سره چې همداسې لیکل کېږي، بیاهم د وینګ په لاسوندورسره د ښځینه ستاینوم چلندکېږي او ښیزنومیز بېلنګ)تباهي (یې، هرګوره ښځینه راځي. تنخواه چې زیاتره تنخا ویل کېږي، نو ډېرګړی یې هم باید))تنخاوې ((وویل شي او وکښل شي.

لنډیزونه یا ترخیمونه) Abbreviations(

۱(د دې سپارښت تر څنګه چې د شاعر څرګندنې ژبه باید تر هر څه د مخه کره)معیاري(کېښکلې او پوره پراخه وي، د نړیوال دود له مخې ورته تول تال)وزن و ریتم(له اړتیا سره سم د ځینو لنډیزونو له کبله دا اجازه هم ورکول کېږي چې یو لړ ژبنې او ګرامري سرغړونې وکړي، لکه د غونډو او غونډلو)فقرو او جملو(مخکې وروسته کول یا د ځینو وییکو)سربلونو او ستربلونو (غورځول او تر ټولو وروسته یو لړ ویونو له لنډیزونو)ترخیمونو (هم کار واخلي. مګر تر یوې دودیزې کچې او هغه دا چې له پخوا څخه مخینه او یاهم ګړدودي لاسوند ولري او تر ده وروسته د منلو او سهلو جوګه کېدای شي.

په پښتو شعر کې دغه راز لنډیزونه له همغه کلاسیک پېر راهیسې چې دیواني دود رامنځته شوی دی، دود لري او ځینې لا تر ننه د یو او بل له خوا لړاو ډېر د دودېدو په بهیر کې دی. د نوي رغاونې)نیولوګېزم(یوه په زړه پورې برخه هم په شاعرانو اړه لري.

۲- په لنډیزونو کې زیاتره له ګړنې)محاورې(او وګړنې)عامیانه(ژبې او بسیا ښېلابېلو ګړدودو)لهجو (څخه ګټه اخېستل کېږي. پښتنو شاعرانو ته دا امتیاز هم په برخه دی چې یو لړ وییونه د ښېلابېلو ګړدودو له مخې کله دوه ښپیز وکاروي لکه: زما، زموږ، دربغ، غربو، وربځ، پسه، پسې، ارت، اوږد، بوخت، ړمنځ، یوه، وبل... او یا ځینې دوه ښپیز وییونه درې ښپیز وکاروي، لکه: پسرلی، ښایسته، ترورمی، غولول، نښلول...

پېښوریان او را بر شینواري او ښايي ځیني نور تېرونه د ډېرې پښتنو درې ځپیز ناپای)مصدرونه (او بیا یې ګرداني بڼې دوه ځپیزوي ، لکه: ځورول، کړول، زېږول... ، مانا دا چې په شعر کې ترې ګټه اخېستل کېدای شي.

۳- کله دا اړتیا هم لیدل کېږي چې یو ځپیز او دوه ځپیز درې ځپیز وکارول شي، په دې آړ)شرط (چې کوم ګړدودي یا ګړنی لاسوند ولري، لکه ستا ،)دتا ، ستاسې، دتاسې...

۴- همدارنګه پور وییونه)دخیل لغات (کله په آر وینګ او کله په پښتو شوې)سفغن (وینګ وکاروي، لکه یو ځپیز درې کنسوننټه عربي وییونه: شکر، فکر، صبر، قبر، جبر، قهر، قصر، قدر، فخر، فتح، فقر، فضل، فصل، ذکر، شرم، سهم، نظم، منع، طمع، شمع، ذهن، علم، شعر، نثر، نحو، سهو، دلو... چې له آره یو ځپیز دي، خو له پښتو وینګ سره سم دوه ځپیز کارول کېږي، دا او یو لړ ورته پارسي ویونه)مهر، شهر، زهر، مرو، خشم، لشم، رزم، بزم، جشن،... (په آر وینګ یوازې هله کاربدنه مومي چې معطوف الیه راشي)زهرو مرګ، رزم و بزم، شعرو ادب... (، ځانته ځانته، لکه:

)نه چې هر)شهر (ډیلی شي یا لاهور (. خوشال وایي:
تر عسلو به ښه وي هغه) زهر (

پر دې سربېره د تولیزې اړتیا په وخت کې یو ځپیز ه م دود لري. دوه ځپیز او درې ځپیز پورویيونه بیا په سرچپه ډول پښتانه یوه یوه څپه لنډ کاروي او کلا سیکو سترو ویناوالو هم زیاتره همداسې کارولي دي، لکه: سلیمان، سیاست، اختیار، اعتیاد، اعتبار،)ابار (، بیابان، نیاز، پیاز، سوال و ځواب...

۵- یو لړ اروپایي پورویيونه چې د کلستر)ابتدا پر ساکن (له کبله یې فارسي ژبې او عربي ژبې یوه یوه څپه زیات وي پښتانه رسنوال او ناظمان بیا هم له دواړو غوراویو څخه کار اخیستلای شي. خو بیا هم تر دې کچې نه چې له پښتو وینګه کورت تېرى وشي، لکه ستراتېژي)استراتېژي (، ستېشن)استېشن (، پروژه یا ورکشاپ چې پارسي ژبې یې د)و (او)ر (په خوځندي)حرکت (سره درې ځپیز کاروي؛ پلان یاخپل یوځپیز دا)ږدم- اېږدم، ږدو- اېږدو، ږدي- اېږدي... (دوه ځپیزول له یوې- کره پښتو سره اړخ نه لګوي.

۶- ببلابېل ګړدودي او څه ناڅه وګړني)عامیانه (وارینتونه هم کېدای شي، له پښتو شاعر سره

مرسته وکړي لکه لور، لورى)طرف(چې هم يې يو او دوه ځپيز کارولاى شي او هم نرينه او ښځينه)ځخه(پر)څه(او هم پر)نه(او)ځنې(يا گرد سره).(بدلېداى شي. مگر)پښه(دوه ځپيزول، يا په مرستيال، پښېمان، انښته يا انغښتل درې ځپيزول کوم گړدودي او گړنى لاسوند نه لري. د کره پښتو او ستربل)باندې(گړدودي وارينت)ن(هم د شاعر لپاره جواز درلوداى شي.

۷- د)مټ(او)ډز(غوندې وييونو نرينه او ښځينه کارول، جمع کول او مغيره کول هم همداسې درواخله.

۸- د ناکره يا وگړني)عاميانه(پښتو يو لړ لنډيزونه چې په ختيزو گړدودو کې زيات دود دي، په نوموال پېر)اسمي حالت(اړه لري او هغه دا چې د نومونو اوښتې)مغيره(ښه په پام کې نه نيول کېږي، شعري ژبه کله کله پيکه کوي، نو پکار دى تر وسې وسې ترې ډډه وشي، لکه: په)رنگينو(دوکه شوم)اجمل ختټک، د غيرت چغه ۹ مخ(، په تاو به دې مرغټ وي)چرگوټيه(ستا په سر نه وي)هماغه اثر ۴۳ مخ(. دا ځکه بې سوې زړه)پولو(کې ځايوم)هماغه اثر ۵۹ مخ(؛ د شمالختيزې پښتو))پشدى پيوند((هم لړ و ډېر د تول برابرى په پار ورته پښوييز سرغړاوي ته اړوځي او د ببلگې په توگه))پيو ((پر))پو ((اړوي او داسې نور.

۹- يو شمېر اوستربلونه، لکه)باندې(،)سره(،)پورې(،)څخه(غورځېداى شي مگر سربلونه لکه: د، له، تر، پر، په، غورځول شعري ژبه ناکره کوي.

۱۰- ځينې پښتو ښځينه نومونه چې له مهال تېرېدني سره يې په تولېز)عام(يا گړدودي ډول لنډون دود لري، کېداى شي، د سيما يا نه سيما له پلوه لږ ځپيز او ډېر ځپيز وکارول شي، لکه لار)لاره(يا ليار)لياره(، لوېشت)لوېشته(، ځنگل)ځنگله(، مټ)مټه(، منگول)منگوله(، لبچ)لبچه(، خپړ)خپړه(، مېرمن)مېرمنه(، بن)بنه(، لمن)لمنه(، ستن)ستنه(، برستن)برستنه(، درغن)درغنه(، خبر)خبره(...

۱۱- يو لړ پښتو وييونه له آره لنډ او اوږده هم مانيز)مترادف(وارينتونه لري، چې له اړتيا سره سم له دې يا هغه کار اخيستل کېږي لکه: يو له بله، يو له بل)وبله، ځيله(، پرېمينځل- مينځل، پرېبولل- يا ولل، موسېدل، موسل، موسکى کېدل- موسکا کول يا خندل، کړي- کوي، کې- کا، کاندي- کاني، خندېدل، خندا کول، پاځل، نښېدل- نښل، سول- سوځېدل، سېځل يا پاتېدل،

پاتي کېدل، ستړېدل- ستړي کېدل، خوشبدل- خوشیول- خوشي کېدل- خوشي کول... . په وردګي ګړدود کې د دغو وروستیو بېلګو په لړ کې یوڅپیز کړي وییکي)سره، کره (او داسي نور← لنډیزونه بیا تر پښتوییپوهانو)ګرامرپستانو (نه، د شاعرانو لپاره هم په زړه پورې دي د کندهاري څه)ښخه (پرځای))نه ((، زور)فتحه (یا ګړسره صفر هم د ټکر)التباس (مخه نیسي او هم شعري اړتیا ښه ترا پرځای کولای شي.
یا انګینومونه)صوتي نومونه (لکه درز، درزی، درزا، درهار.

۱۲- د وزن یا قافیې د اړتیا له مخې له بېلابېلو ګړدودي وارینتو څخه همزمان)په یو شعر کې (کار اخېستل ژبنۍ ګډوډي رامنځته کوي، لکه د لغمان خوا ته)ما وویلې (د)ما وویل (،)ما ولمبلې (د)ما ولمبل (پر ځای یا د)کېناستل (پر ځای)کېناستېدل (یا په ځینو نورو ګړدودو کې د کېنوستل، کېنستل یا کښېنستېدل... په ښه او یا د کندهار خوا ته غزلي، ولي، کلي... سره قافیه کول، لکه د استاد عبدالهادي داوي په یوه غزل کې چې هماغه سرو پای یې پرپیاد راپاتې دي:

که یو ځل زموږ پر کلي واړوي
د غم بار به مې له ولي واړوي
... د غزلي واړوي

)ښکلي شعرونه: دولتي چاپخونه ۱۳۴۰ (.
هسې خو، په سراسري توګه، غزل هم له هغو)پور (وییونو څخه دی چې هم نرینه)غزل- غزلونه (رادود شوی او هم ښځینه)غزله-غزلې (!

۱۳- همدارنګه ځینې وییونه په بېلابېلو پښتو ګړدودو کې څو ډوله ډېرګړي)جمع (کېږي او په دې توګه شاعر ته بېلابېلې امرنې)انتخابونه (په لاس ورکوي، لکه په لاندې لیکلړ کې:

یوګړی)مفرد (	ډېرګړی)جمع (
غوبې)غوایی (	غوبې، غوبان)غوایی (
خوربې	خوربې، خوربیونه، خوربیان
ویی)لغت (	ویی، وییونه
پلار	پلرونه، پلاران
ټوپک)د پ په زور (	ټوپک د)پ په زورکي (، ټوپکونه
ګل	ګل، ګلونه، ګلان
زانګو	زانګووې، زانګوګانې)ناکره (

مگر شونډان، لښتيان، مورگانې، مورانې او داسې نورې گړدودي بڼې له ژبني او شعري معياره لرې دي.

۱۴- دا دی، په دغه وروسته ليکلړ)ليست (کې د توليزې اړتيا په موخه د ځينو دودو لنډيزونو يو لړ بېلگې په جوته)برجسته (توگه وړاندې کېږي:

لنډيز آره بڼه	
چړ	چار)خوشال يونيم ځای کارولی (
آ، ها	هغه
ته وا)توا (	ته به وايې،تبا)ناکره (
تم:	ته هم
زم	زه هم
تاتم	تاته هم
دلتم	دلته هم
هلتم	هلته هم
مام	ماهم:)مام په پاکه مينه ستا صنم لمنه ونيوه سارا بياباني (
م	مو:)ستا په پېښو م دې خدای ککړ نه کا:ز. (
م	يم)ښکلو سترگو دې خوړليم: مظهري (
ويمه	وايمه)ويمه اور شوای: اجمل ختک (
وې)وېل (	ويل،) خلکو وې: پيوند (
وې)ناکره (	وايې)ته به وې له گلونو نه سا خېژي:نويد (
که خېري، که خيرې	که خېر وي)اجمل (
مال، ماول، مايل	ما ويل
لړ	لړه)لړ شنه شه نجلۍ: لايق، کندهاری گړدود (
غه	هغه)غه اوره چې د کرم اوبه يې نه وي-

غه اوره مه کړې پر مخ د دې اسمان گډ، احمد شاه بابا,ړ وييزبرمه۱۱ (
پسلغ،پسلغه: پس له هغه) پسې، ورپسې، بيا (
يو خوا)له يوې خوا (، بلخوا) بله خوا ، له بلې خوا (:
... اباسين دی منځگړی، هندکيان يوخوا افغان بلخوا)خيال (

له هر خوا له هرې خوا) بیا یې کش پر ځان له هر خوا چلیپا کړه: زیار (
پو: پیو) بچی د مور په پوکي وریتېږي ولې: پیوند (
تي ته یې) مخې تې درومي د سرحد واړه فوجونه:اکبرخادم (.
ثنگ، ثنگه، ثرنگه، ثه‌رنگ)خو د کرلانیو))ثرګې ((نه شي دودېدای (
زه ی زه یې
به ی به یې) ته راکوه زه به ی ګوتم په مزه:اجمل ختک (
نی، نه ی نه وي)چرته تاوده وینه به نه ی/ نه وي/ چې واورې/یی/ -چرته کې سره وینه به نه ی/نه وي/ چې واورې/ یې/: هماغه (.

داسمه ده چې د نورو لنډیزو نو په ځبر دغه لنډیز نورو پخوانیو او وسنیو هم کارولی، خو دومره پرله پسې، په یوه شعرکې نه، لکه واخلې پر۱۸۳۷ز. کال د سپیني ادې په یوه ښکلي کنبلي شعرکې:
... سرونه)یې (غوخ کړه د دښمن په توره – مور یې کړه پر غلیمانو بوره...)رنا خلورمه ګنه (.
خپسر- پخپل سر یا خپل سر: د جمال په ځبر به وسبځي پرې خپسر)حمید (
پرې ! پرېږده، پرېږدئ: پرې سر سرتوره ویر ژړلې مور دې)زیار (
درېم درییم
پرېستی پرې ایستی
پرېښی پرې ایښی
پرېښووم پرېښوومږ: ته یوازې له ما ولاړې او غمو ته دې پرېښووم:ز (
راخلې، راخېستی... رااخلې، رااخېستی...)اخم، الم... ناکره دي (
راړوې، راړولی... رااړوې، رااړولی...او د داسې نورو الفونو مدغمول.
که کړه: وما پردبس ته ځان رانبکاره که)حبیبي (، هرګوره، د دغه کړ بنسټ))کو-ل ((دی چې د)کړ-ل، کل-ل، کاند-ل، کاڼ-ل (سره همماننیزونه رغوي او هرلیکوال او بیا شاعر کولای شي، د لیکلاریزې او سبکي رنګارنګۍ په موخه له دغې رنګارنګۍ کار واخلي.
پښتون)د پ په فشار (پښتون مسلمان، پښتون مسلمان)خادم (
توبه د)ت په فشار (یاره توبه توبه
نامراد دوه څپیز: همه واړه هسې پاتې شول نامراد)رحمان (

۱۵- همدارنګه تولیزې)وزنې (تشې په ځینو بېځایو زیاتونو ډکول ژبنی او شعري معیار زیانمنوي، لکه د پېښوریو په پېښو: پکې ځاله د زمریانو ده – دلته)کې (زمریان اوسي)عبدالله

مقرى (.
"زه "لکه ازاد)ه (مرغه)خاموش (؛
بې له مامرې، بې له تامرم
سره)پوهه (يو زړگيه
په خندا مرې، په خندا مرو)لايق، لايق زاده (....

ځلارې د)څلور لارې (، پېنځکلن د)پېنځه کلن (، اووکلن د)اووه کلن (،
اتکلن د)اته کلن (... پرځاى د وييرغاونې له آر سره سم رالنډ کړشوې او ځايناستې شوې دي.

هرگوره،)زما (او)زموږ (يوڅپيز او دوه او څپيز کارول او بيا)موږه (او)زموږه (دوه څپيزول او درې څپيزول بيا هم لړو ډېر دود لرې.)پسرلى (دوه او درې څپيز دود لرې او)سپرلى (لاهم همدا راز په منځنى پښتو کې د))يو ((اوښتې او ښځينه بڼې يو څپيزې)يوه،يوۀ، يوې (ويل کېږې، لکه د عليخېل لايق په دې دې بېلگه کې:
... هلته د وچ ډاگ پر لمنه باندې
د منې باد ته)يوه (کېږدى ريږېږې
په دې کېږدى کې)يوه (رنځوره ښځه
اوربلوې او له دردو ژړېږې...) -۶څ. تمثيل (؛
او په دې ډول ترې د نورو سيمو وېناوال هم گټه اخيستاى شې "ستا "، "دستا "دوه څپيزول کوم گړدودې لاسوند نه لرې، نو بايد ، لکه له مخه چې وويل شول، د "دتا "او يا هم د "دا ستا "په بڼه وکارول شي. د وييونو بېځايه تکرار لکه د محبوب سنگر په يو لړ ازادو او نيم ازادو شعرونو کې له همدا سې وزن ډکونو څخه شمېرل کېږې او شعرې بېخوندې رامنځته کوې.

وییپانګه)واژه نامه(

ارمانل	حسرت خوردن
استازګر	رسالتمند
استازي	نماینده گی، رسالت، سفارت
ارتبیلځی	زباله دان
اسکېرلی	مستضعف
اسمانڅک	اسمانخواش، سر به فلک شده
اسمانلار	کهکشان
ارت و بیرت	بسیار وسیع یا گسترده
آر)ه(	اصل، اصیل، پرنسب
آړ	مانع، سد ، شرط
اسان خوښی	استراحت طلب
ارام خوښی	راحت طلب
ارامځای	آرامگاه، مقبره
ازمون بتیـ	کورۀ آزمایش
انځور	تصویر، تابلو
انځوریز	مصویر، تصویری، منقش
انځورګر	مصور، نقاش، نگاره گر
اوتي بوتي	چرند پرند ،چرندیات
الواک	نظر، تیوری
الوی	بریان، واسوخت

اوس اوس، په دې وروستيو کې	درين تازه گی-آواخر،آخراً
اړنګ	شک،ترديد
اړنګ بړنګ	شک و ترديد
اړنګلاندې، اړنګمن	مشکوک، تحت اشتباه
اکر	وضع، حالت
اکربکر	حال احوال
اکروکر	وضع هويت
انکړ	حالت و وضع)بد انکړ(
اړين	ضروري، حتمي
انگی، انگازه	پژواک، انعکاس صدا
اړ	صرف، دريغ
اننگوړی	انارک، رخسارگک
اند	فکر، انديشه
اند و ژوند	انديشه و زنده گی
اند و واند	انديشه و خيال
اند پوهه	ايديولوژی
انددود، اند توگه	طرز فکر
انډوخر	خرمستي
انډۍ	قورمه
اورپکی	اشرار
اوړون ټکی	نقطه عطف
اوراورکی	کرم شبتاب
اورشيند)غر(	)کوه (آتشفشان
اورتون	آتشکده
اورپښتی	آتشپرست
اورين، اورنی	آتشين
اورلوبه	آتشبازی
اورپکی، اورگډی	اشرار
اړه تړه	بندوبست؛ زدوبند

اغېز، اغېزه	اثر، تاثیر
اغېزمننه	اثرپذیری
اغېزښندنه	اثرگذاری
اوکوب	شکوه
اووی (ژمنه)	قول، وعده، تعهد، تضمین
اویجه	سرزمین، قلمرو
اوښان (اوښکن)	آشک آور
ارمانژلی	ارمان زده
اوږدمهالی	طویل مدت
(ا) وسمهال، نن سبا	امروزه، دراین روزها ؛ ماضی
(ا) وسمهالی	معاصر
بادوره	باد کویه
---	یقیني، اعتمادی
باوري	قابل اعتماد
باوروړ	رأی اعتماد
باوررایه (-ې)	اعتماد نامه
باورلیک	
بد ورد یا بدورگ (-ی)	بدمنش، بد طینت
بد اندی	بد اندیش
بدلگی	ناپسند ، نامطبوع
بدگنه	زشتی، ناسزا
بدوین (-ی)	بدبین
بدونگی، بد رنگ	بدقواره، زشت رو
بسېدل	کفایت کردن، بسنده کردن
بډ، گوَر	حریف، ضد ، مخالف
برخلیک	سرنوشت
برخلیک ساز (-ی)	سرنوشت ساز
بې برخلیکه	بی سرنوشت
بې برخلیکي	بی سرنوشتی
بې سروبوله	بی سروپا ، نادرست

بې سروبې سرواښي	بی بندوبار
بول، اووی،ژبه، ژمنه	قول، عهد
بریا)بریاوي(	دستآورد)ناکره:لاسته راوړنه(
برېښلیک)برېښنالیک(	ایمېل
برېښلیکول	ایمېلول
بولله	قصیده، حماسه
بلوسل	غصب، تجاوز کردن
بلوساک، بلوس، بلوسه	غصب، تجاوز
بلوسګر	غاصب، متجاوز، تجاوزګر
برلاسی	تفوق، هژمونی
بری چار	فاتح، غاصب، پیروز
بشرواله	بشر دوستی، هیومانیزم
بېړنی	فوری، عاجل
بېړنی اکر	حالت اضطراری، ایمرجنسی
بېړندوی، تلواري	عجله کننده،شتابان
بې سوله	نامعقول، غیر منطقی
برمیال، پرمن	پر شکوه، شکوهمند
بې نیاو، بې لوره	بی رحم، بی انصاف، غیر عادلانه
باکه	حدس، ویار
بوخل	سنګ باره،دیوارسنګی
بورجل	اقامتګاه؛کمینګاه؛سنګر
بلېنده،شونتې	مشعل چراغ چوب
بلونج	بدیل، الترناتیف
بوږن	تکان، دلهره، دهشت
بوږنوری	-دهنده،دهشتناک،دهشت انګیز
بوږنېدل)-ول(	تکان خوردن)-دادن، برآنګیختن(
بدلمېچ	میزان الشعر، عروض
بهیر	کاروان، جریان؛ روند،پروسه
بې کچه)بېکچه(	بی اندازه، بی حده، نامحدود
بلهاري، بلهاری	فدا ، قربان)-ی(

بلهاري	قربانی
بویه (خوړل بویه)	باید ، بایست
بنجره	شگوفه
بنجر، بنچر	ژولیده، پژمرده
بَخوَله (په دویم خج)	فاجعه، تراژیدی
بدوین (-ی)	بدبین
بېواک اوخپلواک	واکه و همخوان، واول و کنسوننت
بېواکوری	ابتدابه ساکن،کلستر
برېکی (برېبوکی،بوربورکی)	گردباد
بیا بیا ، په بیائلي ډول	باربار، مکرراً
بې تیکاوه	غیرثابت،متزلزل؛بحرانی

پاتمري	میراث
پاتوری	وارث
پانگواکي	امپریالیزم، سرمایه سالاری
پاڅون	رستاخیز، قیام
پارو پامیزاد (یوناني)	بلند تر از پرواز عقاب (افغان زمین)
پلور	ارزش، فروش
پسولل،رازل	آراستن (به زیور...)
پخشو	خلاص،فارغ، رها،آزاد
پتلیز (-ول)	پیوست، پیوند (کردن)
پار (د مینې په پار)	خاطر، پاس (به خاطر-به پاس عشق)
پاټکی (سرخج)	قطعه، شعر
پاټکیوال	شاعر
پاړکی	طبقه (اجتماعی)
پاړکیز (پاټکیز)	طبقاتی
پاسللی	ممون، سپاسگزار
پاسلونی	منت گذار
پاسلل (زباډول)	منت گذاشتن
پاسلنه	منت گذاری

پاسوال	پاسدار، نگهبان
پامور	درخورتوجه،قابل ملاحظه
پایټکی	نقطهٔ پایان(-ی)
پایبنه	شکل نهایی، فاینال
پایخج	فشار پایانی
پایله	نتیجه
پیلخج، سرخج	فشارآغازی
پیلامه	علامه، علامت(سمبول)،نقطهٔ آغاز
پایلوبه	بازی(مسابقه) نهایی
پوړ	قشر(ساختمانی، اجتماعی)
پښوییه	دستور زبان، گرامر
پښوییز	دستوری،گرامری
پْښپله(ابتدا به ساکن)	قافیه
پښپلیز،قافیوال	قافیی، قافیوی
پېرو پلور	خرید وفروش
په تېرکي	سهواً؛ درگذشته
په پښتوغږېږم	با پشتو گپ میزنم
پرپښتولیکل کړم	دربارهٔ پشتو مینویسم
پرغز	غضب
پازوال	موظف، مسوول
پتړ،پاڼ، ګړنګ	کره کوه، پرتگاه
پرنډي وینې	خون لخته
پاڼریژ	برگ ریزان
پتلیز(جوخت)	پیوست
پربنه	سنگلاخ
پرخ	شبنم
پژی	بدن، وجود ، جسم
پژنی	بدنی، جسمی
پنځ	طبیعت
پنځول، هستول	آفریدن، ایجاد کردن

پنځونه)هستونه (	آفرینش، تخلیق،ایجاد) هنر (
پنډغالی	جاری اجتماع، کمپ
پنډوپیړ	لُک و پهن،زیاد ضخیم
پورژنی)سلی (	مسافر، تبعید شده
پېر	دور، دوران، گردش)زمان(، حالت
پېرزوینه	رواداری، همدردی، مهربانی
پېیل	سفتن؛ سرودن)شعر (
پېیلی	سفته؛ سروده شده؛ منظوم
پیلوړ	پرورش
پانگ ونه	سرمایه گذاری
پرتله	مقایسه
پرتلیز	مقایسی، نسبی
پرله پېیلی	منظم، مرتب
پرله پسي،پرلپسي	پی یکدیگر؛ پیهم، پیوسته
پرله غښتی	منسجم، سستماتي
پرښتل،پښتل	پرستش کول
پرهرژلی	مجروح
پوهاوی،وبله پوهاوی	تفاهم،افهام وتفهیم،مفاهمه
په ټوله کي، په لویه کي،په ټولیزډول	عمومی،عموماً،عمدتاً) له لویه
په سر)سر (کي،ترټولومخکي	سره (
په ناسوبتیا کي	ازهمه نخست،پیش ازهمه
په لوی لاس	غیاباً،غایبانه
---	ارادی، قصدی،قصداً
تلپاتي	جاویدانی، ابدی
تلپادی،یادژوندی	زنده یاد
تل بهاندي	همیشه جاری
تل ژوندی	زنده جاویدان
تلسمسور	همیشه بهار، همیشه شگوفان
تل ښیرازی	همیشه بهار، همیشه سرسبز

تلغاک	شوروشر؛ بادوباران
تاړاک، یلغاک	شبخون، تاراج
ترله)تربوره(	اودرزاده)مؤنث(
تاندلیان	جوانمرگ
توښۍ،تودنۍ	بخاری
تبغ	تخته سنگ
تره	بدن، وجود
تړه	لاش کوه؛ پیمان..
تړونی	آله بستن،
تلاوه	جفا
تلوَله	وارخطایی، دستپاچگی،تشویش
تلوَلی)پایخج(	وارخطا،دست و پاچه، پریشان
تلوَلی)۳خج(	بریان) شده(، کباب)شده(
تندي لیک،برخلیک	سرنوشت
تندغری	تړی،جلوهلی
توندوتېز	تندوتیز؛ دیم و قُل
توزنه هیله	تمع بیجا
توسن	سبب
تنا	رعد
تمبزی)تمبزي(	سوراخ بینی)مناخیر(
توک)توکونه(	عنصر، ماده
توکی)توکي(	عنصر،ماده
توند	تند
توخم	تخم
توکم)لکه توخم(	نسل، نژاد
تیندک	سکندری، خرام
تورتم رونی	ساهی شکن
ترخ	درز، ضمن
توره دربله	سیه و تار، چرک و سیاه
ترخ	بغل)کوه(

تړه، تړون	پیمان ،قرارداد
تړونوال	قراردادی،متعاقد
تل	ته، ریخته
توربرېښ	تهدیه با سلاح
تس نس	حیف میل؛ درهم وبرهم
تشتور	یکسره خالی
تشپانی	غیرمسلح،خلع سلاح
توغ)له توغه وتل(	توان)ازعهده برآمدن(
تَوغه،ناغه،گناهگاره،گرمانه	کفاره،جرمانه، جبران خساره
توغَه	انجیر

\- - -

ټکر	تصادم؛ التباس؛ توارد)درشعر(
ټکرخور	متصادم
ټکرویی	واژۀ تصادفی
ټوک	جزء
ټیټال	پستي، دنائت
ټول، غونډ	کل، همه
ټولیز	عامه، عمومی، همگانی
)ټولیزې(رسنۍ	رسانه ها)-ی همگانی(،)ماس(میدیا
ټولنواله	سوسیالیزم، جامعه گرایی
ټولنوده	رشد جامعه، رشد اجتماعی
ټولنپوهنه	جامعه شناسی، اجتماعیات
ټولنوټیز	اجتماعی-اقتصادی،سوشل اکانومیک
ټوژله،ټولوژنه	کشتار دستجمعی،جنوساید
ټولځ	مجمع، کمپلکس)ساختمانی...(
ټیکاو	ثبات؛پایداری
ټاټوبی	زادگاه؛سرزمین؛ میهن

\- - -

جاج)-اخېستل(	فکر، مفهوم، برداشت)کردن(

جړه	کشیده گی، کشمکش
جارواته	برگشت
جاروتل	برگشتن
جالپانه،اوبپانه،ګورتپانه	وبسایت
جړاو	مرصع
جنګ جګړه	مبارزه جنگ و جدل
جنګیال(-ی)	مبارز، رزمجو، سلحشور، جنگجو
جوت	آشکار، ثابت، مسلم، بدیهی
جړوبی(ځړوبی)	آبشار
جوله	شکل، فورم
جولیز	شکلی، لفظی
جلا وطن(-ی)، جلاهېوادی	تبعید ، تبعید شده، دور از وطن

چار	کار،فعالیت؛ مهم
چاره(۱خج)	کار
چاروال،کارندوی	فعال،کارا
چاره(پایخج)	چاره،علاج
چارواک(-ی)	مقام،صاحب مقام(دولتی،رسمی)
چاپګر	چاپگر، پرینتر(کمپیوتر)
چاپېریالي	محیطی، environmental
چاپېریالپوهنه	محیط شناسیecology
چاپ،چاپي	چاپی،مطبوع
چاپخونه	چاپخانه،مطبعه
چاڼځی	تصفیه خانه، پالش
چورلکه	هیلیکوپتر، طیارۀ چرخکی
چورلک	چرخش، سکندری
چورلیځ،لمانځی(۲خج)	محور
چړاو ،ټولوژله،ټولوژنه	قتل عام،کشتارعام، مساکر
چلښت پیسه	کرنسی،پول رایج
چلندلار،چلندبېلګه	طرزعمل، procedure

چارناچار	مجبوراً، ناگزیر
چمگاډی	ترموای

- - -

ځاځ	خشم، قهر، غصه
ځاځل	به خشم آمدن، قهرکردن
ځاځوړی، قهروړی	قهرآلود ، خشمگین
ځمکلاندي	زیرزمین،زیرزمینی، اندر گروند
ځمکواکي	زمین سالاری، فیودالیزم
ځمبل)بانه رپول (	پلک زدن، مژه بهم زدن
ځېل	نوع، ژانر
ځواکلیږد	انتقال قدرت
ځواک	نیرو ، طاقت، قدرت
ځلوب	سراب
ځواکمن	نیرومند ، مقتدر ، پرقدرت
ځواکمنېدل)-ول (	نیرومند شدن)-کردن (
ځواکمني	نیرومندی

- - -

څانګ)څانګونه (	بال، شهبال
څانګغوڅ	با پروبالِ شکسته،دل افگار
څانګ وسرغوڅ	باپروبال وسرشکسته
څپڅپاند	نوسانی، غیرثابت؛متردد
څرخوبی،ګوړبهی	گرداب، چرخاب
څورنګ	دلریش، پریشان
څخۍ، تره	ناوه
څڅواکی	قطره گک
څڅوب، څڅوبی	چکک، تراوش، چکیده
څپان	توفان آب
څلاري)څلورلاري (	چهارراه، چارراهی

څمغېلی)بېپيڅوله کېږدی(	غژدی، بدون درپرده
څنډ	افق
څپوڼی	دستمال، دست پاک
څپه	موج؛ هجا، سیلاب
څو څپيز	چند هجائی
څلوريځ	رباعی، مربع)شعر(
څلوريزه	چهاربیتی، چهارپاره؛ قطعه
څوَب	شوق

- - -

خاچوڼی)چوڼی(	بلبل، عندلیب
خونړی	خونین، خون آلود ؛ خونخوار
خوځون، خوځښت	حرکت، تحرک، تکانه
خوگلن	گلخن، خریج آتش
خول ماخول	زده و زخمی
خوال	خالیگاه، بیخ کوه، سچ کناره رود بار
خول	تاج، خود ، کلاه آهنی، پوچک مرمی
خواخوږي	همدردی،همدلی
خوږبويه	خوشبو
خوږبويي	خوشبویی
خوږغاړی	خوشخوان، خوش صدا
خونل، لونل، ښندل	نثار کردن،آفشاندن)گل(؛اثرکردن
خولنگ	فریاد
خاورپوهنه	خاکشناسی

- - -

دښمن، دښنه، میرخی	دشمن، خصم
دک	علت
دروږ،بلهار	قربانی
دوبيزه	مثنوی
دربيزه	مثلث)شعر(
دوه څپيز	دوهجایی، دوسیلابه

دوه گرایه،دوه هومره	دوچند
درسته	سلاح
درستوال	مسلح
درغل	سر درگم، فریبکار
درغلي	فریبکار؛ جعلکار، جعلی
درگه	نیستان، نیزار
درنگه	لاش، نعش، جسد
درنگمخور	لاشخور

ډبروژله	سنگسار
ډمگۍ	مشاطه، آرایشگر
ډورۍ، گورنډه	دخمه
ډنډگلي	نیلوفر
ډلیز	گروهی، دستجمعی، جمعی
ډیل (ټال)	معطلی

ربړه	معظله، پرابلم، شمالک
رازل، ښکلل، سینگارول	آراستن، پیراستن،اذین بستن
راشی (پایخج)، رېز	برف کوچ
رانغښتل (رانغاړل)	پیچاندن،دربرگرفتن، در...نهفتن
رزمنه وال	روزی رسان
رپی	پرچم، بیرغ
رپاند	در اهتزاز (پرچم...)
رسنۍ	رسانه ها
رسنوال	ژورنالست
رسنیز	رسانه یی،ژورنالستیک
رغځی	راغ، سنگزار
رغاونه،رغونه	ساختار
روغه وال	صلحجو، صلح خواه
رڼوب	زلال

ریز	برف کوچ
ربړدله	زمین لرزه، زلزله
رخه سخه	حسد و عناد
رغښت-رغاونه	سرنوشت، ساختار
ربغړ	اولاد بی نوا و یا بی سرپرست
ربغونی	
رنگین ټال،بوډۍ ټال	رنگین کمان،کمان رستم،قوس قزح
ریشی، ستانه	روحانی
(بیا) رغاونه	ساختار،بازسازی
رغنده	سازنده،تعمیری
رغاوه	صنعت
ربړوکی	زار و زبون
ربړ	زحمت،محنت
ربړیالی، زیارکښ	زحمتکش،کوشا(ن)
ربړه	مشکله،معضله،پرابلم
ربڼه	باد خفیف،نسیم
ربخ (ربېخ)	جاروب، برس دندان، کفش...
رښته (رښتې)	حق (حقوق)
رښتیا (رښتیاوې)	راست،راستی،واقعیت (واقعیتها)
رښتیاینه	تحقق
(په) رښتیا-رښتینه	واقعاً

زغر	زره، جوشن
زغرور، زغروال	زره دار
زغریالی	زره پوش
زغرگاډی	موتر یا خودرَو زرهدار
زغرتېری	واسکت زره
زغرد (په زغرده)	صریح،آشکارا (گفتن)
زغم، پېغ	تحمل،بردباری،حوصله
زغمناک،پېغیالی	بردبار،تحمل پذیر،باحوصله

زغمور	قابل تحمل
زغومی،څرخوبی	گرداب،ورطه
زمول،زموللی	پژمرده،ژولیده، خشکیده
زمولل	پژمردن، خشکیدن
زېړغلی،ژېړغږن	زرد مانند
زېرندويي	آفرینشگری، ایجادگری
زېږندوی	ایجادگر، خلاق، آفرینشگر)هنر(
زهرژلی، زهرجن	زهرآگین، زهر آلود ؛ سمی؛مسموم
زېری گر)ندی(	مژده رسان
زبېښاک	استمثار، بهره کشی
-گر	استثمارگر،بهره کش

ژغور)ژغورل، ژغورتیا(	نجات، رهایی
ژغورند)ه(	رهاییبخش، نجات بخش
ژغورندوی،ژغوراند	ناجی، منجی
ژغورډله	تیم نجات
ژغوربېړی	کشتی نجات
ژمن	ضامن، متعهد
ژمنه،ژبه	وعده، تضمین، تعهد
ژبپوهنیز	زبانشناختی،لنگویستیکی
ژبپانگه،وییپانگه،وییزېرمه	ذخیرۀ زبان،vocabulary
ژوندجگړه	تنازع اللبقا،مبارزۀ زنده گی

سپوږمیز	مهتابی،قمری
سپوږمۍ مخي	ماهرخ،مهرخ،مهرو
سترگلین	نگاه، نظر
سترگلید	دید چشم؛ چشمدید
سترگولیدلی	شاهدعینی
سترگولیدلي	چشمدید ها
سترگ ارت	چشم انداز

سترګرس	چشم رس eyeshot
سترګ ورشو	ساحۀ دید
ستو	قطره گک
ستونغ	قله، چکاد)کوه(
ستونزه	مشکل،معضله،پرابلم
ستونزمن	خسته کن، پرابلماتیک
ستغیونی	صعب العبور
ستن،غونډ	ستون،رکن)شعر(
سوړسمخ،یخ کرخ	خیلی سرد ،زمهریر
سروب،سرامنې)اوښکې(	خوناب
سکینده)-کول(	جبران)-کردن(
سندری	شرشره، فواره
سیند	دریا ،رود ؛فرهنگ)قاموس(
سیندکبنه	فرهنگ نویسی،لکزیکوگرافی
سیندکښ	فرهنگ نویس
سیندګی	دریاچه،جهیل؛ فرهنگ کوچک
سمندر،دریاب	بحر ؛فرهنگ محیط،فرهنگ جامع
سمندرګی	بحیره
سمندرمشر،سرمانو	امیرالبحر، کپتان کشتی
سندربول، سندرغاړی	آواز خوان،گلوکار
سندربوله	مشاعره
سوَب	حاضر
سوبتیا	حاضری، حضور
سُوبمن	فاتح، پیروزمند
سوبه	فتح، پیروزی
سورکی	شفق
سونتوکی،سونتوکي	مادۀ سوخت، مواد سوخت
سونلرګي	چوب سوخت
سروور،سراور	میوه افشانی بر عروس
ساهو	جاندار، ازاد ، اسوده

سرغړاند ، سرغاړی	متمرد ، سرکش
ستن	رکن، ستون
سول	عقل، خرد
سکالو	موضوع، مضمون، مطلب
سم له لاسه	فوری؛ طورموقت،موقتاً
سملاسي	سمدستی، دستی،فوری، عاجل
سکاسه)سکاسي (	شبح)اشباح (
سکته)۲خج (	قناعت؛ صبر

شننه	تحلیل، تجزیه، تقطیع
شوبله	هزارپا ، شیله، تانک جنگی
شوبلور	تانکیست
شپول)شپاله (	هاله
شتۍ	تیر، سوفار، خدنگ
شیند پر شیند	تیت و پرک، پراگنده
شوپیان	تاوان،خساره
شک و شوپیان،اړنګ بړنګ	شک و تردید
شکمن	مترددہ؛مشکوک suspect
ښکالو	صدای پا
شونی	شدنی، ممکن
شونتیا)شونتیاوي (	امکان)امکانات (

ښکالوه)سرخج (	بحث،مباحثه
ښکیل	درگیر، دربند ، گرفتارinvolved
ښکیلتیا	درگیری، گرفتاری
ښادمانه	حماسه، کارنامه
ښارمیشتی	شهرنشین
ښاروند	شهروند ، تبعه، ستیزن
ښاروندي	شهروندی، تابعیت،ستیزنشیپ

ښکېلاک	استعمار
ښکېلاککګر	استعمارگر
ښکارندوی	نمایانگر، ممثل، مظهر
ښکلل	مزین ساختن، توشیح کردن
ښکلیستان	سرزمین زیبایی
ښه ترا ، په ښه ډول	خوبتر، به گونۀ بهتر
ښهانه،ښمر	خوبی،نیکی
ښمروښېګڼه	خیر، خیریه

- - -

غځوني	خمیازه؛جهش
غورځنګ	جنبش، نهضت movement
غورځاوڼ	عضوِ یک جنبش
غوني)زیږېدل (	گونه)تغییر خوردن (
غرڅپه	موج عظیم، surf
غړند	پژمرده
غړی	عضو ؛ عضله؛ پراته
غړیالی)ړوب (	عضلاتی، تنومند
غېلي	رمه
غلچکی)نظر (	)نگاه (دزدیده، خس دوز
غوړسکه	دود کشیف
غلیاک	حمله سری، شبخون
غاړي مورګي	بیشه و گنگل، کوه و دامن
غونډ	رکن، مجموعه، گروه
غرڅپه	موج عظیم
غاړه	گردن، لحن، نغمه
غزلبول	غزلسرا ، غزل گو
غزلیز	غزلی
غوړګه	نوده
غچ	انتقام
غوره	مهم،برجسته

غوراوی	انتخاب، گزینش
غورچاڼ	گلچین، گزینه
غونډ	عبارت، فقره؛ رکن
غونډْله)۲ څپیزه (	جمله
غونډْله پوهه	جمله شناسی، نحو

کرکنده	خرسنگ
کارغالی	کارگاه، ورکشاپ
کاز	آز
کازمن	آزمند
کومی	حلقوم
کبړ	ریسمان، ضخیم، کیبل
کربه	راه صعب المرور کوهی
کبلۍ	غزال
کوکۍ	گل، دهن، پروانه گل
ککۍ	سردمک چشم
کړنگ ژمی	زمستان سرد
کونډ	قله، سربریده
کنځر)کنځڼ (	پلاس، لحاف، مندرس
کروړ	روبین، سخت، نام شاعر
کرگر، کروندگر، بزگر	زارع، دهقان، کشاورز
کړونَگی)دویم خج (	آبشار
کسات	انتقام
ککوبی	عطر)گلاب (
کوبۍ	حباب
کوکه)کور (	فریاد، واویلا، ضجه
کهول)کول (	دودمان، نسل

کونگ وزمه	جغد مانند
کیڅلیک	لوحه مزار
کوغالی، کوډغالی، کوډله	مرغانچه، خانهٔ محقر
کنگل	یخ، منجمد
کنگلنی	فریزر
کچ	سطح، سویه

- - -

گر	ظلم، ستم
گرگر	ستمگر
گړنگ	پرتگاه
گردله	گردباد
گلکڅ	ساحل پر گل، بیشهٔ گل ساحلی
گل ونه	درخت گل
گلبڼ	گلشن
گلباغچه	باغچهٔ گل
گلبوټی	غنچه گل
گلپاڼه	گلبرگ
گلڅانگه	شاخ گل
گل وله	گل بید
گل ویی)-ونه (	گل واژه)ها (
گلمینه	عشق گل، گل دوستی
گلیون	گل گشت
گوټپېر، گوټلید	زاویهٔ دید
گواښ، گواښنه	اخطار، تهدید ، قهر
گواښل	تهدید کردن؛ اخطار دادن
گور)گڼ (	غلو)با واو معروف (
گور)لکه لوړ (	حریف، رقیب
گل څېره	گل چهره

ګل مخی	گلرو ، گلرخ
ګلورین	گل مانند
ګورنډه، ډوری	گودال، دخمه
ګوربت	عقاب
ګروم،زړه غوټه	عقدۀ دل، کمپلکس
ګرومن	پر عقده، عقده یي
ګرانبیه	گرانبها
ګبنۍ	)رعشه (لړزه
ګوټ	جرعه، گوشه

لمر پښتی	افتاب پرست
لمرمزدک	معبد یانیایشگاه خورشید
لمریز	خورشیدی،شمسی
لمریزکال	سال خورشیدی)هجری قمری (
لمرین	آفتابی
لمرخرک،لمرخړیکه	نوک آفتاب، آغازطلوع
لمرخرکی، پیتاوی	پیتاو ،آفتاب رخ

لاربه	رهنمون، رهکا
لښل، لېږدېدل	کوچیدن
لېږد	کوچ، رحلت
لوښه	خصلت، عادت
لاربښود	رهنما
لوربښود	سمت دهنده،قطب نما
لارلودن، لورلودن)ورکېدل (	سمت وسو ؛ خرک ودرک)گم شدن (
لروین	دوربین
لنډوین	نزدیک بین، کوتاه نظر
لولنګر	آواره، خانه بدوش
لالهاند ، لالهان	سرگردان
لګړ، خوړ، توی	رودبار

لوڅي پوڅي	زاری و الحاح؛ چاپلوسی
لې پرلې	اینسو و آنسو ؛به هرسو
لور	رحم، رواداری
لورېینه	رواداری، مهربانی
لوراند ، لورین	مهربان، رحیم
لورول)لورېدل(	روا داشتن
لېوال	مشتیاق، علاقمند
لېیل، هځول	تشویق کردن
لړه	دمه، مه، غبار
لېوالتیا	اشیاق، علاقه)مندی(
لونل)لونی(،خونل	افشاندن، نثار کردن)می افشاند (
لوبډله	تیم)ورزشی(
لوبغالی	ستدیم
لوبغاړی	ورزشکار،بازیکن
لېوکتې	چوچه گرگ
لید	دید ، نگاه، نظر
لووی	گواه، شاهد
لاسبری	مسلط)به فشار "ب" (
لاسبری	تسلط)به فشار "ر" (
لاسرسی	دسترس)-ی(، access
لېچن)لېچن سترگی(	چرکین، شریده)چشم شاریده(

مرگڅپانې،مرگاني،مرگونی	مرگبار
مزدک	مسجد ، معبد ، نیایشگاه
مزگت	مسجد ، مزگت
مخسوری	سرخرو
مخسوری، مخسوري	سرخرویی
مخرونې	بارخ صفا ، آبرومند
مانو	ناخدا ، ملاح، کشتیران
ملیا	همراهی

منی	مرکز
منگنی	خزانی
مینه وړی	دلربا
موخه	هدف، مقصد ، مرام
موخن	هدفمند
مرجونا	غواص
مرگ و ژوند	مرگ و زنده گی
مرگ ومړینه	مرگ و میر
مخسور(ی)	سرخرو
مخسوري	سرخرویی
منځپانگه	د(و)نمایه (محتوا)
ملوب	خوناب، آبگین
متره	نیرو ، شیمه
ماښامی	خفاش، شپرک
مړزگه خور	لاش خور
مخینه	سابقه،پیشینه
مخینه وال	سابقه دار،باسابقه
مخبېلگه	اُلگو،مودل(نمونه)
مخنی، مخینی(مخینیان)	قبلی، سلف(اسلاف)
ننگول	چلنج-چالش کردن
ننگونه	چلنج،چالش
ناسکیندی	جبران ناپذیر
ناباندي	ناموافق، مخالف،مختلف الرأی
ناباندي،ناباندېوالی	عدم موافقت، مخالفت،اختلاف
ناتار،ناورین	فاجعه، مصیبت
ناسوَب	غیرحاضر،غایب
ناسوَبتیا	غیرحاضری،غیابت،عدم حضور
نازغموړ	غیرقابل تحمل
نازولي او نازلوبولي	نازدانه و نازنین
ناورین،ناتار	غم، اندوه،فاجعه،تراژیدی

ناخوالي)نادودي(	ناسزا ، ناپسمانی
ناخوال	نارام، آزرده
ناړام	لجوج، جسور، ماجراجو
نانده)نانددي(	جنجال، لانجه
نانددیز	جنجالی، متنازع فیه
ناندوله	ناسازگار
ناندولي	ناسازگاری
نانغتان	ناشنو ، بازیگوش
ناغېړی	سهل انگار
ناغېړي	سهل انگاری
نړگه	نهالستان؛ نهالفروشی، نرسری
نوزېږی	نو زاد
نورپنځلی	آفریده از نور
نا لاسبری	نارس، غیر مسلط، تسخیر ناپذیر
نمرگلی، لمرگلی	آفتاب پرست

نیاو	عدل، داد
نیاوتون	محکمه، دادگاه)عالی(
نیاو والي	محکمه، دادگاه
نیاو وزارت	وزارت عدلیه یا دادگستری
نیمژواند)ی(	نیم جان
نومهالی	معاصر، مدرن
نړیواکی	جهانبانی، جهان سالاری
نومونه	اصطلاح، نامگذاری
نومونوړ	قابل تسمیه
نړیواله	انترناسیونالیزم
نړیواکي	جهانسالاری؛ امپریالیزم
نړیپانه، نړیجال	انترنت

نغوته	اشاره
نغوتنه	تلمیح، کنایه
نگوښل	لنگیدن
نگه)نره(	باب، خالص
نمنځ	احترام؛ عبادت، پرستش،نیایش
نگاسه	طنین
نگېرل	احساس کردن
نگېرگډون	حس آمیزی، پرادکسی
نگېرنه	احساس
نوړی	جنس)مذکر، مؤنث(
نوړیز	جنسی
نوغی	نطفه، ریشه
نهیل	نا امید ، مایوس
نهیلي	یاس حرمان، نا امیدی
نېز	سیل، سیلاب
نېزوړی	خس و خشاک سیلاب
نیمه خوا	نیم بسمل
ناوکۍ	عروسک ؛ نوعی گیاه فرشی
نندارمه	درامه، نمایشنامه
نغرل، نغړل)ناکره:نغړدل(	بلعیدن
نټه	انکار
نټه نه منونکی	انکار ناپذیر
نټیالی	منکر
- - -	
وییپانگه، وییزېرمه	ذخیرهٔ لغوی vocabulary
)نوې(وییرغاونه	واژه سازی
وییپوهنه	واژه شناسی، واژگان
وسپنیز)ناکره:اوسپنیز(	آهنی،آهنین
ورانپوهاوی، ناسم پوهاوی	سؤتفاهم

وبله، ځبله	با همديگر، با هم، بهم
ولوله	احساس، عاطفه
ولوليز	عاطفی،احساساتی
ونج	عوض، تعويض؛ميز
ونجړ	ميز خورد
ويلوب	گدازه، مذابه
ويرژلی، ويرلړلی	سوگوار
وبله	باهم، باهمديگر
ويار	عيب
ويارجن	معيوب
ويی (وييونه)	واژه، لغت، کلمه (واژه ها)
ورشو (اورشو)	مرغزار
ويني بيه	خونبها
وينه او مينه	خون و عشق
وراشه	وجيزه، گفتار نيک
ووره	ابر باريک
وربل (ناکره: اوربل)	کاکل، موی پيشانی
وربوی (اوربوی)	حريم، قلمرو
ويار (ويارن)	عيب (معيوب، نقص)
ويارن (ويارلی)	پر افتخار، مفتخر
وېره وړی، ترهوری	هيبت انگيز، دهشت انگيز
وېلاړ	تصميم، عزم، اراده
ويرژلی، ويرژړلی، ويرمن، ويرجن	ماتم زده، سوگوار
هممهال (-ی)	همعصر، معاصر، همزمان
همغاړی	همکار
همغږی، همغږي	هماهنگ، هماهنگی
همغږيز، همغږيزي	هم آوا، هماوايی
همنوری	همجنس
همنوريزي	همجنس بازی

همبريدی	همسرحد
هملوری	همسو
هڅول، لیل	ترغیب و تشویق کردن
هاند و هڅه	سعی و تلاش
هوډيالی، هوډمن	مصمم؛لجوج
هوسا ژوندی	مرفه الحال
هېواد پلوری	وطنفروش
هېواد مشر)ناکره:ولسمشر (	رئیس دولت یاجمهور
هېښ	حیران، متعجب
هېښ پېښ، هک پک	مات و مبهوت
هېښتيا	تحیّر، شگفتی
هېښتياوړ	قابل تعجب،درخورشگفتی
هېښنده،هېښوونکی	محیّر، تعجب آور،شگفت انگیز

يادغونډه	محفل یادوبود
يمال	توفان برف، برف کوچ
يون	حرکت، پویش، پویه، سفر
يونليک	سفرنامه، گزارش سفر
يونليکونکی	سفرنامه نویس
يوون	واحد ، یونت
يونل، درومل، تلل	رفتن، حرکت کردن، سفر کردن
يېبره	حاصل، ثمر،ثمره
يېبرور	بارور،حاصلخیز
يېړ	دسته کشتی ها
يانکي،يانکيان	امریکايي،امریکایی ها
ياد ، يادونه	یاد و بود
يادنامه	یادنامه
يادښت)ناکره:يادانښت(	یادداشت
ياده،يادی	یادآوری؛حافظه

اخځليک

۱- اجمل خټک: د غيرت چيغه، کابل ۱۳۶۳
ژوند او خوند ، د قومونو او قبايلو وزارت، کابل ۱۳۶۶
گلونه تکلونه، کابل ۱۳۶۲
۲- احمد شاملو: از زخم قلب، گزينه و خوانش شعرع. پاشائى، تهران ۱۳۷۳
۳- احمد شاه بابا: د ديوان غورچاڼ، د پښتو څېړنو نړيوال مرکز، کابل ۱۳۵۷
۴- الهام، پوهاند محمد رحيم: ادبي مسألې، د افغانستان دليکوالو انجمن ۱۳۶۷
۵- امين، ډاکتر امين الحق: گورې وربځې، کابل ۱۳۶۶
۶- بکتاش، حنيف: د ځنگله سترگو کې، کابل ۱۳۶۷
۷- بنوال ، محمد افضل : وزن شعر دري ، انتشارات پوهنتون کابل ۱۳۶۶
۸- پژواک، عبدالرحمن: کليمه داره روپۍ، کابل، ۱۳۳۷
۹- پويان، عنايت اله: منصوري چيغې، دارالاسلام، کابل ۱۳۸۵
۱۰- پيوند ، علي گل: زړه ډمه: ۱۳۵۷ او سيلۍ، د ليکوالو انجمن ۱۳۶۸
دسپنماياران، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور ۲۰۰۷
۱۱_پوهندوى جلال الدين او پوهيالي محمدرفيق: قافيه)اوډنه (۱۳۶۲
-ادبي فنون، بيان)اوډنه (،کابل پوهنتون، د ژبو او ادبياتو پوهنځى)دواړه گستېتنري اوډنې د پوهاند رشاد په لارښوونه (. ۱۳۶۳
۱۲- جورج تامسون: خاستگاه زبان، انديشه و شعر، ترجمه جلال علوي نيا ،انتشارات حقيقى تهران ۲۵۳۶ ، هنر شاعرى ۳۶- ۴۶ وزن وكار ۶۶-۵۷
۱۳ - حبيبي، عبدالحى: په اوسني پښتو شعر کې د ژوند څپې، د افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳۶۰
۱۴-حمزه شينواري: غزوني، اداره اشاعت سرحد ، پېښور، ۱۹۵۶

- د خیبر وږمې، پښتو ټولنه، کابل ۱۳
۱۵-خاموش، لطف الرحمن: مزلونه او منزلونه، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۶۵
۱۶- خزان، عارف: د سحر په غېږ کې، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۶۵
۱۷- خوشال خان خټک: کلیات، لومړی ټوک، د افغانستان د علومو اکاډمي، کابل ۱۳۵۸؛
همدا راز یې))ک((د کابل چاپ او))پ((د پېښور هغه مانا لري.
- زنځیری یا خط نامه، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۶۱
- سوات نامه، د افغانستان د علومو اکاډمي، کابل ۱۳۵۸
- ننگ او غورځنگ، دخوشال بابا منتخبات- کابل ۱۳۶۲
۱۸- داوی، عبدالهادي: ښکلي شعرونه، لومړی ټوک، ۱۳۴۰
۱۹- دوست شینواری: د ادب تیوري اساسونه، کابل ۱۳۶۵ –د پښتو د ولسي ادب لارې.
۲۰-رحمان بابا- دیوان- پښتو ټولنه، کابل ۱۳۶۵
۲۱-رضا باطنی: زبان و تفکر، چاپ هفتم نقش جهان، تهران ۱۳۷۸
۲۲ - رضا براهني: طلا در مس)در شعر و شاعری(، کتاب زمان، چاپ دوم، تهران ۱۳۴۷
۲۳-رفیع، حبیب اله: زریني ځانگې، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۶۵ او د جمهوریت
پلوشې، کابل مجله ۱۳۵۲
۲۴- روهي، محمد صدیق: ادبي څېړنې، د ننگرهار پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۰
۲۵- شعریت یعني څه؟ کابل مجله، عقرب- قوس ۱۳۶۲، ۳۱-۳۹ مخونه.
۲۶-زیار، مجاور احمد: ولسي ډوله شعر د ولسي، کلاسیک او نوي- ازاد شعر تر منځه، کابل
مجله ۷-۸ گڼه ۱۳۶۷
- پښتو پښويه، درېیم چاپ، د دانش خپرندویه ټولنه، پېښور ۱۳۸۴
- پښتو لیکلاربښود - - - - - - - ۱۳۸۲
-زنداني نغمې، بیهقي خپرونې، کابل ۱۳۵۹
-وینه او مینه، د دفاع وزارت له خپرونو ،۱۳۶۰
- سوزونه او سازونه، کابل ۱۳۶۴
-اور او وینې ، کابل ۱۳۶۵
- گکخونه - - - - - - - - - ۱۳۶۷
-گلولې)گل بید (- - - - - - - - ۱۳۶۹
-اندوژوند ، آریانا چاپخونه، کابل ۱۳۶۸
د کتاب د لیکوال نورې شعري ټولگې: د سبرونو نڅا ، زما نړۍ، د مرجانونو ځانگې، رزم و
بزم، پوهه او گروهه، اند و واند ، ساندې او سندرې، نوې پېرۍ او نوې زرۍ، ناپېیلې او ناچاپې

شعري بېلګې.
۲۷-ژواک، محمد دین)خېړنمل(: افغاني حماسه، کابل، ۱۳۶۹
۲۸- سلمی شاهین: د پښتو ټپې، پښتو اکېډیمي، پېښور پوهنتون، جدون پرېس پېښور ۸۸-۱۹۸۹
۲۹- سنګر، محبوب شاه: زوږ، کابل ۱۳۶۰
- بنده کړیکه، کابل۱۳۶۶
۳۰- سنګروال، شهسوار: شمله، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۶۷
- شمله، لومړی ګڼه، لندن ۲۰۰۱
۳۱- سېلاب، ساپی: د اوښکو سېلاب، د افغانستان د لیکوالو انجمن۱۳۹۷
۳۲- طبري، احسان: مسائلی از فرهنگ و هنر و زبان، انتشارات مروارید، تهران ۱۳۵۹
۳۳- غني، عبدالغني خان: د غني کلیات، د قومونو او قبایلو وزارت، کابل ۱۳۶۴
۳۴- فردا، فاروق: د ګلپاڼو پرخې، د لیکوالو انجمن، کابل ۱۳۶۵
۳۵- فنا ساپی، محمد جان: فریادي شاعر، کابل۱۳۳۸
۳۶- قلندر: دېوان، پښتو ټولنه، کابل ۱۳۵۶
۳۷- کامګار ختک: دېوان، د افغانستان د علومو اکاډمي، کابل ۱۳۵۸
۳۸- کاوون، صدیق: سپرغۍ، د لیکوالو انجمن، کابل ۱۳۶۶
- د باد په کنډوالو کې، دانش کتابتون،۱۳۸۱
۳۹- کرګر، اکبر: څو ادبي یادونې، هماغه انجمن، کابل ۱۳۶۶
-صدیق کاوون((د ونو مرګ)) په موسم کې،سمسور اوبپاڼه۳-۳-۱۰
۴۰- کمین، برکت اله: مزلونه او غرونه، د لیکوالو انجمن، کابل ۱۳۶۶
۴۱-لایق سلېمان: چونغر، ۱۳۴۱
- کېږدۍ، د هند چاپ ۱۳۵۶
- یادونه او درمندونه، بیهقي کتاب خپرونه، کابل ۱۳۵۷
۴۲-لېوال، عبدالغفور: هوسۍ، دانش کتابتون۱۳۷۸
- کله چې ته خپه شې، میوند خپرندویه
۴۳- مجروح، سید بهاو الدین: ځانځاني ښامار، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، کابل پوهنتون ۱۳۵۶
۴۴- مستان، کمال: د لمر شغلو ته، کابل ۱۳۶۷
۴۵- مومند، عبدالحمید: دیوان، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۶۳
۴۶- میا شرف: د پښتو عروض، پښتو ټولنه، کابل ۱۳۴۴

۴۷ - ننګيال، اسحاق: هغه شپې هغه کلونه- دولتي چاپخونه، کابل ۱۳۲۳
۴۸- نويد ، نورالبشر: مشالونه، د افغانستان د ليکوالو انجمن ۱۳۲۷
۴۹- بويل(**Böll**) هاينريش: خاطره ای از المان همراه با چند داستان کوتاه، ترجمه بيژن قديری شهلا حمزاوي انتشارات آګاه، تهران ۱۳۲۳
۵۰- هوتک، محمد بن داود: پټه خزانه- درېيم چاپ، کابل ۱۳۵۴
۵۱ - هېوادمل، زلمی: فرهنګ زبان و ادبيات پښتو ، جلد اول رياست تاليف و ترجمه وزارت تعليم و تربيه ۱۳۵۲
۵۲- ياري، تاج محمد: ستوری او سيوری، دافغانستان د ليکوالو انجمن، ۱۳۲۲

53. Best Otto F: Handbuch literarischer Fachbegriffe, Definitionen und Beispiele Fischer Taschenbuch, DietzVerlag Berlin 1973.

54. Engels, Fridrich: Kleines Politisches Wörterbuch Verlag, Frankfurt am Main 1972.
55. Fiedler-Finger: Dialektischer und historischer Materialismus Dietz-Verlag Berlin 1947.
56. K. Kasper und D. Wuchkel: Grundegriffe der Literaturanalyse 2. Auflage VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1985.
57. Koch, Hans: Zur Theorie des Sozialistischen Realismus Dietz-Verlag, Brlin, 1974.
58. Langendoen, D. Terence: The Study of Syntax The Generative -Transformational Approach to Structure of Americn English the Ohio State University. Holt Rinehart and Winston, INC. USA 1969.
59. Mackenzie, David Neil: Pashto Verse: revision note. 1. ed. 1958, 2.ed.1993(SOAS), London.
60. Najib, Manalai; Métrique du Pashto in Cahires de poétique comparée N° 15, Octobre 1987 ; pp. 103-153.
61. Pstrusinska, Jadwiga: Poetic Forms in Afghan Poetry Folia Orientalia Tome x111 Poland 1971

پر دې سربېره چې زياتره اخځونه د کتاب په متن کې راغلي، بياهم د يو لړ مهالنيو)ورځپاڼو، مياشتنيو...) ورمه، کابل مجله، هيله، ځولۍ، ږنا ، ليکوال، ژوندون، ښکلا ، لېمه، لمبه، الفت، ګوربت... (او اوبپاڼو) سمسور، تاند ، ټول افغان، تل افغان، بهير، لروبر... (يادونه اړينه بولم چې په ازاد متن مې ځنې د شعري بېلګو په برخه کې ګټه اخېستې ده.- نو که د پاسنيو بېلګو په لړ کې د يو شمېر نورو نوښتګرو ويناوالو هغه پر لاس نه وي راغلي، و به مو ښيې.

همدارازد ادبپوه او لیکوال دوست نجیب منلي هغه لوربینه پرځان پور گڼم چې د پښتو شعر په اړه یې د خپلې فرانسي لیکنې پښتو لنډیز او هم یې د فرانسي شعري سیلابیک سېستم یو نچوړ په واک کې راکړی دی. د وتلي غزلبول مصطفی سالک د پایېنې له ځغلندې کتنې هم مننـدوی یم. په تخنیکي برخه کې د دانش خپرندویې ټولنې له پښتو پال مشر منلي اسدالله ساپي او تکړه همکارانو ښاغلي نورمحمد نورزي او د لومړي چاپ د بیا اوډنې له کبله له هڅاند قاري عمرخېل، او په پای کې د مالي لگښت په تړاو د فرهنگپال ملگري فدا نظري له مېړانې مننه کوم.

په ټوله شاعرانه مینه او مننه. ستاسې زیار